

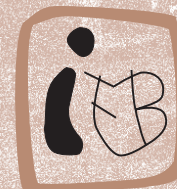

Patrimoni
Porreres 12

Ajuntament de Porreres

CULTURA

Institut
d'Estudis Baleàrics

Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Manacor
Illes Balears

Consell de
Mallorca

Departament de Cultura i Patrimoni

Ajuntament de Porreres

ACTES DE LES III JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

ACTES DE LES III JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

12

Patrimoni
Porreres 12

**ACTES DE LES
III JORNADES D'ESTUDIS LOCALS
Porreres, 2010**

**ACTES DE LES
III JORNADES D'ESTUDIS LOCALS**

Porreres, abril de 2010

Edició: Ajuntament de Porreres
Plaça de la Vila, 17
07260 Porreres

Col·laboració:

Institut
d'Estudis Baleàrics

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

Correcció lingüística:

Caterina Sureda Vallespir

Coordinació:

Llúcia Salleras Julià

Comissió tècnica de les jornades:

Maria Barceló, Joan Melià, Magdalena Morell i Joan Sorell

© del text:

els autors de les comunicacions

Maquetació i impressió:

Gràfiques Llopis, SA
C. d'en Nofre Ferrandell, 21
07200 Felanitx
Tel. 971 58 40 04

Dipòsit legal: PM. 716-2011

ISBN: 978-84-932523-1-1

Poder presentar-vos un nou volum de la col·lecció *Patrimoni de Porreres* sempre és motiu d'orgull. En aquesta edició es recullen les actes de les III Jornades d'Estudis Locals de Porreres, on han col·laborat un bon grapat de porrerencs i no porrerencs, els quals, amb el seu interès científic i amb la seva inquietud, han contribuït a millorar el coneixement sobre la nostra vila.

Des de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament hem volgut donar continuïtat a les Jornades d'Estudis Locals perquè pensam que creen un espai on poden sortir a la llum estudis sobre Porreres que, si no fos així, no serien publicats. L'edició de les actes té com a finalitat que aquests treballs es puguin consultar i evitar que el pas del temps faci esvaïr informació interessant sobre l'ahir i l'avui del nostre poble.

Volem donar les gràcies al Consell de Mallorca i a l'Institut d'Estudis Baleàrics perquè, amb el seu patrocini, han fet possible l'edició d'aquest nou llibre. I, molt especialment, volem agrair la feina desinteressada de la Comissió Científica, formada per Maria Barceló Crespí, Joan Melià, Magdalena Morell i Joan Sorell.

Per acabar, volem encoratjar-vos a seguir la lectura d'aquesta obra. Esperam que pugueu gaudir de tot allò que ben segur trobareu entre les seves pàgines: beveu d'aquesta nova font de coneixements que ara teniu entre mans. Conèixer el nostre poble és descobrir-lo un poc més cada dia i estimar-lo.

Porreres, abril de 2011

Bernat Bauçà Garau
Batle

Llúcia Salleras Julià
Regidora de Cultura

Els dies 16 i 17 d'abril de 2010, l'aula de gramàtica del santuari de Montision va acollir les III Jornades d'Estudis Locals de Porreres, convocades per l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament.

Aquesta edició va comptar amb devuit comunicacions, que varen abastar temes i èpoques diferents. Cal remarcar l'aportació de diversos treballs en el marc de les ciències (meteorologia, edafologia, geologia...) i també els temes de sociologia i pedagogia, que umplen un buit que es va fer notar en les convocatòries anteriors. Com és habitual, els temes d'humanitats (història, art, filologia...) hi foren ben presents.

Les jornades, any rere any, aconsegueixen que un grapat d'estudiosos i investigadors de la vila i de fora es reuneixin i aportin els seus coneixements sobre algun aspecte concret relatiu a Porreres. A més, s'hi estableix un debat que sempre resulta enriquidor.

Aquest tipus d'encontre també té interès pel que fa als assistents a les explicacions dels temes de recerca presentats, que en aquesta ocasió ompliren l'aula de gramàtica. Entre ells, s'ha de fer una referència especial als docents.

Molts dels treballs exposats, tant els de caire científic com humanístic, varen coincidir que és del tot necessari realitzar inventaris i catàlegs del patrimoni natural i cultural de la nostra vila i terme. No hi ha dubte que, per poder conservar-lo i transmetre'l a generacions futures, cal saber què hi ha i procedir a estudiar-lo. En aquest sentit, és cabdal disposar de biblioteques i d'arxius en condicions adequades i ben equipats amb les noves tecnologies.

De bell nou volem remarcar la importància que totes les comunicacions siguin redactades en català, tal com marquen les bases de la convocatòria. És una manera més de contribuir a normalitzar l'ús de la nostra llengua en uns moments tan difícils com els que es viuen avui dia. La llengua és una part fonamental del nostre patrimoni cultural.

Un altre aspecte que es va fer palès en el transcurs de les jornades va ser la incorporació de cares noves que, per primera vegada, s'interessaren a participar-hi, cosa que hauria de tenir continuïtat en properes edicions.

El comitè científic vol agrair a l'Ajuntament de Porreres, i més concretament a l'Àrea de Cultura, l'interès posat en la celebració d'aquestes jornades. Alhora, expressa el desig d'una continuïtat en el futur, la qual cosa repercutirà, ben segur, a favor de la nostra cultura.

Maria Barceló Crespí
Magdalena Morell Villalonga

Primera aproximació al patrimoni paleontològic del terme de Porreres

BERNAT MOREY COLOMAR

1. Patrimoni cultural, patrimoni paleontològic

El patrimoni cultural d'una societat està format per tots els objectes mobles i immobles, materials i immaterials, que fan que aquesta s'identifiqui (Crespo 2002). La Llei de patrimoni històric espanyol (16/1985) defineix el patrimoni com el conjunt de béns mobles i immobles d'interès artístic, històric, paleontològic, arqueològic, etnogràfic, científic o tècnic.

Morey (2008) defineix el patrimoni paleontològic com el registre fòssil conegut i estudiat (moble i immoble) i encara no localitzat o no catalogat, però útil i rellevant des del punt de vista científic. Aquest registre guarda una important informació del passat de la Terra i constitueix un important bé comú i cultural de la humanitat (Villalobos 2007). És un registre no renovable i inestable, que pateix destruccions i espolis importants (Meléndez et al. 2001), però també un recurs científicocultural i educatiu de primer ordre, ja que possibilita l'estudi de la biota actual a partir de la seva evolució al llarg del temps.

Mallorca mostra una important diversitat paleogeogràfica, estratigràfica, litològica i estructural que, unida a les seves condicions climàtiques i geomorfològiques, la fan gaudir d'un bon registre paleontològic (Morey 2008). A hores d'ara, s'han inventariat (Morey, en estudi) uns 700 punts o llocs d'interès paleontològic (LIPs), majoritàriament citats en unes 1.000 publicacions científiques i a raó d'un LIP cada quatre o cinc quilòmetres quadrats de territori, de distinta consideració i rellevància i amb distribució molt desigual.

El patrimoni paleontològic moble illenc està format per les col·leccions arreplegades pels naturalistes i investigadors a partir de la Guerra Civil (1936-1939), amb el fons bibliogràfic associat (Morey 2008). La majoria de material anterior va desaparèixer en la confrontació (Darder 1946). Les col·leccions es guarden principalment en els dos centres paleontològics illencs de referència: a la seu de la Societat d'Història Natural i en el Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller. El material bibliogràfic es troba a les dues biblioteques dels centres citats, a l'IMEDEA i al Departament de Ciències de la Terra de la UIB.

En aquests darrers anys, els estudis sobre patrimoni paleontològic a l'àmbit estatal (Meléndez et al. 2001, Romero 2005, Castillo et al. 2001, Barba et al. 2006, tots a: Morey 2008 i Morey & Ripoll 2009) s'han centrat en la seva definició i divulgació, en l'inventari i la catalogació, en la caracterització i l'estudi, en la conservació i la catalogació del material recuperat, en la valoració i la selecció del patrimoni rellevant amb vista a la seva protecció o gestió i en l'elaboració de criteris metodològics per inventariar-lo, seleccionar-lo i/o valorar-lo.

La legislació vigent –Llei del patrimoni històric (1999), Llei de la biodiversitat (2007)– obliga l'Administració a inventariar i protegir el patrimoni que és competència seva. Aquest treball, i en la mateixa línia, pretén estudiar i inventariar el patrimoni paleontològic de Porreres (principalment immoble) amb vista a la seva protecció, conservació i/o ús i gestió científicosocial i divulgació.

Els objectius més específics de l'estudi són:

- Catalogar el patrimoni paleontològic de Porreres (principalment immoble).
- Revisar els estudis anteriors.
- Introduir el concepte de LIP o Lloc d'Interès Paleontològic.
- Descriure i caracteritzar grosso modo els principals LIPs del terme.
- Valorar el patrimoni paleontològic més significatiu dins un context regional.
- Avançar en la catalogació i caracterització dels indrets paleontològics del Pla i de l'illa.
- Proposar algunes estratègies de gestió, conservació i divulgació d'aquest patrimoni.

2. Metodologia

Per catalogar i valorar el patrimoni paleontològic del municipi s'ha treballat en diversos àmbits:

a) Recerca en biblioteques especialitzades i estudi de col·leccions paleontològiques en els dos centres de referència de l'illa (Societat d'Història Natural i Museu Balear de Ciències Naturals).

b) Revisió dels estudis geològics fets en la zona (taules 1 i 3 i bibliografia).

c) Estudi toponímic i treball de camp amb els mapes topogràfics de Mallorca (2001, escala 1:25.000), la toponímia de Mascaró Passarius (1987, 1:31.250), el *Gran atlas de l'Enciclopèdia de Mallorca* (1989, 1:25.000) i els mapes geològics de Porreres (Rosselló 1954, Escandell & Colom 1962, Barnolas et al. 1991) i del massís de Randa (Anglada & Serra Kiel 1986, Ramos 1988).

S'han visitat els jaciments citats almenys dues vegades. S'han realitzat recerques en tot el terme i en els municipis veïns durant els anys 2006, 2007, 2008, 2009 i 2010.

d) Els jaciments s'han descrit i valorat de manera semblant i partint dels estudis de Morey (2008) i Morey i Ripoll (2009), on s'inclouen i valoren:

- Les paleofàcies existents en els jaciments i la seva rellevància (ítems Re i Se, taula 2).
- La fauna que s'hi cita i la seva importància (ítems F i SF, taula 2).
- La seva extensió, potència i densitat fòssilífera (ítems X, P i D, taula 2).
- L'estat de conservació del jaciment i el del material que conté (ítems Ej i M, taula 2).
- La seva accessibilitat i vulnerabilitat (ítems A i V, taula 2).
- El seu interès científic, didàctic i divulgatiu (ítems H i Dc, taula 2).
- L'entorn rellevant proper als jaciments (natural, històric, etnològic, paisatgístic) (ítem Et, taula 2).
- No s'ha valorat la fauna dels jaciments secundaris perquè no ha estat estudiada per especialistes.
- L'estratigrafia es contempla a partir de Barnolas [et al.] (1991) i d'Álvaro [et al.] (1989).

- Per a la valoració del Terciari preectònic s'ha tingut en compte l'estudi de Ramos (1988) (on cita fàcies i fauna significativa) i el de Colom i Sacarés (1976) per al de Míner-sa Bastida.
- Per al Miocè de Son Soler-Son Doctor, es Pou Celat i es Monjos ens basam en els estudis de Pomar [et al.] (1983), Fornós [et al.] (1991) i Morey i Mas (2009) (Morey 2011, en aquestes jornades).

3. Antecedents

L'estudi geològic del terme està lligat, en els seus inicis, a dos fets importants: la seva situació vora el massís de Randa, fet que l'ha beneficiat dels múltiples estudis allà portats a terme, i el transport ferroviari amb què hi arribaren geòlegs com Darder i Fallot (ídem Felanitx, Sineu o Sant Llorenç). Potser per això no s'ha trobat cap referència de Porreres en els estudis geològics del segle XIX. Hermite (1879) en la seva tesi aporta un llistat de jaciments de tota l'illa, i cita el Secundari i el Terciari de Randa, però no esmenta cap jaciment a Porreres.

A principi de segle XX, el geòleg francès Fallot inicia els estudis sobre la disposició de la serra de Tramuntana alhora que el geòleg mallorquí Darder estudia i interpreta les serres del Llevant. En els anys 20, junts i a partir també dels estudis de camp de Rosselló a Sant Joan, publiquen diversos estudis del centre de l'illa, en els quals descriuen els principals terrenys del massís de Randa i també les regions properes de Porreres, Vilafranca, Algaida i Montuïri (Fallot & Darder 1925). De Porreres i del seu entorn es descriu o cita:

- a) El Terciari nummulític dels pujols de Míner, puig de ses Roques, Binificat i la Glòria (Llucmajor).
- b) Del puig d'en Femella, es descriu el Triàsic per sobre del Burdigalià, tot per sobre del Cretaci (Neocomià), Dogger i Titònic des Moreis i vessant NW i SW. Es considera la seva estructura com un plec tombat anterior al Burdigalià de prop del cim.
- c) El Cretaci de Son Lluís i de Son Porquer i el sistema de falles paral·leles cap al camí de Bellviure (serra de sa Mesquida-Monti-sion).
- d) Les implicacions estructurals del Burdigalià amb *Heterostegina* del puig d'en Femella, que ho assimilen al de Montuïri i al de la zona d'Alcoraia.
- e) El Triàsic corregut (encavalcat) del puig de Son Nebot i el Juràssic de sa Bastida, també per sobre del Burdigalià (ara Miocè sintectònic).
- f) El Vindobonià (Tortonià-Messinià) i els al·luvions quaternaris, que fossilitzen totes les estructures i que impedeixen estudiar la relació entre aquestes i les serres de Llevant o de la resta del Pla.

Rosselló realitzava aleshores un acurat estudi de la comarca de Sant Joan, que comprèn part també dels termes fronterers i que no es publicà fins als anys 50 (Rosselló 1954). Hi cita el Terciari i el Cretaci (Son Deixopte, Son Castanyer) de la zona de Cugulutx, just al nord del puig Redó.

Escandell i Colom porten a terme un mapa geològic de Mallorca a proposta de l'IGME. En el full de Porreres (Escandell & Colom 1962), reproduïxen les aportacions de Fallot i Darder (1925) i Rosselló (1954). Citen clarament la fauna als voltants del puig de Son Nebot, amb foraminífers i motlles de mol·luscs mals de classificar a nivell genèric, però del tot idèntics als del Miocè de Muro.

L'any 1968 Sacarés i el reconegut paleontòleg solleric Guillem Colom daten per primera vegada sediments aquitanians (Miocè inferior) a l'illa per microfauna i ho fan a l'hort de Son Lluís, ja dins Lluçmajor, i a les cases de sa Bastida de Porreres (Colom & Sacarés 1968).

Altra vegada Colom, Sacarés i Cuerda descriuen els sistemes dunars i les platges pliocenes de Son Mulet de Lluçmajor a 150 m i continuació de les acumulacions de la cova vella de Son Lluís, que també descriuen per a la ciència (Colom et al. 1968, Cuerda et al. 1969).

Resumint els estudis geològics illencs fins aleshores, Guillem Colom, en la seva obra divulgativa *Geologia de Mallorca* (Colom 1975), cita el puig de ses Tres Fites, l'Aquitanià de sa Bastida i Son Lluís i, en el capítol del Pliocè, cita ja la cova de Son Lluís recentment estudiada. També Cuerda (1975), en el seu estudi del Quaternari mallorquí, esmenta aquesta cova.

Colom i Sacarés (1976) porten a terme un estudi estratigràfic molt complet de la regió. Hi citen tots els terrenys coneguts, base dels mapes geològics posteriors, i en fan aportacions faunístiques en el Cretaci, Nummulític (Eocè-Oligocè) i Aquitanià de Son Lluís (Taula 3).

En els anys 80 s'incrementen els estudis sobre el Terciari illenc (Pomar et al. 1983, Álvaro et al. 1984, Simó & Ramón 1986, Formós et al. 1991), però no s'hi cita cap indret rellevant del terme, però sí els ben propers de Randa, Lluçmajor i Algaida. Altres estudis coetanis que podem esmentar són els d'Anglada (1985), Eguizábal (1982), González Donoso [et al.] (1982) o Pascual (1982) (tots A: Anglada & Serra Kiel 1986), que discuteixen la disposició i l'edat dels terrenys del massís de Randa, on diferencien dues unitats. En la inferior, es situa la Unitat Calcarenites de Sant Elm (Aquitanià de Colom & Sacarés 1976) de sa Bastida per sobre del Secundari.

Álvaro [et al.] (1989), estudiant el Juràssic de l'illa, documenten la família estratigràfica de ses Tres Fites en el llevant i centre de l'illa, però sense citar clarament l'indret.

Ramos (1989), en la seva tesi sobre els terrenys terciaris preectònics de l'illa, estudia la zona de Randa i dels pujols propers, i proporciona un mapa detallat de la zona. També cita i descriu els afloraments de Cugulutz i des Rafal, a la carretera de Vilafranca. El darrer mapa geològic de l'IGME i les seves memòries (Barnolas et al. 1989-1991) reproduïx els estudis anteriors i fa referència al Miocè de la zona de Son Doctor com a Serraval·lià. Aquests autors citen també sediments serraval·lians superficials en la zona de Son Valls d'en Sastre.

L'estructura del massís de Randa i del puig d'en Femella és interpretada per Gelabert (1998), que accepta en línies generals els mapes i propostes d'Anglada i de Ramos, amb lleugers canvis respecte dels antecedents i en l'estructura final de la zona.

No coneixem cap cita fòssil del Quaternari en el terme (restes de mamífers com *Myotragus balearicus*; Alcover et al. 1981, Bover & Alcover 2005) o de gastròpodes pulmonars entre les dunes de Son Garau i properes o des Monjos.

4. Breu ressenya sobre la història geològica del terme respecte de l'illa (Taula 1)

La història geològica de Mallorca s'explica en diversos episodis, molts dels quals es poden seguir a Porreres.

Els terrenys més antics del Carbonífer (300 milions d'anys) sols afluïren a la costa de Banyalbufar (Rodríguez Perea & Gelabert 1998). El Triàsic (Buntsandstein terrestre, Muschelkalk marí i Keuper terrestre; Fallot 1922) no afluïra a Porreres. Se suposa que el Keuper es troba en la base del material de Montisíon (Gelabert 1998). Fa uns 180 milions d'anys s'inicia en les nostres terres un cicle marí que dura tot el Secundari. Els materials retians, juràssics i

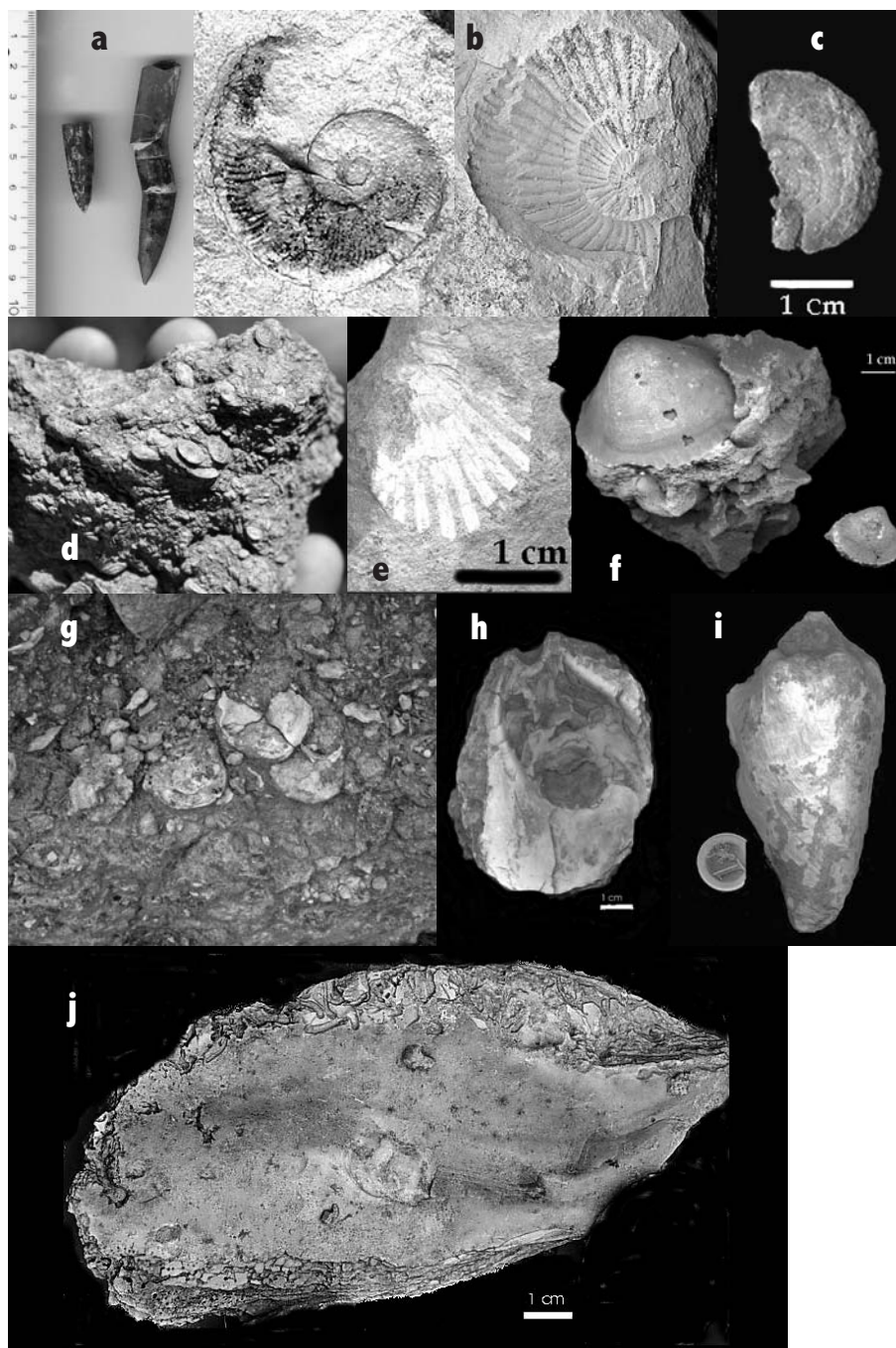

Figura 1. Restes fòssils de Porreres.

- a) Belemnit de Son Móra Negri (Dogger-Malm) (fotografia de Guillem Mas).
- b) Ammonits del coll d'en Cerdà (Cretaci) (fotografia de Guillem Mas).
- c) Ammonit piritós de Son Batlet (km 3 ctra. Vilafranca) (Cretaci).
- d) Nummulits entorn del puig Redó de Son Jordi (fotografia de Maria Adrover).
- e) Pectínid de Míner-sa Bastida. Tall carretera (Eocè-Oligocè).
- f) *Callista* sp. de Son Doctor (Tortonjà-Messinià).
- g) Ostreids de Son Gornals (km 3 ctra. Felanitx) (Messinià).
- h) *Ostraea* des Baulenes (Pliocè).
- i) *Strombus Bubonius* de ses Covetes (13 cm) (Quaternari Pleistocè sup.).
- j) *Crassostrea* sp. de l'entorn de Son Doctor (Miocè mitjà-superior) (cortesia de Maria Adrover i de l'amo de Son Doctor).

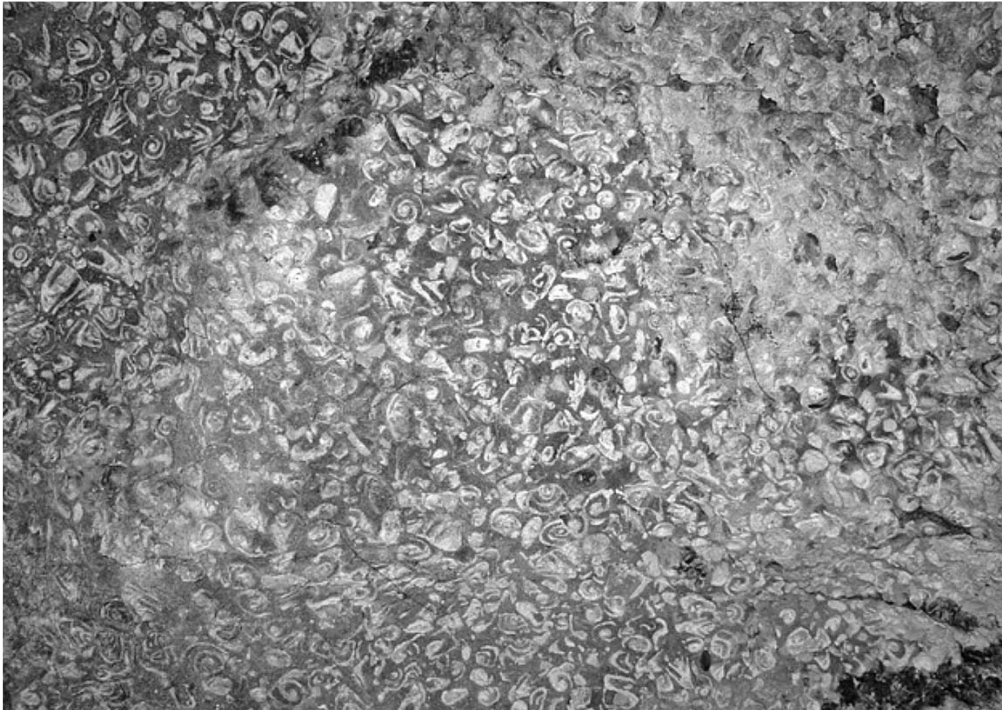

Figura 2. Volta de lumaquel·la d'*Strombus coronatus* (cova vella de Son Lluís) i detall (fotografies de Guillem Mas).

cretàtics del terme es dipositaren en una conca marina profunda (Colom 1975). El Secundari finalitza amb una gran extinció de vida en l'àmbit mundial (extinció dels grans saures).

El Terciari (Paleocè-Eocè mitjà, 75 Ma) s'inicia a tota l'illa potser amb un episodi terrestre, ja que no s'ha trobat sedimentació. Els primers terrenys de l'Eocè-Oligocè (50-25 Ma) es troben, primer, a les serres de Llevant i, després, a Randa i al centre de l'illa (sa Maimona, Míner, sa Bastida, Cugulutx i es Rafal; Ramos 1988).

La transgressió marina primimiocena (25 Ma) deixa en el terme, primer, els terrenys aquitanians de Son Lluís i sa Bastida i, posteriorment, els d'Alcoraia, Montuiri i Son Drago. A partir d'aquesta edat s'estructuren i s'aixequen els relleus de l'illa i impliquen els terrenys d'aquestes edats i anteriors en els encavalcaments. Es culmina l'aixecament ja en el Miocè mitjà (15-12 Ma, Gelabert 1998).

Just després, i potser durant l'aixecament, s'inicia una nova fase distensiva (desfeta) dels relleus aixecats. Un joc de cruïes i falles comença a afectar els materials estructurats. En el sud de l'illa, durant tota la resta del Miocè i fins a la crisi messiniana (11-6 Ma), es forma una important estructura escullosa adossada a les terres emergides i en un ambient càlid-tropical. Les seves restes són ara les marines de Lluçmajor i del Migjorn (Pomar et al. 1983). A Porreres, les restes d'aquesta mar molt poc profunda i tropical arriben a Son Doctor i Son Gornals. La crisi o crisis messinianes (6-5, 3 Ma) són fruit de la tancada de la comunicació amb l'Atlàntic, fet que suposa la dessecació total o parcial de la Mediterrània (es Pou Celat?, es Monjos?; Guillem Mas, en aquestes jornades).

Amb l'obertura altra vegada de l'estret, la mar pliocena arriba de nou a Porreres (es Monjos, es Baulenes i cova de Son Lluís) i ja no se'n retira definitivament fins a final del Pliocè o a principi del Quaternari (Cuerda 1975, Morey 2008).

5. Descripció dels principals LIPs de Porreres amb vista a la seva valoració

Es descriuen els indrets fossilífers del terme, de més antics a més moderns, i amb els ítems ja citats abreujats (X: extensió, hm: hectomètrica, dm: decamètrica; P: potència en metres; M: estat del material; D: densitat). De la resta d'ítems, s'indica el que és rellevant per a la valoració (Taula 5).

Son Móra Negrí. Dogger-Malm. 2-3 fàcies. Fauna: belemnits (Fig. 1a). X: hm. P: 7-9 m. D: esporàdics. Ej: mitjà-bo. Pedrera. Propietat privada.

Puig de ses Tres Fites-coll d'en Cerdà. Retià, Dogger, Malm (significatiu), Cretaci, Oligocè i Burdigalià. Fauna: ammonits cretàtics (Fig. 1b). X: dm. P: 30 m aprox. D: esporàdics. M: regular-bo. Interès: didàctic i divulgatiu. Et: geològic, històric, natural i paisatgístic.

Es Moreis. Dogger-Malm. Cretaci. Ammonits en mal estat. X: hm. P: 15-20 m. D: esporàdic. M: dolent. Et: àrea natural i recreativa.

Son Móra-Son Batlet, carretera de Vilafranca, km 3. Cretaci. Ammonits mal/reg. conservats (Fig. 1c) i restes piritoses. X: dm. P: 1-2 m. D: 2 e/minut. M: regular. Ej: tall carretera.

Míner-puig de ses Roques. Sa Bastida. Terciari. Eocè-Oligocè i Miocè. Fauna: nummulits, lamel·libranquis (Fig. 1e). X: km. P: dm. D: copinyam 1 e/m². Nummulits 10-15.000 e/m² o més. Entorn poc urbanitzat.

Sa Bastida. Juràssic (Lies i Dogger amb sílex), Oligocè i Aquitània (significatiu). Microfauna. Interès: didàctic i divulgatiu. Et: natural, geològic, històric, etnològic i paisatgístic rellevant.

Es Rafal (carretera de Vilafranca, km 4,5). Oligocè. Fauna: nummulits, equinoderms. X: hm. P: 5-6 m. D: no mesurada. M: regular. Tall carretera. Didàctic.

Zona Cugulutx-puig Redó. Eocè-Oligocè. Miocè sintectònic. Fauna: nummulits (Fig. 1d), mol·luscs. X: km. P: 10-15 m. D: 25.000 e/m² aprox. M: bo. Ej: entorn rural, ben conservat.

Son Gornals-es Pou Celat. Messinià terminal. Fauna: ostreids (Fig. 1g), *Cerithiums*, cardítids, tel·línids. X: km? P: 2-3 m observables. D: 125-150 e/m. M: ostreids, estat de conservació bo. Altres restes mal conservades en forma de motlles. Ej: cultiu. Et: restes prehistòriques. Pedrera de sílex en es Monjos.

Son Soler-Son Doctor. Miocè superior (Serraval·lià? Tortonià, Messinià terminal). Fauna: ostreids (Fig. 1f i 1j), *Cerithiums*, cardítids, tel·línids. X: km. P: 3 m observables. D: 150-300 e/m. M: bo-regular. Motlles. Ej: variable. Entorn rural.

Es Monjos. Miocè terminal (Lago-Mare?), Pliocè i Quaternari. Fauna. Microfauna significativa? (Mas, en aquestes jornades). X: hm. P: 10-15 m. D: Pliocè. 20-30 e/m. M: regular, en forma de motlles. Ej: pedrera. Propietat privada. Interès: científic, didàctic (adaptable).

Es Baulenes-tenassa des Tast. Pliocè. Fauna: lumaquel·la de turritèl·lids i petits gastròpodes. *Ostraea* sp. (Fig. 1h), *Strombus* sp. X: km. P: 1-2 m. D: 150-300 e/m. M: ostreids ben conservats. Resta de material en forma de motlles. Ej: rururbanització i cultiu.

Cova vella de Son Lluís (Fig. 2). Pliocè. Quaternari terrestre. Fauna. *Strombus coronatus*, *Conus* sp., *Trochus* sp. X: dm. P: 3-4 m. D: 250-300 e/m. M: bo. Ej: bo. Propietat privada. Interès: científic, geològic (cova nova de Son Lluís propera), històric, etnològic. Àrea Natural.

6. Interpretació paleoambiental del registre paleontològic descrit

6.1. Per què en alguns indrets hi ha fòssils i en d'altres no n'hi ha?

Depèn de dos factors principals: de la deposició de les restes a la mort de l'ésser viu i de la seva conservació. Si a Monti-sion no n'hi ha és perquè en la mar on es dipositaren hi havia molt poca vida. Igual pot semblar en el Miocè mitjà (Son Drago, Son Valls d'en Sastre), dipositat a certa profunditat. Aquí, però, hi ha microfauna.

Si parlem de conservació, la majoria dels ammonits dipositats en els terrenys del terme s'han espatllat. N'hauríem de trobar més que no s'han conservat. Les closques originals dels mol·luscs de Son Doctor o des Baulenes s'han dissolt. Altre material ha omplert els buits i ens han arribat els seus motlles compactats sols suficientment per formar una roca molt porosa (Fig. 1f). Si es compactàs més formaria roques dures, com les des Pou Celat. Les closques dels nummulits de naturalesa silícica (més durs i mals de dissoldre) s'han conservat quasi de manera íntegra (Fig. 1d). El sílex de Son Rossinyol (el material més dur del terme) s'ha originat per compactació d'algues silícies.

6.2. De què depèn el fet que un jaciment o un aflorament fossilífer sigui rellevant o no?

De la informació que aporta. No tots els indrets són rellevants. Les restes poden ser singulars o úniques o molt comunes. La rellevància també depèn de l'estat de les restes i de l'indret,

de l'accessibilitat i facilitat d'estudi, de si és didàctic o no i, en part també, de l'entorn que l'envolta. Alguns indrets mostren tan poc material o són tan poc informatius que no són rellevants (sa Serra). En altres (es Baulenes) el material fòssil és tan abundant i corrent (i no gaire ben conservat) que sols alguns indrets poden ser considerats rellevants (cova de Son Lluís). Els jaciments amb material abundant i ben conservat i que donen bona informació, però que es poden estudiar també a molts d'altres indrets de l'illa i en més bones condicions (Son Doctor), no són tan delicats; en aquests casos la recollida no perjudica la ciència. El cas contrari seria la cova de Son Lluís, on qualsevol mala actuació en el jaciment pot fer malbé la informació que conté.

6.3. Quantes vegades ha estat Porreres la mar?

Quasi sempre. Trobam els registres marins corresponents al gran cicle marí Secundari (Juràssic i Cretaci) amb ammonits, els terciaris amb nummulits (amb un període fluvial lacunar), els d'una altra invasió marina miocena fa uns 25 Ma i fins a les crisis messinianes, una possible invasió del Paratetis fa entre 5,5-5,3 Ma (es Monjos? Mas, en aquest volum) i, per últim, queda registrada la darrera entrada de la mar pliocena. Aquesta es retira del terme fa uns 2,7-2,5 milions d'anys (dunes fòssils des Monjos).

6.4. I els episodis terrestres?

Sols el primer Terciari (70-40 Ma), la possible o possibles crisis messinianes (7-5,2 Ma, Krjinslman 1999) i tot el Quaternari i actual (de fa 2,7 Ma fins ara).

6.5. Què són els ammonits? I els belemnits? Quin significat tenen?

Els ammonits eren mol·luscs cefalòpodes (com els calamars i els nàutils actuals), que vivien en alta mar. Reben aquest nom perquè les seves closques recorden les banyes dels xots (Amon) enrevoltillades (Fig. 1b). Tenien la closca compartimentada en petites cambres, que omplien i buidaven d'aigua segons si volien pujar a superfície o davallar, talment els submarins o els nàutils actuals. Són fòssils ben característics del Secundari i molt específics, de tal manera que l'estratigrafia i la zonació temporal del període a àmbit mundial es basa en el tipus d'ammonits existents. S'extingiren no sabem si a final del període, per mor de l'impacte del gran meteorit que matà els dinosaures, o si ja s'havien extingit un poc abans. Els belemnits, anomenats *bales* per la seva forma (Fig. 1a), són també restes de cefalòpodes (en aquest cas, la closca o defensa en forma de punta dura), que visqueren també en el Secundari en alta mar, com els ammonits.

6.6. I els nummulits?

Són organismes unicel·lulars (protozous), grossos a vegades i semblants a lleties o monedes (*Nummus*, Fig. 1d) i amb closca de silici. Visqueren en grans quantitats en el Terciari inicial i mitjà (Paleocè, Eocè i Oligocè), en primera línia de platja o de roques, i formaren tenasses a nivell de l'aigua, com les que es poden observar actualment plenes de pagellides o dàtils. Els nummulits són també fòssils indicadors de l'edat dels terrenys, ja que s'extingiren a mitjan Terciari.

6.7. El significat paleoambiental de les acumulacions d'ostreïds

Les ostres són mol·luscs marins filtradors de nutrients i uns dels darrers que desapareixen en condicions extremes de salinitat. Els seus bioherms o acumulacions es produeixen quan els primers organismes vius es fixen a les roques i els següents ho fan sobre les closques dels morts. La construcció va pujant a poc a poc en altura per arribar a més nutrients. Les ostres de Son Soler, Son Gornals o des Pou Celat (Fig. 1g) visqueren al començament de les crisis messinianes de sali-

nitat, que a Porreres sembla que va suposar passar d'un ambient de platja-manglar tropical a salobrar i/o total dessecació. Les grans ostres de Son Doctor (Fig. 1j) són corrents en aquests ambients del Messinià terminal, d'aigües marines tancades, amb aportacions de llims terrestres. Són molt característiques i s'han citat en ambients d'aquesta edat també al peu de la serra de Tramuntana (castell de Bellver-la Bonanova; Pomar et al. 1983), Son Sales de Marratxí (en estudi). Les ostres des Baulenes (Fig. 1h) ja pliocenes ocuparen aquest indret tancat entre les serres i amb aportacions torrencials. Amb la mar oberta propera, imaginem un ambient fangós, llimós i restringit, adequat per a les ostres i per als *Strombus* de la cova de Son Lluís, com el de l'albufera des Serralt-Fontanelles pleistocena de Palma (Cuerda 1975).

6.8. La crisi o les crisis de salinitat messinianes i els seus efectes en la fauna mediterrània

La crisi de salinitat del Messinià terminal a la Mediterrània (5,96-5,32 Ma, Krjinslman 1999) es caracteritza per una potent precipitació generalitzada de sals i guixos. La situació i la potència dels precipitats suggerien una dessecació intensa de la mar. La comunicació atlàntico-mediterrània es tancà a conseqüència del l'aixecament dels relleus de Gibraltar i/o del glacioeustatisme atlàntic i deixà la Mediterrània aïllada (Hsü et al. 1977, Krjinslman 1999). Aquesta és una mar amb dèficit hídric si no rep aportació d'aigua externa. L'evaporació que seguí originà el descens del nivell de la mar i la crisi de salinitat consegüent. Alguns autors suposen una dessecació quasi completa de la mar (Chauzon et al. 1996, 1500 m); d'altres, de sols 200 m (Martínez del Olmo 1996, A; Soria 2007), però sense dessecació total (llavors la mar no era tan profunda com en l'actualitat). Alguns argumenten l'existència de dues dessecacions (Soria 2007) i d'altres, com Krjinslman (1999), daten diverses crisis anteriors (ostres de Son Soler-Son Gornals i sílex de Son Mercadal?). Hi ha, per tant, diversos models o hipòtesis en estudi (Soria 2007).

A final ja de la crisi (5,5-5,3 Ma), es registra un episodi anomenat de *Lago-Mare* o entrada d'aigua en la Mediterrània procedent del Paratetis (mar situada aleshores en l'actual Europa Central; Esu 2007, Esu & Giotto 2008), que deixa fauna d'ostracodes i mol·luscs d'aigua dolça o de baixa salinitat en algunes zones, però també amb episodis més marins en altres (Soria 2007). Si es confirmen aquestes fàcies en es Monjos (Mas, en aquest volum), potser equivaldrien a les localitzades recentment a Santa Eugènia, amb mol·luscs com *Limnocardium* i *Dreissena* sp., ostracodes i foraminífers bentònics (Morey & Mas 2009) o *Pontalmyra* sp.?, *Congenina* sp.? (unitat ocre allà en estudi). Aquesta fauna pot arribar a través dels seus ous entre el fang dels dits dels ocells o amb el vent, però on vivien hi havia aportacions d'aigua dolça i grans canvis de salinitat. Un ambient potser com seria el salobrar des Trenc, amb més aigua dolça, però amb la mar igualment ben a prop.

La crisi finalitza amb l'obertura d'una nova via d'entrada d'aigua de l'Atlàntic (actual estret de Gibraltar, que marca l'inici del Pliocè (5,33 Ma). Alguns imaginem escenaris catastròfics, amb la Mediterrània ben plena en pocs mesos i deixant territoris com el nostre aïllats ràpidament.

Tots aquests canvis en poc temps suposen també molts de canvis en la distribució de la fauna mediterrània i, principalment, en la fauna terrestre. Aquesta, en la dessecació, s'hauria repartit pertot arreu i llavors, amb l'entrada de la mar pliocena, restaria aïllada. S'ha suposat que els avantpassats del *Myotragus* (ovella-cabra, amb dents de creixement continu, que s'extingí amb l'arribada dels homes a l'illa) vingueren aleshores provinents del continent i evolucionaren de manera diferent dels del continent quan quedaren aïllats. El mateix va passar en altres illes properes (elefant nan de Sicília; Alcover et al. 1981). Encara que aquesta teoria sigui ara per ara la

més acceptada per mor del registre fòssil, observem que no està demostrat encara ni que la Mediterrània es dessecàs del tot, ni que poguessin arribar en alguna de les primeres crisis messinianes, ni fins i tot, posats a especular, que fossin en part descendents d'animals que ja visquessin en terra ferma en les serres durant el Tortonià-Messinià. La proposta, en aquests darrers anys, d'altres marcs paleoambientals per explicar les crisis de salinitat del Messinià terminal (Soria 2007), la falta de registre fòssil sobre els seus suposats avantpassats peninsulars i nous estudis sobre *Myotragus* antics amb nova fauna acompanyant (Bover et al. 2010) i vora terrenys messinians obri la porta a altres hipòtesis sobre el seu origen. Com deia Darwin, "l'absència d'evidència no és el mateix que l'evidència de l'absència". Que no s'hagi trobat un avantpassat del *Myotragus* més antic no dóna dret a afirmar-ne la inexistència. Tampoc no es pot afirmar si els seus avantpassats ja eren aquí abans de la crisi o crisis messinianes fins que no se'n trobin o se'n datin restes. Així és la ciència, aquest és el debat. I per què no s'ha trobat cap *Myotragus* a Porreres? Simplement per pura casualitat. En el terme hi ha coves, sistemes dunars i al·luvions semblants als d'altres indrets on sí que se n'han trobat.

6.9. Què signifiquen les acumulacions d'*Strombus coronatus* de la cova de Son Lluís?

Segons Cuerda [et al.] (1969), els *Strombus coronatus* són uns gastròpodes (corns, caragols) marins de bona mida, que solen viure en aigües més càlides que les actuals. Els seus parents actuals o *Strombus bubonius* viuen actualment en la costa tropical africana (Senegal). Els *Strombus* són organismes gregaris (que viuen junts en gran quantitat), que es desplacen saltant amb un potent peu i que s'alimenten de detritus que troben entre l'arena i el fang en aigües molt poc fondes, properes a la platja i en albuferes com les actuals ses Fontanelles de Palma o es Trenc (Fig. 1i).

La gran acumulació d'aquests organismes a la cova de Son Lluís pot respondre o bé a una acumulació *ex situ* de platja (com si fossin còdols emportats per l'aigua) o bé al fet que visquessin tots junts allà prop (*in situ*) en gran quantitat. El que no hi trobam és fauna com la des Baulenes (de mida més petita) i si hi ha *Strombus*, en canvi, en es Baulenes potser indica que els de la cova són una acumulació *ex situ* o seleccionada pels corrents marins o l'onatge.

Una altra discussió que es pot plantejar és si la suposada platja o albufera original seria ja la futura conca de Campos, fet bastant probable per mor de les platges de Son Mulet properes (Cuerda et al. 1969) o que la de Son Lluís sigui una acumulació de la conca nord/nord-est (Petra-Vilafranca-Manacor) o el que també és probable és que aleshores fos tot u.

7. Conclusions

7.1. De la catalogació

Es defineix Lloc d'Interès Paleontològic o LIP com un indret rellevant per entendre o investigar la història de la vida d'una regió, ja sigui en l'àmbit científic o divulgatiu. La definició de LIP seria equiparable a la de LIG (Lloc d'Interès Geològic, *Geological Site*) o PIG (Punt d'Interès Geològic) adaptat a la paleontologia. S'entén per indrets rellevants els que compleixen les condicions del projecte Geosites per així ser considerats. Els LIPs poden ser mobles i immobles. En aquest estudi s'han inventariat 13 LIPs en el terme de Porreres (Taula 4), 6 dels quals ja havien estat objecte d'estudi per part de diferents investigadors. D'aquests, dos s'estudien més al detall (Mas, en aquestes jornades; Morey, en aquestes jornades) i d'altres (Son Móra Negri, Son Móra-Son Batlet, es Pou Celat-Son Gornals, etc.) són primeres cites, ja que tant Escandell i Colom (1962) com Barnolas [et al.] (1991) havien esmentat sols els terrenys i no sempre de manera ben definida.

7.2. De la caracterització

Els indrets que expliquen millor la disposició estratigràfica i tectònica de la zona estudiada són ses Tres Fites, Míner-sa Bastida, Son Soler i segurament es Monjos. En pocs casos parlem de jaciments significatius per fauna respecte d'altres d'illencs (taules), amb l'excepció dels *Strombus* de la cova de Son Lluís i dels ostreïds ja comentats i, per descomptat, les aportacions de Mas sobre la pedrera des Monjos que se sumaran a les de Colom i Sacarés (1976) de sa Bastida i els estudis de Ramos (1988) des Rafal i Son Deixopte-Cugulutx. Cal destacar la informació paleoambiental que aporten les ostres de Son Soler-Son Doctor i Son Gornals-es Pou Celat i es Baulenes (ambients restringits vora altres de propers de mar oberta, coetanis o no), del posttectònic des Pou Celat-Son Rossinyol o del Pliocè des Baulenes, que complementa la interpretació de la pedrera des Monjos (Mas, en aquestes jornades). Aquests indrets són els més desconeguts i poc estudiats del terme (Taula 3). Amb tot, ja es pot avançar que el tall de Son Soler-Son Doctor (Morey 2011, en aquestes jornades) mostra una certa continuïtat paleoambiental en el Miocè terminal de la nostra zona. Ni el possible serraval·lià sembla tan d'aigua dolça com a Manacor, ni l'episodi marí posterior és tan contundent. És una sedimentació marina de poca profunditat, de platja arenosa i també, i ja entrant en el Messinià terminal, amb molts d'ambients més restringits. Tot indica que probablement ja aleshores el terreny estava lleugerament més elevat que els voltants.

El Pliocè està poc estudiat en l'àmbit illenc i encara més el Lago-Mare, període quasi desconegut de la geologia de l'illa (Morey & Mas 2009), fet que augmenta la rellevància dels indrets citats.

Poca cosa podem comentar de la tipologia i de les característiques físiques dels jaciments estudiats, molt semblants als de la resta de l'illa. Es pot ressaltar el cert estat de conservació dels ammonits de Son Móra-Son Batlet, la poca densitat fossilífera dels jaciments secundaris respecte d'altres d'illencs i, evidentment, la concentració d'*Strombus* de la cova de Son Lluís.

7.3. De la valoració, conservació i gestió

Els indrets estudiats mostren desigual rellevància respecte del context paleontològic illenc. Els més rellevants pel seu valor intrínsec són els de Son Soler, es Monjos i la cova de Son Lluís. D'altres, com sa Bastida, es puig de ses Tres Fites, Míner o es Pou Celat, sense ser excessivament valuosos, cobren rellevància en l'entorn que els envolta o pel seu interès històric, didàctic o divulgatiu. La cova de Son Lluís és didàctica per a un grup petit i amb visita controlada i per a nivell d'ensenyament superior. En relació amb es Monjos, a hores d'ara no es pensa en cap gestió sense conèixer l'estudi de G. Mas. En aquests moments, una pedrera és usada per a fins agrícoles i com a magatzem. Potser per això és l'indret rellevant més vulnerable. Els talls de carretera són sempre molt vulnerables, però en el nostre cas no són excessivament rellevants i, a pesar de les obres, segueixen aportant informació estratigràfica, com s'ha observat en la reforma de la carretera a Llucmajor i en l'obertura de la carretera a Vilafranca. En la valoració, no s'ha puntuat el possible valor estratègic del posttectònic del terme respecte de la interpretació tectonoestructural de l'illa (Morey 2011, en aquestes jornades). És un aspecte o ítem per tenir en compte en altres valoracions i també en aquesta, una vegada els estudis portats a terme es trobin publicats.

Les propostes de gestió que es proposen per a cada indret estudiat es resumeixen en la taula 6.

En resum, es planteja la protecció o conservació de tots els indrets que superen els 20 punts en la valoració o dels que mostren alguna característica molt rellevant. Com a figures de protec-

ció, es pot proposar la de Zona Paleontològica que figura a la Llei de patrimoni històric, o les figures de Lloc d'Interès Científic o Bé d'Interès Cultural. Per als llocs puntuals i rellevants o amb altres valors que no siguin paleontològics també rellevants, s'aconsella la protecció total (LIC o BIC). Per a zones extenses no tan rellevants, la figura de Zona d'Interès Paleontològic o Geològic es considera la més adequada, ja que sols implica la necessitat d'un informe patrimonial i, en tot cas, la recol·lecció del material rellevant a l'hora de plantejar moviments de terra en l'àrea delimitada.

Es pot pensar en un estudi més exhaustiu d'indrets com Son Móra Negrí, Son Móra-Son Batlet, Míner-sa Bastida-puig de ses Roques i del posttectònic per l'escàs nombre d'estudis fets en la zona central de l'illa, però hi ha d'altres indrets illencs de les mateixes edats i característiques molt més ben estudiats i potser capaços de proporcionar encara millor informació.

Taules

Milions d'anys	Període	Paleoambient a Mallorca	Paleoambient a Porreres
1 ari 320 Ma	Carbonífer	Es Racó de sa Cova. Banyalbufar.	Inexistent. Sòcol?
1-2 ari 280 Ma	Permotriàsic Buntsandstein	Quarsarenites. Ambient terrestre-fluvial. Estellencs i Banyalbufar.	Inexistent. Sòcol.
2 ari 250 Ma	Muschelkalk	Margues i calcàries. Ambient marí. Son Serralta, Esporles, Bunyola, Sóller.	Inexistent. Sòcol.
2 ari 237 Ma	Keuper	Argiles i guixos. Volcànic. Cala Tuent, Bàlitx (Sóller), Albarca (Lluc).	Terrestre. Baix Monti-sion (Gelabert 1998)
2 ari 213 Ma	Retià	Margues i calcàries. Ambient marí, amb molta deposició de sediments.	Monti-sion, nord de sa Torre, puig de Son Nebot, puig d'en Femella.
2 ari 200 Ma	Liàsic i Juràssic	Calcàries dures amb sílex. Dolomies. Margues. Marí. Ammonits. Belemnits.	Sa Bastida, puig d'en Femella, Son Móra Negrí. Ammonits. Belemnits.
2 ari 144 Ma	Cretaci	Margues i calcàries blanquinoses. Ammonits.	Es Moreis, Son Móra. Ammonits i pirita.
65 Ma	Inici 3 ari	Gran extinció. Cataclisme mundial	Inici Terciari
65-45 Ma	Paleocè	Inexistent a Mallorca o no trobat en superfície.	Inexistent o no trobat.
3 ari 45 Ma	Eocè-Oligocè	Calcàries. Ambient marí. Nummulits. Felanitx, es Carritxó, Santueri.	Puig Redó, Míner. Ambient litoral. Nummulits. Equínids.
37 Ma	Oligocè	Margues, calcarenites i conglomerats. Rius, llacs i també ambient marí.	Sa Bastida, Míner, ctra. Llucmajor, ctra. Vilafranca.
25 Ma	Miocè preorogènic i sinorogènic	Margues blanques-grises. Ambient marí. Banyalbufar, Randa, Montuïri.	Son Drago, es Pagos, Banyeres. Microfauna.
13,6 Ma	Serraval·lià	Margues i guixos.	Lacunar. En estudi.
11,6-7,2 Ma	Tortonià Messinià	Marí tropical. Complex escullós. Marina de Llucmajor i del Llevant.	Son Doctor, marí. Platja. Manglar. En estudi.
7,2-5,8 Ma	Messinià	Calcàries i margues. Doms estromatolítics. Ambient tropical.	Son Doctor, es Pou Celat, es Monjos? Manglar, platja.
5,8-5,3 Ma	Crisi messiniana	Doms estromatolítics i margues. Dessecació de la Mediterrània?	Es Monjos? Son Mercadal. Salobrar. Ambient restringit.
5,3-2,7 Ma	Pliocè	Entrada mar pliocena. Platges pliocenes.	Sant Lluís, es Baulenes. Platges. Albuferes. <i>Strombus coronatus</i> .
2,7 Ma- actualitat	Quaternari	Cinc glaciacions i períodes càlids.	Terres de cultiu. Dunes de Son Garau i es Monjos.

Taula 1. Apunts geològics.

	Ítem	De Morey & Ripoll (2009) aplicat al municipi de Calvià	Pt.
Re	Riq. estratigràfica	Per cada paleofàcie present o citada en el jaciment	1
Se	Sing. estratigràfica	Presència de paleofàcies amb fauna significativa citada	1
	Se	Presència de paleofàcies singulars ben definides	1
	Se	Representativitat per al període	1
	Se	Jaciment tipus o holotipus per a l'illa	1
F	Riquesa faunística	Jaciments amb la meitat de les espècies citades a l'illa per al període	1
	F	Jacim. que tenen entre la meitat i la quarta part citades per al període	1
	F	Jaciments amb més de 20 espècies citades	1
	F	Més de tres i cinc grups taxonòmics presents (suma)	1
	Sing. faunística	Presència d'alguna associació singular (un punt per associació)	1
	SF	Jaciments amb alguna espècie única o singular per a l'illa	1
	SF	Jacim. amb estudis faunístics per a un o diversos tàxons determinats	1
X	Extensió	Jaciments amb extensió superior als km ² , hm ² , dm ² (suma)	1
	X	Tots els jaciments mesurats	1
P	Potència	Potència superior a meitat i quart regional (suma)	1
	P	Tots els jaciments mesurats no sols superficials	1
D	Densitat	Densitat fòssilífera de 40, 20, 10 m ² o 20 m de recerca (suma)	1

	D	Tots els jaciments mesurats	1
M	Estat del material	Tots els jaciments amb material mínimament classificable	1
	M	Tots els jaciments amb material en bon estat	1
	M	Jaciments amb material conservat de manera excepcional	1
H	Int. cient. hist.	Jaciments amb estudis anteriors a 1975 i amb bon potencial científic	1
	H	Estudis científics d'àmbit regional, nacional o internacional (suma)	1
	H	Jaciments inèdits	1
A	Accessibilitat	Distància a menys de 300 m de carretera	1
	A	Bona localització i fàcil accés	1
	A	Proximitat a nucli urbà	1
Ej	Estat jaciment	Tots els jaciments amb el 50% de la superfície conservada	1
	Ej	Jacim. en bon estat (1pt.) i/o situats en indrets ben conservats (1 pt.)	1
V	Vulnerabilitat	Jaciments amb materials tous o disgregats	1
	V	Jaciments amb fortes evidències d'erosió natural	1
	V	Jaciments impactats (greu, 2; lleu, 1) o en perill d'impacte imminent	1
Dc	Utilit. didàctica	Utilitzat en publicacions científicodidàctiques o divulgatives	1
	Dc	Jaciments didàctics i informatius	1
	Dc	Relació amb altres elements patrimonials	1
	Dc	Proximitat a un possible centre interpretatiu	1
Et	Entorn patrimonial	Patrim. geol. (1 pt.), biològ. (1 pt.), hist. (1 pt.) o paisat. (1 pt.) rellev.	1

Taula. 2. Ítems utilitzats per Morey i Ripoll (2009) en la valoració del patrimoni paleontològic immoble de Calvià i puntuació assignada.

<p>Juràssic i Cretaci Estudis. Darder & Fallot (1925), E. & C. (1962), Colom (1930, 1975), C. & S. (1976). Fauna. Puig de ses Tres fites (C. & S. 1976). <i>Trocholina</i> sp. <i>Calpionella alpina</i>. <i>Calpionella elliptica</i>.</p> <p>Es Moreis (Cretaci) Microfauna: radiolaris, tintínnids i <i>nannoconus</i>. Ammonits: <i>Perisphintes</i> sp.</p> <p>Pretectònic Míner. Sa Bastida. Estudis. Colom (1975), C. & S. (1976), Anglada & Serra Kiel (1986). Cugulutx-puig Redó. Rosselló (1954), Ramos (1988). Es Rafal. Ramos (1988).</p> <p>Fauna (C. & S. 1976, Ramos 1988). Numnulits. <i>N. fabiani</i>, <i>N. garnieri</i>, <i>N. incrassatus</i>. Moluscs, equinoderms (Ramos 1988).</p>	<p>Miocè sintectònic Sa Bastida. Estudis. C. & S. (1968, 1976), Colom (1975), Anglada & Serra Kiel (1986). Fauna. Sementer del sílex. (C. & S. 1976).</p> <p><i>Tectochara meriani</i>. Opercles de Bithynia.</p> <p>Cases de sa Bastida. Anglada & Serra Kiel (1986). <i>Myogipsina</i> sp. <i>Myogypsinoïdes</i> sp. <i>Myogypsinoïdes</i> cf. <i>bantamensis</i>. Tan Sih. Hok. <i>Amphistegina</i> sp. <i>Planoperculina complanata</i> (Defrance). <i>Lepdocyclina</i> sp. <i>Spiroclypeus</i> sp. <i>Sphaergypsina globula</i> (Reuss). Rotàlids. Miliòlids.</p> <p>Miocè Es Monjos. Guillem Mas, en aquestes jornades.</p> <p>Pliocè Cova de Son Lluís Estudis. Colom [et al.] (1968), Cuerda [et al.] (1969), Colom (1975). Fauna. <i>Conus</i> sp., <i>Trochus</i> sp. i <i>Strombus coronatus</i>.</p>
--	---

Taula 3. Estudis i fauna citada en els jaciments estudiats.

(*E. & C.= Escandell & Colom 1962, C. & S.= Colom & Sacarés 1976).

Jaciment	Coordenades	Jaciment	Coordenades
Son Móra Negrí	501700-4377150	Sa Bastida	497988-4372980
Puig de ses Tres Fites-coll d'en Cerdà	498550-4373000	Son Soler-Son Doctor	508-509000-4376200
Es Moreis	499800-43712400	Es Pou Celat	506000-4372380
Son Móra-Son Batlet	503000-4376000	Pedrerà des Monjos	502610-4369280
Es Rafal	505850-4376230	Es Baulenes-es Tast	499800-369200
Míner-sa Bastida		Cova de Son Lluís	496850-4369580
Cugulutx-puig Redó	504500-4378000		

Taula 4. Catàleg d'indrets estudiats (Map. Top. Nal 1: 25.000) i coordenades UTM.

Ítem	Re	Se	F	SF	X	P	D	M	A	PIn	H	Ej	V	Dc	Et	PG	PT
Son Móra Negrí	2	-	-	-	3	2	1	2	-	10	1	-	1	-	-	2	12
Tres Fites-Cerdà	3	-	-	-	3	2	-	2	2	12	2	1	-	3	4	10	22
Es Moreis	1	-	-	-	3	1	-	1	2	8	1	1	1	1	4	8	16
Km 3, ctra.	1	-	-	-	2	1	2	2	2	10	1	-	2	-	1	4	14
Míner i entorn	3	2	1	1	4	3	2	2	2	20	1	1	2	1	1	6	26
Cugulutx	3	2	1	1	3	2	2	2	-	16	2	1	-	-	-	3	19
Es Rafal	2	1	1	1	2	2	2	2	2	15	1	-	2	1	-	4	19
Sa Bastida	3	1	1	1	2	1	-	-	2	11	3	2	-	3	4	12	23
Son Soler	5	3	2	2	4	1	3	2	1	23	1	1	1	1	-	4	27
Es Pou Celat	2	1	1	1	3	1	2	2	2	15	1	1	-	2	1	5	20
Es Monjos	5	4	4	3	3	2	3	2	-	26	1	1	-	1	1	4	30
Es Baulenes	1	1	2	1	4	1	2	1	2	15	1	-	1	1	-	3	18
C. de Son Lluís	2	1	-	3	2	2	3	3	-	16	4	2	1	2	3	12	28

Taula 5. Valoració dels jaciments i puntuació segons ítems.

Abreviatures. Re: riquesa estratigràfica; Se: singularitat estratigràfica; F: riquesa faunística; SF: singularitat faunística; X: extensió; P: potència; D: densitat fòssilífera; M: estat del material; A: accessibilitat; PIn: puntuació intrínseca; H: interès científicohistòric; Ej: estat del jaciment; V: vulnerabilitat. Dc: interès didàctic; Et: entorn; PG: puntuació de gestió. PT: puntuació total (PIn + PG).

Jaciment	Propostes	Jaciment	Propostes
Son Móra Negrí	Estudi. Recol. material.	Sa Bastida	BIC. ANEI. Zona geològica.
P. de ses Tres Fites. Coll d'en Cerdà. Es Moreis	Panell informatiu. Zona geològica.	Son Soler-Son Doctor	Recol. material. Zona paleontològica.
Son Móra-Son Batlet	Recol. material. Zona paleont.	Es Pou Celat	BIC. Zona paleont. Panell explicatiu.
Cugulutx. Puig Redó	Recol. material.	Es Monjos	Zona paleont. o LIC.
Míner Puig de ses Roques	ANEI. Zona geològica i paleontològica.	Es Baulenes	Recol. material. Zona paleontològica.
Es Rafal (tall)	Recol. material. LIC.	Cova de Son Lluís	BIC. ANEI.

Taula.6. Jaciments i estratègies proposades (estudi, recoll·lecció material, panells informatius, declaració de LIC, BIC, zona d'interès geològic o paleontològic)

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, J. A.; MOYÀ, S.; PONS, J. (1981). *Les quimeres del passat. Els vertebrats fòssils del Plio-Quaternari de les Balears i Pitiüses*. Palma: Ed. Moll (Monografies científiques; 1). 260 p.

ÁLVARO, M.; BARNOLAS, A.; CABRA, P.; COMAS RENGIFO, M. J.; FERNÁNDEZ LÓPEZ, S.; GOY, A.; DEL OLMO, P.; RAMÍREZ DEL POZO, J.; SIMA, A.; URETA, S. (1989). “El Jurásico de Mallorca (Islas Baleares)”. *Cuadernos de Geología Ibérica*, núm. 13, p. 67-120.

ÁLVARO, M.; BARNOLAS, A.; DEL OLMO, P.; RAMÍREZ DEL POZO, J.; SIMÓ, A. (1984). “El Neógeno de Mallorca. Caracterización sedimentológica y bioestratigráfica”. *Boletín Geológico y Minero*, núm. 95, p. 3-25.

ANGLADA, E.; SERRA KIEL, J. (1986). “El Paleógeno y tránsito al Neógeno en el área del macizo de Randa (Mallorca)”. *Boletín Geológico y Minero*. T. 47 (5), p. 580-589.

BARNOLAS [et al.] (1991). *Mapas geológicos de España (Mallorca)*. 1991. Esc. 1: 50.000. Proyecto MAGNA y Memorias. Madrid: IGME.

BOVER, P.; ALCOVER, J.A. (2005). “Catàleg dels jaciments amb *Myotragus* a les Illes Balears”. *Monografia Societat d’Història Natural de les Balears*, 12 (6), p. 51-58.

BOVER, P.; QUINTANA, J.; ALCOVER, J.A. (2010). “A new species of *Myotragus* Bate 1909 (Artiodactyla, Caprinae) from the Early Pliocene of Mallorca (Balearic Islands, Western Mediterranean)”. *Geol. Magazine*. 1-15. London: Cambridge U.P.

CLAUZON, G.; SUC, J.P.; GAUTIER, F.; BERGER, A.; LOUTRE, M.F. (1996). “Alternate interpretation of the Messinian salinity crisis: Controversy resolved?” *Geology*, 24 (4), p. 363-366.

COLOM, G. (1975). *Geología de Mallorca*. Palma de Mallorca: Institut d’Estudis Balearics. 2 toms. 522 p.

COLOM, G.; SACARÉS, J. (1968). “Hallazgo del Aquitaniense marino en Mallorca”. *Act. Geol. Hisp.* 3 (5). Barcelona. p. 135-137.

COLOM, G.; SACARÉS, J. (1976). “Estudios sobre la geología de la región de Randa-Llucmayor-Porreras”. *Rev. Balear.* T. 44 i 45, p. 21-71.

COLOM, G.; SACARÉS, J.; CUERDA, J. (1968). “Las formaciones marinas y dunares pliocenas de la región de Llucmajor”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Baleares*. T. 14. Palma. p. 46-61.

CRESPO, M.J. (2002). “¿Qué es eso que se llama Patrimonio?” <http://odiseo.es.vg/>.

CUERDA, J. (1975). *Los tiempos cuaternarios en Baleares*. Palma. 310 p.

CUERDA, J.; SACARÉS, J.; COLOM, G. (1969). “Hallazgo de terrazas pliocénicas marinas en la región de Llucmajor (Mallorca)”. *Act. Geol. Hisp.* 4 (2), p. 25-37.

DARDER, B. (1946). *Història de la coneixença geològica de l’illa de Mallorca*. Quaderns d’Història de la Ciència. X Simposio sobre la Enseñanza de la Geología. Palma, 1998.

DIVERSOS AUTORS (1989). *Gran atlas de l’Enciclopèdia de Mallorca*. 1:25.000.

ESCANDELL, B.; COLOM, G. (1962). *Mapa Geològic de Espanya. Hojas. 699 (Porreras)*. IGME. 1:50.000.

ESU, D. (2007). "Latest Messinian 'Lagomare' Lymnocypridae from Italy close relations with the Pontian fauna from the Dacin basin". *Geobios*, 40, p. 291-302.

ESU, D.; GIOTTO, O. (2008). "The late Messinian 'Lagomare' molluscan assemblage from the trave horizon (Colombacci Fm) at Pietralacroce (Ancora. Central Italy)". *Bol. Soc. Paleo. Italian.* 47 (2), p. 123-129.

FALLOT, P. (1922). *Étude géologique de la Sierra de Majorque (Iles Baleares)* (tesi). Paris-Liège. 480 p. Mapa 1:50.000.

FALLOT, P.; DARDER, B. (1925). "Observaciones geológicas en la región central de la isla de Mallorca". *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.* T. 25, p. 488-498. Madrid.

FORNÓS, J.J.; MARZO, M.; POMAR, L.; RAMOS, E.; RODRÍGUEZ PEREA, A. (1991). "Evolución tectono-sedimentaria y análisis estratigráfico del Terciario de la Isla de Mallorca. Guía de Campo". *I Congreso del Grupo Español del Terciario*.

GELABERT, B. (1998). *L'estructura geològica de la meitat occidental de l'illa de Mallorca* (tesi doctoral). Memòries de l'IGME. 207 p.

HERMITE, J. (1879). *Études géologiques sur les îles Baleares. Majorque et Minorque* (1a part) (tesi doctoral). París. 357 p.

HSÜ [et al.] (1977). "History of Messinian Salinity crisis". *Nature*, 267, p. 399-403.

KRIJGSMAN, W.; HILEN, F.J.; RAFFI, I.; SIERRA, F.J.; WILSON, D.S. (1999). "Chronology, causes and progression of the Messinian salinity crisis". *Nature*, 400, p. 652-655.

Ley de Patrimonio Histórico Español. BOE 16/1985. Madrid.

Ley del Patrimonio Histórico de las Illes Balears. BOE 5/2/1999. Madrid.

Ley del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad. LPNB 42/2007. 14 de desembre.

Mapas Topográficos Nacionales. Esc. 1:25.000. 2001. Isla de Mallorca. Madrid: Inst. Geo. Nal.: Ministerio de Fomento.

MASCARÓ PASSARIUS, J. (1987). *Mapa General de Mallorca*. Esc. 1:31.250. 36 mapes. Palma.

MELÉNDEZ, G.; SORIA LLOP, C.; SORIA VERDE, M. (2001). "La conservación del Patrimonio Paleontológico en España. El papel de la administración y de los paleontólogos". *Revista Española de Paleontología*. Núm. extra, p. 85-98. Madrid.

MOREY, B. (2008). *El patrimoni paleontològic del Pleistocè superior marí de Mallorca. Catalogació, caracterització, valoració. Propostes de gestió i de conservació* (memòria de doctorat). Palma: UIB.

MOREY, B. (2011). "El relleu de la comarca de Porreres. Apunts d'estratigrafia, geomorfologia i tectònica" (en aquest volum).

MOREY, B.; MAS, G. (2009). "Aproximació al Neogen de Santa Eugènia (Mallorca, Illes Balears, Mediterrània occidental)". *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 52. Palma.

MOREY, B.; RIPOLL, J. (2009). “El patrimoni paleontològic de Calvià (Mallorca. Balears). Catalogació, caracterització, valoració. Propostes de gestió i de conservació”. Premi d’Investigació Rei en Jaume. Calvià.

POMAR, L.; OBRADOR, A.; FORNÓS, J.J.; RODRÍGUEZ PEREA, A. (1983). *El Terciario de las Baleares (Mallorca y Menorca)*. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics: UIB.

RAMOS, E. (1988). *El Paleógeno de las Baleares: Estratigrafía y sedimentología* (tesi). Universitat de Barcelona. 212 p.

RODRÍGUEZ PEREA, A. (1984). *El Mioceno de la Serra de Tramuntana. Estratigrafía sedimentológica e implicaciones estructurales* (tesi). Universitat de Barcelona. 533 p.

RODRÍGUEZ PEREA, A.; GELABERT, B. (1998). “Geologia de Mallorca”. A: FORNÓS, J.J. *Aspectes geològics de les Balears*, p. 10-38. Palma: UIB.

ROSSELLÓ, J. (1954). *Aportación al estudio de la Geología de la región central de Mallorca*. Palma: Impremta Atlante: Soc. Hist. Nat. Balears.

SIMÓ, A.; RAMÓN, X. (1986). “Análisis sedimentológico y descripción de las secuencias depositadas del Neógeno postorogénico de Mallorca”. *Boletín Geológico y Minero*, 97, p. 445-472.

SORIA, J.M. (2007). “La crisis de salinidad Messiniense”. *Rev. Enseñanza de las Ciencias de la Tierra*, 15 (1), p. 47-55.

VILLALOBOS, M. (2007). “Estrategias en la protección del Patrimonio geológico andaluz”. *Monog. Rev. Medio Ambiente*, 37. Andalucía: Consej. Med. Ambiente.

El relleu de la comarca de Porreres.

Apunts d'estratigrafia, geomorfologia i tectònica

BERNAT MOREY COLOMAR

1. Introducció i objectius

El relleu d'una regió es pot definir com la interacció entre els processos geològics constructors d'una estructura (tectònica de plaques, isostàsia, flux tèrmic) i els processos externs (aigua, vent, éssers vius) que la modelen (Alfaro 2007). En l'evolució d'un relleu, hi participen, doncs, dos tipus de processos: els endògens o moviments constructors de grans unitats, i els exògens o treballadors d'aquestes (Simón 2007). Aquests processos s'observen o bé a gran escala o bé a escala regional.

El relleu d'un indret no és casual, sinó que sol reflectir la seva història geològica i ens ajuda a entendre la seva fisonomia paisatgística, natural i cultural. Les serralades, les valls o els torrents solen mostrar encara l'efecte dels distints processos que els han modelat i indiquen, en part, la naturalesa dels terrenys (litologia) que les conformen, però reflecteixen també amb més o manco claredat la seva estructura interna, encara que sigui de manera passiva. Vega (2006, A: De Vicente & Vegas 2007) suggereix un origen tectònic únic i bastant recent, i n'és un exemple la disposició ordenada de les serres i conques a la península Ibèrica i al nord d'Àfrica. Aquest fet és aplicable a l'arxipèlag balear respecte de la distribució de les serres i conques, en la mateixa configuració de l'arxipèlag i en la seva geomorfologia litoral (Giménez et al. 2002, Giménez et al. 2007, Morey & Cabanelles 2007) (Fig. 2). Els usos i les modificacions fetes per l'home en el medi, la distribució de garrigues, cultius i, fins i tot, de les carreteres i dels nuclis poblats ens ajuden també a entendre el relleu d'una comarca, ja que, a la vegada, són condicionats per aquest de manera important (amb excepcions remarcables). Aquest estudi pretén analitzar grosso modo el relleu de Porreres i la influència dels processos geològics que intervenen i han intervingut en la seva formació. Com a objectius més específics ens proposam:

- Enquadrar la zona d'estudi en el context estratigràfic i estructural de l'illa.
- Valorar possibles condicionaments tectònics en la zona estudiada.
- Avançar en la realització d'un mapa geològic del terme més acurat.
- Explicar el relleu actual del terme de manera didàctica, com a reflex de la seva història geològica.
- Observar el condicionament geològic en l'ús del sòl i en la distribució de la vegetació.

2. Metodologia

Per interpretar el relleu de Porreres, s'ha seguit el següent procés:

a) Breu estudi dels terrenys de la comarca a partir dels antecedents, de l'anàlisi paleontològica i micropaleontològica i del treball de camp tant en el terme de Porreres com en zones properes.

b) Anàlisi del relleu proper i dels seus condicionants a escala mediterrània i a escala regional a partir dels estudis de Del Olmo i Álvaro (1984), Barnolas [et al.] (1991), Benedicto (1994), De Vicente i Vegas (2007), Simón (2007), Sanz de Galdeano [et al.] (2007), Gelabert (1998), Gelabert [et al.] (2002), Giménez [et al.] (2007) i Morey i Cabanelles (2007).

c) Explicació de la geomorfologia regional (distribució de serres i planes, estructuració de la xarxa torrencial i dels seus condicionants, etc.) a partir del treball de camp i de la fotointerpretació aèria.

d) Adaptació del que s'ha descrit per a l'àmbit divulgatiu o docent. No s'observa (per les característiques de l'estudi) la tasca d'adaptació dels continguts a nivell discent.

3. Breu estudi dels terrenys de Porreres per comparació amb els de la resta de l'illa

En el terme no apareixen, en superfície, els terrenys més antics de l'illa (Permotriàsic i Triàsic-Buntsandstein, Muschelkalk, Keuper). Se suposa que les argiles plàstiques i impermeables del Keuper es troben en la base dels materials de Monti-sion (Gelabert 1998).

Retià-Infralías (200-180 Ma). Les graves de la serra de Monti-sion (Fig. 1a) o del puig de Son Nebot i de ses Tres Fites són dolomies, margues, argiles, bretxes, carniols i calcàries acumulades en plataformes litorals i planes mareals. Alguns d'aquests materials indiquen inestabilitat tectònica i vulcanisme. Són terrenys sense restes de vida (Colom 1975, Barnolas et al. 1991).

Juràssic. Mostra, igual que en la resta de l'illa, dos cicles sedimentaris: Liàsic i Dogger-Malm.

Liàsic. Bretxes i dolomies afòtiques dipositades en plataformes somes (poc profundes), que passen (no observat a Porreres) a fàcies margoses de mar oberta amb calcàries i margocalcàries amb fauna marina (Colom 1975). El període acaba amb quarsarenites i conglomerats amb grans de quars i una superfície endurida (Fallot 1922, Colom 1975), que a Porreres tampoc no s'ha observat. Per sobre es situen els terrenys del Dogger-Malm, amb margues i margocalcàries grogues i grises i margues i calcàries amb sílex d'origen marí pelàgic (més profunds), amb fauna d'ammonits i belemnits que serveixen per datar les distintes edats. Ja en el Malm (i a l'àmbit illenc), els terrenys es dipositen en solcs pelàgics (marins profunds) subsidents o en dipòsits de pendents propers a plataformes distensives. Es citen (Colom 1975, Álvaro et al. 1989) calcàries noduloses rosades i grises amb conglomerats, calcàries grises i margues i calcàries noduloses vermelloses (ammonitico rosso mitjà) amb ammonits, radiolaris i nòduls de sílex. Aquests terrenys apareixen al nord del puig de ses Tres Fites, a sa Bastida, a Son Móra Negrí (Fig. 1b) i a sa Serra (N. del poble). No s'han observat els ammonitico rosso característics dels terrenys illencs d'aquesta edat. Per a Álvaro [et al.] (1989), aquestes fàcies en les serres de Llevant i en el nostre terme són singulars, i hi citen margues vermelloses bioturbades i calcàries oolítiques i dolomies amb el nom de *Formació de ses Tres Fites*.

Cretaci. A Porreres sols es cita el Cretaci inferior o Neocomià, molt semblant al de la resta de l'illa, amb margues i calcàries blanques de sedimentació de talús (Colom 1975) a Son Cudem, es Moreis, nord i nord-est de sa Serra (Fig. 5), amb fauna d'ammonits i nòduls de sílex. Potser, prop des Pagos s'observa ja el Cretaci mitjà no citat en el terme ni en la resta del Pla de l'illa, fet que s'hauria de confirmar amb estudis més especialitzats (Guillem Mas, comunicació personal).

Terciari. Es disposa per sobre del Mesozoic. Falta en tota l'illa el Paleocè i l'Eocè inferior. L'estratigrafia de referència (Pomar et al. 1983, Fornós et al. 1991, Ramos 1988, Rodríguez Perea 1984) distingeix 11 seqüències sedimentàries principals, que s'agrupen segons la seva relació amb la important orogènia del període (aixecada dels relleus): pretectòniques o preorogèniques (anteriors a l'aixecament), sintectòniques (dipositades durant l'aixecament) i posttectòniques. Les seqüències pretectòniques i sintectòniques es troben (per lògica) en els relleus principals o devora, i les posttectòniques, en les conques sedimentàries adjacents (Fig. 2). D'aquestes seqüències, en el terme trobam:

Seqüències preorogèniques (Ramos 1988):

Unitat Calcàries de Galdent (Eocè-Oligocè; Ramos 1988). Margues i calcàries bioclàstiques amb nummulits (*N. fabiani*, *N. garnieri*, *N. incrassatus*). Formen les serres del sud de Randa (puig des Vent, Míner, puig de ses Roques), Cugulutx i zona del puig Redó de Son Jordi.

Unitat Detrítica de Cala Blanca (Oligocè; Ramos 1988). Sedimentació d'un sistema fluvial-al·luvial provinent de relleus situats aleshores al nord de l'arxipèlag. Són bretxes, conglomerats i margues propis de dipòsits lacunars o planes d'inundació. Es localitzen a sa Bastida (carretera) (Fig. 1c), al nord del terme (puig Redó-Son Jordi) i a la carretera de Vilafranca (es Rafal, km 4,5) (Fig. 1d).

Seqüències sinorogèniques:

En el terme, apareixen les dues unitats principals de l'illa: Calcarenites de Sant Elm i Turbidítica de Banyalbufar (Colom & Sacarés 1976).

U. Calcarenites de Sant Elm (Rodríguez Perea 1984; Aquitània de Colom & Sacarés 1968). Datada per primera vegada a l'illa precisament a l'hort de Sant Lluís (Llucmajor) i a les cases de sa Bastida i definida posteriorment en la costa d'Andratx (Rodríguez Perea 1984). A sa Bastida trobam calcarenita amb microfauna (Colom & Sacarés 1976, Anglada & Serra Kiel 1986).

U. Turbidítica de Banyalbufar (Rodríguez Perea 1984; Languià). Margues, calcàries i argiles blanques, que formen les planes i petites elevacions arrodonides que trobam cap a Montuïri (Banyeres, Son Valls), Vilafranca (es Pagos-Son Joi) (Fig. 1e) o en el monestir de Gràcia, en el puig de Randa, per davall la calcarenita del cim, també potser d'aquesta edat (Pomar et al. 1983).

Seqüències postorogèniques:

Serraval·lià. Es cita en el darrer mapa i en les memòries de l'IGME (Barnolas et al. 1991), mentre que Fallot i Darder (1925) i Colom i Sacarés (1976) citen els mateixos terrenys com a burdigalians (Miocè preectònic i sintectònic) o vindobonians (del Tortonià-Messinià). Un perfil estratigràfic baix, les cases de Son Soler (ja dins Felanitx), complementant el que s'ha vist en es Pou Celat-Son Rossinyol, permet establir una primera disposició d'aquestes unitats. A Son Soler s'observa, de base a sostre:

a) Argiles i margues blanques amb microfauna planctònica (U. Turbid. Banyalbufar; R. Perea 1984); per sobre, argiles verdes amb ostracodes, potser restes de llacunes quaternàries o relativament recents (Guillem Mas, comunicació personal).

b) 80 cm de lloses de calcàries algals, amb cristallitzacions aciculars de calcita i aragonita i grums algals estromatolítics amb margues ocre sense macrofauna. La unitat potser és afectada encara per l'orogènia alpina, però no s'observa amb claredat.

c) 70 cm de calcàries margoses i biocalcarenites blanques polsoses, amb motlles de lamel·libranquis (*Carditidae*, *Glycimeridae*, *Tellina* sp., *Maetra* sp. Morey 2011), gastròpodes (*Ceritidae*, *Turritelidae*), dents de peixos (*Diplodus vulgaris*; Guillem Mas, comunicació personal) i microfauna bentònica (*Borelis melo*). Terrenys citats per Escandell i Colom (1962), de significació molt litoral i referits a les molasses esculloses de Muro.

d) Nivell centimètric de margues verdes amb ostracodes i granets d'ambre?

e) Nivell de limolites i margues grogues arenoses i, a moments, bioturbades, amb acumulacions d'ostreïdes i alguns ostracodes (*Ciprydeis* sp.) observables en el camí, davall les cases de Son Soler (fins a 1,5 m).

A Son Doctor, ja dins Porreres, s'observen les lumachel·les fossilíferes del nivell c, amb ostres (Morey 2011), que es poden observar també en el km 3 de la carretera de Felanitx, vora Son Gornals, i en es Pou Celat. En el talaiot (Fig. 1f) s'observa, per sobre, un altre nivell de calcàries oolítiques (1,5-3 m) dures, amb motlles de gastròpodes i lamel·libranquis, assignades al complex Messinià final (Barnolas et al. 1991; blocs emprats en la construcció del complex). Per Son Rossinyol i Son Mercadal apareixen grans extensions d'aquestes unitats, amb escassos motlles de gastròpodes (*Conus* sp., *Cerithium*) i cardítids molt mal conservats i lloses de sílex molt dures, amb motlles de petits gastròpodes (hidròbids). La crisi de final del Messinià i la posterior entrada de la mar pliocena potser es pot seguir a la pedrera des Monjos (Mas, en aquestes jornades).

Pliocè. Del Pliocè semblen faltar a Porreres les calcisiltites de Son Mir o margues grogues i les calcisiltites amb *Amusiums* que es dipositen ja de seguida en les primeres conques pliocenes. Aquestes donen pas a les calcarenites de Sant Jordi (Pomar et al. 1983) o dipòsits de platja amb lumachel·les de mol·luscs o ambients més restringits (es Baulenes, cova de Son Lluís), que potser responen a la màxima transgressió pliocena coetània i/o posterior (en estudi) a la formació anterior. El Pliocè sembla acabar a Porreres amb la retirada de la mar fa uns 2,7 milions d'anys.

Unitats quaternàries. Es situen per sobre de totes les unitats anteriors. Són restes de sistemes dunars (Son Garau, es Monjos) i dipòsits al·luvials i llims vermells (terra de cultiu) terrestres. Les restes de platges són ja en els litorals de Campos-sa Ràpita (Morey et al. 2006, Morey 2008).

4. Anàlisi del relleu local i condicionants. Estructura i història geològica de Mallorca

Mallorca forma part del promontori balear, prolongació de les serralades bètiques (Fallot 1922, Rodríguez Perea & Gelabert 1998). L'illa és una combinació d'horsts i semigràbens allargats, en direcció NE-SW, estructurats per la compressió alpina i desenvolupats en un context distensiu W-SE actiu des del Miocè mitjà-superior i fins a l'actualitat (Gelabert 1998). Els horsts o caramells tectònics constitueixen les elevacions principals de l'illa (serres de Tramuntana, Llevant i centrals). Els semigràbens formen les conques (Palma, Inca, sa Pobla, Manacor) (Fig. 2a i 2b) reblides de materials terciaris i quaternaris posttectònics, tot condicionat per falles neògenes (Del Olmo & Álvaro 1984, Benedicto 1994) (Fig. 3c).

El plegament que estructura l'illa és produït per l'apropament de la placa africana a l'europea i es manifesta clarament a partir del Miocè mitjà i superior (de 25 a 12 milions d'anys). Afecta tots els materials secundaris i terciaris illencs a partir del Keuper i fins al Miocè mitjà. (Fallot 1922, Gelabert 1998). Aquests s'estructuren en plec i encavalcaments amb vergència majoritària al NW. Per davall dels materials moderns, en les conques es troba la continuació de l'estructura que forma les serres (Rodríguez Perea & Gelabert 1998). Una vegada aixecada l'estructura, fa uns 13 Ma, s'inicia una nova fase distensiva (o de desfeta) del relleu, amb la formació d'un conjunt de falles neògenes d'orientació NE-SW i NW-SE, responsables de la compartimentació del promontori actual (Giménez et al. 2007). En el migjorn i en el llevant de l'illa i durant tot el Tortonià-Messinià i fins a la crisi del final de Messinià s'estableix un complex coral·lí tropical vora les terres emergides (Pomar et al. 1983). Aquesta plataforma o marina de Lluçmajor (Fig. 2a) es mostra afectada per la distensió ja des del seu inici. Després de la crisi de final del Messinià (5,8-5,3 Ma; inici de la xarxa torrencial actual si no s'havia estructurat ja un poc abans; Rosselló 1998), la mar pliocena torna a inundar les conques i zones baixes, d'on es retira progressivament entre el final del període i ja en el Quaternari (2,7 Ma-actualitat). Per a

Giménez [et al.] (2007), el promontori balear és l'extrem d'un arc orogènic associat a la subducció (enfonsament) de l'escorça oceànica que l'envolta i que no s'ha aprimat tant com la resta.

5. De la formació dels relleus propers semblants als nostres

La col·lisió entre la placa africana i les plaques d'Europa i ibèrica s'inicià fa més de 25 Ma i va aixecar primer els Pirineus i posteriorment la resta de relleus de la Península i del nord d'Àfrica (De Vicente & Vegas 2007). L'aixecament es desplaça a poc a poc cap al sud, mentre comença de seguida pel nord la distensió (desfeta) de les estructures ja aixecades. S'originen les primeres conques de materials ja dipositats en ordre d'antiguitat. El nostre arxipèlag té el mateix origen, i llavors podem extrapolar aquí el que s'ha observat en altres indrets que s'han aixecat primer o que encara s'aixequen (serralades bètiques). En els Pirineus, serralada 12 Ma més antiga que les nostres, s'observa un nucli central de terrenys molt antics més elevats (el sòcol de Mallorca), algunes serralades de terrenys semblants als nostres i d'altres serres formades per l'erosió de la ja gran quantitat de material acumulat en les primeres conques; és com si Son Soler, es Baulenes o Son Garau fossin serres treballades pels elements en lloc de les conques originals (eren com es Trenc), tal com serien en un futur si la mar encara reculàs més.

En la serralada Ibèrica (relleus lleugerament anteriors als nostres), es conserven elevacions semblants a les d'aquí i d'altres arrasades ja per l'erosió posterior. La desfeta de les estructures ha provocat enfonsaments de terrenys amb curiosos modelats torrencials (Ciutat Encantada de Conca). El condicionament tectònic sembla més passiu i recorda el de diversos indrets del Pla o del Llevant, modelats per torrents, alguns dels quals neixen a Porreres, com el de na Borges o el de Pina.

Les serralades bètiques són un bon indret per interpretar el nostre relleu perquè l'arxipèlag n'és una prolongació. Són, en part, estructures 4 o 5 Ma més modernes i on encara es produeix aixecament (0,5 mm anuals en la zona central: Sanz de Galdeano et al. 2007), que provoca a la vegada extensions i falles normals de direcció NW-SE. S'origina llavors un relleu escalonat semblant al que potser imaginaren Colom i Sacarés (1976) per a Randa-Porreres. Quan es produí la pujada de la mar (transgressió tortoniana de fa 9-8 Ma, just quan es començaven a aixecar i eren sols petites illes entre la Mediterrània i l'Atlàntic, el nostre arxipèlag mostrava ja les estructures principals aixecades, amb la mar sols a les zones més baixes (quasi tot el Pla) (Fig. 2a i 2b). Els terrenys d'aquestes edats (Son Doctor, 100 m) allà es troben fins als 1.800 m d'altitud, mentre que a les conques apareixen per davall del nivell de la mar, com aquí (Taula 1). Allà continua l'aixecament amb evidències que les conques actuals s'eleven amb valors semblants a les serralades (quan fins fa poc eren subsidents, com les nostres). Aquí falten dades sobre el que passa actualment.

6. Apunts geomorfològics a l'àmbit illenc

Tant l'estructuració de l'illa com la seva posterior distensió han deixat un senyal clar en el relleu illenc (Giménez et al. 2007). Darder (1913, A: Fallot & Darder 1925) i Fallot (1922) noten els encavalcaments en les elevacions i indiquen la seva vergència cap al NW. Sabat (1986, A: Sabat, 1998), per a les serres de Llevant, i Gelabert (1998), per a les de Tramuntana i Randa, confirmen amb més detall la disposició dels relleus aixecats.

Del Olmo i Álvaro (1984) dibuixen els condicionaments distensius neògens en forma de falles i cruïses en les estructures, amb direccions majoritàriament NE-SW o NW-SE (Fig. 3c). El mateix noten Céspedes [et al.] (2001) en la direcció dels esforços tectònics de l'arxipèlag, i Giménez [et al.] (2002) en les fractures (torrents i cales) de la plataforma miocena de llevant.

Benedicto (1994) documenta les falles que condicionen la conca d'Inca, responsables de la seva estructura actual, i Gelabert [et al.] (2002) expliquen els condicionaments estructurals (falles) en la part oriental de la badia d'Alcúdia. Observant els esforços tectònics, De Vicente [et al.] (A: De Vicente & Vegas 2007) indiquen que la serra de Tramuntana actualment és distensiva (es desfà) cap al golf de València, mentre que en el sud de l'arxipèlag (conca algeriana) es detecta l'activitat compressiva que acosta les plaques africana i euroasiàtica a una velocitat d'entre 4 i 6 mm anuals. Per a aquests autors i per a Giménez [et al.] (2007), el Pla i el Llevant de l'illa semblen sotmesos a un règim de desplaçament lateral de blocs de terrenys, que ha pogut elevar l'anticlinal de Marratxí.

7. Estructura i geomorfologia de la comarca

El Pla de Mallorca no és precisament pla. Mostra petites elevacions aparentment poc relacionades entre si, que semblen inconnexes de les serres principals i que tenen com a tret més destacat o diferencial, respecte d'aquestes darreres, el tipus d'encavalcaments (retroencavalcaments; Gelabert 1998, Giménez et al. 2007), que situen els terrenys paleògens per sobre del Miocè inferior més modern. Es romp, així, la lògica estratigràfica del principi de superposició, ja que alguns terrenys més antics es situen per sobre dels més moderns. Amb tot, quan s'estructuraren les serres també s'estructurà el Pla i de manera no gaire diferent (Gelabert 1998). Quedà llavors menys elevat que la resta i en aquests darrers milions d'anys s'ha anat omplint de material davallat dels cims (al·luvions) o del dipositat per la mar quan aquesta puja i envaeix els baixos (1 km de sediments, conca d'Inca; Benedicto 1994). Tots aquests sediments han fossilitzat la seva estructura principal i en dificulten la interpretació (Fallot & Darder 1925; Colom 1975).

A Porreres, el sòcol secundari es troba en part en superfície i en part fossilitzat per sediments neògens (miopliocens i recents), fet que configura diverses unitats geomorfològiques (Fig. 4a i 4b).

a) Puig de Randa. Estructura monoclinal de terreny secundari i terciari (preTECTÒNIC) de base plegat i encavalcat per l'orogènia alpina i coronat per Miocè sintectònic. El massís es diferencia de les planes de Porreres i Algaida per falles que delimiten l'estructura principal (Colom & Sacarés 1976, Barnolas et al. 1991). És una estructura relacionada amb els terrenys que l'envolten per la mateixa orogènia que ha estructurat la gran majoria de relleus illencs (Gelabert 1998).

b) Serres entorn de Randa i que semblen continuar cap al NE. Materials preTECTÒNICS estructurats amb plects i encavalcaments de direcció NE-SW i amb vergència al NW (Anglada & Serra Kiel 1986, Ramos et al. 1989). Allà el paleogen encavalca el Miocè inferior (puig d'en Femella-puig de ses Tres Fites-sa Bastida), fet que s'ha interpretat no sempre de forma semblant (Fallot & Darder 1925, Colom & Sacarés 1976, Anglada & Serra Kiel 1986 o Gelabert 1998, entre d'altres).

c) Petites elevacions arrodonides i extenses planes de material miocè (Banyeres, Son Drago).

d) Plataformes (planes) de dipòsits postTECTÒNICS (serraval·lians, del Tortonià-Messinià i/o pliocens) per sobre o adossades a les estructures anteriors i amb al·luvions quaternaris per damunt.

e) Sistema dunar fòssil plioquaternari de Son Garau i es Monjos (Colom et al. 1968, Mas en aquestes jornades).

El traçat dels torrents (Fig. 3b i 4b), la vegetació i les terres de cultiu (Fig. 3a), els camins i les construccions reflecteixen aquesta distribució. En arribar-hi l'home, els alzinars ocupaven les terres grasses i humides, i les garrigues, les més magres i seques. Aquesta disposició es manté en

el terreny de cultiu. Les terres grasses (bona potència i més retenció d'aigua) coincideixen amb els terrenys margosos blancs del Miocè mitjà (planes de Mianetes, Banyeres o Son Joi) (Fig. 5), bones per al cultiu del cereal i l'horta. El call vermell, restes (impureses) de la dissolució de les roques calcàries per l'aigua de pluja (imaginem quantes tones de roca s'han dissolt al llarg de milions d'anys per formar la gran quantitat de terra que observam), és una terra fèrtil, però menys grassa. Ocupa les zones baixes del terme i es mescla amb la marga blanca miocena o cretàica o es situa directament a sobre de calcarenites miocenes i pliocenes. La proporció d'arbres (sobretot ametllers) augmenta en les terres més magres de call vermell i calcarenita enfront de les planes miocenes grasses cerealistes o d'hortalissa amb aigua suficient. Garriga, ametllerar, cereal i horta dibuixen, a grans trets, l'esquema geomorfològic del terme (Fig. 3a).

Des del talaiot des Pou Celat fins a la possessió més minsa estan construïts “amb” i “en” el rocam, mentre que els camins es situen entre les terres de cultiu i la part baixa de les serres, esquivant les elevacions. L'única construcció antiga en terreny gras és el cementiri, per motius obvis. Creiem que bona part del poble, lleugerament aixecada (església), es troba sobre rocam secundari, encara que no ho hem pogut comprovar. La zona nova de ponent o polígon industrial abraça perillosament el blanc miocè (un possible llit de torrent?). Les carreteres i el traçat de la via del tren, quan superen un coll, ho fan encara per la zona més blana (materials del Retià, Cretaci, Oligocè o Miocè; coll d'en Cerdà o de Banyeres). La de Campos i la via del tren segueixen un clar condicionant (Barnolas et al. 1991) que separa un tipus de terreny d'un altre (Fig. 4 i 7).

L'aigua sempre cerca el camí més fàcil per anar per avall, és a dir, per equilibrar-se respecte de la gravetat. Si cau en terreny porós, es filtra cap a l'interior fins que troba un terreny impermeable on potser queda guardada, mentre que si aquest és ja en superfície actua de canalitzador. Els torrents indiquen la naturalesa del terreny per on passen i per això mateix també dibuixen l'estructura d'una regió (Fig. 3b i 4). Els aqüífers també ens poden donar bona informació, no sempre fàcil d'interpretar, però que hem hagut d'obviar per l'extensió i característiques d'aquest estudi.

La xarxa torrencial del quadrilàter estudiat (Fig. 4) es mostra clarament definida pel N i NW. El massís de Randa i les serres de Cugulutx actuen de bressol del torrent de Pina, que desemboca en el de Solleric. El terreny impermeable de la zona marca una distribució regular del torrent. Ja pel NE l'aigua que davalla cap a Montuïri i Vilafranca desemboca en el torrent de na Borges. Les serres de Cugulutx actuen de divisòria d'aigües.

Pel sud, part de l'aigua del massís de Randa i de Son Mulet cau cap a Lluçmajor de manera regular per mor de l'estructura de les serres i la distribució de les valls de terrenys més impermeables (miocens). El torrent de Son Monjo segueix cap al S-SE, mentre que el des Xorc ha de fer un recorregut per superar el sistema dunar de Son Garau i arribar a Campos (Fig. 4). Per que?

La zona des Pou Celat (Fig. 5) és una plana cultivada, que sembla atapeïda de sediments, però que actua de distribuïdora d'aigua, talment un altiplà o plataforma elevada respecte de l'est i del sud més subsident (Fig. 3b i 4). Pel NE, part de l'aigua va cap a na Borges, però la majoria davalla per l'est cap a Felanitx o cap a Campos, però desviant-se del seu recorregut natural cap al SE. Casualitat o causalitat? Segons la nostra hipòtesi, el traçat dels torrents cerca de totes totes els mateixos condicionants o direccions SSW-NNE i SE-NW que les citades per Céspedes [et al.] (2001) o Giménez [et al.] (2002). Aquests condicionants (falles suposades o no, fractures segons els autors) delimiten les planes de les elevacions, separen terrenys de distintes edats i naturalesa o dirigeixen algunes vies de transport (Fig. 8). Serien, des del nostre punt de vista, d'Orient a Occident (Fig. 7):

I. Diferenciació oest de les serres de Llevant respecte de les planes. Traçat dels torrents de Felanitx i des Xorc-Campos. Orientació N030. Enllaça i enquadra pel sud la conca de Campos i pel nord la d'Alcúdia. Les tres conques subsideixen de forma paral·lela cap a l'E-SE (Fig. 7).

II. Separació del Secundari visible (principals elevacions) de la plataforma miocena (falles de Bellviure, Fallot & Darder 1925, orient; N45E). Dibuixa el torrent de na Borges-est pel nord i la conca de Campos pel sud. Interromput en la zona estudiada per un condicionament SE-NW, marca per l'est els alts relatius de Son Lluís, Monti-sion, Porreres-nucli, puig de Son Nebot, sa Torre-Son Doctor.

III. Alineacions paral·leles de serres adjacents a Randa, orientades de direccions N45E (serra de sa Mesquida), N40E (sa Maimona) o N30E (serra Llarga) i que semblen tenir continuïtat amb sa Serra o Son Baco. Es veuen interrompudes pels enquadraments SW-NE. La seva continuïtat tant pel nord com pel sud (si existeix) es perd, fossilitzada per les marines de Lluçmajor i de na Borges-Son Serra.

IV. Limitació de Randa-sud i de la zona d'estudi pel NW. Orientació N50E. Dibuixa les planes de Montuïri i Vilafranca i el torrent de na Borges. Pel sud, enquadra la marina de Lluçmajor.

El que es proposa coincideix, en línies generals, amb el que suggereixen Del Olmo i Álvaro (1984) i continuen de forma quasi paral·lela (Sineu, Santa Eugènia) fins a la conca d'Inca i probablement condicionen aquesta (Benedicto 1994) i tota la resta del Pla (Morey, en estudi).

Pel que fa als condicionaments ESE-WNW, s'observen tres enquadraments principals (Fig. 4 i 7)

a) Marca pel sud el massís de Randa-Galdent-Son Mulet. Cap al sud, el Miocè escullós i el Pliocè de la marina de Lluçmajor fossilitza les estructures secundàries.

b) Delimita els alts de Randa i serres paral·leles adjacents i l'antiforme de Son Seguí dels altiplans de Porreres, Sineu o Santa Eugènia. Condiciona, en part, els torrents de Pina i el des Xorc de Campos.

c) Interrupció dels relleus secundaris i de la plataforma miocena associada al NNE per les planes miocenes de Montuïri i Vilafranca, que les separen del sistema Bonany-Petra-na Borges.

També, igual que els condicionaments SW-NE, aquests enquadraments semblen a priori continuar tant pel nord com pel sud (Fig. 8).

8. Isostàsia. Els moviments verticals. Elevació i subsidència

Els moviments verticals de terreny (isostàsia) intervenen també en la formació dels relleus. L'escorça terrestre sura sobre les capes més internes. Posar o llevar pes sobre un terreny (sediment, aigua marina) fa que aquest s'enfonsi o s'aixequi. Els terrenys que trobam a Porreres, molts dipositats en el seu moment al nivell de la mar, apareixen a altres indrets de l'illa (Taula 1) a altures distintes. El fet permet observar per comparació els moviments d'aixecament o de subsidència que experimenta el nostre voltant, de manera imperceptible a escala humana a no ser per mor d'un cataclisme.

L'aixecament de les serres principals (encara que no sigui per isostàsia) es pot interpretar a partir del que passa ara a les bètiques (5.000 m d'elevació observant l'erosió implícita i en 8-9

milions d'anys, 0,5 mm anuals; Sanz de Galdeano et al. 2007). Si el puig Major (1.445 m), amb terrenys a 1.000 m com els de Son Drago (100 m) (Taula 1), s'hagués aixecat en sols 3-4 Ma, la mitjana d'aixecament seria 0,3 mm/any, però si observam l'erosió (segurament superior al terreny aixecat) la xifra se'n va als 0,5-0,6 mm/any, semblant a les bètiques. Potser hi ha hagut més erosió, però pot ser també que durant un temps aquesta s'igualàs amb l'aixecament. Recordem que l'estructura del terme forma part del mateix sistema i s'ha aixecat per la mateixa orogènia.

Els moviments posteriors al gran aixecament es poden observar a partir dels terrenys dipositats sobre les estructures una vegada aixecades. El Messinià (7-6 Ma) del puig de Son Seguí mostra als 340 m el mateix des Pou Celat (100 m) (Taula 1). Aixecat en menys de 3 Ma (Morey 2009) i amb erosió semblant, suposaria un aixecament de 0,1 mm/any de mitjana. Les platges pleistocenes (130.000 anys) mostren diferències de fins a 4 m (Morey & Cabanelles 2007, Morey 2008) a raó de 0,03 mm/any. Els terrenys des Pou Celat (100 m) es troben a sa Ràpita i a s'Estalella a nivell de la mar. La conca de Campos, amb les taxes anteriors, hauria subsidit en 3,3 Ma o sols en un a la velocitat del puig de Son Seguí. Les dues dades són possibles, però són sols mitjanes. No són xifres fiables o demostrables simplement perquè es pot haver produït un moviment d'enfonsament o aixecament molt ràpid (que potser és el més probable). En aquests casos la situació i edat dels terrenys és indicativa del que ha passat i a partir de quan, no del temps que ha estat a passar.

La plana SE de Porreres, la conca de Campos i l'est de la badia d'Alcúdia mostren sempre les zones més subsidents cap al SE. Així ho dibuixa la xarxa torrencial, que sempre es dirigeix cap al SE-serres de Llevant, en lloc de seguir el camí més proper cap a la mar (Fig. 3b i 4). Aquest basculament també podria ser considerat un moviment isostàtic.

	Miocè sintectònic 25-15 Ma	Altura	Miocè posttectònic 12-6 Ma	Altura	Pliocè amb <i>Strombus coronatus</i> i duna	Altura
1	Son Torrella. P. Major	900 m	P. de Son Seguí (Santa Eugènia)	320 m	Puig de Son Seguí	250 m
2	Cards Colers. P. Major	800 m	Puig Seguí (Sencelles)	133 m	Puig de Santa Eugènia	245 m
3	Fartàritx (Pollença)	500 m	Sencelles poble	143 m	Cova de Son Lluís	150 m
4	Randa	540 m	Sineu poble	175 m	Algaida	175 m
5	Lavanor (Escorca)	400 m	Pina font	180 m	Es Monjos-es Baulenes	100-130 m
6	Alcoraia (Algaida)	250 m	Pina mola	170 m	Son Mulet. Llucmajor	145 m
7	Puig de Sant Miquel	250 m	Son Soler. Son Doctor	100 m	Son Vent. Santa Eugènia	110 m
8	Montuïri	150 m	Es Pou Celat	100 m	Son Garau. Costes	50-70 m
9	Son Drago	150 m	Es Monjos	100 m	Son Gual-Xorrigo	70-100 m
10	Sa Bastida	200 m	Ctra. sa Ràpita	20 m	Galdent	100 m
11	Company (Montuïri)	200 m	Cap Blanc	0-70 m	Cap Enderrocat	10 m
12	Sa Maimona	150 m	Son Delabau. Llucmajor	60-70 m	Moreria	25 m
13	Vilafranca (plana)	100 m	Sa Vall	60 m	Pedrerres Llucmajor	30-40 m

14	Santa Margalida (plana)	67 m	Muro	75 m	Llubí	40 m
15	Son Valls d'en Sastre	87 m	Llubí	50 m	Refaubetx	3-5
16	Pedrera mola. Felanitx	50 m	Son Valentí (Palma)		Cala Pi-Vallgornera	15-7 m
0	Deià, cala Sant Vicenç, cala Bóquer, Sant Elm	0-20 m	Cap Salines, Portopí, cala Murta. Estalella. Sa Ràpita	0 m	Banc d'Eivissa. Portals Vells? Canyamel	0-3 m
I	Conca d'Inca?	?	Conca d'Inca	25 m	Conca d'Inca	Variable
P	Conca de Palma?	?	Pla de Sant Jordi	Variable	Ses Fontanelles	
A	Albufera d'Alcúdia	?	Albufera d'Alcúdia	-100 m	Albufera d'Alcúdia	
C	Salobrar de Campos?	?	Salobrar de Campos?	Variable	Salobrar de Campos	

Taula 1. Altura dels terrenys miocens sintectònics i neògens a Porreres i a la resta de l'illa (nombres per a Fig. 8).

9. Discussió i conclusions

9.1. Estratigràfiques

S'accepta la distribució de terrenys pre-tectònics i sintectònics dibuixada per Fallot i Darder (1925), Rosselló (1954), Escandell i Colom (1962), Colom i Sacarés (1976), Anglada i Serra Kiel (1986) i Ramos (1988), base del mapa geològic actual (Barnolas et al. 1991), amb petites modificacions. Les aportacions es centren en els terrenys post-tectònics (30% del terme) (Fig. 5).

El perfil de Son Soler (Fig. 6) sembla reflectir la transgressió marina tortoniana (Escandell & Colom 1962), amb sediments molt litorals per sobre del serraval·lià? Aquests passen a ambients més restringits, ben descrits per Pomar [et al.] (1983), testimonis ja de les crisis messinianes. Els terrenys superiors enllacen amb els des Pou Celat i Son Rossinyol. Aquí la unitat conforma una extensa plataforma, amb terrenys del final del Messinià correlacionables amb els de la resta de l'illa per a aquestes edats (Pomar et al. 1983, Simó & Ramón 1986, Fornós 1983, Fornós et al. 1991, Mas & Fornós 2006, Morey & Mas 2009). Les lloses de Son Rossinyol, de textura i naturalesa diferent de les de Son Soler, descansen sobre el Messinià. Les de Son Soler ho fan sobre el Miocè sintectònic i són semblants (però sense fauna) a les serraval·lianes de sa Vall i sa Tafal de Manacor i sa Verdera de Santa Margalida (Colom 1975). La fauna de la unitat immediatament superior, la situació del nivell margós verd separant en la resta de l'illa l'escullós del Terminal (Fornós 1983) (Fig. 6) i la correlació estratigràfica dels nivells superiors amb els altres perfils de l'illa per a aquestes edats són els únics referents que tenim, ara per ara, per decantar-nos per la seva assignació al Serraval·lià (Barnolas et al. 1991). Ho indicam amb reserves i tenint en compte que fan falta estudis més exhaustius, que podrien determinar que fossin també miocenes terminals (així ho seria tota la resta del perfil), com les de Son Rossinyol.

9.2. Morfoestructurals

La zona estudiada té encara l'estructuració pròpia d'un relleu relativament recent, però mostra també ja els efectes de la seva distensió i/o desfeta. La distribució dels terrenys, les alineacions de les serres, planes o conques relatives i l'anàlisi de la xarxa torrencial mostren un relleu ben marcat per direccions SE-NW i SW-NE, sols dissimulades pels sediments post-tectònics. Aquests condicionants (encavalcaments, falles suposades o no, fractures) tenen les mateixes

direccions (SSW-NNE i SE-NW) observades per Del Olmo i Álvaro (1984), Barnolas [et al.] (1991), Céspedes [et al.] (2001), Giménez [et al.] (2002) i Giménez [et al.] (2007). Els condicionaments esmentats semblen tenir continuació tant pel nord com pel sud amb les badies de Campos i Alcúdia, fet que suposa una nova prova de la relació estructural entre aquestes i la zona estudiada (Morey en premsa). Es troben en consonància també amb el que s'ha observat a més gran escala i a àmbit illenc (Giménez et al. 2007). Extrapolant el que han comentat aquests autors, els condicionaments (també els distensius) observats semblen reflectir l'estructura interna de la zona.

Aquests autors indiquen que l'orientació de les serres de Llevant és de N30E i les de la serra de Tramuntana N050E i assignen al Pla direccions de N35E. Les observades en aquest estudi es mouen de mitjana entre els N040 E i N045 (excepte Son Alegre N050E i serra Llarga N030E, ambdues oligocenes). Les valls mostren una obertura més ampla al sud que pel nord, com si reproduïssin en petit l'estructura de l'illa (Fig. 2 i 8), amb les conques de Palma i Campos i la Marina de Lluçmajor formant un triangle amb la badia d'Alcúdia. Potser aquest fet s'explica per les diferències d'estructuració ja en origen entre les dues serres principals i el Pla (Giménez et al. 2007), que condiciona llavors la seva distensió irregular est-oest més àmplia pel sud.

La plataforma miocena estudiada suposa un nou element estructural a l'àmbit local i illenc. La seva altura i situació respecte dels terrenys coetanis a l'illa (Taula 1) és una mostra de la magnitud de la tectònica illenca dels darrers 7-8 Ma. Adossada a l'estructura pretectònica, limitada pels condicionants esmentats i basculada cap al S-SE, la seva altura i situació documenta, per comparació i com a exemple (Taula 1), l'aixecament del puig de Son Seguí o la subsidència i basculament de la conca de Campos-plataforma de Lluçmajor (i/o aixecament del Pla).

El quadrilàter estudiat entre els condicionaments 1, 4, b i c (Fig. 7), amb el centre estratègic en el poble de Porreres, es pot definir com una comarca geològica ben diferenciada de les serres, conques, plataformes i planes dels voltants. És lògic, doncs, que els mapes geològics de l'IGME (Escandell & Colom 1962, Barnolas et al. 1991) portin el nom del poble.

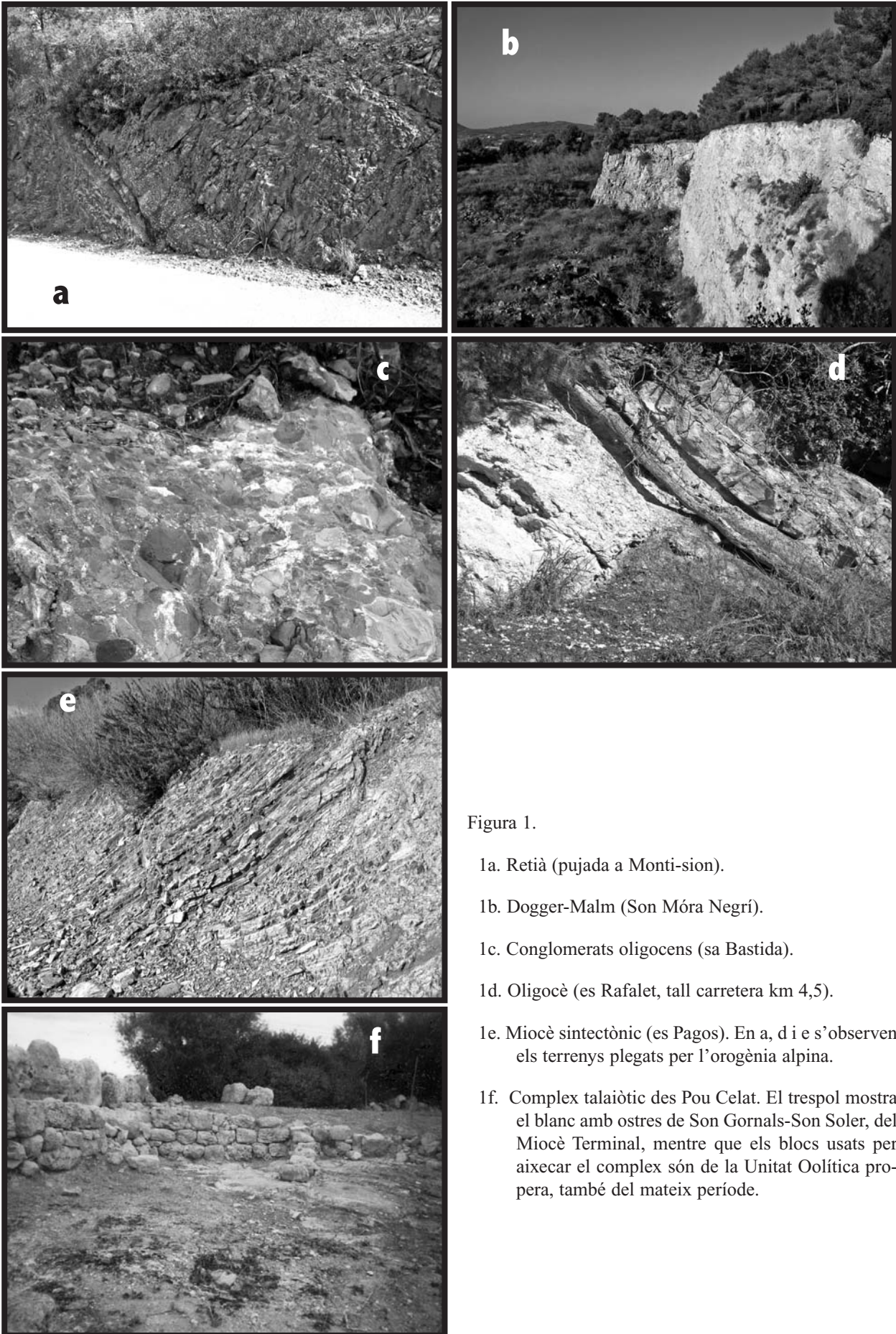

Figura 1.

- 1a. Retià (pujada a Monti-sion).
- 1b. Dogger-Malm (Son Móra Negrí).
- 1c. Conglomerats oligocens (sa Bastida).
- 1d. Oligocè (es Rafalet, tall carretera km 4,5).
- 1e. Miocè sintectònic (es Pagos). En a, d i e s'observen els terrenys plegats per l'orogènia alpina.
- 1f. Complex talaiòtic des Pou Celat. El trespol mostra el blanc amb ostres de Son Gornals-Son Soler, del Miocè Terminal, mentre que els blocs usats per aixecar el complex són de la Unitat Oolítica propera, també del mateix període.

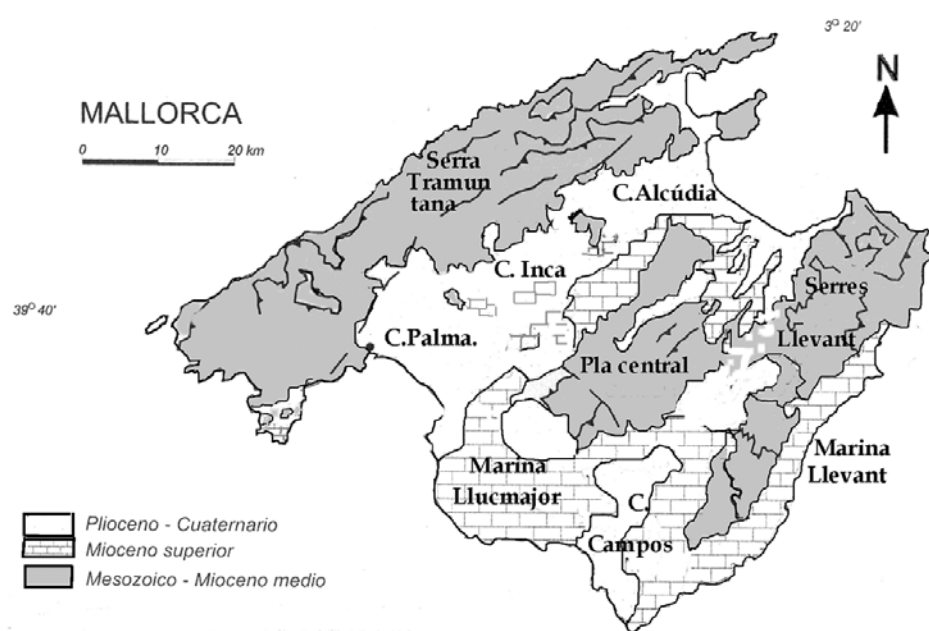

Figura 2a. Mapa geològic estructural de l'illa modificat de Giménez [et al.] (2007).

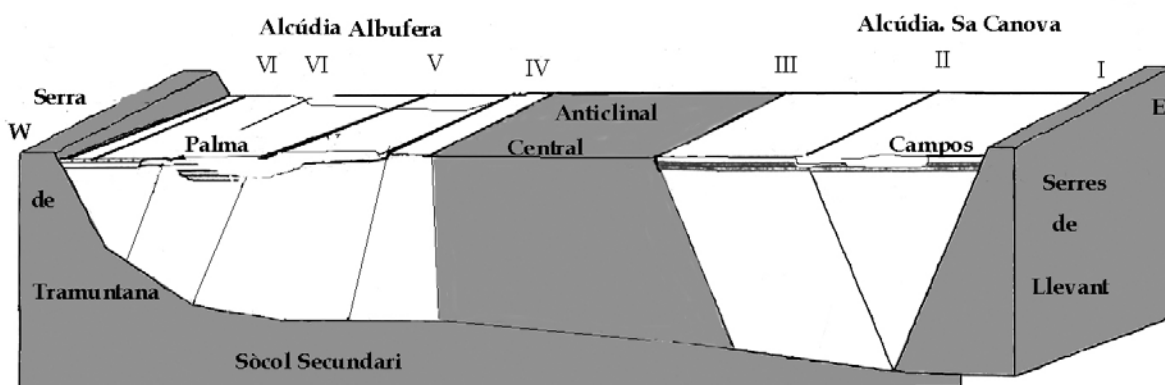

Figura 2b. Esquema estructural de Mallorca modificat de Gelabert [et al.] (2002), per a la badia d'Alcúdia, i que es proposa i aplica en aquest estudi a la resta de badies i conques de l'illa.

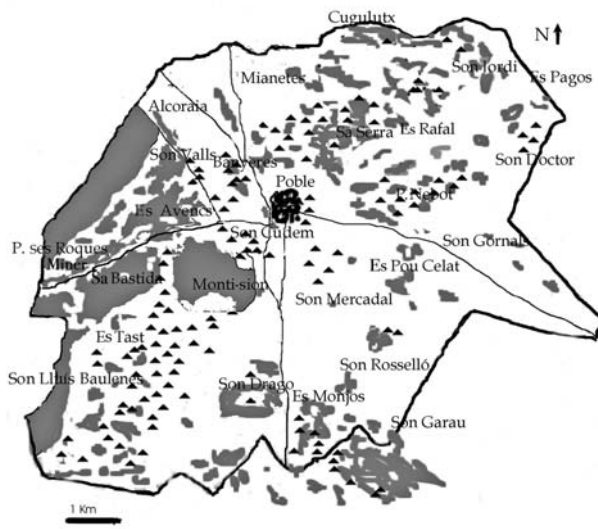

Figura 3a. Mapa de vegetació del terme (obscur: garriga; triangle: ametllerar-arbres; blanc: cereal i horta).

Figura 3b. Xarxa torrencial de l'illa. La zona de Porreres queda ben delimitada i s'hi observen els condicionaments tectònics ben delimitats pels torrents.

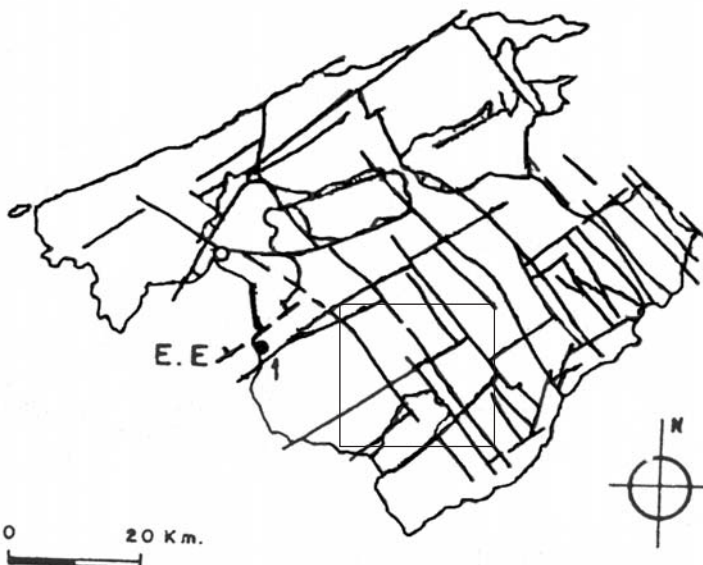
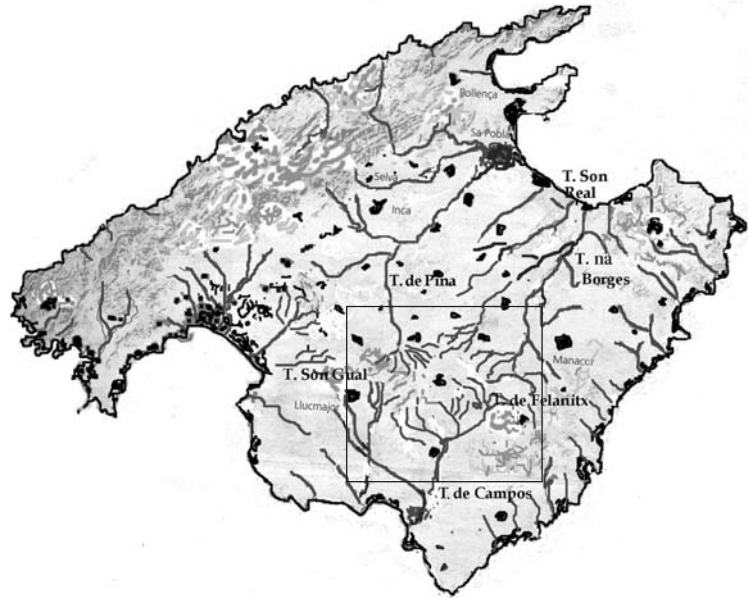
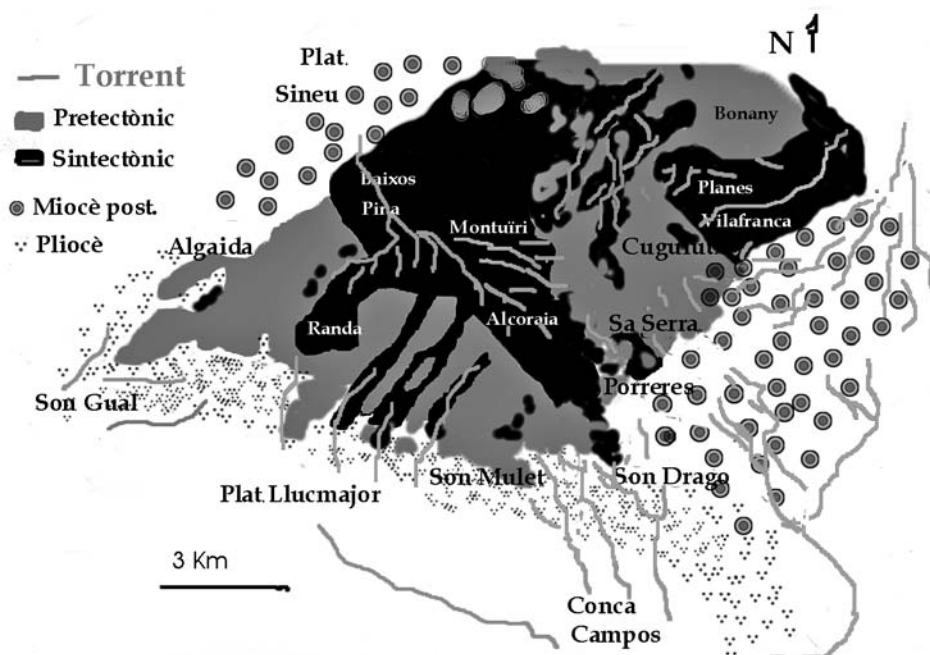
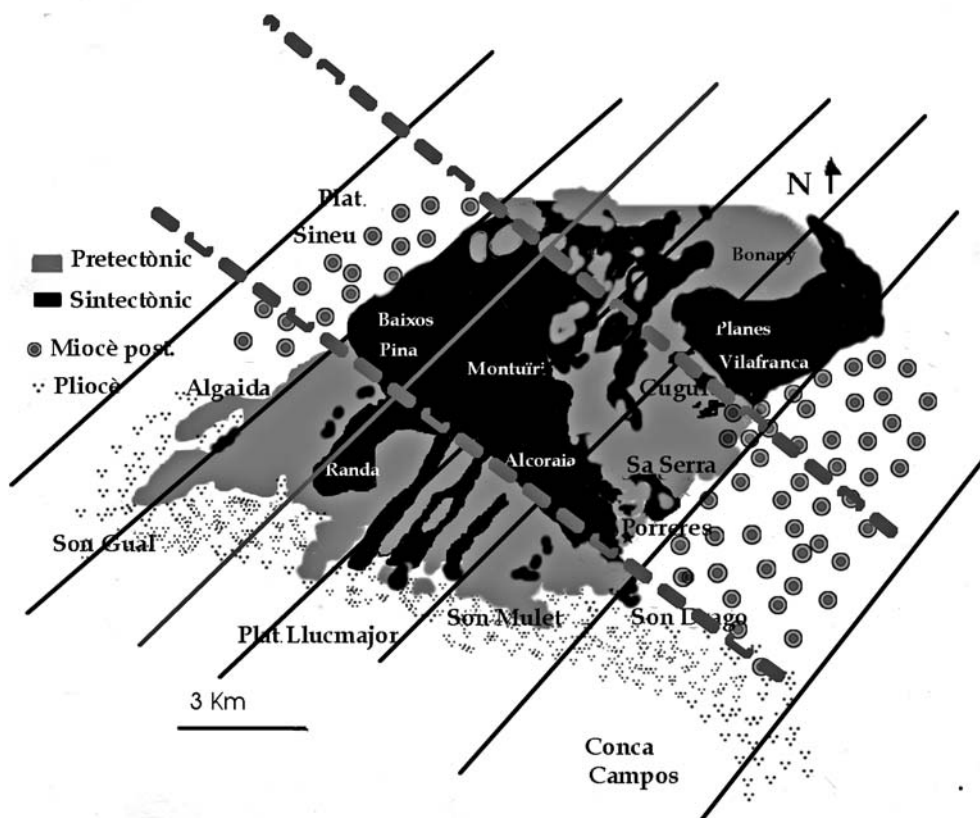

Figura 3c. Mapa de Del Olmo i Álvaro (1984) on això s'observa.

Figures 4a i 4b. Esquema morfoestructural de la zona estudiada, principals condicionaments i xarxa torrencial.

1. Porreres
2. Puig de Son Nebot
3. Ped. es Monjos
4. Ped. Son Garau
5. Es Pagos
6. Son Rossinyol
7. Son Mercadal
8. Son Doctor
9. Es Pagos
10. Son Jordi
11. Cugulutx
12. Puig Redó
13. Es Rafal
14. Son Móra
15. Sa Serra
16. Son Móra Negri
17. Mianetes
18. Banyeres
19. Son Cudem
20. Montfision
21. Puig de ses Tres Fites
22. Es Moreis
23. Sa Bastida
24. Míner
25. P. Vent
26. Alcoraia
27. Son Valls
28. Son Lluís
29. Son Mulet
30. Es Tast
31. Es Baulenes
32. Son Verdera
33. Son Drago

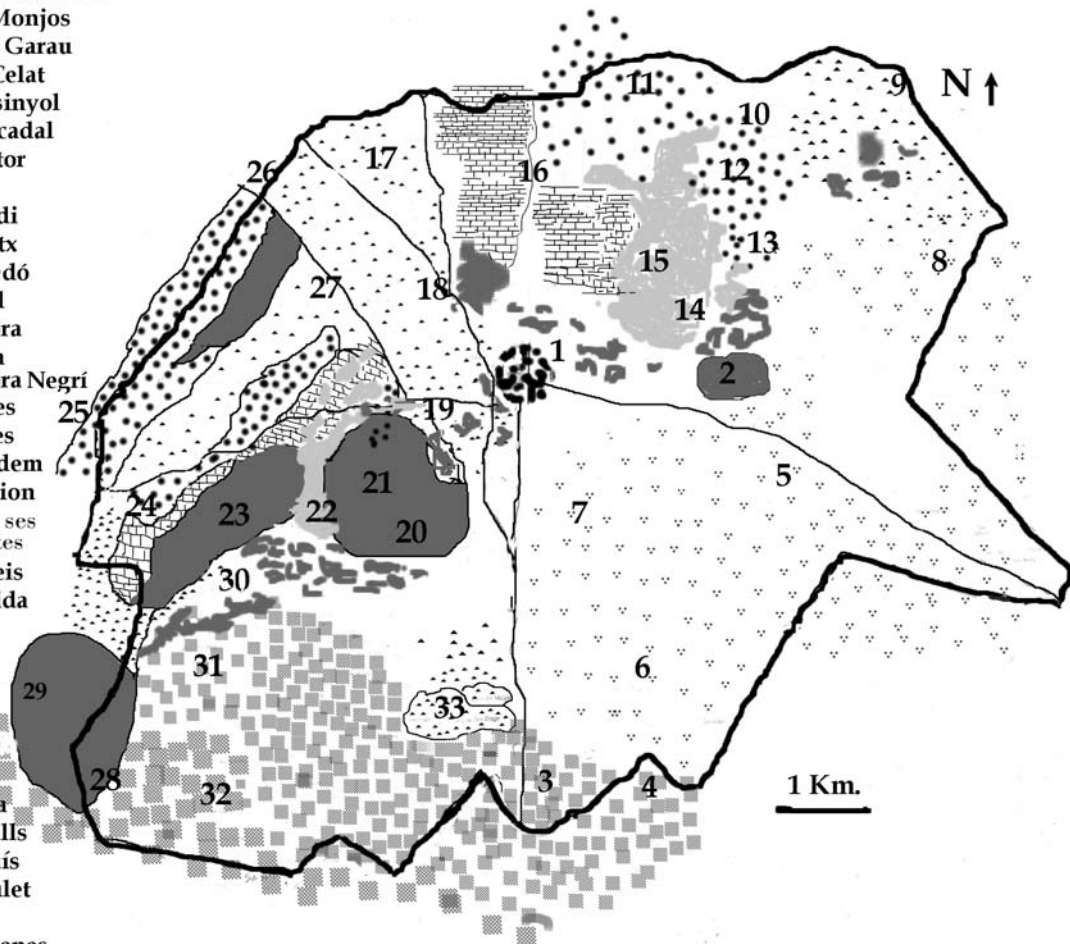

Figura 5. Mapa geològic del terme.

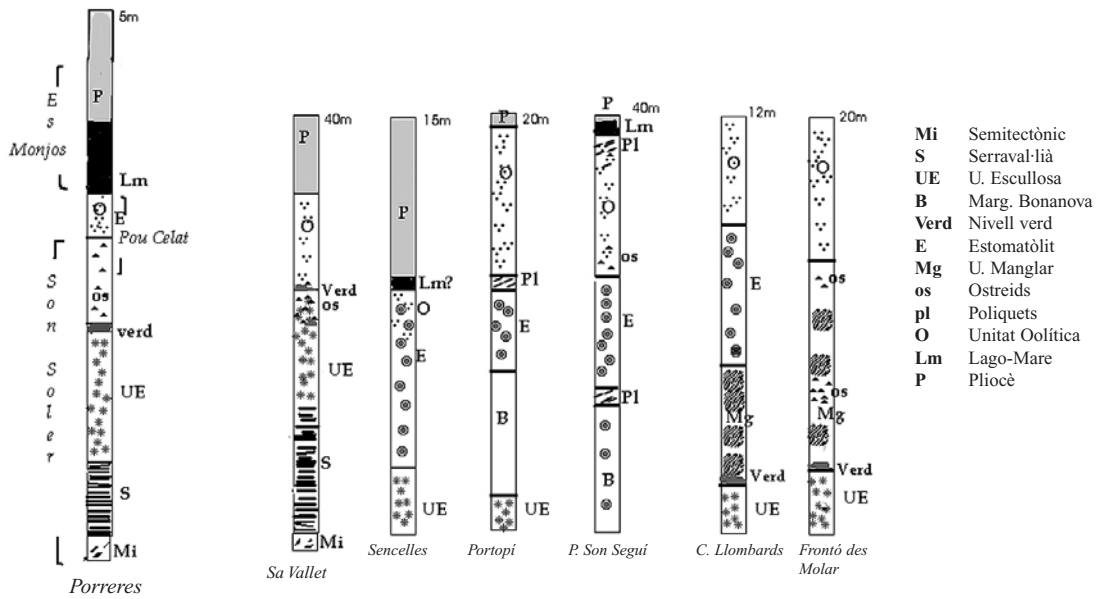

Figura 6. Perfil estratigràfic del Neogen porrerenc, on s'enllaça el perfil de Son Soler amb el des Pou Celat-Son Rossinyol i es compara amb els perfils de referència per al període a àmbit illenc o amb altres de zones properes i semblants (Pomar et al. 1983; Fornós et al. 1991; Morey & Mas 2009).

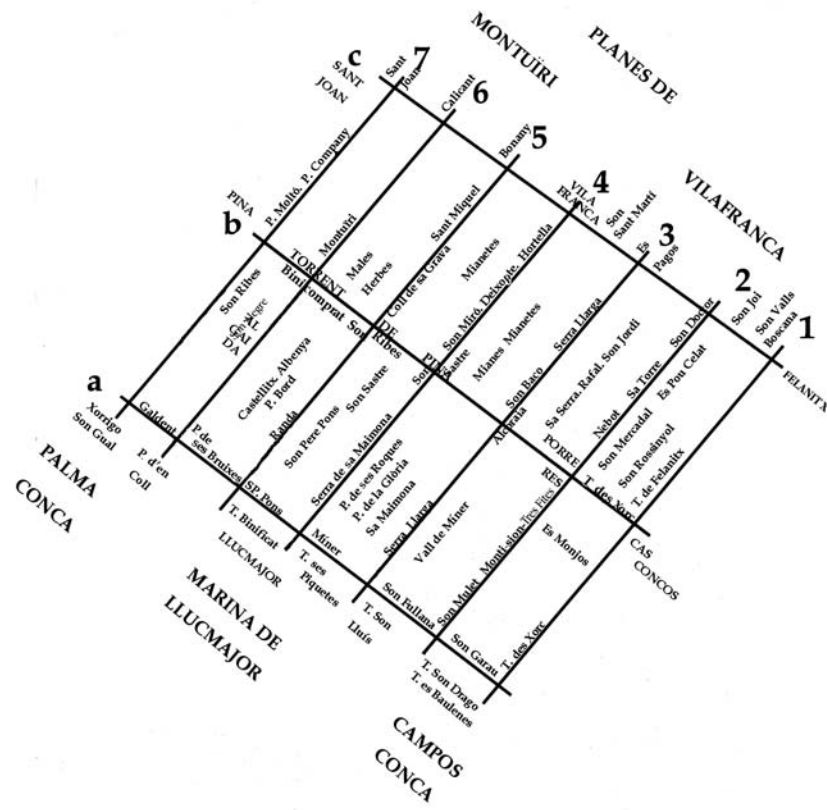

Figura 7. Condicionaments observats al SE-NW (lletres a, b, c) i SW-NE (nombres) de Porreres i zones properes. S'aconsella l'observació en fotografia aèria (Google Earth).

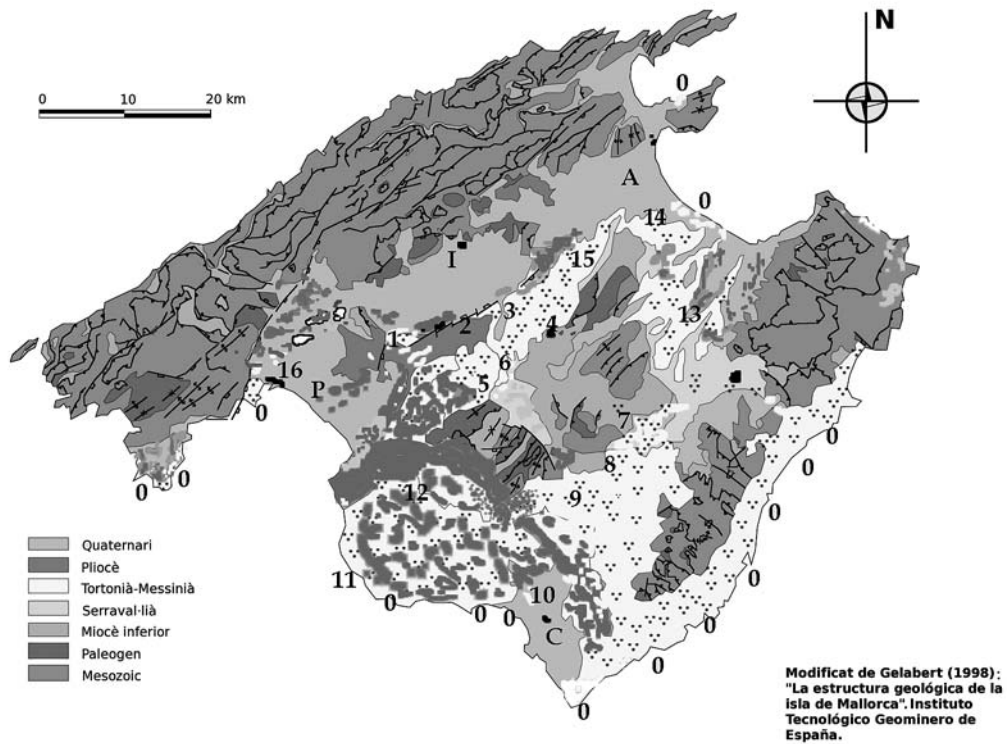

Figura 8a. Mapa de terrenys miocens posttectònics (nombres a la taula 1) i principals condicionants descrits en l'estudi i la seva relació amb la resta de l'illa.

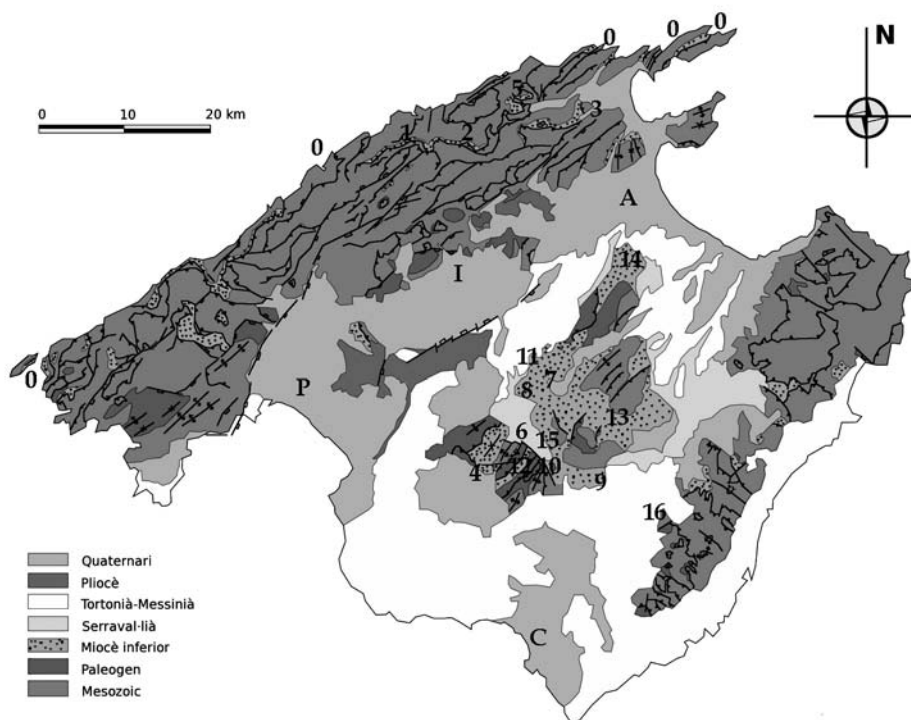

Figura 8b. Mateix mapa sense condicionants i amb els terrenys miocens sintectònics (nombres a la taula 1), per comparació amb 8a o amb fotografia aèria (programa Google Earth).

BIBLIOGRAFIA

ALFARO, P. (2007). “Conocemos cómo y cuándo se formó el relieve que nos rodea?” *Rev. Enseñanza de las Ciencias de la Tierra Monograf. El Relieve*. Presentación. Vol. 15 (2). Girona.

ÁLVARO, M.; BARNOLAS, A.; CABRA, P.; COMAS RENGIFO, M.J; FERNÁNDEZ LÓPEZ, S.R.; GOY, A.; DEL OLMO, P.; RAMÍREZ DEL POZO, J.; SIMA, A.; URETA, S. (1989). “El Jurásico de Mallorca (Islas Baleares)”. *Cuadernos de Geología Ibérica*, 13, p. 67-120.

ANGLADA, E.; SERRA KIEL, J. (1986). “El Paleógeno y tránsito al Neógeno en el área del macizo de Randa (Mallorca)”. *Bol. Geo. y Min.* T. 47 (5), p. 580-589.

BARNOLAS [et al.] (1991). *Mapas geológicos de España (Mallorca)*. 1991. Esc. 1:50.000. MAGNA y Memorias. Madrid: IGME.

BENEDICTO (1994). “Geología de la Cubeta de Inca (Mallorca): cartografía geológica e interpretación de los datos del subsuelo”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*. T. 37, p. 15-25. Palma.

CÉSPEDez, A.; GIMÉNEZ, J.; SABAT (2001). “Caracterización del campo de esfuerzos neógenos en Mallorca mediante el análisis de las poblaciones de fallas”. *Geogaceta*, 30, p. 199-202.

COLOM, G. (1975). *Geología de Mallorca*. Palma de Mallorca: Inst. Est. Baleàrics. 2 toms. 522 p.

COLOM, G.; SACARÉS, J. (1968). “Hallazgo del Aquitaniense marino en Mallorca”. *Act. Geol. Hisp.* 3 (5), p. 135-137. Barcelona.

COLOM, G.; SACARÉS, J. (1976). “Estudios sobre la geología de la región de Randa-Llucmajor-Porreras”. *Rev. Balear.* T. 44 i 45, p. 21-71.

COLOM, G.; SACARÉS, J.; CUERDA, J. (1968). “Las formaciones marinas y dunares pliocenas de la región de Llucmajor”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*. T. 14, p. 46-61. Palma.

DEL OLMO, P.; ÁLVARO, M. (1984). “Control estructural de la sedimentación neógena y cuaternaria de Mallorca”. *I Congreso Español de Geología*, 3, p. 219-228.

DE VICENTE, G.; VEGAS, R. (2007). “La extraña topografía de la Península Ibérica”. *Rev. Enseñanza de las Ciencias de la Tierra. Monograf. El Relieve*. Vol. 15 (2). Girona.

ESCANDELL, B.; COLOM, G. (1962). *Mapa Geológico de España. Hojas. 699 (Porreras) i 724 (Lluchmajor) y explicación de las mismas*. IGME. 1:50.000.

FALLOT, P. (1922). *Étude géologique de la Sierra de Majorque (Iles Baleares)* (tesi) Paris-Liège. 480 p. Mapa 1:50.000.

FALLOT, P.; DARDER, B. (1925). “Observaciones geológicas en la región central de la isla de Mallorca”. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.* T. 25, p. 488-498. Madrid.

FORNÓS, J.J. (1983). *Estudi sedimentològic del Miocè terminal de l'illa de Mallorca* (tesi de llicenciatura, inèdita). UB. 228 p.

FORNÓS, J.J.; MARZO, M.; POMAR, L.; RAMOS, E.; RODRÍGUEZ PEREA, A. (1991). “Evolución tectono-sedimentaria y análisis estratigráfico del Terciario de la Isla de Mallorca. Guía de Campo”. *I Congreso del Grupo Español del Terciario*.

GELABERT, B. (1998). “L’estructura geològica de la meitat occidental de l’illa de Mallorca” (tesi doctoral). UB. 207 p.

GELABERT, B.; SERVERA, J.; RODRÍGUEZ PEREA, A. (2002). “Características geomorfológicas del sistema dunar de la Bahía de Alcúdia (isla de Mallorca)”. *Geogaceta*, 32, p. 215-218.

GIMÉNEZ, J.; FORNÓS, J.J.; GELABERT, B. (2002). “Análisis de la fracturación de los materiales calcáreos neógenos de la costa sudoriental de Mallorca”. *Geogaceta*, 31, p. 91-94.

GIMÉNEZ, J.; GELABERT, B.; SABAT, F. (2007). “El Relieve de las Baleares”. *Rev. Enseñanza de las Ciencias de la Tierra. Monograf. El Relieve*. Presentación. Vol. 15 (2). Girona.

MAS, G.; FORNÓS, J.J. (2006). “Aportacions al coneixement del Neogen postorogènic de la cubeta sedimentària de Campos (Mallorca. Balears. Med. Occid.)”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 49, p. 67-81.

MOREY, B. (2008). *El patrimoni paleontològic del Pleistocè sup. marí de Mallorca. Catalogació, caracterització, valoració. Propostes de gestió i de conservació* (memòria de doctorat). UIB. Palma.

MOREY, B. (2009). *Santa Eugènia. Natura i medi. Geologia i botànica*. Ajuntament de Santa Eugènia. 280 p.

MOREY, B. (2011). “Primera aproximació al patrimoni paleontològic del terme de Porreres” (en aquest volum).

MOREY, B. (en premsa). “Acumulacions de mol·luscs marins en les badies de Mallorca (Pleistocè superior-actuals). Ambients sedimentaris, biodiversitat i geomorfologia”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*.

MOREY, B.; CABANELLES, M. (2007). “Los yacimientos del Pleistoceno superior marino mallorquín como puntos de control del litoral”. *Territoris*. Número Extra. Palma: Dep. Cièn. Terra. UIB.

MOREY, B.; MAS, G. (en premsa). “Aproximació al Neogen de Santa Eugènia (Mallorca, Illes Balears, Mediterrània occidental)”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 52.

MOREY, B.; VICENS, D.; PONS, G.X. (2006). “El Pleistocè superior marí de la badia de Campos (Sa Ràpita-Es Trenc, Mallorca, Med. occidental)”. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*. T. 49, p. 123-137.

POMAR, L.; OBRADOR, A.; FORNÓS, J.J.; RODRÍGUEZ PEREA, A. (1983). *El Terciario de las Baleares (Mallorca y Menorca)*. Palma: Inst. Est. Bal.: UIB.

RAMOS, E. (1988). “El Paleógeno de las Baleares: Estratigrafía y sedimentología” (tesi). UB. 212 p.

ROSSELLÓ J. (1954). *Aportación al estudio de la Geología de la región central de Mallorca*. Palma: Impremta Atlante: Soc. Hist. Nat. Balears.

ROSSELLÓ, V. M. (1998). “Torrents i cales de Mallorca: aspectes geomorfològics”. A: FORNÓS, J.J. *Aspectes geològics de les Balears*, p. 331-360. Palma: UIB.

RODRÍGUEZ PEREA, A. (1984). *El Mioceno de la Serra de Tramuntana. Estratigrafía sedimentológica e implicaciones estructurales*” (tesi). UB. 533 p.

RODRÍGUEZ PEREA, A.; GELABERT, B. (1998). “Geologia de Mallorca”. A: FORNÓS, J.J. *Aspectes geològics de les Balears*, p. 10-38. Palma: UIB.

SABAT, F. (1998). “L’estructura geològica de les Serres de Llevant”. A: FORNÓS, J.J. *Aspectes geològics de les Balears*. Palma: UIB.

SANZ DE GALDEANO, C.; GALINDO, J.; ALFARO, P.; RUANO, P. (2007). “El relieve de la cordillera Bética”. *Enseñanza de las Ciencias de la Tierra. Monogr. El Relieve*. Vol. 15 (2).

SIMÓ, A.; RAMÓN, X. (1986). “Análisis sedimentológico y descripción de las secuencias depositadas del Neógeno postorogénico de Mallorca”. *Bol. Geo. y Min.*, 97, p. 445-472.

SIMÓN GÓMEZ, J. L. (2007). “La construcción y el modelado del relieve en la Cordillera Ibérica”. *Enseñanza de las Ciencias de la Tierra. Monogr. El Relieve*. Vol. 15 (2).

La pedrera des Monjos: 4 milions d'anys d'història geològica de Mallorca i la Mediterrània. De la crisi de salinitat messiniana a les platges i dunes del Pliocè-Quaternari

GUILLEM MAS GORNALS

1. Introducció

La crisi de salinitat messiniana és un esdeveniment major dins l'evolució de la Mediterrània, que es caracteritza per la formació d'importants dipòsits de sals i guixos (evaporites) tant en la zona abissal profunda com en les conques marginals, i indica unes condicions de dipòsit marines extremadament poc profundes (evaporació). Arran de la troballa d'evaporites a les planes abissals, es va derivar la hipòtesi de conca profunda dessecada, segons la qual durant el Messinià a la Mediterrània s'hauria produït una caiguda del nivell de la mar de més de 1.500 m (Cita 1973; Hsü et al. 1977, 1978). Com a conseqüència de tal descens del nivell de la mar, a la Mediterrània es van excavar profunds canons erosius en els seus marges, en coincidència amb els principals sistemes de drenatge (rius Roine i Nil). La crisi de salinitat va tenir l'origen en el tancament de les vies marines (passadissos Bètic i Rifeny) que comunicaven la Mediterrània i l'Atlàntic. L'edat d'inici de la crisi, quan comença la precipitació de les evaporites, s'ha establert al voltant dels -5,9 Ma. La crisi acaba definitivament amb la reinundació de la Mediterrània a la base del Pliocè (-5,3 Ma) i la causa va ser l'obertura d'una nova via marina (l'estret de Gibraltar) que no existia ni durant la crisi de salinitat ni anteriorment (CIESM 2008).

El concepte Lago-Mare és utilitzat actualment per designar l'ambient salobros i/o d'aigua dolça que va tenir lloc a la Mediterrània a final de la crisi de salinitat messiniana (-5,4 Ma) i immediatament abans de la reinundació marina del Pliocè, produïda com a conseqüència de l'obertura de l'estret de Gibraltar. La presència de dipòsits tipus Lago-Mare ha estat reconeguda tant a la zona profunda com en nombroses conques marginals mediterrànies. Aquesta ubiqüitat ha induït a considerar l'episodi Lago-Mare com un esdeveniment general, que caracteritza la geografia de tota la Mediterrània a final del Messinià (Orszag-Speber 2006).

Després d'aquest episodi Lago-Mare, existeix un consens generalitzat per acceptar que, a l'inici del Pliocè (Zanclià), la Mediterrània va quedar completament reomplerta d'aigua marina procedent de l'Atlàntic (CIESM 2008).

El present treball es centra en l'estudi de la sedimentació durant la transició Miocè (Messinià)-Pliocè i la posterior entrada (transgressió)-retirada (regressió) de la mar pliocena a la conca sedimentària de Campos. Els principals objectius que es persegueixen són: i) mostrar evidències d'una important fase erosiva intramessiniana, ii) mostrar i caracteritzar els dipòsits de caràcter continental-lacunar (Lago-Mare) que es van formar a la fi del Messinià; iii) documentar evidències de l'existència d'una important discontinuïtat entre els dipòsits del Messinià terminal i del Pliocè, i vi) descriure els dipòsits del Pliocè que es disposen sobre aquesta discontinuïtat.

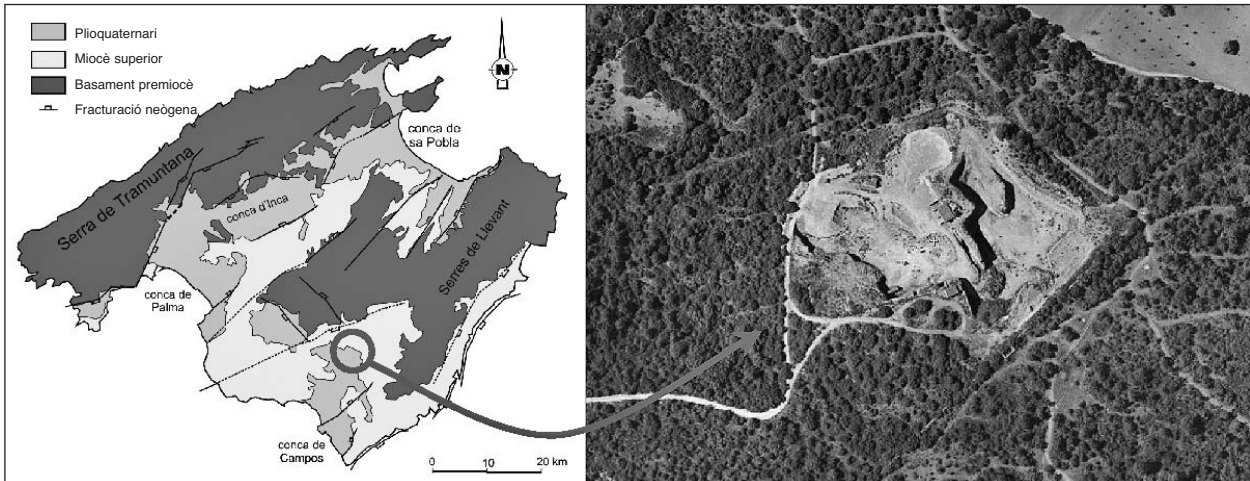

Figura 1. La pedrera des Monjos (Porreres): localització en el mapa estructural de Mallorca i ortofotografia del conjunt de la pedrera.

2. Localització i descripció de l'aflorament

L'aflorament estudiat s'ubica a la pedrera des Monjos, al municipi de Porreres (Mallorca). Es tracta d'una pedrera d'extracció de marès i àrids per a la construcció, actualment no explotada, situada a una altura de 130 m s.n.m. i a uns 500 m a l'E de les cases de la possessió des Monjos, vora la carretera de Porreres-Campos (Ma-5040), coordenades UTM 31 S 502637-4369328, datum *European 1950*, zona 31 (ED50Zone31).

El clot de la pedrera té aproximadament un perímetre de 650 m, una superfície de 3 ha (30.000 m²) i arriba fins als 15 m de fondària màxima.

Els nivells superiors més consolidats han estat explotats per a l'extracció de cantons de marès en forma de galeries practicades dins les parts més dures, mentre que la resta de materials més tous són explotats i tractats, a cel obert, en forma d'àrids per a la construcció (picadís). A l'actualitat la pedrera s'utilitza com a dipòsit de material agrícola.

Figura 2. Visió general de la pedrera des Monjos (Porreres), amb explotació dels nivells calcarenítics.

3. Antecedents

Butzer (1962) considera els dipòsits dunars de Son Grau (Campos) (continuació cap al SE dels que ens ocupen en el present treball) com eolianites pretirrenianes i no s'atreveix, encara, a parlar de Pliocè a causa de la llavors vigent i controvertida discussió del pis calabrià.

Rosselló (1971) és el primer que es refereix expressament als dipòsits dunars de Son Grau (Campos) com un paleolitoral pliocè de terrasses i dunes, similar als que es situen a 150-160 m d'altitud al NE i E de Lluçmajor (Son Lluís, Son Mulet, Son Fullana), descrits per Colom [et al.] (1968) i Cuerda [et al.] (1969).

El Mapa Geològic d'Espanya de l'ITGE (1991) situa els terrenys on es troba la pedrera dins la unitat 9 de calcàries i gresos calcaris amplament repartida per la conca sedimentària de Campos i que assignen a sediments de plana litoral amb dipòsits regressius de platges i dunes del Pliocè superior-Plistocè.

4. Resultats (estratigrafia)

De baix a sostre, la descripció dels diferents nivells que apareixen a la pedrera és com segueix (Fig. 3 i 6):

- a) 0,50 m de margocalcàries blanques. Sense fòssils. Complex Carbonàtic Terminal (CCT) o basament anterior.
- b) 0,50 m d'argiles fines vermelles amb nivellets negres i inclusions de clasts bretxificats del nivell blanc inferior a la base (contacte erosiu). Argiles molt pures que, tractades amb peròxid, no deixen quasi residu. Contenen cristalls de quars i rars foraminífers bentònics ressedimentats *Sphaerogybsina globulus* (Reuss). Paleosòl erosiu.

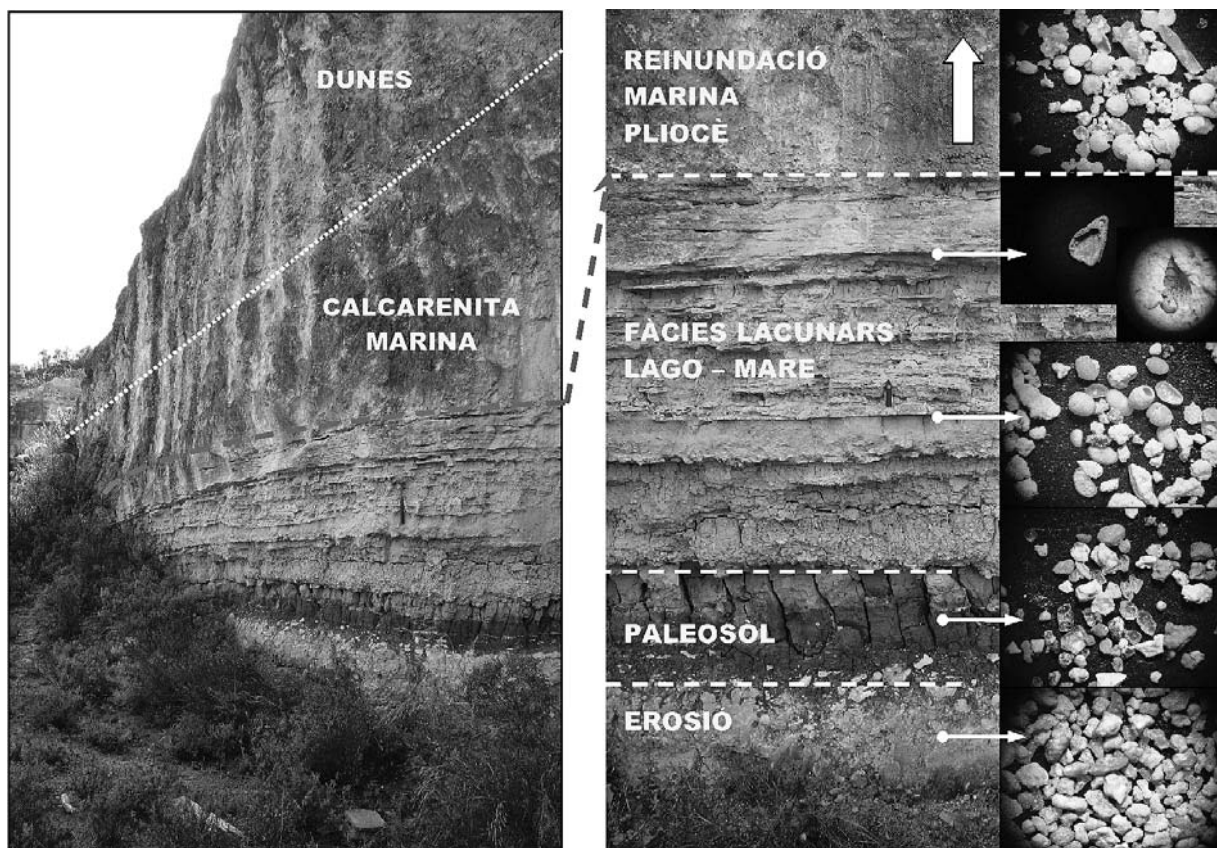

Figura 3. Afloraments de la pedrera des Monjos mostrant la superfície d'erosió intramessiniana i el paleosòl, seguits dels nivells lacunars (Lago-Mare), l'entrada de la mar pliocena i les dunes regressives.

c) 1,50 m de margues grises fines, que es tornen laminades, més gresoses i més consolidades a sostre. Presenten nivells d'esquerdes de dessecació, motlles d'arrels i fauna salobrosa i d'aigua dolça (Fig. 4). Escassos foraminífers molt rodats (*Elphidium* sp., *Ammonia* sp.). Lacunar.

-Vegetals:

Oogonis i tiges de caràcies (*Chara* sp.), que es tornen molt abundants a sostre.
Rizoconcrecions (restes d'arrels).

- Ostracodes:

Cyprideis torosa (Jones 1850), que es tornen molt abundants a sostre.

- Gastròpodes:

Hydrobiidae (cf. *Saccoia* sp.)

Melanopsis sp.

Melanoides sp.

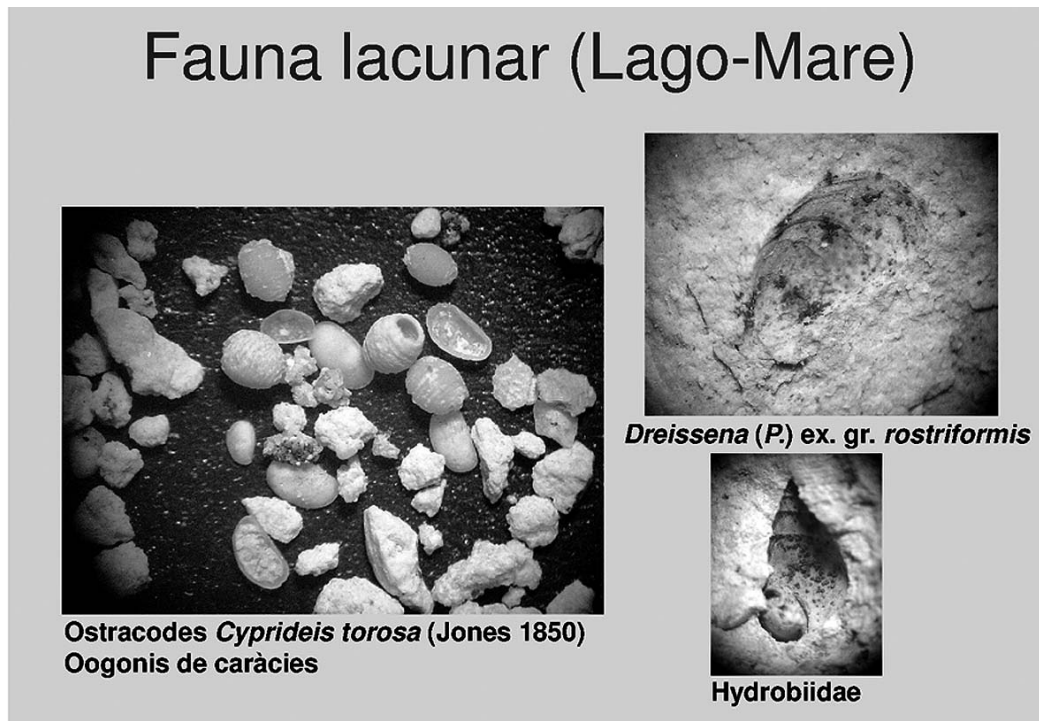

Figura 4. Microfotografies (x40, x20 augments) de fauna tipus Lago-Mare i d'origen paratetià de les margues lacunars del nivell (c).

- Bivalves:

Dreissena (*Pontodreissena*) ex gr. *D. (P.) rostriformis* (Deshayes 1838).

Lymnocardinae (indeterminats).

cf. *Pisidium* sp.

d) 3,00 m de biocalcarenites amb nivells detrítics gruixuts i nivells de còdols, de dimensions entre mil·limètriques i centimètriques, intercalats, lumaquel·les de motlles de mol·luscs i nivellts calcarenítics més fins. Còdols perforats (*boring*) a la base. Alguns còdols pertanyen clarament als nivells més superficials erosionats del nivell (c) lacunar. Contenen restes de mol·luscs i peixos (Fig. 5), així com ostracodes i foraminífers bentònics de caràcter litoral (*Ammonia* sp., *Elphidium* sp.). Espícules equinoïdeus, ostracodes *Cyprideis torosa* (Jones 1850) i oogonis de caràcies als nivells basals de contacte amb la unitat subjacent. Transgressió marina.

- Peixos (dents):
 - Sparus cinctus* (Agassiz 1843).
 - Sparus aurata* Linnaeus 1758.
 - Diplodus cf. vulgaris* (E. Geoffroy Saint-Hilaire 1817).
 - Carcharias taurus* Rafinesque 1810.
- Gastròpodes:
 - Strombus coronatus* DeFrance 1827.
 - Patella* sp.
 - Conus* sp.
 - Naticidae* indet. (cf. *Naticarius* sp.).
 - Cirsotrema pumiceum* (Brocchi 1814).
- Bivalves:
 - Gari labordei* (Basterot 1825).
 - Crassadoma multistriata* (Poli 1975).
 - Limaria tuberculata* (Olivi 1792).
 - Ostrea* sp.
 - Neopycnodonte navicularis* (Brocchi 1814).
 - Anomia ephippium* Linnaeus 1758.
- Crustacis:
 - Balanus* sp.
 - Ostracodes.
- Traces fòssils:
 - Entobia* isp. (cliònids-esponges perforants).
 - Gastrochaenolites* isp. (bivalves litòfagues perforants)

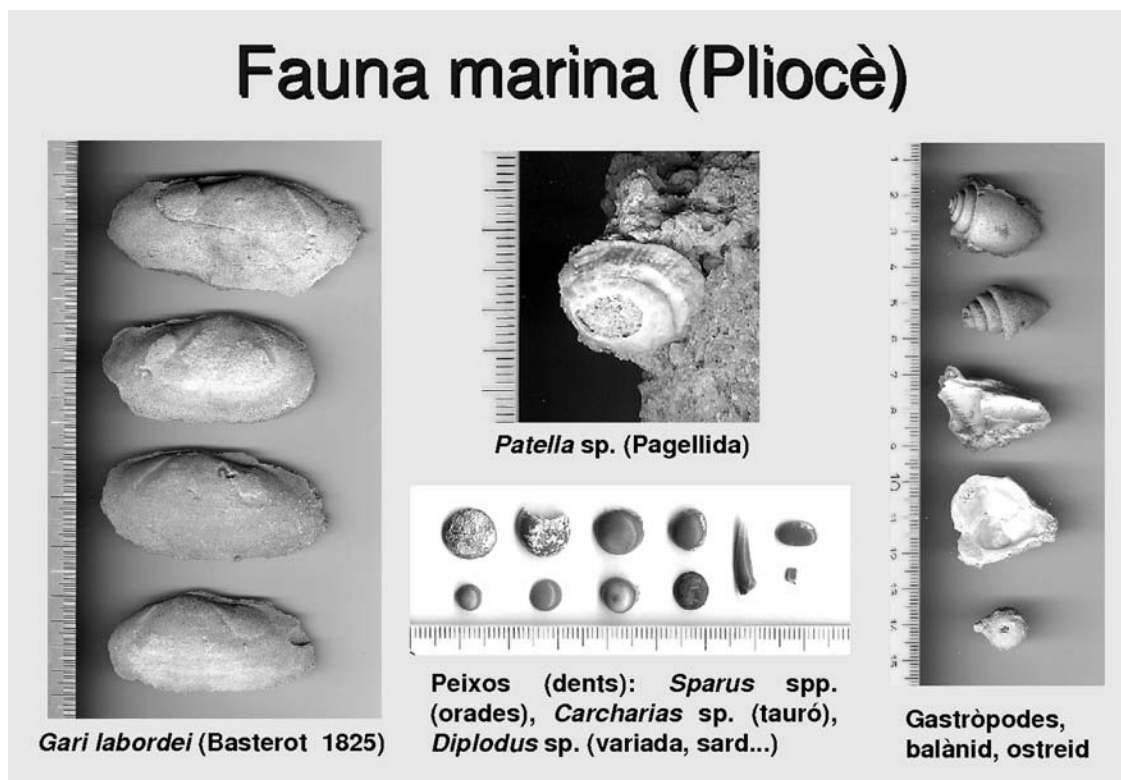

Figura 5. Fauna pliocena de tipus litoral, corresponent als dipòsits marins de les calcarenites del nivell (d). Escales: divisions menors en mm.

- e) 5,00 m de calcarenites bioclàstiques amb retoc eòlic. Presenten estratificació encreuada de gran angle. Eòlic dunar.
- f) 2,00 m de llims rosats, amb còdols angulars centimètrics intercalats entre nivells eòlics. Presenten dos cicles ben diferenciats. Sòls d'alteració que afecten els nivells eòlics dunars més superiors.

La sèrie acaba amb un minso sòl d'alteració amb humus i vegetació actual. Tots els nivells presenten inclinació (capbussament) 20° en direcció WSW.

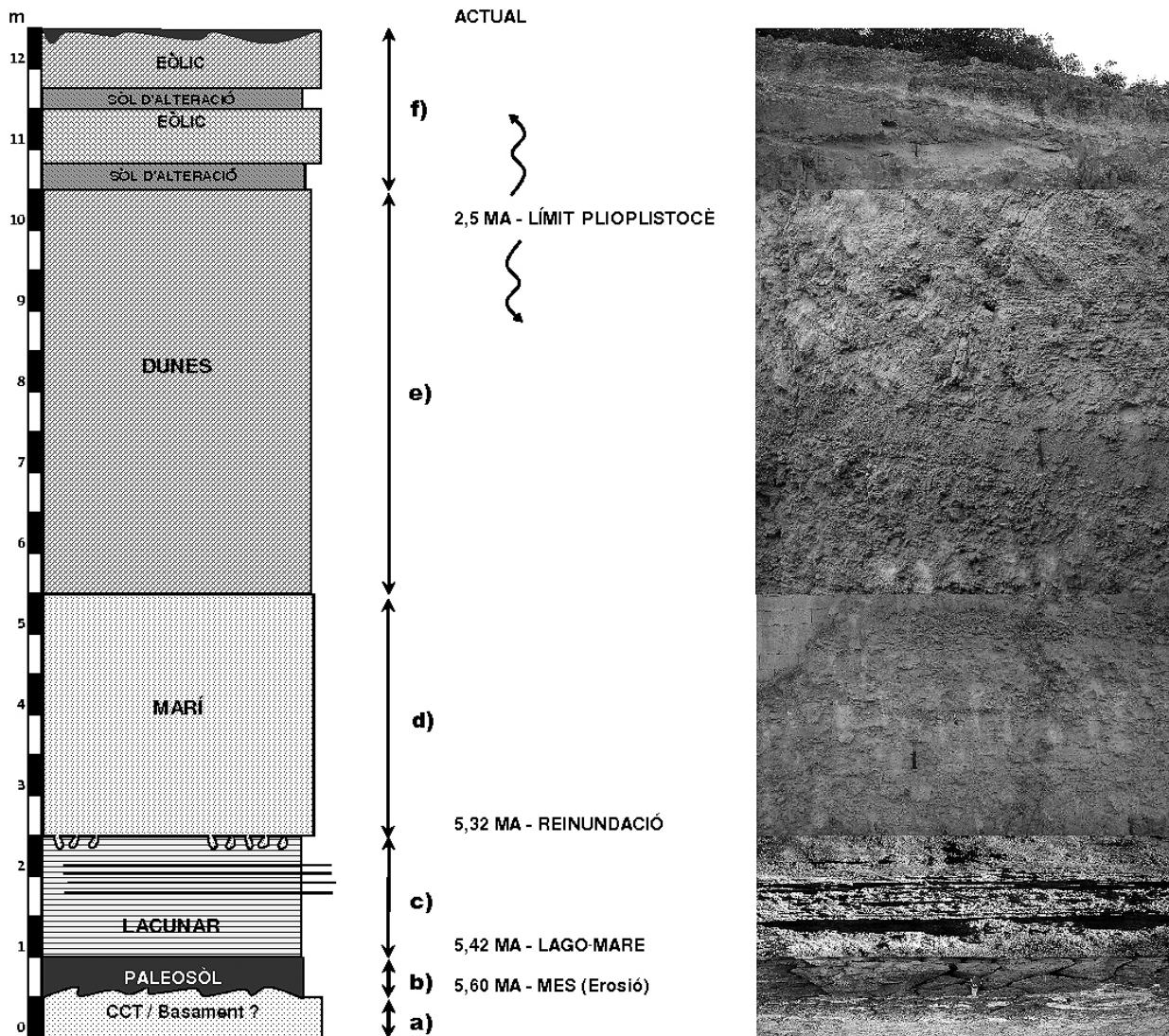

Figura 6. Columna estratigràfica dels afloraments de la pedrera des Monjos (Porreres). Explicació de les diferents unitats en el text.

5. Discussió

En el cas que ens ocupa, els nivells basals estèrils subjacents i afectats per la superfície d'erosió intramessiniana correspondrien al Complex Carbonàtic Terminal (CCT, Esteban 1979), que es poden correlacionar amb l'evaporita marginal dipositada abans del màxim erosiu de la baixada grossa del nivell marí. De tota manera, encara no s'ha pogut descartar que no es tracti de part d'algun basament format per materials anteriors, erosionat per una superfície d'erosió mes-siniana (MES).

El paleosòl s'ha d'entendre com un producte resultant, associat a la superfície d'erosió sobre la qual es va formar (superfície d'erosió intramessiniana, MES).

Sobre aquest paleosòl evoluciona després un sistema lacunar (Lago-Mare) amb presència d'ostracodes eurihalins i mol·luscs mesooligohalins associats a restes vegetals (caràcies), anterior a l'entrada de la mar pliocena. Això ens indica que abans de l'inici de la gran transgressió pliocena hi va haver un període amb forta aportació d'aigües dolces, probablement relacionades amb aspectes de canvi climàtic (augment de les precipitacions, reactivació de cabals fluvials...) i/o intercanvis d'aigües amb el Paratetis (que incloïa el que avui són el mar Negre, el mar Caspi i el mar d'Aral).

L'associació de mol·luscs fòssils lacunars recuperats es caracteritza per ser la típica associació de tàxons tipus Lago-Mare, que pràcticament no varia la composició al llarg de la seva distribució en el conjunt de la Mediterrània, amb presència de petits bivalves dels tàxons *lymnocardiinae*, *dreissenidae* (musclos d'aigua dolça) i gastròpodes pulmonats prosobranquis de caràcter hipooligohalí. *Dreissena* ex gr. *rostriformis* és una espècie d'inequívoc origen paratetià (Archambault-Guezou 1976), que va tenir una àmplia distribució a la Mediterrània durant el Messinià final, i que apareix en la majoria de conjunts de mol·luscs de les fàcies Lago-Mare. Els immigrants paratetians van desaparèixer de la Mediterrània fa 5,33 Ma (Neveskaja et al. 2001), quan es van restablir les condicions marines obertes al principi del Pliocè (Esu 2007, Soria et al. 2007, Esu & Girotti 2008, Guerra-Merchán et al. 2010).

Els dipòsits marins correspondrien a la gran entrada de la mar pliocena, ja que apareixen de sobte i directament (sense cap tipus de transició) sobre els nivells lacunars. Presenten una fauna i una sedimentació molt litoral, amb nivellets de còdols (macs) que ens indiquen clarament un marge de conca.

Els nivells dunars i sòls d'alteració, clarament regressius, s'haurien format posteriorment com a conseqüència de la progressiva retirada de la mar pliocena durant el Quaternari, fins arribar al nivell del sòl actual.

La seqüència de fàcies hipersalines i/o superfícies de carstificació, seguides de fàcies amb baixa salinitat (Lago-Mare), que posteriorment passen sobtadament a fàcies totalment marines (reinundació pliocena), ha estat també observada a les conques de Palma, Inca i sa Pobla-Alcúdia (Mateu 1982; Colom 1985, i Mas, dades inèdites).

La relació estratigràfica entre Pliocè marí i el basament miocè sobre el qual es disposa ha pogut ser també observada a un altre aflorament situat al sud de Campos (Mas & Fornós 1996).

Cronoestratigràficament, el paleosòl (b) i els dipòsits lacunars (c) correspondrien al Miocè terminal (Messinià), referit a Mallorca dins les formacions denominades *Calcàries de Santanyí* (Fornós & Pomar 1983, Pomar et al. 1983), *Complex terminal messinià* (Álvaro et al. 1984), *Seqüència de Santanyí TM. 3.3* (Simó & Ramón 1986) i unitat 8 del full 724 (39-28) del mapa geològic d'Espanya (ITGE 1991).

Els dipòsits marins (d) i part dels nivells dunars (e) i sòls d'alteració (f) correspondrien al Pliocè de la formació *Calcarenites de St. Jordi* (Pomar et al. 1983), *Seqüència de Búger-St. Jordi (TP.2)* (Simó & Ramón 1986), *Unitat deposicional pliocena* (Álvaro et al. 1984) i unitat 9 del full 724 (39-28) del mapa geològic d'Espanya (ITGE 1991). Cal tenir en compte que en un rebliment sobtat i complet de les conques a l'inici del Pliocè (Zanclià), alguns dipòsits biocalcarenítics, corresponents a platges situades als marges de les conques, és a dir part de les calcarenites de Sant

Jordi situades a més altura sobre l'actual nivell de la mar (130-150 m), podrien ser cronoestratigràficament equivalents (coetanis) als dipòsits més profunds situats als depocentres de les conques (*Calcisiltites de Son Mir=Margues amb Amusium*).

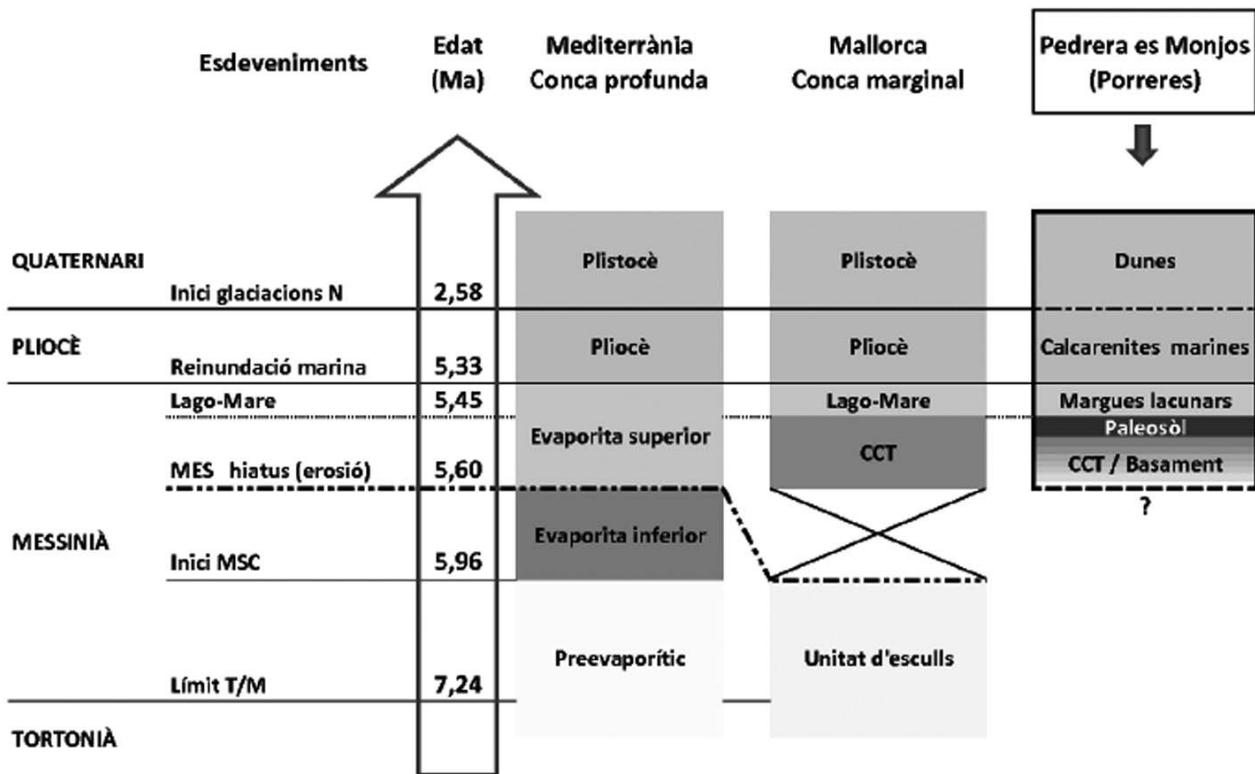

Figura 7. Resultats comparatius entre la sedimentació observada a la pedrera des Monjos (Porres), la conca de Campos i la Mediterrània.

6. Conclusions

Amb relació a la sedimentació marginal de la conca de Campos des del final del Miocè fins al Quaternari, s'ha pogut constatar (Fig. 7):

i) Existència d'una superfície d'erosió subaèria intramessiniana que bretxifica els nivells inferiors en forma de paleosòl.

ii) Existència de nivells salobres i/o d'aigua dolça (Lago-Mare), amb presència de fauna paratetiana, desenvolupats a continuació del paleosòl erosiu anterior. Adscrits al Messinià.

iii) Una investida sobtada de dipòsits marins pliocens (transgressió pliocena), que posteriorment passen a dunars i acaben en sòls d'alteració quaternaris (regressió plioquaternària).

iv) Els dipòsits calcarenítics litorals pliocens situats a més altura als marges de les conques són cronoestratigràficament equivalents als dipòsits lutítics profunds situats als depocentres de les conques.

7. Agraïments

Vull agrair a la propietària de la possessió des Monjos, la Sra. Catalina Sitjar Mulet, que hi hagi facilitat en tot moment l'accés per a l'estudi de la pedrera. Aquest treball forma part d'un projecte d'investigació denominat *La sedimentació tipus Lago-Mare (Messinià terminal) i la transgressió del Pliocè a la conca de Campos (Mallorca, Illes Balears). Relació amb la crisi de salinitat de la Mediterrània*, realitzat actualment pel mateix autor de la present comunicació i dirigit pel Dr. Joan J. Fornós Astó, del Departament de Ciències de la Terra de la UIB.

BIBLIOGRAFIA

ÁLVARO, M. [et al.] (1984). "El Neógeno de Mallorca: Caracterización sedimentológica y bioestratigráfica". *Bol. Geol. y Miner.*, núm. 95 (1), p. 3-25.

ARCHAMBAULT-GUEZOU, J. (1976). "Étude des Dreissenidae du Néogène européen et revue stratigraphique des niveaux correspondants de la Paratéthys". *Trav. Lab. Paleontol. Univ. Paris*, núm. 11, p. 1-359.

BUTZER, K.W. (1962). "Coastal Geomorphology of Mallorca". *An. of the Assoc. of Amer. Geographers*, núm. 52 (2), p. 204.

CITA, M.B. (1973). "Mediterranean evaporite: Paleontological arguments for a deep-basin desiccation model". A: DROOGUER, C.W (ed.). *Messinian events in the Mediterranean: colloquium held in Utrecht, March 2-4, 1973*. Amsterdam: North-Holland Publishing Co.

CIESM (2008). "The Messinian Salinity Crisis from mega-deposits to microbiology. A consensus report". Monaco: *CIESM Workshop Monographs*, núm. 33. BRIAND, F. (ed.). 168 p.

COLOM, G. (1985). "Estratigrafia y Paleontología del Andalucense y del Plioceno de Mallorca (Balears)". *Bol. Geol. y Min.*, núm. 96 (3), p. 235-302.

COLOM, G.; SACARÉS, J.; CUERDA, J. (1968). "Las formaciones marinas y dunares pliocénicas de la región de Lluçmajor (Mallorca)". *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, núm. 14, p. 46-61.

CUERDA, J.; SACARÉS, J.; COLOM, G. (1969). "Hallazgo de terrenos pliocenos, marinos, en la región de Lluçmajor (Mallorca)". *Acta Geol. His.*, núm. 4 (2), p. 35-37.

ESTEBAN, M. (1979). "Significance of the upper Miocene coral reefs of the Western Mediterranean". *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, núm. 29, p. 169-188.

ESU, D. (2007). "Latest Messinian 'Lago-Mare' Lymnocyprinae from Italy: Close relations with the Pontian fauna from the Dacic Basin". *Geobios*, núm. 40 (3), p. 291-302.

ESU, D.; GIROTTI, O. (2008). "The late Messinian Lago-Mare molluscan assemblage from the Trave Horizon (Colombacci Fm) at Pietralacroce (Ancona, Central Italy)". *Bollettino della Società Paleontologica Italiana*, núm. 47 (2), p. 123-129.

FORNÓS, J.J. (1983). *Estudi sedimentològic del Miocè terminal a l'illa de Mallorca* (tesi de llicenciatura). Universitat de Barcelona. 228 p.

FORNÓS, J.J.; POMAR, L. (1983). “Mioceno superior de Mallorca: Unidad calizas de Santanyí (‘Complejo terminal’)”. A: POMAR, L. [et al.] (eds.): *El Terciario de las Baleares (Mallorca-Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983*, p. 177-206. Palma de Mallorca: Grupo Español de Sedimentología.

GUERRA-MERCHÁN, A. [et al.] (2010). “Messinian Lago-Mare deposits near the Strait of Gibraltar (Malaga Basin, S Spain)”. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, núm. 285, p. 264-276.

HSÜ, K.J. [et al.] (1977). “History of the Mediterranean Salinity Crisis”. *Nature*, núm. 267, p. 399-403.

HSÜ, K.J. [et al.] (1978). *Initial Reports of the Deep Sea Drilling Project*, 42A. Washington: US Govt. Printing Office. 1.249 p.

INSTITUTO TECNOLÓGICO GEOMINERO DE ESPAÑA (ITGE) (1991). *Mapa Geológico de España. Escala 1:50.000. Hojas: 724 (39-28) / 723 (I,II) (38-28) Lluchmajor. Isla de Toro y Cap de Cala Figuera (cuadrantes I y II)*. Segunda serie—primera edición. Madrid: ITGE. 49 p. + 1 mapa.

MAS, G.; FORNÓS, J.J. (2006). “Aportacions al coneixement del Neogen postorogènic de la cubeta sedimentària de Campos (Mallorca, Illes Balears, Mediterrània occidental)”. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, núm. 49, p. 67-81.

MATEU, G. (1982). “El Neógeno-Pleistoceno de Mallorca: Biocronoestratigrafía y Paleocenografía en base a los Foraminíferos Planctónicos”. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, núm. 26, p. 75-133.

NEVESSKAJA, L.A.; PARAMONOVA, N.P.; POPOV, S.V. (2001). “History of Lymnocardiinae (Bivalvia, Cardiidae)”. *Paleontol. J.*, núm. 35 (3), p. 147-217.

ORSZAG-SPERBER, F. (2006). “Changing perspectives in the concept of ‘Lago-Mare’ in Mediterranean Late Miocene evolution”. *Sedimentary Geology*, núm. 188-189, p. 259-277.

POMAR, L.; MARZO, M.; BARÓN, A. (1983). “El Terciario de Mallorca”. A: POMAR, L. [et al.] (eds.): *El Terciario de las Baleares (Mallorca-Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983*. Palma de Mallorca: Grupo Español de Sedimentología, p. 21-44.

ROSSELLÓ, V.M. (1971). “Plioceno marino en el Migjorn de la Isla de Mallorca”. *Estudios Geográficos*, núm. 123, p. 373-376.

SIMÓ, A.; RAMÓN, X. (1986). “Análisis sedimentológico y descripción de las secuencias deposicionales del Neógeno postorogénico de Mallorca”. *Bol. Geol. y Miner*, núm. 97 (4), p. 445-472.

SORIA, J.M. [et al.] (2007). “La sedimentación de afinidad Lago Mare (Messiniense) y la transgresión del Plioceno en Alicante (Cuenca del Bajo Segura)”. *Geogaceta*, núm. 41, p. 219-222.

Sòls agrícoles representatius de Porreres

MARIA ADROVER

JAUME VADELL

1. Introducció

La formació del sòl depèn de la interacció d'un conjunt de factors, com són les roques, el clima, el relleu, la vegetació, el temps i l'acció de l'home, entre d'altres (Porta et al. 1987). A Porreres la litologia i el relleu són els dos factors que més diferencien els sòls; la tipologia de roca afecta especialment la composició química del sòl, mentre que el relleu condiciona la gruixa.

Porreres és un municipi on, en poc espai, podem trobar litologies contrastades, que van des de roques dolomítiques del Retià (molt aprofitades en el municipi per extreure àrids) fins a margues del període miocè. Damunt aquests materials es formen sòls diferenciats; per exemple, sobre les roques calcàries dures s'hi desenvolupen generalment sòls vermells de poca fondària, mentre que sobre margues s'hi formen els sòls coneguts popularment com a *terres argiloses*. Cada una d'aquestes tipologies té unes propietats particulars que és necessari tenir en compte, ja que condicionen el seu ús i requereixen maneigs específics.

En aquest treball es descriuen cinc tipologies de sòls agrícoles representatius del terme municipal de Porreres. La caracterització de cada tipologia es fa a partir d'un sòl tipus, i es fa referència als processos formatius i a les seves aptituds agronòmiques. Els materials litològics sobre els que es desenvolupen aquests sòls són: calcàries dures, dolomies, margues i materials al·luvials.

2. Sòls desenvolupats sobre calcàries dures

Les calcàries dures són roques formades majoritàriament per carbonat de calci. L'acció de l'aigua, juntament amb el diòxid de carboni, afavoreix la dissolució del carbonat de calci i dona lloc a ions de bicarbonat i calci, que són arrossegats per l'aigua de pluja cap a capes més profundes. Com a conseqüència d'aquesta dissolució queda un residu amb més proporció de minerals d'argila que la roca, que dona origen al sòl (Duchaufour 1987). El procés de formació sobre aquestes roques és molt lent, la qual cosa els fa molt vulnerables davant els processos erosius (Atalay 1997, Yaalon 1997).

Sota unes mateixes condicions de precipitació, en els punts on hi ha una bona infiltració de l'aigua el rentat de carbonat de calci pot arribar a ser total i pot originar sòls lliures de carbonats i amb un alt contingut de ferro, que popularment s'identifiquen com a *call vermell*. En canvi, quan la infiltració de l'aigua cap a les capes profundes és més difícil, els carbonats prèviament dissolts tornen a precipitar i formen crostes calcàries de duresa variable, que es coneixen com a *tapiot* o *sauló*.

3. Call vermell

Les terres de call vermell es caracteritzen per ser poc profundes, tot i que en algunes parts baixes es poden acumular gruixes importants. Una altra característica distintiva és el seu color vermellós, que es deu a l'alta presència de ferro. Com que a la seva formació predominen els processos de dissolució i rentat de carbonats de calci, la quantitat de carbonats present en el sòl és molt baixa i pot arribar a desaparèixer totalment (Hernando et al. 2001). No obstant això, la posada en cultiu d'aquestes terres ha afavorit una recarbonatació secundària, condicionada en gran part per la ruptura de fragments de roca calcària (Farrús et al. 2002). Per aquest motiu és fàcil tro-

Foto 1. Call vermell de la zona de Son Cota, on s'observen afloraments de roca. Si les pluges acompanyen, són bones terres per a la producció de farratges. Els cultius d'ametllers i garrovers són els predominants en aquesta tipologia de sòl.

bar terres de call vermell, amb continguts més alts de carbonat de calci a la capa llaurada que a les capes més profundes.

Les terres de call vermell predominen a la part sud del municipi de Porreres, des de Son Doctor fins a Son Cota i Son Lluís. En general, la profunditat d'aquestes terres és escassa; en alguns indrets la roca pràcticament aflora en superfície, cosa que dificulta les labors agrícoles i per això moltes d'aquestes terres estan ocupades per garriga (Foto 1).

El call vermell es caracteritza perquè té una gran riquesa mineral i hi destaquen, sobretot, els alts continguts en alumini, ferro i potassi. L'alta presència de minerals d'argila contribueix a mantenir uns nivells alts de matèria orgànica i també una alta capacitat d'intercanvi catiònic, de manera que la fertilitat natural d'aquests sòls és molt bona. No obstant això, el principal factor limitant és la poca fondària, que condiciona una baixa capacitat de retenció d'aigua. Això dificulta la producció de cultius herbacis de secà, principalment si van destinats a gra. Per aquest motiu les terres de call vermell es destinen principalment als cultius llenyosos de secà, com l'ametller, el garrover i la vinya, i també a les pastures. Si hi ha disponibilitat d'aigua de reg, aquestes terres són preferides per al conreu d'hortalisses i fruiters.

3.1. Descripció del perfil típic

Localització: Son Doctor. Coordenades UTM: ETRS89 31S, 507553E, 4375609N.

Litologia: roca calcària dura.

Geomorfologia: relleu pla.

Característiques superficials: molts elements gruixats de forma subangular. No hi ha afloraments de roca propers.

Cultiu i gestió: es tracta d'un cultiu d'ametllers i garrovers vells.

Descripció dels horitzons:

Horitzó Ap (0-19 cm): color vermell groguenc (5YR 4/6) en humit i en sec; textura francoargilosa; estructura granular composta molt fina, amb blocs subangulars molt fins; pocs elements gruixats de naturalesa calcària, graves mitjanes de forma subangular; lleugerament calcari; límit clar i llis.

Horitzó Bt (19-43 cm): color vermell groguenc (5YR 4/6) en humit i en sec; textura argilosa; estructura en blocs angulars; sense elements gruixats, gens calcari; límit irregular.

Horitzó R (>43 cm): roca calcària dura.

Caracterització fisicoquímica: Taula 1 (perfil 1).

Classificació WRB 2006: luvisòl lèptic (cròmic).

Classificació Soil Taxonomy 2010: Lithic Ruptic-Inceptic Haploxeralf.

Valoració del perfil: aquest perfil es caracteritza perquè presenta un horitzó d'acumulació d'argiles (Bt) que es diferencia, a més del seu alt contingut d'argila, per la quasi absència de carbonats. La fracció argila està formada principalment per minerals d'alumini i ferro. La capa superior (0-19 cm) té més percentatge de carbonats que la capa inferior, que es pot explicar per la recarbonatació antròpica causada per la ruptura de les pedres calcàries amb la maquinària agrícola, ja que de manera natural els carbonats tendeixen a desplaçar-se amb l'aigua de pluja cap a capes més profundes.

4. Sòls amb crostes calcàries

Les característiques dels sòls amb crostes calcàries depenen de la consistència de les acumulacions de carbonats de calci. Si la crosta calcària és dura (tapiot), impedeix el pas de les arrels i limita la reserva d'aigua. En canvi, quan és fluixa (sauló) té la propietat de conservar la humitat i permet el manteniment de cultius durant més temps, especialment en anys de sequera (Duniway et al. 2010).

Aquestes terres tenen un contingut de carbonats més alt que el call vermell, que fa que la proporció de minerals d'argila sigui menor. No obstant això, encara mantenen una bona fertilitat.

La seva distribució és similar a la de les terres de call vermell, ja que tenen un mateix origen, però mentre que en el call vermell predominen els processos de dissolució i rentat de carbonats, en aquestes terres destaca la precipitació dels carbonats dissolts prèviament, fet que provoca la formació d'aquestes crostes calcàries.

Els cultius predominants depenen del tipus de crosta. En les terres amb crostes calcàries dures, la fondària és un factor limitant i, igual que en el call vermell, condiciona el tipus de cultiu. La baixa capacitat de retenció d'aigua dels sòls poc profunds no permet assolir produccions acceptables de cultius herbacis de gra, a excepció d'anys molt plujosos. Per aquest motiu, els cultius llenyosos són els més habituals i és necessària la ruptura del tapiot per afavorir el desenvolupament de les arrels. D'altra banda, les crostes calcàries fluixes no actuen com a limitadors de la fondària, sinó més bé al contrari: la seva alta capacitat de retenció d'aigua permet més conservació de la humitat durant els mesos d'estiu, de manera que els cultius herbacis de secà produeixen més sobre aquests sòls que sobre el call vermell o els sòls amb crostes dures.

4.1. Descripció del perfil tipus

Localització: Son Romaguera. Coordenades UTM: ETRS89 31S, 507863E, 4373093N.

Litologia: roca calcària dura.

Geomorfologia: ondulat suau, cresta d'un petit turó de coster 1,4% amb exposició nord-est.

Característiques superficials: moltes graves mitjanes i gruixades, i pedres de forma subangular. No hi ha afloraments de roca propers.

Cultiu i gestió: es tracta d'un cultiu herbaci de secà, destinat a la producció de pastures per a ovelles. Es gestiona com a agricultura ecològica (Reglament CE 834/2007).

Descripció dels horitzons:

Horitzó Ap (0-28 cm): color marró vermellós fosc (5YR 3/3) en humit i marró vermellós (5YR 4/3) en sec; textura francoargilosa; estructura en blocs subangulars; freqüents elements gruixats, graves fines i mitjanes, de forma subangular i naturalesa calcària; altament calcari; freqüents arrels molt fines, fines i gruixades; límit abrupte.

Horitzó Bkm (28-50 cm): material altament calcari de consistència dura. S'hi aprecien capes com a resultat de diferents fases d'acumulació de carbonats.

Horitzó Bk (>50 cm): material altament calcari de consistència fluixa. Presència d'arrels fines aprofitant fissures reblides per terra fina.

Caracterització fisicoquímica: Taula 1 (perfil 2).

Classificació WRB 2006: calcisol epipètric (cròmic).

Classificació Soil Taxonomy 2010: Petrocalcic Calcixerept.

Valoració del perfil: aquest sòl té un contingut elevat de carbonats de calci (30%) i un menor contingut de minerals d'argila, en comparació amb el perfil corresponent al call vermell. Els menors continguts d'alumini, ferro i potassi són també indicadors d'aquestes diferències. Malgrat el menor contingut de minerals d'argila, manté una capacitat d'intercanvi catiónic elevada gràcies a la matèria orgànica.

5. Sòls desenvolupats sobre dolomies

Les terres desenvolupades sobre dolomies es caracteritzen perquè presenten un alt percentatge de graves que fa que es coneguin com a *terres gravoses*. Això és perquè les roques dolomítiques, característiques de la zona, presenten un alt grau de fragmentació i es disgreguen amb molta facilitat. La formació del sòl es produeix per la dissolució de la roca, facilitada per una gran fragmentació i és relativament ràpida en comparació amb la del call vermell.

Els principals indrets on trobam les dolomies que donen lloc a les terres gravoses són els principals puigs del municipi (d'en Femella, Monti-sion, de Son Nebot) i les zones de Son Mas i part de Son Lluís.

La major part d'aquestes terres estan ocupades per garriga. Això és degut a la seva localització en zones de costers pronunciats, com és el cas dels puigs esmentats anteriorment, i també a la dificultat de maneig a causa de l'alta presència de graves. Les terres gravoses destinades a usos agrícoles es troben a les falde de les muntanyes, com per exemple a la zona de sa Mesquida o a la cara sud del puig de Son Nebot, i on els relleus són més suaus, com és el cas de la zona de Son Mas, i es limiten al cultiu de fruites seques, majoritàriament garrovers i, en menor mesura, ametllers (Foto 2).

Foto 2. Terres gravoses desenvolupades damunt dolomies, a la zona de Son Mas. El garrover, per la seva rusticitat, és l'arbre que millor s'adequa a aquestes terres.

La característica més distintiva d'aquesta tipologia de sòl, a més de l'abundància de graves, és un alt contingut de magnesi, que està en relació amb la litologia, ja que les dolomies són roques formades per carbonats de calci i de magnesi.

5.1. Descripció del perfil tipus

Localització: Son Mas, prop de la carretera de Porreres a Montuïri. Coordenades UTM: ETRS89 31S, 506155E, 4372872N.

Litologia: dolomies del Retià.

Geomorfologia: relleu ondulat, descripció del perfil feta en un coster de 6% orientat cap al sud/sud-est.

Característiques superficials: abundants elements gruixats, com graves mitjanes, graves gruixades i pedres de forma angular; no hi ha afloraments rocosos.

Cultiu i gestió: es tracta d'un cultiu de garrovers dispersos, alternats amb ametllers vells. Es llaura amb cultivadors.

Descripció dels horitzons:

Horitzó Ap (0-20 cm): color marró fosc (7,5YR 3/4) en humit i marró (7,5YR 5/4) en sec; textura franca; estructura granular composta; abundants elements gruixats, graves gruixades i pedres, de forma angular i naturalesa dolomítica; moderadament calcari.

Horitzó RA (20-50 cm): capa on la roca es comença a desfer i mesclar amb la terra. Característiques similars a l'horitzó superior, però amb elements gruixats dominants, graves fines, mitjanes i gruixades, i pedres, de forma angular i naturalesa dolomítica.

Horitzó R (>50 cm): dolomies que es fracturen amb facilitat, amb partícules de la mida de les graves i pedres de forma angular.

Caracterització fisicoquímica: Taula 1 (perfil 3).

Classificació WRB 2006: leptosòl hiperesquelètic (calcàric, húmnic).

Classificació Soil Taxonomy 2010: Lithic Xerorthent.

Valoració del perfil: les característiques diferenciadores d'aquest perfil són l'abundància de graves, que augmenten en fondària, i l'alt contingut en magnesi a causa de la presència d'aquest element a la dolomia. Mentre el contingut en matèria orgànica és elevat, en comparació amb altres sòls agrícoles, la capacitat d'intercanvi catiònic és mitjana a causa d'una quantitat limitada de minerals d'argila.

6. Sòls desenvolupats sobre margues

Les margues són unes roques de consistència fluixa que fins i tot es poden llaurar, cosa que fa que la formació de sòl sobre aquests materials sigui molt ràpida. Els sòls desenvolupats damunt margues solen tenir característiques similars al material originari. La seva fondària varia en funció de la geomorfologia; així, a les parts altes i als costers, on predominen els processos erosius, hi ha sòls poc desenvolupats i de poca fondària, solen ser molt pobres en nutrients i presenten uns continguts de carbonats de calci similars als de la roca mare; en canvi a les parts baixes, on predominen processos de sedimentació, assoleixen més fondària i presenten més contingut de nutrients (Farrús et al. 2002).

Aquests sòls es caracteritzen perquè presenten coloracions clares i una alta capacitat de retenció d'aigua, gràcies a la qual es poden obtenir altes produccions de gra. Són majoritàries a la part nord del municipi, alternades amb altres tipologies de sòl (Foto 3).

Els cultius principals en aquestes terres són els herbacis de secà destinats a la producció de gra, però també són emprades per al cultiu d'arbres fruiters, com albercoquers i pruneres, i per

Foto 3. Terres argiloses desenvolupades damunt margues, prop de ses Talaies. Aquestes terres tenen una baixa disponibilitat d'elements minerals, però són molt apreciades per als cultius herbacis de gra, ja que disposen d'una elevada reserva d'aigua.

al conreu d'hortalisses d'estiu a la seca. No tenen gaire fertilitat natural i solen contenir un alt percentatge de carbonat de calci, tot i que depèn de les característiques concretes de les roques de cada lloc.

6.1. Descripció del perfil tipus

Localització: Camp Roig, prop de la carretera de Campos a Porreres. Coordenades UTM: ETRS89 31S, 506155E, 4372872N.

Litologia: margues.

Geomorfologia: relleu ondulat suau, descripció del perfil feta a la part alta d'un coster de 2% de pendent exposat al sud-est/est.

Característiques superficials: abundants elements gruixats, com graves mitjanes, graves gruixades i pedres de forma subangular; no hi ha afloraments rocosos.

Cultiu i gestió: es tracta d'un terreny sense sembrar en el moment de la descripció, però on s'acabava d'arrancar una plantació dispersa d'arbres fruiters. L'obertura de la cala per a la descripció del perfil ha permès observar la presència de gavetes destinades a antics cultius de vinya.

Descripció dels horitzons:

Horitzó Ap (0-30 cm): color marró groguenc (10YR 5/4) en humit i marró molt pàl·lid (10YR 7/3) en sec; textura franca; estructura granular i en blocs angulars molt fins; molts elements grollers, de graves mitjanes a pedres, de forma subangular i naturalesa calcària; poques arrels; altament calcari; límit abrupte i irregular.

Horitzó C (>30 cm): roca margosa de color gris clar (2,5Y 7/2) en humit i en sec, amb arrels dins les enclotxes.

Caracterització fisicoquímica: Taula 1 (perfil 4).

Classificació WRB 2006: regosòl hàplic (calcàric).

Classificació Soil Taxonomy 2010: Thypic Xerorthent.

Valoració del perfil: a pesar que aquesta tipologia de sòl es coneix popularment amb el nom de *terra argilosa*, el seu contingut de minerals d'argila és inferior al d'altres tipologies descrites en aquest treball. Destaca un contingut elevat de carbonat de calci equivalent i una baixa capacitat d'intercanvi catiònic, que indica que es tracta d'un sòl poc fèrtil. La principal qualitat d'aquest sòl és la capacitat de retenció d'aigua, gràcies a les roques margoses, que esdevenen una

reserva hídrica aprofitable per als cultius, que va més enllà del que és la capa de terra flonja que constitueix típicament el sòl.

7. Sòls de planes al·luvials

A les planes baixes es troben sòls formats a partir de l'aportació de sediments d'origen al·luvial. La profunditat d'aquests sòls pot ésser destacable, en ocasions de diversos metres, i s'hi diferencien capes de materials més fins alternades amb capes de graves. Es troben sobretot al voltant del poble, a les zones des Pou Rovat, Son Gardana i part de ses Planes.

Una característica distintiva d'aquestes terres, que és conseqüència de la seva formació, és una disminució irregular del contingut de matèria orgànica en fondària. Això també passa amb altres elements, com nitrogen, carbonat de calci equivalent, alumini i ferro, i és degut a aportacions realitzades a diferents moments i amb diferents materials. Les terres de les planes al·luvials tenen una alta capacitat de retenció d'aigua a causa de la seva fondària, però també presenten un bon drenatge per la presència de graves i una fertilitat natural variable en funció dels materials que s'hi han dipositat.

En general, són idònies per a qualsevol tipus de conreu i per això la major part d'aquestes terres estan cultivades. Presenten bones produccions de cultius herbacis de gra i també són apreciades per al conreu de fruiters de diferents tipus.

7.1. Descripció del perfil tipus

Localització: es Pou Rovat, prop del camí de sa Pedrera. Coordenades UTM: ETRS89 31S, 502389E, 4373320N.

Litologia: al·luvials d'argiles amb còdols.

Geomorfologia: relleu pla.

Característiques superficials: molts elements gruixats, com graves gruixades i pedres de forma subangular; no hi ha afloraments rocosos.

Cultiu i gestió: es tracta d'un terreny destinat al conreu d'hortalisses i arbres fruiters, que es llaura habitualment amb cultivadors.

Descripció dels horitzons:

Horitzó Ap (0-30 cm): color marró (7,5YR 4/3) en humit i marró (7,5YR 5/4) en sec; textura franca; estructura granular composta; freqüents elements gruixats, graves gruixades i algunes pedres, de forma subangular i naturalesa calcària; altament calcari; poques arrels molt fines i fines; límit clar.

Horitzó C1 (30-42 cm): color marró (7,5YR 5/4) en humit i marró groguenc clar (10YR 6/4) en sec; textura franca; sense elements gruixats; altament calcari; poques arrels fines; límit clar.

Horitzó C2 (42-66 cm): color marró (7,5YR 5/4) en humit i marró groguenc clar (10YR 6/4) en sec; textura franca; molts elements gruixats, graves de fines a gruixades de forma subangular i naturalesa calcària; altament calcari; poques arrels fines; límit clar.

Horitzó C3 (66-116 cm): color marró (7,5 YR 4/4) en humit i marró clar (7,5YR 6/4) en sec; textura francoargilollosa; molts pocs elements gruixats, graves subangulares de naturalesa calcària; altament calcari; presència de precipitats de carbonat càlcic.

Horitzó C4 (116-200 cm): color groc marronós 10YR 6/6 (humit) i groc marronós 10YR 6/6 (sec); sense elements gruixats; amb algunes arrels carbonitzades.

Horitzó C5 (>200 cm): capa de graves de naturalesa calcària i formes subangulares.

Caracterització fisicoquímica: Taula 2.

Classificació WRB 2006: fluvisòl càlcic (calcàric).

Classificació Soil Taxonomy 2010: Typic Xerofluvent.

Valoració del perfil: la característica principal d'aquest perfil és l'alternança de capes de diferent material, com a resultat de diferents episodis al·luvials. Per aquest motiu la distribució de la majoria de paràmetres físics i químics mesurats és irregular al llarg del perfil i assoleix en general nivells de matèria orgànica, minerals d'argila i capacitat d'intercanvi catiònic mitjans. En aquest sòl en concret, la capa entre 66 i 116 cm és la que presenta la component mineral més evolucionada, amb els continguts d'alumini, ferro i potassi més elevats. La principal qualitat d'aquests sòls és la gran fondària, que ofereix un gran volum de sòl explorable per als arbres i plantes que hi creixen. De la mateixa manera, gràcies a la fondària, la reserva hídrica d'aquestes terres és important.

BIBLIOGRAFIA

ATALAY, I. (1997). "Red Mediterranean soils in some karstic regions of Taurus mountains, Turkey". *Catena*, núm. 28, p. 247-260.

DUCHAUFOR, F. (1987). *Manual de edafologia*. Barcelona: Masson.

DUNIWAY, M.C.; HERRICK, J.E.; MONGER, H.C. (2010). "Spatial and temporal variability of plant-available water in calcium carbonate-cemented soils and consequences for arid ecosystem resilience". *Oecologia*, núm. 163, p. 215-226.

FARRÚS, E. [et al.,] (2002). "Toposecuencias de suelos desarrollados sobre dos litologías contrastadas: calizas margosas y calizas duras". *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, núm. 45, p. 21-43.

HERNANDO, J.; DE LA CRUZ, M.T.; BALAGUER, J. (2001). "Suelos de áreas naturales al este de Mallorca". *Observatorio Medioambiental*, núm. 4, p. 93-112.

PORTA, J. [et al.] (1987). *Introducció al coneixement del sòl. Sòls dels Països Catalans*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

YAAHON, D.H. (1997). "Soils in the Mediterranean region: what makes them different?" *Catena*, núm. 28, p. 157-169.

TAULES

Taula 1. Característiques fisicoquímiques dels perfils tipus dels sòls de call vermell (perfil 1), sòls amb crostes calcàries (perfil 2), sòls desenvolupats sobre dolomies (perfil 3) i sòls desenvolupats sobre margues (perfil 4).

	Perfil 1	Perfil 2	Perfil 3	Perfil 4	
Fondària (cm)	0-19	19-43	0-28	0-20	0-30
Arenes (%)	20,80	13,80	24,80	42,40	34,20
Llims (%)	49,80	39,80	44,40	36,50	47,60
Argiles (%)	29,40	46,40	30,80	21,10	18,20
pH (H ₂ O)	8,10	8,30	8,20	8,10	8,50
pH (KCl)	7,40	7,10	7,50	7,40	7,70
Carbonat de calci equivalent (%)	1,50	0,10	30,00	40,50	43,00
Calcària activa (%)	0,60	0,10	7,80	2,20	13,20

Matèria orgànica (%)	2,62	1,99	3,16	5,30	1,360
Nitrogen total (%)	0,15	0,11	0,30	0,28	0,09
Relació C/N	8,80	6,60	6,10	10,90	8,30
Fòsfor total (mg/kg)	475,00	434,00	373,00	847,00	583,00
Fòsfor soluble (mg/kg)	20,00	15,80	13,80	16,20	23,30
CIC (cmol/kg)	18,20	22,10	20,10	16,80	9,40
Calci (g/kg)	16,60	6,50	136,40	123,60	197,60
Magnesi (g/kg)	4,47	6,27	5,93	62,78	16,61
Sodi (g/kg)	0,73	0,94	0,56	0,46	0,43
Alumini (g/kg)	46,50	65,50	50,60	37,30	18,50
Ferro (g/kg)	31,40	40,80	27,60	21,90	13,50
Potassi (g/kg)	13,50	17,80	14,30	10,00	8,20

CIC: capacitat d'intercanvi catiònic.

Taula 2. Característiques fisicoquímiques del perfil tipus dels sòls de planes al·luvials.

Fondària (cm)	0-30	30-42	42-66	66-116	116-200
Arenes (%)	26,00	35,90	35,80	9,70	
Llims (%)	49,10	43,60	45,60	58,40	
Argiles (%)	24,90	20,50	18,60	31,90	
pH (H ₂ O)	8,10	8,60	8,60	8,60	8,80
pH (KCl)	7,60	7,80	7,80	7,50	7,90
Carbonat de calci equivalent (%)	46,50	57,10	58,80	42,40	63,00
Calcària activa (%)	14,50	16,40	12,70	13,90	18,00
Matèria orgànica (%)	2,78	0,81	1,00	1,43	0,19
Nitrogen total (%)	0,17	0,07	0,13	0,07	0,04
Relació C/N	9,40	7,00	12,80	12,50	3,20
Fòsfor total (mg/kg)	991,00	308,00	246,00	359,00	216,00
Fòsfor soluble (mg/kg)	37,90	13,70	12,20	10,10	10,80
CIC (cmol/kg)	15,00	9,30	8,30	14,90	7,40
Calci (g/kg)	209,00	255,00	255,00	177,00	254,00
Magnesi (g/kg)	10,90	9,20	10,10	7,30	7,3,0
Sodi (g/kg)	0,41	0,34	0,37	0,610	0,51
Alumini (g/kg)	28,40	22,30	21,10	36,90	19,60
Ferro (g/kg)	19,10	15,10	14,40	21,90	13,00
Potassi (g/kg)	8,90	5,90	5,80	9,20	5,10

CIC: capacitat d'intercanvi catiònic.

Les precipitacions a Porreres (1958-2008)

MIQUEL TOMÀS BURGUERA

El clima d'un indret ve marcat per la seva posició geogràfica, ja sigui a escala planetària o a escala més local. De tal manera, podem dir que la ubicació de les illes Balears dins la Mediterrània forcen la presència en totes les nostres contrades del clima mediterrani, i Porreres no n'és una excepció. Per tant, ens trobarem que tots els municipis de les nostres illes compartiran els trets més determinants d'aquest clima.

Ara bé, cada indret en particular tindrà unes característiques pròpies (pluviometria, temperatura, règim de vents...), segons la seva posició dins les illes. Porreres es troba ubicat a l'interior de Mallorca, un poc desplaçat al sud. Això determinarà en gran part la seva pluviometria, i és que aquesta presenta el seu màxim al nord de Mallorca i va disminuint a mesura que hom es desplaça cap al sud.

Ja s'ha fet menció del fet que a totes les illes Balears hi domina el clima mediterrani i per això es resumiran de manera molt breu els seus trets més característics pel que fa a la pluviometria, que és el que ens ocupa:

1. Sequera estival: els mesos d'estiu vénen marcats per un període de sequera en què les pluges són gairebé inexistent. Aquest fet condiciona el nostre paisatge, perquè l'estiu és l'època més càlida, quan la vegetació necessita més aigua i és precisament quan la seva disponibilitat és menor. A part de condicionar el paisatge, també és important tenir en compte les implicacions que té aquest fet dins una societat que viu del turisme.

2. L'estació més plujosa és la tardor: a final d'estiu la mar Mediterrània assoleix la seva màxima temperatura, mentre que en alçada comença a arribar un poc d'aire fred. El contrast entre aquest aire fred en alçada i l'escalfor en superfície afavoreix el creixement de níguls que poden donar lloc a pluges, que solen venir acompanyades de tempestes.

3. Marcada irregularitat: la variabilitat amb relació a les pluges és una altra de les característiques típiques del nostre clima, i és que ens podem trobar amb períodes perllongats amb dèficit de pluges (sequeres) i altres períodes amb excés de pluges. No es tracta, per tant, d'un clima regular pel que fa a les precipitacions.

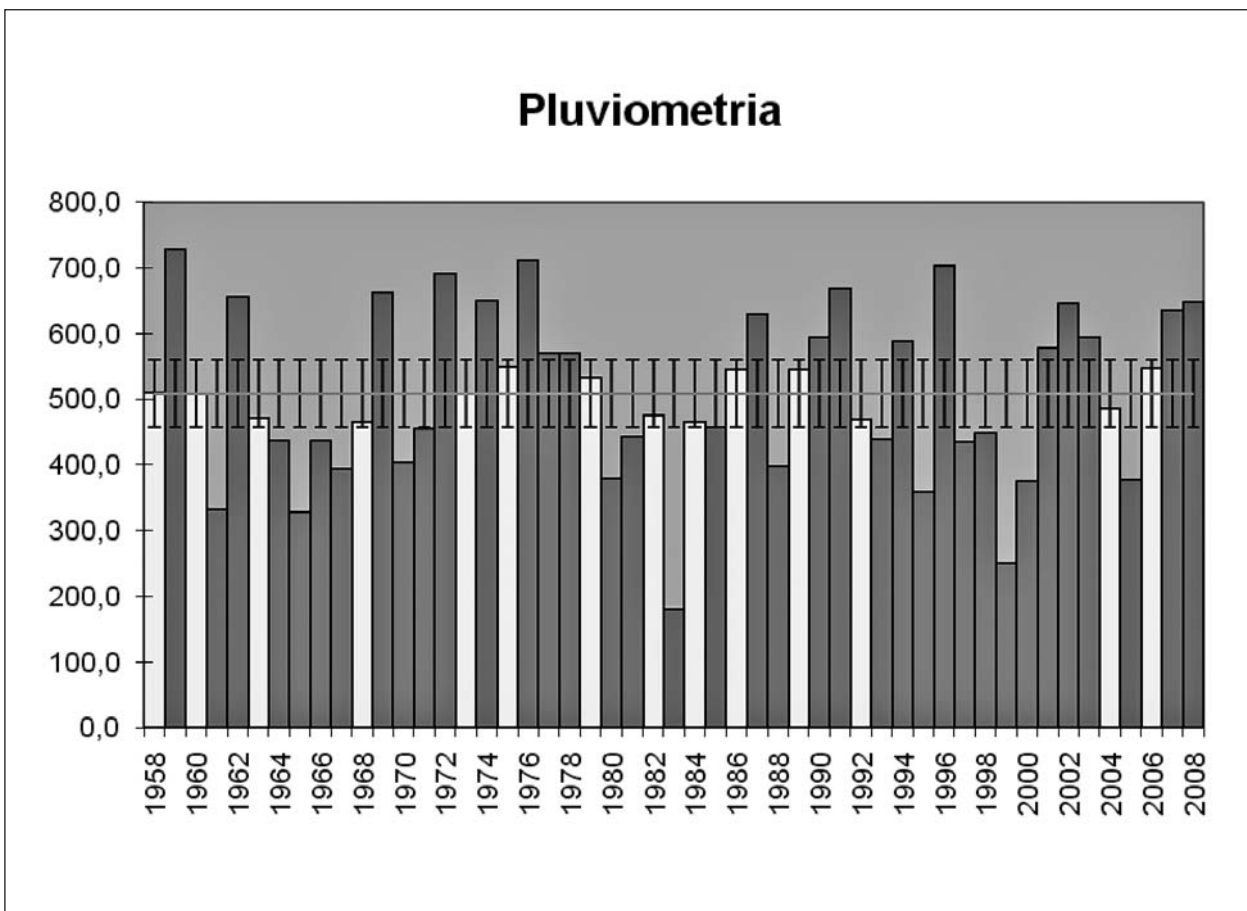
S'ha de dir que el present estudi es fa des d'un caire molt genèric, sense entrar en detalls molt específics de la pluviometria de Porreres, ja que es creu oportú que abans hi hagi un primer document que parli de les generalitats principals de la pluviometria del municipi, que pot permetre desenvolupar diversos estudis amb vista al futur. Per tant, s'ha decidit començar estudiant alguns paràmetres estadístics, com són la mitjana, la mediana o la desviació típica. A més, també s'estudiarà quina és la distribució tant estacional com mensual d'aquestes pluges, per continuar parlant de períodes excepcionals, en què tendran cabuda tant episodis de pluja abundant com d'altres de sequera. Ja per acabar es farà un intent de veure si aquestes pluges han patit cap canvi al llarg dels darrers anys que es pugui vincular amb el procés d'escalfament global.

Centrant-nos ja en l'estudi de la pluviometria específica de Porreres, s'ha de dir que la mitjana anual de precipitació per al període estudiat és de 508,4 l/m². Però, com ja sabem, un dels

trets característics del nostre clima és la successió de períodes de sequera i períodes de pluja abundant. Per tant, aquesta precipitació mitjana estarà construïda a partir d'anys de pluviometria molt diversa, i no constitueix un valor que permeti, a principi d'any, anticipar què caurà a Porreres. Aquest fet es pot demostrar amb l'ajuda del gràfic 1.

Les barres verticals que hi apareixen indiquen la pluviometria associada a cadascun dels anys que componen l'estudi. La barra horitzontal es correspon amb la precipitació mitjana i les barres verticals negres que es troben centrades entorn de la vermella marquen el marge que va del 90% al 110% de la precipitació mitjana.

Els anys en què la barra vertical apareix d'un color més clar són aquells en què la pluviometria es troba dins el marge del 90%-110% de la mitjana, i podem observar que únicament això succeeix en 14 dels anys estudiats (27,5% dels casos), mentre que a la resta la precipitació està situada per sobre o per sota d'aquests llindars. Per tant, veiem que a Porreres són "rars" els anys en què la precipitació s'ajusta bé a la mitjana.

Gràfic 1. Precipitacions a Porreres (1958-2008) i precipitació mitjana.

A més, en un primer cop d'ull aquest gràfic ens pot ajudar a identificar quins són els períodes secs i els humits. A grans trets, podem dir que la dècada dels 60 es caracteritza per ser una etapa seca, sobretot el període 1963-1968, seguit d'uns anys 70 que varen ser bastant humits, uns 80 en què tornen a predominar els anys bastant secs, uns 90 bastant irregulars i un inici de segle XXI marcat per una pluviometria bastant elevada. Per tant, podem veure que dins l'etapa hi ha molta irregularitat, amb la successió de períodes humits i secs gairebé de manera uniforme. Més endavant s'estudien els que es poden considerar excepcionals per un o altre motiu.

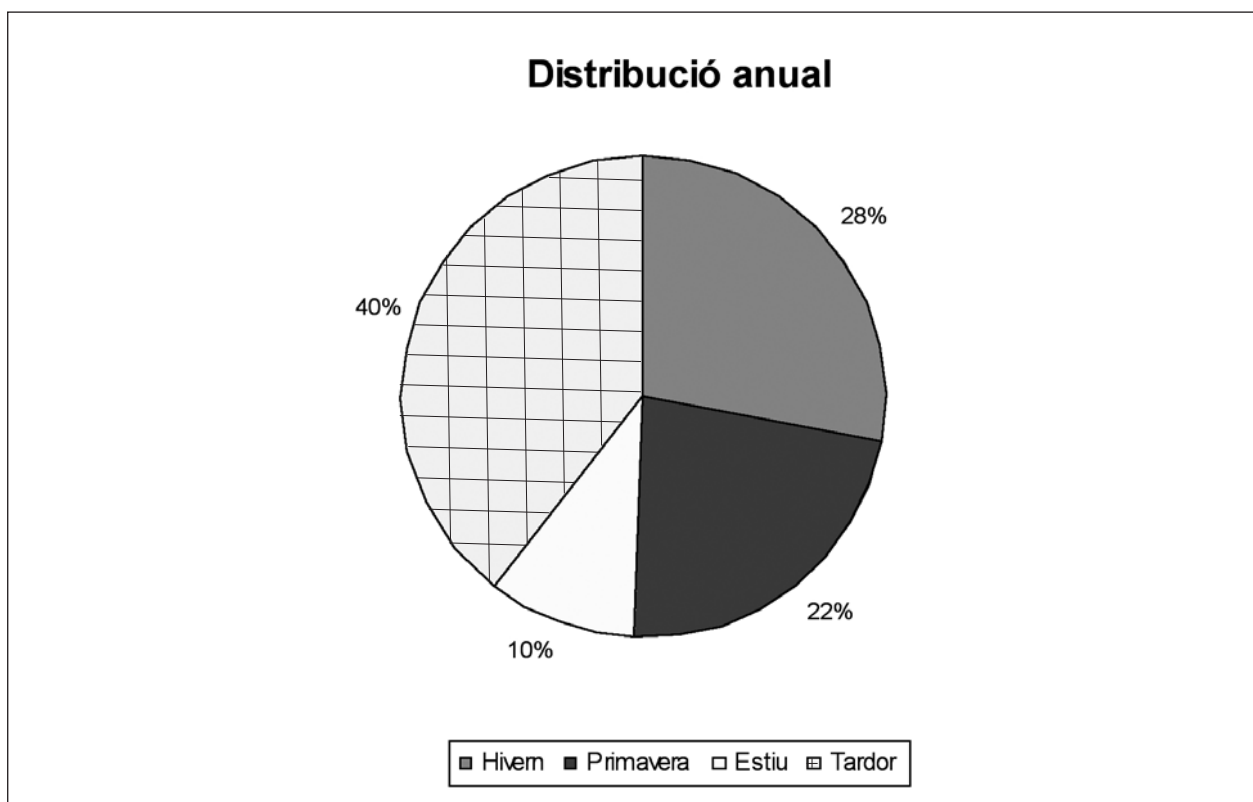
Tenint en compte aquesta variabilitat, interessa estudiar dos paràmetres més. El primer és la desviació típica, que és una mesura que ens indica quin valor de desajust presenten les precipitacions anuals respecte de la mitjana anual. En el cas de Porreres, i per al període estudiat, el valor és de 122,63 l/m². I el segon és la mediana, que dona un valor de 507,8 l/m² i indica que el 50% dels anys es troben per davall d'aquest valor, i el 50%, per damunt. Curiosament, és un valor molt proper a la mitjana, cosa que ens ve a dir que tan abundants són els anys que es troben per damunt de la mitjana com els anys que es troben per sota.

1. Distribució anual

Un cop s'han vist alguns trets de les precipitacions totals anuals, vegem ara com es reparteixen al llarg de l'any, començant amb la distribució estacional.¹

Com es pot veure al gràfic 2, el 40% de la pluja anual cau durant la tardor (200,2 l/m²), el 28% durant l'hivern (143,2 l/m²), el 22% durant la primavera (113,88 l/m²) i únicament el 10% durant l'estiu (51 l/m²). Aquesta distribució concorda molt bé amb les generalitats que s'han vist sobre el clima mediterrani, quan s'ha explicat que als mesos de tardor és quan plou més perquè es produeix el contrast entre la superfície marítima calenta i l'aire fred en alçada que comença a visitar-nos en aquesta època.

Tot i que les precipitacions d'estiu únicament acumulen un 10% de les pluges (51 l/m²), aquest valor és dels més elevats de Mallorca, com a conseqüència sobretot de les que es produeixen per convergència d'embat, que afecten l'interior de Mallorca en determinades situacions.

Gràfic 2. Distribució de les precipitacions en les distintes estacions.

¹ Meteorològicament es considera la tardor com els mesos complets de setembre, octubre i novembre; l'hivern, com els mesos de desembre, gener i febrer; la primavera, com els mesos de març, abril i maig, i l'estiu, com els mesos de juny, juliol i agost.

És habitual trobar bibliografia que parla de l'hivern com una època seca dins el clima mediterrani, però, com veiem al gràfic anterior, és la segona estació més plujosa a Porreres, i això es repeteix a tota l'illa de Mallorca. Això s'explica perquè el fet de trobar-nos envoltats d'aigua fa que als mesos d'hivern els temporals que vénen del nord o del nord-est (que, en general, arriben secs a la costa mediterrània peninsular) puguin agafar la suficient humitat de la mar per permetre el creixement d'alguns níguls que acabaran donant lloc a pluges, que a Porreres són en general d'intensitat feble, encara que solen ser bastant persistents; per això en algunes ocasions poden acumular quantitats de precipitació destacables.

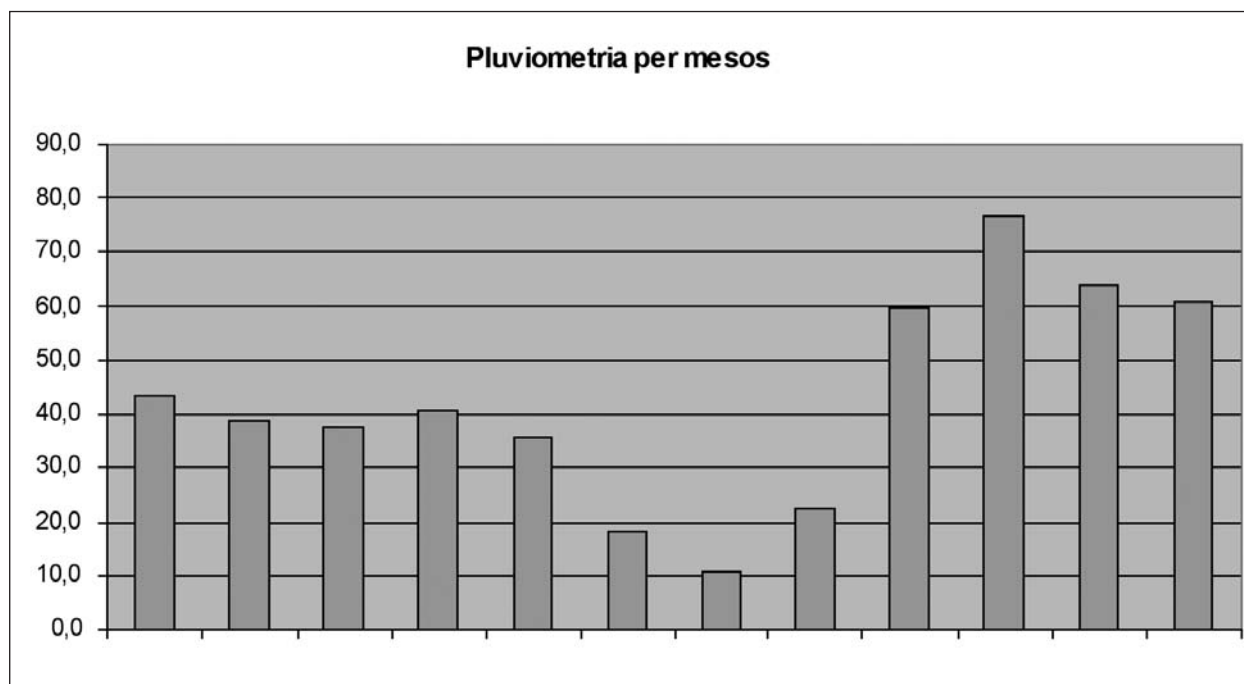
Tractant les dades amb un poc més de detall, avaluem ja les precipitacions mitjanes mensuals amb l'ajuda del gràfic 3, on es pot veure que els mesos d'octubre ($76,7 \text{ l/m}^2$), novembre (64 l/m^2), desembre ($61,2 \text{ l/m}^2$) i setembre ($59,4 \text{ l/m}^2$), per aquest ordre, són els més plujosos i superen en tots els casos els 50 l/m^2 . De fet, són els únics mesos que tenen la mitjana per damunt d'aquest valor. No és estrany que siguin els més plujosos, ja que, com veiem, 3 dels 4 es corresponen amb la tardor meteorològica (que és l'època més plujosa) i el desembre compensa el fet de no trobar-s'hi amb l'abundant circulació ciclònica que es sol donar en aquest mes.

Ens podríem demanar per què el setembre és el manco plujós dels 4, si es tracta del mes en què la mar es troba a més temperatura i és, per tant, quan hi ha més energia disponible. I és que el setembre encara ve marcat per la situació d'estiu (cal recordar que l'estiu meteorològic acaba al voltant de dia 23 de setembre) i és també bastant irregular quant a pluges, ja que la majoria de les precipitacions que cauen ho fan acompanyades de tempesta i ja sabem que aquestes són bastant irregulars.

En canvi, al mes d'octubre, tot i la presència encara de tempestes, ja hi comença a haver circulació d'àrees de baixes pressions, que deixen pluges més generalitzades.

Després, podem observar un altre grup de mesos, compresos entre el gener i el maig, en què hi ha petites diferències en les pluges, però es veu que hi ha una certa regularitat, amb valors sempre per damunt dels 30 l/m^2 , i fins i tot el gener i l'abril es troben per damunt dels 40 l/m^2 . El lleuger repunt que suposa l'abril es pot explicar sobretot pel contrast tèrmic entre l'escalfor superficial que ja ens afecta a la primavera i el pas encara d'algunes borrasques.

En canvi, veiem que als mesos de juny, juliol i agost la precipitació és molt poc destacable i arriba a donar-se un valor mínim de $10,8 \text{ l/m}^2$ al juliol. A més, s'ha de tenir en compte que la mitjana d'aquest mes es construeix amb molta irregularitat, i és que en el conjunt de la sèrie es troben fins a 24 anys amb una precipitació mensual pel juliol inferior a 2 l/m^2 , mentre que n'hi ha d'altres en què aquestes pluges són molt més abundants ($84,3 \text{ l/m}^2$ al 1979, $76,6 \text{ l/m}^2$ al 1976). Per tant, podem dir que la mitjana del mes de juliol es construeix a partir de molts d'anys en què les precipitacions són molt escasses i altres anys en què les tempestes d'estiu fan acte d'aparició i deixen quantitats destacables, que contribueixen a pujar aquesta mitjana. De fet, si es calcula la mitjana surt un valor de $2,3 \text{ l/m}^2$, és a dir, que un 50% dels anys registren una precipitació igual o inferior a aquests $2,3 \text{ l/m}^2$. Això ens dóna una idea que realment el mes de juliol sol ser bastant sec.

Gràfic 3. Distribució mensual de les pluges.

Analitzant encara la sèrie amb més detall, hom pot aturar-se a avaluar els dies de pluja. El que s'ha fet en aquest cas és dur a terme una comptabilització dels dies en què s'ha produït alguna precipitació, i s'ha vist que, en mitjana, es registren 89,54 dies de pluja a l'any, però en la majoria les pluges són poc significatives. De fet, a la taula 1 es pot veure que encara que més d'un 60% dels dies en què plou es recull més d'1 l/m², si s'avaluen els dies en què se'n recullen més de 5, únicament suposen ja el 30,7%. Es pot veure també que els dies de pluges molt importants, que superen els 50 l/m², no són gaire habituals, ja que únicament se'n donen 0,6 cada any. És a dir, quasi només un pic cada dos anys a Porreres es registra una pluja superior als 50 l/m². En canvi, els dies de més de 20 l/m² sí que són més abundants, i és que n'hi ha fins a 6 cada any. Per tant, podríem dir que la pluja realment aprofitable al llarg d'un any es concentra en uns 21-22 dies, que és quan en cau una quantitat superior als 10 l/m².

Quantitat	Dies	Percentatge
Ip (Inapreciable)	11,70	13,00%
Més d'1 l/m ²	56,15	62,70%
Més de 5 l/m ²	27,50	30,70%
Més de 10 l/m ²	15,40	17,20%
Més de 20 l/m ²	6,09	6,80%
Més de 50 l/m ²	0,60	0,60%

Taula 1. Dies de pluja a Porreres.

2. Extremes

A l'hora de referir-nos a extrems de precipitació, tant es pot parlar de pluges abundants com de mancança d'aquestes, és a dir, de períodes de sequera. Hem de tenir en compte que Porreres pertany a una regió dominada pel clima mediterrani i que, per tant, les etapes de sequera són un fet que es va repetint de manera més o manco habitual.

Quan s'ha parlat de la mitjana, s'ha comentat que es construeix a partir de l'alternança d'anys humits i anys secs, i al gràfic 1 es pot veure que a la sèrie hi ha 19 anys en què s'ha registrat menys d'un 90% de la mitjana i 18 en què se n'ha registrat més d'un 110%. Per tant, es pot veure que existeix un cert equilibri en aquest aspecte.

S'ha decidit començar per l'estudi dels períodes de sequera, ja que són els que normalment causen més problemes a la població, ja sigui per pèrdues en la producció agrícola (encara que aquest fet també es pot produir per un excés d'aigua, que faci malbé una collita o simplement no permeti sembrar) o per manca d'aigua per al consum humà. A la taula 2 s'ha fet una recopilació dels 10 anys més secs del període estudiat i es pot veure que el més sec va ser el 1983, quan únicament es varen registrar a Porreres 181 l/m² (36% de la precipitació normal) i és l'únic de la sèrie amb manco de 200 l/m². El 1983 va venir marcat per una sequera acusada ja des de principi d'any, i és que al mes de gener no hi va haver cap precipitació, i aquest fet es va repetir l'abril i el juliol, i únicament el mes d'agost es va situar per damunt de la seva mitjana, amb una precipitació de 35,5 l/m². De fet, el 25 d'agost es va registrar la precipitació màxima de l'any, amb una quantitat de 20,4 l/m², i es convertí en l'únic dia en tot l'any en què es varen sobrepassar els 20 l/m².

Any	Precipitació (l/m ²)
1983	181,0
1999	249,7
1965	328,3
1961	331,8
1995	357,7
2000	374,4
2005	376,2
1980	379,9
1967	393,6
1988	397,2

Taula 2. Conjunt dels 10 anys més secs.

A més, si miram els inicis del decenni del 80, detectam que tots els anys dins el període 1980-1985 varen estar per sota de la mitjana i marquen, així, un episodi de sequera perllongat en el temps.

Hi ha almanco dos episodis més que s'haurien de destacar, que són el de 1963-1968 i el de 1997-2000, ambdós de sequera acusada. Observant la taula 2, es pot veure que en el primer hi

apareixen dos anys (1965 i 1967) entre els 10 més secs, dels quals el 1965 és el més sec del període, amb 328,3 l/m². Es tracta d'un cas similar a l'etapa 1980-1985, en què tenim un conjunt d'anys secs –en aquest cas, 6 de consecutius–, amb un de central que resulta ser el més sec del període (fet que també es va donar en el conjunt 1980-1985, quan el 1983 va esdevenir l'any més sec). Per tant, podem veure que hi ha algunes semblances importants entre la sequera de l'episodi 1963-1968 i la del 1980-1985.

L'altre període estudiat (1997-2000) és una mica diferent, ja que els anys més secs es troben al final, i són el 1999 i el 2000, ambdós entre els 10 anys més secs de la sèrie estudiada. Es pot dir que aquesta sequera es va anar intensificant a mesura que passava el temps i, tot i que el 1997 plougués poc (únicament 435 l/m²), segurament no hi va haver gaires problemes perquè es venia d'un any 1996 extremadament plujós. Però entre el 1999 i el 2000 aquesta sequera va tenir la punta més important quan, entre el febrer del 1999 i l'octubre del 2000, únicament varen caure 450,2 l/m² en un període de 21 mesos.

Tot i que la manca d'aigua es va perllongar fins ben entrat el 2001, aquest any no es considera de sequera, ja que fins i tot es va registrar una precipitació per damunt de la mitjana, a causa sobretot del fort temporal de vent i pluja dels dies 10 i 11 de novembre. De fet, arran d'aquest temporal alguna gent parla ja d'aquest any com el “de la ventada”.

Abans de passar a parlar de períodes de pluges abundants, cal fer menció d'un fet bastant curiós, que es pot detectar a la taula 2, i és la presència d'anys en què les nevades han estat remarcables. Així, hi podem trobar l'any 1999, quan el 31 de gener va caure una nevada bastant important al municipi de Porreres, i també el 2005, quan els dies 25 i 26 de gener Porreres va veure la neu sota una intensa onada de fred.

A més, també és important comentar que en el moment de redactar aquesta comunicació es pot afirmar que el darrer episodi de sequera important va succeir ja fa 10 anys, i es pot haver creat entre la població local (sobretot entre la més jove) una falsa sensació que la pluja és un fet regular en el nostre poble i que no s'ha de patir per la manca d'aigua. Però, mirant les dades, es pot veure que això no és així en cap cas, ja que hi ha marcats i repetits episodis de sequera.

Un cop mencionat aquest fet, ja es pot parlar de períodes de precipitació abundant i es començarà igual que en el cas de les sequeres, introduint una taula amb els 10 anys de precipitació més abundant, que apareixen a la taula 3. S'hi pot veure que el més humit de tot el període és el 1959, amb una precipitació de 727,8 l/m² i, de fet, el lllindar dels 700 l/m² es supera en 3 ocasions (les altres dues són el 1976 i el 1996). Si es compara Porreres amb els llocs més plujosos de Mallorca, es pot veure una diferència molt important i és que hi ha indrets de la serra de Tramuntana amb mitjanes que sobrepassen els 1.200 l/m², mentre que a Porreres en cap ocasió en els darrers 52 anys no s'ha arribat tan sols al límit dels 800 l/m².

De tota manera, s'ha de dir que el lllindar dels 800 l/m² sí que s'ha superat en un període de 12 mesos, i va ser el comprès entre el setembre de 2001 i l'agost de 2002, quan varen caure fins a 864,7 l/m², que establiren el rècord de precipitació en 12 mesos per a l'etapa estudiada. Curiosament aquest període excepcionalment humit va venir després d'una sequera d'una intensitat molt pronunciada i va començar amb una tempesta molt forta el 6 de setembre de 2001, que va deixar fins a 131,5 l/m², de manera que establí així un nou rècord de precipitació en un dia. Aquesta tempesta va afectar Porreres durant la matinada i va provocar algunes petites inundacions al municipi, com per exemple a la zona del camp municipal d'esports de Ses Forques, fet que es

va repetir el setembre de 2009. A més d'aquesta tempesta del setembre, també s'ha de destacar el període del 10 al 16 de novembre, quan ens varen afectar dos temporals d'aigua i vent molt importants. Especialment destacable va ser el dels dies 10 i 11 de novembre, que va produir greus desperfectes al municipi, amb la caiguda de molts arbres que varen deixar el poble unes 48 hores sense electricitat i devers 12 sense telèfon, a més d'altres incidències. S'ha de comentar, a més, que aquell novembre va resultar un dels mesos més plujosos de l'etapa 1958-2008, amb una acumulació de 219,2 l/m². Més endavant, dins aquest període també és important remarcar l'estiu atípicament plujós que ens va afectar l'any 2002, amb una precipitació total, al juliol, de 45,2 l/m² i de 94,9 l/m² a l'agost. Per tant, hem vist que aquest episodi humit va tenir alguns trets bastant excepcionals, que varen permetre que es recollís tanta precipitació.

Un altre fet molt destacable que hem de comentar és que el 2007 i el 2008 són els dos únics anys consecutius de la sèrie en què es sobrepassen els 600 l/m². Cal tenir en compte que el present estudi no inclou el 2009 i, per tant, no es pot afirmar si varen ser únicament dos anys o varen ser 3.

Any	Precipitació (l/m ²)
1959	727,8
1976	711,6
1996	702,5
1972	691,2
1991	668,9
1969	661,4
1962	656,5
1974	650,3
2008	647,0
2002	644,7

Taula 3. Conjunt dels 10 anys més humits.

Un cop s'han vist els anys més plujosos, es pot parlar un poc dels mesos més plujosos, que han estat l'octubre del 1994, amb 233,4 l/m²; l'octubre del 1959, amb 232,9 l/m², i el novembre del 2001, amb 219,2 l/m². Per tant, veiem que els mesos amb més pluviometria tenen lloc a la tardor, cosa que concorda molt bé amb l'explicació que hem donat de per què era l'època més plujosa. A més, veiem que els màxims es mantenen un poc per sobre dels 200 l/m², registre que és difícilment assolible al nostre poble.

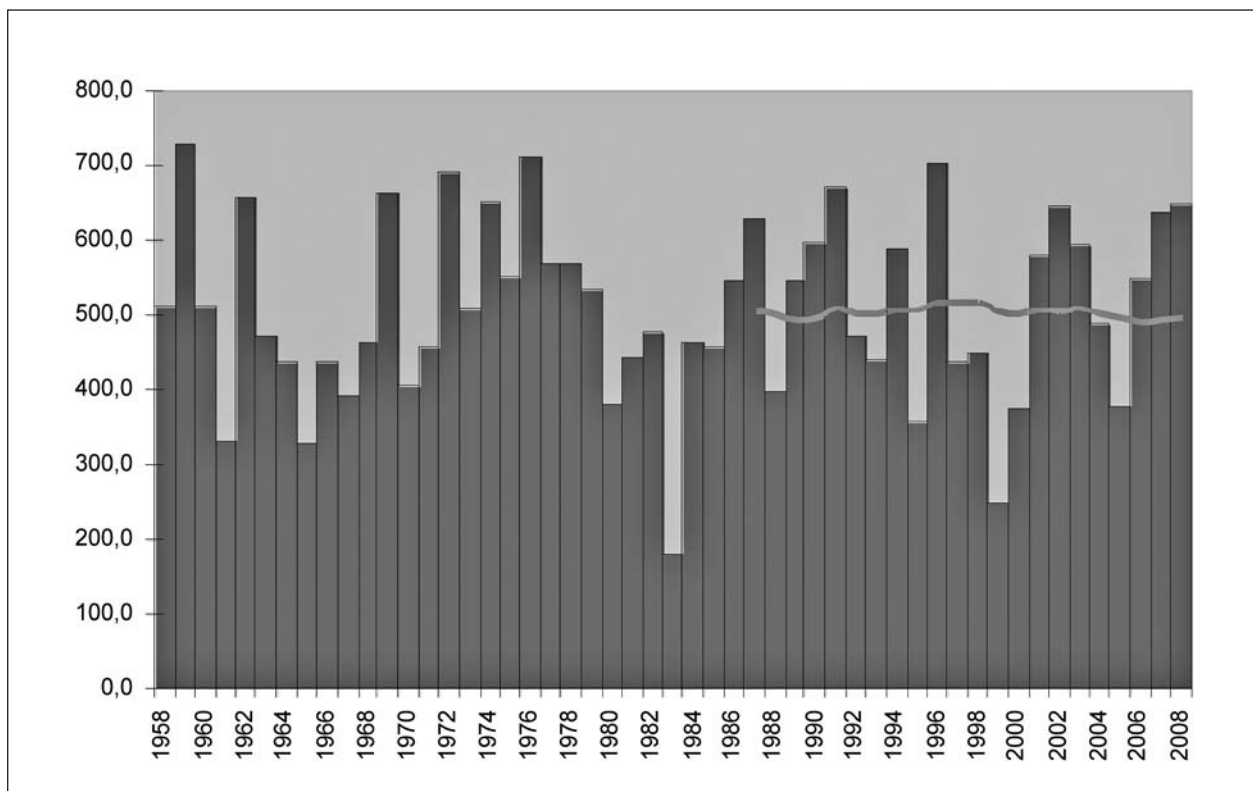
Parlant ja dels dies més plujosos, és referència obligada el 6 de setembre de 2001, amb 131,5 l/m²; el 24 de setembre de 1976, amb 104,8 l/m², i el 23 de novembre de 1995, amb 90,8 l/m². Per tant, podem veure en aquest aspecte que les grans pluges de més de 100 l/m² són un fet realment rar a Porreres, ja que en 52 anys únicament ha succeït dues vegades. Això és un tret diferenciador respecte a molts d'indrets de clima mediterrani, on aquest fet és bastant més habitual, i entre els quals podem trobar les zones més plujoses de Mallorca, amb precipitacions màximes bastant més importants.

3. El canvi climàtic

Per tal d'intentar esbrinar canvis en el patró de precipitacions al llarg dels darrers anys, s'ha calculat la mitjana mòbil a 30 anys, que el que fa és calcular la mitjana per al període dels 30 anys anteriors. La línia horitzontal del gràfic 4 es correspon amb la mitjana mòbil, i podem veure que al llarg dels anys va oscil·lant i per això no es pot observar una tendència clara. Això fa que no puguem afirmar que l'actual escalfament global del qual tant es parla tenguí cap conseqüència directa en les pluges de Porreres.

A part de l'estudi de l'evolució en termes anuals, s'ha intentat esbrinar si hi ha algun canvi en el patró estacional i tampoc no se n'ha detectat cap de significatiu.

S'ha de tenir en compte la gran dificultat d'establir tendències futures dintre d'un clima tan irregular com el nostre, ja que el fet que es donin un conjunt d'anys humits o secs no és més que un dels trets característics del nostre clima.

Gràfic 4. Mitjana mòbil a 30 anys.

4. Agraïments

Vull agrair especialment a la família Barceló i Crespí la tasca que duen a terme realitzant, de manera ininterrompuda des de l'any 1958, la recollida de les dades pluviomètriques al poble de Porreres. L'esmentada tasca, començada pel pare, és la que permet que es puguin realitzar estudis pluviomètrics del municipi.

A més, també és necessari felicitar aquesta família, ja que l'Agència Estatal de Meteorologia li va concedir una distinció pels seus més de 50 anys de recollida de dades.

BIBLIOGRAFIA

ALOMAR GARAU, G.; GRIMALT GELABERT, M. (2006). "Precipitaciones de verano y régimen de brisas en Mallorca". *Clima, Sociedad y Medio Ambiente*. Zaragoza: AEC, p. 499-510.

GIL OLCINA, A.; OLCINA CANTOS, J. (1997). *Climatología general*. Barcelona: Ariel Geografía.

MARTÍN VIDE, J. (1984). *Interpretación de los mapas del tiempo*. Barcelona: Ketres.

QUADRAT, J.M.; PITA, M.F. (1997). *Climatología*. Madrid: Cátedra.

RASO, J.M.; MARTÍN VIDE, J.; CLAVERO, P. (1987). *Estadística básica para Ciencias Sociales*. Barcelona: Ariel Geografía.

El delme eclesiàstic de la pobla de Porreres a la primera meitat del segle XIV (1328-1343)

JAUME SASTRE MOLL

1. La recaptació del delme en el regne de Mallorca

Jaume I *el Conqueridor* havia concedit a l'Església l'import del delme de tot el regne de Mallorca i, per aquesta raó, era extensiu a les illes de Menorca i Eivissa, encara per conquerir.

Eivissa i Formentera no pagarien el delme al bisbe i al capítol de Mallorca, ja que quedaven supeditades en tres quartes parts a l'arquebisbe de Tarragona, en les quals actuà un paborde eclesiàstic nomenat per aquell. El fet de ser un territori de conquesta, incorporat per Guillem de Montgrí, Nunó Sanç i Pere de Portugal el 1235, i no ser una donació reial, pareix que fou raó suficient perquè les illes quedessin exemptes de pagar tal contribució a l'Església mallorquina.

L'illa de Menorca, subjecte al bisbat de Mallorca, en la qual actuava un paborde de patronat reial (pariatge de 1301), pagava el delme, recaptat en cadascun dels quatre districtes administratius existents: Ciutadella (en aquells moments, cap dirigent de l'illa), Maó i Alaior (que aleshores comprenia els actuals termes des Mercadal i Ferreries).

A Mallorca pagaren el delme el Pla de la Ciutat i altres trenta poblacions foranes, exceptuant algunes alqueries de Lluçmajor, Montuïri i Algaida, territoris que abans havien pertangut a l'orde del Temple (extingit el 1312 en el concili de Viena). Aquest delme va servir per pagar quatre canongies, creades per Jaume III el 1338, segons una avinentesa concertada amb l'Església mallorquina.

Però, abans d'iniciar l'estudi de les rendes eclesiàstiques de Mallorca, volem fer nostra l'encertada opinió de J. Binimelis, quan diu que a l'illa hi havia tres zones productives, perfectament diferenciades: la Serra de Tramuntana, el Raiguer i el Pla de Mallorca. A aquestes, volem afegir-n'hi una altra: el Pla de Ciutat de Mallorca, com a element diferenciador entre la Mallorca rural i la urbana.

Configuraven la Serra les poblacions de Calvià, Andratx, Puigpunyent, Valldemossa, Esporles, Sóller, Bunyola i Escorca; el Raiguer era format per Santa Maria del Camí, Marratxí, Robines, Alaró, Sencelles, Inca, Selva, Campanet, Pollença i Alcúdia; en el Pla, hi hem inclòs les poblacions de Muro, Artà, Manacor, Bellver, Felanitx, Santanyí, Petra, Porreres i Campos. Com ja hem dit, les poblacions d'Algaida, Montuïri i Lluçmajor, que haurien de ser incloses a la zona del Pla de Mallorca, queden fora d'aquesta valoració.

2. Conceptes recaptatoris

A cadascuna de les quatre àrees impositives, el delme eclesiàstic es recaptà sobre cinc conceptes bàsics: sobre l'augment del bestiar ("delme del bestiar"), sobre la producció de l'hortalissa ("delme de l'ortalissa"), sobre l'elaboració del vi ("delme del vin"), sobre la producció de l'oli ("delme de l'oly") i sobre la producció cerealista ("delme del blat").

El fet de ser un impost directe sobre l'increment agrari i pecuari fa que l'esmentada documentació sigui una informació molt valuosa a l'hora de quantificar, encara que aproximadament, l'evolució productiva agrícola i ramadera d'una àrea determinada, o per comparar la producció d'una àrea amb altres, dades que poden servir per dibuixar un mapa productiu de les illes en els cinc anys que abraça l'estudi.

Però aquesta simple exposició d'intencions no resulta senzilla. Els diversos conceptes recaptatoris eren de diferent percentatge, ja que si el delme sobre els cereals era d'1/10, el de l'oli i hortalissa era d'1/11, l'exigit pel ramat d'1/15 i el que gravava el vi de 2/25. A més, desconeixem l'impost que pagaven aquells que es dedicaven a la cria dels diferents tipus de ramat, com cavalls, vaques, bous, cabres, etc. També hem de dir que algunes parròquies, a l'hora de pagar tots els delmes, ho feren d'una forma global, i aportaren el total del deute amb diners, circumstància que ens priva de poder donar una valoració proporcional més ajustada de les diferents àrees productores.

Segons la seva procedència, els tresorers eclesiàstics feren una primera divisió geogràfica, delimitant les rendes de Mallorca i Menorca, i en cadascuna de les illes segons la seva naturalesa, de manera que la divisió en rendes pecuàries i rendes agràries obeeix a raons pròpies del nostre estudi.

3. Les rendes eclesiàstiques de la població de Porreres

3.1. Rendes pecuàries

a) El delme del bestiar

L'impost afectava tots els ramaders que anualment havien incrementat el seu ramat i havien de pagar 1/15 del seu valor, és a dir, un 6,66%. Anualment, l'import de totes les localitats va ser venut a Ciutat i a les viles en els mesos d'abril al millor licitador, i sempre ingressat amb diners.

Taula del delme del bestiar de Porreres.

Any	Comprador del delme	Quantitat que s'havia d'ingressar	Notari que redactà l'acta de venda
1328	Aparici Litera, P. Moyà de Montuyri, Bernat Cabrer	13 ll. 10 s.	A Sineu
1329	G. Omar, Francesc Costa que està al Mercadal	21 ll. 10 s.	—
1330	Paris Litera i P. Gotmar	18 ll.	Bernat Juyol a Ciutat
1331	Jacme Ros, P. Matheu i Bernat Fasant taverner	15 ll. 12 s. 6 d.	En Balaró
1332	Paris Litera i Francesch Litera	25 ll.	En Balaró

(ll= lliura; s= sou; d= diner)

Durant els cinc anys que van de 1328 a 1332, l'evolució general del delme sobre el ramat fou ascendent a la majoria de les poblacions, com ho certifiquen les recaptacions totals i l'augment impositiu individual de les diferents poblacions.

Any	Suma total de l'impost a Mallorca	PORRERES (1)
1328	247 ll. 17 s. 7 d. 4,1%	13 ll. 10 s. 5,4%
1329	529 ll. 7 s. 6 d. 9,0%	21 ll. 10 s. 4,0%
1330	470 ll. 15 s. — 6,9%	18 ll. 3,8%
1331	494 ll. 16 s. — 8,7%	15 ll. 12 s. 6 d. 3,1%
1332	752 ll. 2 s. 6 d. 12,3%	25 ll. 3,3%

(1) Percentatge de Porreres amb relació al total de l'impost.

Per zones, les poblacions disseminades pel Pla de Mallorca contribuïren amb més d'un 50%, mentre que la zona que menys ingressava era la Serra de Tramuntana, que oscil·là entre un 10 i un 12%. El Pla de la Ciutat, malgrat tenir percentatges similars, s'ha de considerar d'especial importància, tenint en compte la seva extensió reduïda respecte a les altres àrees.

En conjunt, l'ingrés de l'impost era de relativa importància. Anualment oscil·lava entre el 7 i el 9% del delme.

Taula percentual per zones de l'illa de Mallorca.

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	10,0%	9,5%	12,8%	10,2%	12,1%
Serra de Tramuntana	15,6%	12,7%	9,4%	12,0%	11,0%
Raiguer	17,6%	22,8%	21,5%	23,0%	22,5%
Pla de Mallorca	56,8%	55,0%	56,2%	54,6%	54,3%
Suma total	247 ll.	529 ll.	470 ll.	494 ll.	752 ll.

El fet que el Pla de Mallorca sigui la zona en la qual hi ha més increment ramader fa pensar que devia tractar-se de ramat oví (la ramaderia més practicada a Mallorca durant l'edat mitjana), ja que la comercialització de la llana i la producció de formatges d'ovella va ser una de les principals fonts d'ingressos dels camperols mallorquins.

3.2. Rendes agràries

Les rendes agràries que configuraven el delme eclesiàstic eren: el delme de l'hortalissa, el del vi, el dels blats i el de l'oli.

a) El delme de l'hortalissa

El pagament de l'impost afectava tots els productors i, en general, els venedors d'hortalisses que es produïen en els horts que circumdaven la Ciutat i les poblacions foranes, i la seva quantia era 1/11 de la producció, és a dir el 9,9%. Com els altres impostos, l'import de cada població fou venut a Ciutat i a les principals viles al millor licitador, i sempre fou ingressat en diners.

Taula del delme de l'hortalissa entre els anys 1328-1332.

Any	Comprador del delme	Quantitat que s'havia d'ingressar	Notari que redactà l'acta
1328	—	3 ll. 6 s. —	A Porreres
1329	P. Vyach i Bernat Nicholau	7 ll. — —	—
1330	Parisi Litera, P. Moyà de Montuyri	10 ll. — —	<i>A Sineu ab en d'Orcha</i>
1331	Jacme Gotmar	5 ll. 12 s. —	A Porreres
1332	P. Juyach, Berenguer Nicholau sartre	5 ll. 10 s. —	A Sineu

Durant els cinc anys esmentats, l'evolució general del delme sobre l'hortalissa fou constant en la majoria de les poblacions. Anualment, les aportacions de l'impost no foren molt importants i oscil·laren entre un 2,5 i un 4% de la recaptació total de l'illa de Mallorca.

Any	Suma total de l'impost a Mallorca				PORRERES (2)			
1328	145 ll.	12 s.	6 d.	2,4%	3 ll.	6 s.	—	2,4%
1329	224 ll.	5 s.	—	3,8%	7 ll.	—	—	3,0%
1330	224 ll.	3 s.	6 d.	3,3%	10 ll.	—	—	4,0%
1331	198 ll.	17 s.	—	3,5%	5 ll.	12 s.	—	2,0%
1332	199 ll.	9 s.	—	3,2%	5 ll.	10 s.	—	2,0%

(2) Percentatge de Porreres amb relació al total de l'impost.

Taula percentual per zones de l'illa de Mallorca.

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	63,5%	50%	55,0%	52,0%	65,3%
Serra de Tramuntana	4,8%	5%	6,5%	4,5%	3,0%
Raiguer	20,0%	30%	22,3%	29,3%	21,0%
Pla de Mallorca	11,7%	15%	16,0%	14,2%	10,5%
Suma total	145 ll.	224 ll.	224 ll.	198 ll.	199 ll.

De totes les poblacions, sobresurt la contribució del Pla de la Ciutat, amb quantitats entre 92 i 130 lliures, que representaven entre el 65,5 i el 52% del total; Inca, en canvi, amb ingressos de 20 i 47 lliures, n'acaparava el 14 i el 21%. La resta (entre el 15 i el 20%) s'havia de repartir entre les altres vint-i-set poblacions restants.

b) El delme del vi

Com els altres impostos, el delme del vi va ser venut a Ciutat al millor licitador i sempre fou ingressat en diners.

Taula del delme del vi entre els anys 1328-1332

Any	Comprador del delme	Quantitat que s'havia d'ingressar	Notari que redactà l'acta
1328	---	30 ll. — —	A Porreres
1329	---	8 ll. — —	---
1330	Aparici Litera	35 ll. — —	A Porreres
1331	P. Nabodí, Berthomeu Johan i Jacme Sobredor	30 ll. — —	---
1332	Francesch Litera i Peris Litera	26 ll. — —	A Porreres

De 1328 a 1332, el delme sobre el vi va evolucionar a ritme ascendent i continuat a la majoria de les poblacions, no exempt de fluctuacions. Anualment, les aportacions derivades d'aquest impost foren importants, ja que el seu ingrés suposà entre el 12 i el 20% del total recaptat.

Any	Suma total de l'impost a Mallorca	PORRERES (3)
1328	1.153 ll. 5 s. — 19,0%	30 ll. 2,6%
1329	740 ll. 16 s. — 12,6%	8 ll. 1,1%
1330	856 ll. 18 s. 6 d. 12,6%	35 ll. 4,1%
1331	1.094 ll. 4 s. — 19,2%	30 ll. 2,7%
1332	1.315 ll. 19 s. 6 d. 21,4%	26 ll. 2,0%

(3) Percentatge de Porreres amb relació al total de l'impost.

De totes les poblacions, sobresurten les aportacions fetes pel Pla de Ciutat i d'Inca, al voltant de les quals es concentrarien les plantacions de vinya més grans de l'illa. La contribució de Ciutat, amb quantitats que oscil·len entre les 340 i les 550 lliures, suposava entre el 42 i el 46% del total. Mentrestant, la població d'Inca ho feia amb quantitats que se situaven entre les 170 i les 313 lliures (un altre 23 i 24%). La resta, entre el 30 i el 35%, havia de repartir-se entre les altres viles.

Taula percentual per zones de l'illa de Mallorca.

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	36,5%	46,0%	41,0%	41,1%	41,8%
Serra de Tramuntana	8,7%	9,2%	7,8%	7,0%	7,4%
Raiguer	39,8%	33,8%	34,6%	39,0%	39,8%
Pla de Mallorca	15,0%	11,0%	16,6%	12,8%	11,0%
Suma total	1.153 ll.	740 ll.	856 ll.	1.094 ll.	1.315 ll.

El Pla de Mallorca, amb un 11-16%, no pareix que tingués una producció gaire important. Porreres, que contribuïa amb 30-35 lliures, tan sols arribava a representar el 2-3% del total de l'illa.

c) El delme del blat

El valor del delme del blat era del desè, és a dir del 10% de la producció. A diferència de la resta de productes, la major part de l'impost es cobrava amb cereal, que després era venut al detall en el mateix lloc on es recaptava. En moments de carestia, part del cereal era transportat a Ciutat, on es venia al detall a la Quartera, però aquesta darrera pràctica minvava considerablement els ingressos, ja que augmentaven les despeses.

Però les quantitats satisfetes pels compradors de l'impost no sempre eren en forment i ordi. El factor eclesiàstic acceptava quantitats en metàl·lic, ordi per forment i forment per ordi, quantitats de llegums (faves, ciurons i lleties), per fer efectiu el pagament que devien.

S'ha de dir també que la quantitat licitada en concepte de dret del blat era inferior a la real, ja que en aquella diferència hi havia el guany de les persones que el compraven. Així, doncs, el valor real del delme era superior a les quantitats que figuren en aquesta taula.

Població	1328	1329	1330	1331	1332
Alaró, Robines, Sencelles	650 q.	869 q.	950 q.	850 q.	505 q. 3 b.
Alcúdia	250 q.	460 q.	492 q.	470 q.	267 q. 4 b.
Andratx, Calvià, Puigpunyent	55 q.	95 q.	115 q.	120 q.	s/d.
Bunyola	110 q.	164 q.	200 q.	181 q.	57 q.
Campos	386 q.	419 q.	750 q.	426 q.	285 q.
Esporles	95 q.	170 q.	182 q.	188 q.	105 q.
Felanitx	205 q.	300 q.	382 q.	354 q.	s/d.
Inca, Campanet, Selva	821 q.	F. 556 q. Or. 235 q. Lleg. 23 q.	1.222 q.	1.071 q.	416 q. 3 b.
Manacor, Bellver	650 q.	612 q.	772 q.	800 q.	305 q.
Marratxí	51 q.	101 q.	F.38 q. 1 b. Or. 60 q. 1 ½ b. Lleg.1 ½ b.	100 q.	s/d.
Petra	500 q.	500 q.	555 q.	580 q.	s/d.
Pla de la Ciutat	354 q.	720 q.	1.206 q.	826 q.	437 q.
Porreres	611 q. 4 b.	F. 122 q. Or. 135 q. Mest. 15 q. Lleg. 3 q.	F. 444 q. Or. 375 q. Mest. 25 q. Lleg. 7 q.	700 q.	545 q. 3 b.
Santa Maria del Camí	226 q.	263 q.	286 q.	270 q.	s/d.
Santanyí	200 q.	330 q.	366 q.	301 q.	205 q.
Sineu Sant Joan de Sineu	983 q.	F. 430 q. Or. 232 q. Lleg. 35 q.	F. 610 q. Or. 331 q. Lleg. 39 q.	1.200 q.	856 q. 3b.
Valldemossa	80 q.	110 q.	136 q.	122 q.	s/d.
SUMA	6.227 q. 4b.	6.864 q.	9.542 q.	8.559 q.	F. 1.976 q. Or. 2.226 q. 1 b. Mest. 228 q. Lleg. 29 q. 4 b.

(F.= forment; Or.= ordi; Mest.= mestall; Lleg.= llegum; q.= quartera; b.= barcella; s/d.= sense dades)

Durant els cinc anys, l'evolució general del delme del blat/ordi va mantenir un ritme ascendent i continuat fins al 1331, però va decaure després d'una manera estrepitosa el 1332, que coincideix amb el "mal any primer" a què al·ludeixen les cròniques catalanes amb relació al 1331.

La fluctuació del preu del blat/ordi venut al detall també obeïa a certs condicionants. Una quartera de blat netejat (toseta) costava més que el blat normal; també es venien les porgueres del garbell, que es sumaven al total, i també el mestall (mescla de blat, ordi i civada), a preus més baixos que la quartera de blat, però més alts que l'ordi.

Totes aquestes circumstàncies fa que sigui difícil no tan sols quantificar el valor del delme del blat, sinó també fixar un preu anual per a cadascun dels productes (forment, ordi, civada).

Un altre factor que cal tenir en compte és l'estacionalitat. Entre els mesos d'agost i octubre, els preus dels cereals eren més assequibles que entre desembre i febrer, amb unes diferències de 3 i 4 sous per quartera de forment i de la meitat per la d'ordi.

Anys	Suma total de l'impost	SUMA TOTAL (Mallorca)		
1328	6.227 q. 4 b.	3.021 ll.	50%	6.049 lliures
1329	6.899 q.	3.838 ll.	65,7%	5.844 lliures
1330	9.445 q.	3.431 ll.	50,6%	6.776 lliures
1331	8.559 q.	3.134 ll.	55%	5.698 lliures
1332	3.885 q.	3.355 ll.	54,7%	6.133 lliures

La majoria dels factors eclesiàstics (recaptadors dels cereals) residents a les viles foranes eren preveres, que actuaven a les ordres dels procuradors del bisbe i del capítol i del majordom. El 1328 són citats aquests, que mantingueren el càrrec durant bastant temps:

Francesch Vaylsegura, que pareix que actuava a Ciutat.

Guillem Boxà, a Alcúdia.

Guillem Argentona, a Inca, Campanet, Selva i altres localitats.

Guillem Cases Mijanes, a Robines.

Tomàs Comte, a Sineu.

R. Toxó, a Valldemossa.

P. Castelló, a Porreres.

La venda al detall dels cereals ens ha permès confeccionar una taula, en la qual es detalla l'evolució del preu durant aquest quinquenni.

Any	Preu del blat				Preu de l'ordi			
1328	11 s. 4 d.	12 s.	13 s.	14 s.	6 s.	6 s. 6 d.	7 s.	7 s. 6 d.
1329		12 s. 6 d.	13 s.	14 s.	6 s.	7 s.	7 s. 6 d.	9 s.
1330	10 s.	12 s.	13 s.		4 s.	4 s. 6 d.	5 s. 6 d.	7 s.
1331	9 s.	10 s.	12 s. 4 d.	12 s. 6 d.	4 s. 6 d.	5 s. 6 d.	6 s.	6 s. 6 d.
1332	13 s.	15 s.	16 s.	17 s.	6 s.	7 s.	7 s. 6 d.	8 s.

A poblacions com Porreres, el delme del blat no va poder ser venut a particulars, cosa que obligava a contractar una persona perquè el recaptés.

Taula percentual per zones de l'illa de Mallorca.

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	5,7%	10,5%	12,6%	9,6%	—
Serra de Tramuntana	5,5%	7,9%	6,6%	7,1%	—
Raiguer	32,0%	36,5%	32,0%	32,3%	—
Pla de Mallorca	56,8%	45,1%	48,8%	51,0%	—
Suma del delme	6.227 q.	6.864 q.	9.542 q.	8.559 q.	—

La producció cerealista a l'illa de Mallorca era desigual; existien unes zones productives i altres de deficiència. Entre les primeres, destaca el Pla de Mallorca, on les viles acaparaven entre el 45 i el 56% de la producció.

Les més productores de blat en el Pla de Mallorca eren **Porreres** i el binomi Manacor-Bellver. La vila de Porreres, amb una producció de 450 i 600 quarteres anuals de blat, suposava el 8,5 i el 14% de l'illa i el 16-17,5% de la producció del pa de Mallorca.

d) El delme de l'oli

La producció d'oli es localitzava a les zones de Muntanya i al Raiguer, de manera que el delme tan sols afectava unes poques poblacions.

Per vendre el delme de l'oli, els procuradors eclesiàstics anaven anualment a Bunyola o a Sóller, on acudien els interessats a comprar-lo per després recaptar-lo.

Porreres, com que no era una vila productora d'oli, no contribuï al delme. Les parròquies que sí que ho varen fer eren: Inca, Selva i Campanet, Robines, Alaró i Sencelles, i Marratxí i Santa Maria del Camí, en el Raiguer; Calvià, Andratx i Puigpunyent, Sóller, Bunyola, Valldemossa i Esporles, a la Serra de Tramuntana, i el Pla de la Ciutat.

Taula percentual per zones de l'illa de Mallorca.

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	1,8%	6,2%	1,4%	4,1%	6%
Serra de Tramuntana	70,3%	87,6%	83,7%	54,3%	81%
Raiguer	27,8%	6,2%	14,9%	41,6%	13%
Pla de Mallorca	—	—	—	—	—
Suma TOTAL	7.171 q.	1.938 q.	5.700 ½ q.	1.446 q.	3.644 q.

La major part de la producció d'oli era transportada a Ciutat i venuda a mercaders, que l'exportaven a Perpinyà, en aquells moments una segona capital del regne de Mallorca.

En aquesta ocasió, la documentació que refereix la venda de l'oli ens n'ofereix els preus, que també oscil·laven.

Any	Preu de l'oli
1328	3 s. / 3 s. 4 d.
1329	2 s. 6 d. / 2 s. 7 d. ma.
1330	4 s. 3 d. / 5 s.
1331	3 s. 10 d. / 4 s. 2 d.
1332	4 s. / 4 s. 10 d.

ma.= malla (mig diner)

4. Conclusions

A les Balears, el delme promès per Jaume I sobre els territoris conquistats fou aplicat sobre cinc productes bàsics i en un percentatge diferent en cadascun: cereals (blat i ordi), vi, oli, hortalisses i bestiar.

Desconeixem tot quant fa referència a la seva aplicació i recaptació durant el segle XIII. Però, una vegada començat el XIV, apareixen les primeres dades, de manera que a les Illes hi va haver una dicotomia. Mallorca i Menorca contribuïren al bisbat de Mallorca i al seu clergat, mentre que a les illes d'Eivissa i Formentera fou per a l'arquebisbe de Tarragona, de qui depenia.

La quantia del delme de Mallorca oscil·là entre les 5.500 i les 6.000 lliures, mentre que la de Menorca se situà entre les 1.250 i les 2.300 lliures.

Per a l'illa de Mallorca, la distribució i la quantia de les produccions afirma l'existència de tres zones productives ben definides: la Serra de Tramuntana, productora d'oli; el Raiguer, amb importants extensions de vinyes, i el Pla de Mallorca, amb una producció cerealista rellevant (i, de les viles productores, la més important era **Porres**).

En els anys en què la documentació ens permet fer una valoració, els resultats són aquests:

	1328	1329	1330	1331	1332
Bestiar	13 10 —	21 10 —	18 — —	15 12 6	25 — —
Hortalissa	3 6 —	7 — —	10 — —	5 12 —	10 —
Vi	30 — —	8 — —	35 — —	30 — —	26 — —
Blats	367 — —	133 3 —	410 4 —	431 13 4	436 8 —
Oli	—	—	—	—	—
TOTAL	413 16 —	169 13 —	473 4 —	481 17 10	492 18 —
Percentatge en relació amb l'illa de Mallorca	6,8%	2,9%	6,9%	8,4%	8%
T. DELME	6.049 ll.	5.844 ll.	6.776 ll.	5.698 ll.	6.133 ll.

En relació amb altres poblacions del Pla de Mallorca, Porreres era una vila modesta, dedicada bàsicament a l'agricultura i la ramaderia, que sobresortia per la seva producció de blats.

APÈNDIX DOCUMENTAL

La venda del delme del blat, recaptat pels procuradors eclesiàstics a la vila de Porreres, i els preus de la seva venda (1328–1332).

I

fol. 40

LO COMTE D'EN P. CASTEYLÓ DEL BLAT DE PORRERES

Rebuda de forment

Primerament reebé en P. Casteyló prevera del forment de Porreres en XIII (cartes)

335 quarteres miga

Item reebé de toseta de Porreres en XIII (cartes)

5 quarteres miga

Suma

341 quarteres

Item reebé del mestayl de Porreres en XIII (cartes)

26 quarteres 4 barcelles

Item reebé de legums de Porreres en aquest libre en XIII (cartes)

2 quarteres

Rebuda d'ordi

Reebé en P. Casteyló del ordi de Porreres en XIII (cartes)

244 quarteres

Item vené lo dit P. Casteyló les XVIII quarteres e II barçeles de forment que avia prestades a raó de XII sous e aquesta venda metem en l'any de M CCC XX VII

Vendes de forment

Primerament vené en P. Casteyló per nos a Porreres CCC XX VIII quarteres de forment a raó de XII sous, netes de port

196 lb. 16 s.

Item venem I^a quartera e miga de solan

15 s.

Item tramés al majordom V quarteres e miga de toseta

—

Item tramés an Vaylsecura XI quarteres de forment en XXIII

—

Suma de quarteres CCC XXXX VI

Vendes d'ordi

Primerament vené CC XXX V quarteres d'ordi a raó de VI sous

70 lb. 10 s.

Item venem VI quarteres d'ordi a raó de VI sous VI diners

1 lb. 19 s.

Item vené I^a quartera e miga de solan

4 s. 6 d.

Item féu de minva I^a quartera e miga

Suma de quarteres CC XXXX IIII

Item vené II quarteres de legums, faves e lenties mesclat

1 lb. 7 s. 6 d.

Item per l'escrex del blat de XX VII

18 s. 4 d.

Suma per tots aquests diners

272 lb. 12 s. 4 d.

fol. 40v

Vendes d'en P. Casteyló de mestayl

Primerament vené en P. Casteyló per nos a Porreres XII quarteres de mestayl a raó de VIII sous VI

5 lb. 2 s.

Item III quarteres a raó de VIII sous VI

1 lb. 5 s. 6 d.

Item XI quarteres a raó de VIII sous VI

4 lb. 13 s. 6 d.

Item féu de minva lo dit mestayl IIII barceles

Suma

11 lb. 1 s.

Suma major per tot so que deu en P. Castayon

de Porreres de forment, ordi, mestayl e legums per tot

284 lb. 1 s. 4 d.

fol. 41

MESSIONS QUE HA FETES EN P. CASTEYLÓ

Primerament costa I hom qui liura l'ordi que portaren a la l'Alanjassa		4 s.	
Item III homens qui tragueren l'ordi de la siga e l ^a bèstia qui'l tirà a la botiga		5 s.	
Item costaren homens qui tragueren tot l'ordi e forment de les siges e tirar a botigua	1 lb.		
Item doné al corredor qui vené la ortalissa		1 s.	
Item costaren d'estreure los béns d'en Sabet			8 d.
Item I sag qui aplegua los promens			8 d.
Item despís en vianda com lo majordom fo a Porreres		4 s.	
Item doné al corredor per vendre lo viny		2 s.	
Item donam-li per son salari d'aquest any	2 lb.	10 s.	
Suma per totes les messions	4 lb	7 s.	4 d.

Pagues que ha fetes en P. Casteyló aquest any de XX VIII

Paguà a mi Andreu en l ^a pagua a VIII de juny en l'any de M CCC XX IX	15 lb.		
Item paguà a mi Andreu		10 s.	
Item paguà en les messions fetes per el assí davant	4 lb.	7 s.	4 d.
Item al majordom en diverses pagues tro a VII de febrer	264 lb.	4 s.	
Suma	284 lb.	1 s.	4 d.

ACM Reg. 2596 fol. 40-41

II

fol. 35

LO COMTE D'EN P. CASTEYÓ PREVERE DE PORRERES D'AQUEST ANY DE XXIX

Primerament reebé en P. Casteyó a Porreres per nos de forment en III siges en XII cartes		222 quarteres	
Vendes de forment			
Primerament vené en P. Casteyon a Porreres per nos CLXXI quarteres de forment a raó de XIII sous	111 lb.	3 s.	
Item vené XXXX VIII quarteres a raó de XVI sous munten	38 lb.	8 s.	
Item venem V quarteres e I barcela de solan a raó de X sous	2 lb.	11 s.	8 d.
Suma de quarteres	CC XX III quarteres	I barcela	
Suma de dines		C LII lliures II sous VIII	

Item vené del mestayl XV quarteres e miga a raó de X sous munta	7 lb.	15 s.	
Item reebé en P. Casteyló per nos a Porreres d'ordi en III siges en XII cartes		235 quarteres	
Item rebé de mestayl en XII (cartes)		15 quarteres	
Item rebé de legums en XII		4 quarteres	

Vendes d'ordi

Primerament vené del ordi per nos CC XXX III quarteres a raó de VII sous munta	81 lb.	18 s.	
Item venem de solan II quarteres a raó de II sous VI diners		5 s.	
Suma de quarteres	CC XXX VI quarteres		
Item vené dels legums a raó de X sous III quarteres	2 lb.		
Suma major per los dines del forment, ordi, mestayl e legums	244 lb.	15 s.	8 d.

fol. 35v

Aquestes pagues ha fetes en P. Casteyon aquest any de M CCC XX IX

Primerament li metem en pagua per messions que ha fetes per nos aquest any per son salari	2 lb.	10 s.	
---	-------	-------	--

Item paguà an Andreu Porceyl en VII pagues la derrera a XXVI de jener en l'any XXXI	115 lb.	17 s.	4 d.
Item an G. Mar en V pagues la derrera a XXXI de setembre en lany XXXI	125 lb.	13 s.	4 d.
Suma	244 lb.		8 d.

III

fol. 33.

COMTE D'EN P. CASTEYON DE PORRERES DEL ANY M CCC XXX

Primerament reebé en P. Casteyon del forment de Porreres en VII	444 quarteres
Item reebé del ordi en VII	375 quarteres
Item reebé de mestayl en VII	25 quarteres

Vendes de forment

Primerament vené en P. Casteyon per nos a Porreres VII quarteres miga que tramés a Mayorcha que vené a raó de XIII sous, féu de messió VIII sous I diner, resta	4 lb.	8 s.	5 d.
Item XV quarteres que tramés a Ciutat que venem a raó de XII sous VI; féu de messió XVIII sous II diners. Resta	8 lb.	9 s.	4 d.
Item venem II quarteres a raó de XII sous VI diners	1 lb.	5 s.	
Item XXXX quarteres que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XII sous; féu de messió XL VIII sous IIII. Resta	21 lb.	11 s.	8 d.
Item XVI quartans que'n tramés a Ciutat que vené a raó de XII sous VI; féu de messió XIX sous IIII diners. Resta	9 lb.		9 d.
Item miga quartera a raó de XII sous		6 s.	
Item XI quarteres que'n tramés a la Ciutat que venem a raó de XI sous X diners; féu de messió XIII sous III. Resta	5 lb.	16 s.	11 d.

Suma de quarteres
Item de diners

LXXXX II
L lliures XVIII sous

Item venem XXI quarteres e miga de forment que a raó de XI sous	11 lb.	16 s.	6 d.
Item XVII quarteres que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XII sous IIII; féu de messió XX sous VII diners. Resta	9 lb.	9 s.	1 d.
Item XI quartans que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XII sous; fou de messions XIII sous III diners. Resta	5 lb.	18 s.	7 d.
Item VII quarteres miga a raó de XI sous IIII	4 lb.	5 s.	
Item XVIII quarteres que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XII sous; féu de messió XXIII sous. Resta	10 lb.	5 s.	
Item VIII quarteres a raó de XI sous IIII	4 lb.	10 s.	8 d.
Item XI quarteres quen tramés a la Ciutat que vené a raó de XII sous II; féu de messions XIII sous III. Resta	6 lb.		7 d.
Item XI quarteres que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XII sous; féu de mession XIII sous III. Resta	14 lb.	7 s.	6 d.
Item XII quarteres que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XI sous VIII; féu de mession XIII sous III	5 lb.	16 s.	1 d.
Item II quarteres miga a raó de XI sous VI	1 lb.	8 s.	9 d.

Suma de quarteres
Suma de diners

C LXXX III quarteres
C I lliures III sous

Vendes del forment

Item XI quarteres que'n tramés a la Ciutat que vené a raó de XI sous VIII; féu de messió XIII sous III. Resta	5 lb.	16 s.	1 d.
Item LIII quarteres a raó de XI sous VI	30 lb.	9 s.	6 d.
Item II quarteres miga a raó de XI sous VI	1 lb.	8 s.	9 d.
Item XXX VI quarteres a raó de XI sous VI	33 lb.	1 s.	3 d.
Item VII quarteres de solan a raó de IIII sous	1 lb.	8 s.	
Item VI quarteres de sigarge que dóna			

Suma de quarteres
Suma de dines

C LXX III
L XXXX II lliures XVII sous VII

Vendes d'ordi

Primerament vené LXVI quarteres a raó de III sous X diners	12 lb.	14 s.	11 d.
Item LXXV quarteres miga que vené a raó de III sous VIII diners	13 lb.	16 s.	10 d.
Item venem CLXIII quarteres e miga a raó de IIII sous	32 lb.	18 s.	
Item venem LIII quarteres a raó de III sous XI diners	10 lb.	11 s.	6 d.
Item venem X quarteres a raó de III sous VIII diners	1 lb.	17 s.	6 d.
Item venem V quarteres de solan a raó de II sous		10 s.	

Suma de quarteres**CCC LXX V**

Item vené XXIII quarteres e miga de mestayl a raó de VII sous	8 lb.	4 s.	6 d.
Item per ordi e mestayl ensems	80 lb.	13 s.	3 d.

Suma maior per tots los dines del forment e ordi e mestayl 325 lb. 11 s. 10 d.

fol. 34v

MESSIONS D'EN P. CASTEYLLÓ EN L'ANY XXX

Primerament pagua al corredor qui vené l'orta e el viny		13 s.	10 d.
Item costà rostoyl obs d'empayar les ciges on estech II anys		6 s.	
Item costaren homens que logué a trer lo blat de les siges e empaylar e tornar en les siges on estech II anys	4 lb.	3 s.	6 d.
Item senayles e aret		2 s.	8 d.
Item I precint a portar la moneda		1 s.	6 d.
Item despesaren en vianda en G. Mar e n'Andreu Porceyl com foren assí		9 s.	9 d.
Item costà de loger I ^a botigua on venem lo blat		15 s.	
Item per son salari d'aquest any	3 lb.		

Suma**VIII lliures II sous III diners.****Anno M CCC XXX I****D'en P. Casteyló****Rebuda de forment**

Primerament reebé en P. Casteyon per nos dels comprados de Porreres de forment en XIII (cartes) 258 quarteres miga

Vendes de forment

Primerament vené en P. Casteyó per nos a Porreres XI quarteres lo qual tramés a Maylorches e vevés a raó de XII sous IIII (diners) féu de messió XIII sous III, resta	6 lb.	2 s.	5 d.
Item XVII quarteres que'n tramés a la Ciutat qui's vené a raó de XII sous féu de messió XX sous VII, resta	9 lb.	3 s.	5 d.
Item XXX IX quarteres e miga a raó de XI sous VI diners	22 lb.	14 s.	3 d.
Item que'n liura als promens CC quarteres les quals li metem en reebuda en l'any XXX II			

Suma de quarteres**CC LX VII quarteres miga.****Suma de dines****XXX VIII lliures I diner.****Reebuda del ordi**

Item reebé lo dit P. Castayó dels comprados d'ordi en XIII (cartes) 350 quartans

Vendes d'ordi

Primerament vené LXXXX VIII quarteres e miga d'ordi a raó de IIII sous	19 lb.	18 s.	
Item venem LX III quarteres miga a raó de III sous X diners	12 lb.	1 s.	5 d.
Item LXXX II quarteres a raó de III sous X diners	15 lb.	14 s.	4 d.
Item venem V quartres de solan a raó de II sous		10 s.	
Item que'n liurà als promens C quarteres les quals li metem en reebuda en l'any XXX II			

Suma de quarteres**CCC L quarteres****Suma de dines****XL VIII lliures III sous VIII****Suma major per tots los dines****86 lb. 3 s. 10 d.**

fol. 32v

Pagues que ha fetes en P. Casteyon en l'any XXX I

Primerament paguà que's retench per son salari d'aquest any	3 lb.		
Item paguà a n'Andreu en I ^a pagua a XV de jener	40 lb.	15 s.	8 d.
Item paguà an G. Mar en II pagues la derrera fo a XVI de mag	50 lb.		

Suma**LXXXX III lliures XV sous VIII**

E yo Andreu Poceyl restituy al dit Casteyon per la mia part d'aquest deute e mis-le-y en pagua en l'any de XXX II en lo deute que'ns deu

3 lb. 15 s. 11 d.

Devem an P. Casteyó de besconte del ordi de la venda de LXXXX II

7 lb. 11 s. 10 d.

quarteres a raó de III s. X

Que avia (?) XX III lliures VI sous II

IV

fol. 32

COMTE D'EN P. CASTAYÓ DEL ANY MCCCXXX II**Reebuda de forment**

Primerament reebe en P. Castayon del forment a Porreres d'aquest any desus en XII (cartes)

222 quarteres miga

Item reebé del forment que devien los promens CC quarteres del any XXX I quels prestam en XII (cartes)

122 quarteres miga

Item reebé de forment per lo delme del dit any

5 bar. 2 al. mig.

Item que reebé dels promens per lo forment que'ls prestà en l'any XXXI e assó reebé en dines

77 quarteres miga

Suma de quarteres**CCCC XX III quarteres II barceles miga****Vendes de forment**

Primerament vené en P. Casteyon del forment C XXX I quarteres a raó de XIII sous

91 lb. 14 s.

Item XX VII quarteres a raó de XIII sous

18 lb. 18 s.

Item XXXX V quarteres a raó de XII sous

27 lb.

Item LXX I quarteres a raó de XV sous

53 lb. 5 s.

Item III quarteres de solan a raó de X sous

1 lb. 15 s.

Item XXXX I quarteres a raó de XV sous

30 lb. 15 s.

Item VIII quarteres de solan a raó de VIII sous

3 lb. 4 s.

Item LXX VII quarteres miga dels promens que contam a raó de XIII sous

54 lb. 5 s.

Item XX quarteres a raó de XIII sous

14 lb.

Suma de quarteres**CCCC XXX III****Suma de dines****CC XC II lliures XVI sous****Reebuda d'ordi**

Item reebé lo dit P. Castayon del ordi de Porreres d'aquest any en cartes XII

323 quarteres

Item reebé dels promens del ordi que'la prestam del any XXXI en cartes XII

63 quarteres

Item que el avia reebudes per l'ordi dels dits promens en XII (cartes)

18 quarteres

Item que reebé del ordi del delme del dit any

5 barc. 3 alm.

Item reebé dels promens per l'ordi que'ls prestam en l'any XXX I e reebé en dines

19 quarteres

Vendes d'ordi

Primerament vené del ordi CC XXX IIII quarteres miga a raó de VI sous VI	76 lb.	4 s.	3 d.
Item LXXXX II quarteres a raó de VI sous VI			
Item XXX II miga quarteres a raó de VI sous I	9 lb.	17 s.	8 d.
Item XXX VIII quarteres a raó de VII sous	13 lb.	6 s.	
Item XVIII quarteres dels promens a raó de VI sous VI	5 lb.	17 s.	
Item de solan VII quarteres a raó de IIII sous	1 lb.	8 s.	
Item per sivada II quarteres miga que menjam			

Suma de quarteres**CCCC XX IIII****Suma de dines****C XXX VI lliures III sous III****Suma maior per tots los dines****431 lb.****3 d.**

El paper de Porreres en la defensa del regne a final de segle XIV

NEUS SERRA VIVES

1. Propòsit del treball

L'objectiu darrer del treball és evidenciar el paper clau que Porreres va tenir en la defensa de la costa sud de Mallorca a final del segle XIV.

Seguint aquesta finalitat mostrarem, amb el suport de documents transcrits, en quins casos concrets i com va ajudar, aquesta població, els nuclis costaners, i quedarà palès que “El sistema illenc defensiu tenia un caràcter marcadament local”.¹ Tot i que Porreres sigui un poble considerat d'interior, es troba en la zona anomenada sa Marina² i, malgrat l'amenaça no l'afectava de manera tan directa com altres més propers a la mar, en cas de desembarcament d'enemics també se'n veuria afectat tard o d'hora i, per tant, la seva contribució a la prevenció (ja fos econòmica, amb armes o persones) era vital per dificultar el màxim possible un atac i un avanç de tropes enemigues.

2. Metodologia

Han estat diverses les dificultats sorgides al llarg d'aquest treball, però sens dubte la més gran ha estat la transcripció dels documents que ens han servit per crear el fil conductor d'aquest article. Sense una brúixola (de la qual parlava Pere Benet) que t'orienti dins l'oceà d'informació, hom pot fàcilment perdre el fil d'allò que vol treballar i d'allò que vol transmetre.

Un altre problema ve de la manca de restes testimonials, fet que suposa que algunes de les hipòtesis aquí plantejades difícilment puguin ser ratificades i confirmades amb evidències materials.

Aquest treball pretén que els protagonistes siguin els documents, que siguin ells que parlin i contin la història, seguint un fil conductor organitzat i estructurador.

Dividirem el treball en les següents parts:

En la primera, farem una breu introducció històrica per contextualitzar els fets. Seguidament, citarem documents que testimonien la situació d'amenaça constant existent a les marines i, en tercer lloc, veurem quines eren les mesures defensives que s'aplicaven, quines eren les ofensives i com contribuïa Porreres en ambdues.

3. Introducció històrica

Ens centrarem en la Mallorca de final del segle XIV, concretament en els darrers decennis.

1 ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2002). “La defensa del regne”. *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300* [catàleg exposició]. Palma: Consell de Mallorca, p. 178.

2 MORRO VENY, Guillem (1999). “La vila de Porreres i la defensa del regne”. *Jornades d'Estudis Locals a Porreres*. Mancomunitat Pla de Mallorca, p. 82.

Alguns fets importants marcaren aquests moments. L'època que estudiem s'instaura en el lapse de temps que ocupà la regència del rei Joan I (1387-1396). Santamaría Arández descriu aquest període com a "crisi finisecular"³ i, si fullejam el capítol de Passarius dedicat a l'aixecament forà, veurem que la contextualització històrica que es fa es basa en un seguit de crisis en diversos terrenys, que contribueixen a crear un clima de malestar i descontent general. Aquests sentiments esclaten el 1391, amb la Revolta Forana i l'assalt al call dels jueus. Crec que, per altra banda, la situació delicada en la qual es trobaven molts pobladors de la costa i el seu paper de responsables en la prevenció d'un atac podia ajudar a augmentar el descontent d'una porció important d'habitants de la Part Forana.

4. El problema existent

L'amenaça que patien els habitants de les marines es produïa per dues vies: marítima sobretot, però també terrestre.

Pel que fa a la primera via (la més freqüent), nombroses són les notícies que trobam a l'arxiu sobre l'albirament de fustes enemigues de moros i l'amenaça de possibles assalts a sa Marina (Document 1). Malgrat la majoria de vegades no s'arribava a produir l'atac, l'alarma esclatava i els habitants devien preparar-se per a un possible enfrontament. A manera d'exemple, resulta il·lustratiu el fet que, entre el 1381 i el 1399, s'han localitzat amb relació a Lluçmajor 187 alarmes.⁵ Aquesta zona, en especial, era tan propensa a les incursions per la seva localització propera a Cabrera (que servia d'amagatall i de lloc d'aturada als enemics)⁶ i al nord d'Àfrica. Cal puntualitzar que els assalts eren perpetuats per pirates, que exercien la seva professió a títol estrictament personal, ja que la Corona d'Aragó mantenia relacions amb diferents estats del nord d'Àfrica.⁷

Per altra banda, també existia un perill a terra, que era la presència d'esclaus fugitius, que, en moments de perill de desembarcament, suposaven una gran amenaça i s'havia d'evitar que interactuassin amb els enemics i els ajudassin (Document 9).

Així, doncs, es tractava d'un mateix problema en realitat, però que es trobava tant a la mar com a terra. Seguidament veurem quines eren les actuacions adoptades quan es produïen aquests fets.

5. Les solucions

5.1. Mesures preventives defensives

Pel que fa al primer problema, és a dir, quan s'albiraven barques, la primera mesura que es prenia era avisar-ne de la presència. Les persones encarregades de dur a terme aquest treball eren els anomenats *talaiers*, formats en molts casos pels mateixos habitants dels pobles afectats. Segons la documentació, existia un sistema de comunicació per alertar de la presència d'enemics (Document 1). Es basava en el fet d'encendre foc al vespre i fer fum durant el dia. S'havia orga-

3 SANTAMARÍA, Álvaro (1970-71). "Mallorca en el siglo XIV". *Anuario de estudios medievales*. Barcelona, p. 208.

4 SANTAMARÍA, Álvaro (1970). "Levantamiento Foráneo". A: MASCARÓ PASSARIUS, J. (ed). *Historia de Mallorca*. Tom III. Palma de Mallorca, p. 135.

5 SEGURA SALADO, J. (1991). *Les torres marítimes de Lluçmajor*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics (Monuments de les Illes Balears; 7), p. 8.

6 LLOMPART MORAGUES, Gabriel (1984). "La torre de defensa de La Vall y la angustia existencial de la población mallorquina en el trescientos". *Estudis Baleàrics*, núm. 13, juny, p. 108.

7 VIDAL I TOMÁS, B. (1964). "Moros en la costa de Santanyi". Separata de *Semana Santa en Mallorca*, p. 2.

nitzat una mena de circuit quasi complet⁸ de comunicació a través d'aquests senyals, pel qual la presència de qualsevol perill era transmesa al batle del poble, i aquest ho feia saber als veïns amb costa marítima enviant correus fins arribar al Palau Reial de Ciutat,⁹ passant entre els pobles costaners. Però els senyals no tan sols servien per advertir de la presència d'enemics, sinó perquè aquests ho veiessin i abandonassin qualsevol temptativa de desembarcament.

Cal dir que Porreres va contribuir amb homes perquè es desenvolupassin les tasques de vigilància de les costes. És revelador el document (encara que sigui un poc anterior a l'època que ens interessa) que mostra que Miquel Badia, vilatà de Porreres, es nega a fer d'escolta o vigia, i no vol abandonar els seus afers d'escrivà.¹⁰ Aquest tema, d'ajudar i contribuir en la vigilància i defensa, va provocar queixes i demandes per part dels habitants, com el cas del document 10, que conta que uns particulars, havent realitzat escoltes a les marines de les seves possessions, reclamen que aquest servei sigui pagat, ja que va en benefici de tota la comunitat. Això és una mostra que, malgrat existís una guàrdia fixada pel govern, podia resultar insuficient i els particulars moltes vegades no se'n fiaven i emprenien les seves pròpies mesures de defensa. Un altre exemple que testimonia la iniciativa particular és el de la Torre de la Vall, a Santanyí, en què el propietari de l'alqueria pretén deixar de pagar els diners destinats a talaies, ja que ell posseeix una torre de defensa particular.¹¹

Un altre sistema de defensa públic era la construcció de torres, murades o la fortificació d'edificis. Sabem que Porreres va ajudar a fer la murada d'Alcúdia amb homes i animals.¹² Però la contribució que més importància té és la de la fortificació de l'església de Santanyí el 1390, ja que no tenim informació sobre altres esglésies fortificades a l'època.¹³ Un cas similar és el del fort de l'església de Sóller que, tot i ser del segle XVI, es tracta d'una fortificació en una església medieval,¹⁴ o la torre de defensa que constitueix l'actual campanar de l'església d'Estellencs.¹⁵ La documentació trobada en aquest sentit ens serveix per veure quins eren els pobles encarregats d'ajudar i amb quina quantitat de diners, quines obres s'havien de fer, quant de temps duraren i per què es va emprendre aquesta fortificació. Els documents que donen resposta a aquestes qüestions es mouen entre 1390 i 1392 (documents 2, 3, 4, 5 i 7 ARM 59, f. 193; 60, f. 181; 61, f. 15v i 16; 64, f. 120). Les dades que ens aporten mostren que els pobles col·laboradors eren Felanitx, Montuïri i Porreres. Aquest paper de "socorrents" es va disposar ja al 1358, per part dels "ordenadors de la guerra"¹⁶ i podem trobar una raó històrica que explica aquesta unió dels pobles anomenats anteriorment al *Llibre dels fets*: Santanyí, Felanitx i Porreres formaven part del terme de

8 ROSSELLÓ VERGER, Vicente María (1964). *Mallorca: el sur y sureste: municipios de Lluçmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx y Manacor*. Palma: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación, p. 502.

9 SEGURA SALADO, J. (1991). *Les torres marítimes de Lluçmajor*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics (Monuments de les Illes Balears; 7), p. 8.

10 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 26.

11 LLOMPART MORAGUES, Gabriel (1984). "La torre de defensa de La Vall y la angustia existencial de la població mallorquina en el trescientos". *Estudis Baleàrics*, núm. 13, juny, p. 119.

12 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 21.

13 LLOMPART MORAGUES, Gabriel (1984). "La torre de defensa de La Vall y la angustia existencial de la població mallorquina en el trescientos". *Estudis Baleàrics*, núm. 13, juny, p. 123.

14 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (1993). *La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*. Sóller: Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller, p. 16.

15 ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2005). *Mallorca medieval: els pobles medievals de Mallorca*. Barcelona: March, p. 201.

16 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 21.

Felanitx.¹⁷ L'obra es veu aturada en determinats moments per manca de diners, cosa que fa que proliferin les cartes que recorden l'obligació dels pobles de contribuir segons la taxació fixada. Sens dubte, Porreres és la població que més vegades ajuda i la que aporta més diners, un total de 90 lliures. A la documentació, no s'especifica on ni com es fa l'enfortiment de l'església, però en la documentació fotogràfica adjunta podem veure parts del temple que denoten un caràcter defensiu, com les espitlleres i els matacans (Imatge 1). L'únic que s'especifica és la necessitat de construir un pou, per poder abastir d'aigua la gent en cas de recolliment prolongat dins l'església, i de tenir una caixa de passadors per poder defensar-se en cas d'atac (Document 7). Veiem que les obres s'allargaren dos anys. La darrera notícia que en tenim és el document del 24 de març del 1392. El motiu d'aquesta empresa apareix també a la documentació; es fa per motius de seguretat: davant la constant presència de barques, es pretén amb aquesta obra que la població s'hi pugui recollir en cas d'un desembarcament i atac. És, per tant, un lloc d'oració, però també un lloc de refugi per a les persones que no poden lluitar. Però, per què hi contribueix Porreres? Doncs perquè l'impediment d'un avanç dels enemics cap a l'interior de l'illa es trobava concentrat en unes poques mans, depenia de la bona lluita i de la valentia de la població costanera; si ells resistien, llavors l'illa sencera restava segura. Per tant, una cosa que podia anar en benefici de tots havia de ser pagada i procurada per tots, en aquest cas pels pobles de la marina. La població costanera més propera a Porreres és precisament Santanyí, situada a 20 quilòmetres de distància. Tal vegada podríem demanar-nos per què no Felanitx, poble que certament es troba més a prop de Porreres, però dista uns 12 quilòmetres de la costa. Sens dubte, "la costa santanyinera era la més extensa del Regne, a més de tenir just davant l'illa de Cabrera, per tant amb un paper crucial en la defensa".¹⁸

Però no tan sols es feien obres defensives públiques; els particulars també fortificaven parts de les seves cases o es construïen torres. A Manacor n'hi ha un gran nombre. A Porreres, en canvi, no se'n troben restes, però hi ha documentades algunes cases que tenien torres de defensa. De la lectura de l'inventari de possessions que exposa Maria Barceló al seu llibre *Les possessions de Porreres*, podem veure que algunes cases presenten noms que poden indicar que, en el seu origen, tingueren algun element defensiu, com és el cas de sa Torre ("no hem localitzat ni els indicis arquitectònics ni els documentals de la suposada torre de defensa que sembla apuntar el topònim")¹⁹ i ses Talaies. D'altra banda, l'inventari que adjunta de Son Mas²⁰ mostra que hi havia una torre i, a la possessió de Son Lluís, n'apareix assenyalada una al mapa del llibre de Rosselló i Verger. Tot i que no hem trobat restes que verifiquin la documentació, hem de presumir que segurament existiren, sobretot si tenim en compte el caràcter aïllat i allunyat del nucli de població d'aquestes possessions: la primera, Son Mas, no tan enfora, però situada en una posició privilegiada sobre un turonet; la segona, Son Lluís, molt lluny del poble (uns 13 quilòmetres) i amb vistes a l'illa de Cabrera.

Encara que no trobem a Porreres més que records esvaïts de possibles elements defensius i que el seu paper fos més bé de col·laborador, hi ha fets que mostren que tenia les seves pròpies mesures de protecció, destinades a defensar-se si es produïa un atac.

17 XAMENA, Pere; ROSSELLÓ, Ramon (1976). *Història de Felanitx. De la prehistòria al segle XVI*. Vol. 1. Mallorca, p. 47.

18 SEGURA SALADO, Josep (1992). *La torre de Cala Santanyí*. Palma: Consell Insular de Mallorca, p. 7.

19 VIBOT, Tomàs (2008). *Les possessions de Mallorca*. Vol. 3. Pollença: El Gall Editor, p. 276.

20 BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres: estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 92, 124 i 126.

És el cas del famós joc de ballesta, que podríem incloure en aquest apartat de mesures defensives o preventives. Aquest joc no sols estava permès, sinó protegit i fomentat per l'autoritat reial, “atesa la gran utilitat que reportava al regne”.²¹ El que s'aconseguia amb això era la creació d'un grup de joves entrenats en l'ús de la ballesta, preparats per atacar en cas de necessitat. Aquests joves podien ser sol·licitats per altres poblacions en cas de perill i, per tant, anava en benefici de tots.

Aquest ambient de perill queda palès si observam els inventaris fets d'algunes cases de Porreres, on les armes formaven part de les pertinences habituals. Les més repetides solen ser: ballestes,²² llances, dards i espases.²³ De fet, cada cap de casa estava obligat a tenir armes²⁴ i era costum, i en alguns casos obligació, “que tot home franc portàs espasa des del matí fins a l'hora del seny del lladre”.²⁵

Per altra banda, no sempre bastava amb la prevenció; en algunes ocasions fou necessari entrar en acció.

5.2. Mesures ofensives

Aquestes mesures eren utilitzades quan hi havia hagut algun conflicte o perill imminent.

Una de les més freqüents és la concessió de permisos per armar embarcacions. Després que una galiota hagi intentat capturar un pescador en aigües de Cabrera, es decideix armar una embarcació. Aquest exemple constitueix una mostra més de la funció de baluard que tenia Cabrera per als enemics (Document 6). En casos excepcionals, s'organitzà una flota sencera armada, com va succeir el 24 de setembre de 1392 (Document 11). A la llista trobada a la documentació, s'especifica quina ha de ser la contribució en homes de cada poble, i Porreres n'aportà 20. El total d'homes que formaren la flota fou de 300. No sabem quina va ser la causa que va provocar aquesta mesura; a l'inici del document se'ns diu que es pren la decisió per la nombrosa presència de barques enemigues, però al *Cronicón Mayoricense* apareix una notícia del 29 de juliol de 1392, que conta un atac de naus enemigues que, segons la meua opinió, pot constituir la vertadera causa de la creació de la flota: “*En la madrugada de este día, una galera, una galiota y 3 rampins piratas moros, entraron en el muelle de la Ciudad del cual se llevaron tres naves é incendiaron completamente otra*”.²⁶ La següent notícia és del 14 d'octubre, sobre la benedicció que fa el bisbe de les fustes que es destinaren a perseguir els pirates moros: “*Bendijo el obispo 5 galeras armadas, 2 galeotes, 2 rampins y 1 barca que se destinaba por particulares á la persecución de los piratas moros: dijo misa el prelado en el extremo del muelle, adonde había acudido gran concurrencia, después pasaron por delante de la Seo, y el mismo dia se marcharon dichas*

21 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; MUNAR OLIVER, Gaspar (1977-1979). *Història de Porreres*. Vol. 1. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 59.

22 BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). “Inventari de la possessió de Son Artigues”, “Inventari de la possessió d'Es Riquers”, “Inventari del casat de Son Morlà”. *Les possessions de Porreres: estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 201, 206 i 209.

23 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 15 i 20.

24 MORRO VENY, Guillem (1999). “La vila de Porreres i la defensa del regne”. *Jornades d'Estudis Locals a Porreres*. Mancomunitat Pla de Mallorca, p. 82.

25 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; MUNAR OLIVER, Gaspar (1977-1979). *Història de Porreres*. Vol. 1. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 57-58.

26 CAMPANER Y FUERTES, Álvaro (1966). *Cronicón Mayoricense: noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800 extraídas de las apuntaciones, diarios, misceláneas y obras manuscritas de Guillermo Terrassa*. Palma, p. 79.

*naves*²⁷ (entenc que es refereix als fets del 29 de juliol de 1392 i tal vegada les barques beneïdes siguin les mateixes que es decidiren armar el setembre d'aquell mateix any, segons conta el document 11). Si revisam el *Cronicón Mayoricense*, hi ha constància d'altres flotes armades creades amb el mateix objectiu, per exemple el dos de maig de 1388: “*En vista de que los moros habían hecho algunas presas en nuestros mares, y se temía que invadiesen las islas, el G. Y G. Consejo resolvió armar dos galeras para resguardo continuo de las costas*”.²⁸

Per altra banda, tornam a veure, segons la documentació, que eren els particulars i habitants del poble els encarregats de dur a terme la tasca d'atac.

Es donaren llicències per capturar fugitius i evitar que aquests poguessin d'alguna manera contactar i interactuar amb les barques enemigues que s'acostaven (Document 9). També es manava encadenar els esclaus perquè no poguessin ajudar en el desembarcament d'enemics;²⁹ a mitjan segle XIV una altra notícia mostra el permís concedit als habitants de Porreres per capturar bandejats vius o morts.³⁰ Això ens pot servir per concloure que no hi havia un cos especial, dedicat a solucionar aquestes tasques, sinó que s'anaven prenent mesures així que feien falta. Podem relacionar la notícia del document que acab de citar amb el fet que a Porreres, en uns moments determinats, existís l'obligació de portar espasa des del matí fins a l'hora del seny del lladre, vist el perill de trobar enemics al carrer. Aquesta obligació podia tenir excepcions quan es tenia constància d'enfrontaments entre famílies.

Un altre punt important és la contractació de corsaris³¹ per part del Govern per posar fi a l'amenaça mora, tal com exemplifica el document 8.

Finalment, cal apuntar que no només existia l'amenaça mora: els genovesos constituïen també un possible perill.³² De fet, el primer de juliol de 1390 es va manar que s'elegissin un cert nombre d'homes d'armes de Porreres per entrar a Ciutat, ja que l'arribada d'un estol genovès era imminent.³³

6. Conclusió

Com a conclusió, crec que no podem parlar d'una vertadera xarxa defensiva organitzada des de Ciutat en la seva totalitat.

Els habitants s'encarregaven de fer escoltes, es construïen torres a les seves possessions, alguns dormien fora de les cases, tots posseïen armes, etc. Ells podien fer que, en cas d'un atac, la balança s'inclinàs a favor dels enemics o en contra. Els homes entre 14 i 60 anys eren útils per actuar en cas de “via fora!” La situació d'inseguretat i d'instabilitat que devia provocar aquest *status quo* devia ser difícilment suportable.

27 CAMPANER Y FUERTES, Álvaro (1966). *Cronicón Mayoricense: noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800 extraídas de las apuntaciones, diarios, misceláneas y obras manuscritas de Guillermo Terrassa*. Palma, p. 80.

28 CAMPANER Y FUERTES, Álvaro (1966) *Cronicón Mayoricense: noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800 extraídas de las apuntaciones, diarios, misceláneas y obras manuscritas de Guillermo Terrassa*. Palma, p. 76.

29 DANÚS, Miquela (1990). *La Vila de Santanyí i el seu terme. Estudi històric 1391-1479*. Santanyí: Ajuntament de Santanyí, p. 106.

30 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; MUNAR OLIVER, Gaspar (1977-1979). *Història de Porreres*. Vol. 1. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 57.

31 Per a més informació sobre l'activitat dels corsaris vegeu: FERRER I MALLOL, Maria Teresa (2003). “Arnau Aymar, capità i corsari de Mallorca (segles XIV-XV)”. *Randa*, núm. 51. Barcelona: Curial edicions catalanes, p. 51-75.

32 SEGURA SALADO, J. (1991). *Les torres marítimes de Lluçmajor*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics (Monuments de les Illes Balears; 7), p. 7.

33 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 29.

Porreres, que podem considerar població d'interior, no es lliurava d'aquest sentiment de responsabilitat. A més, la situació no només afectava l'estabilitat dels seus habitants, sinó també la seva economia. Hem vist que, en alguns casos, s'enviaven cartes sol·licitant una exempció de contribucions, o s'havien de reiterar els recordatoris per pagar, etc. Per altra banda, com diu Maria Barceló, i malgrat que a les ordinacions de Jaume II del 1300 es manà amuradar una part significativa de viles,³⁴ “eren poques les viles mallorquines que comptassin amb un sistema defensiu mitjançant murades”.³⁵ Realment no consten restes de cap fortificació, però, com hem intentat demostrar en aquest treball, malgrat la manca de vestigis materials, Porreres va tenir un paper actiu i protagonista en la defensa del regne de Mallorca.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Transcripció 1

1388, 27 d'abril, Mallorca

El governador mana als batles de les marines que, davant un albirament de fustes de moros, avisi els talaïers que encenguin fumades durant el dia i fogates durant la nit, com avís a les naus cristianes que s'aproximen a l'illa.

ARM, AH 57, f. 57

Generalis pro fustis saracenorum

En Francesch Ça Garriga etc, als amats tots sengles batles en les marines de la illa de Mallorques constituïts e als lochtinents d'aquells. Salut e dilecció; Com nos haiam] hagut cert ardit d'alcunes fustes de moros qui són en aquesta illa, e vullam provehir a la indempnitat d'aquest regne. Per tant a vos e a cascun de vosaltres dehim e manam sots pena de cors e de béns, que si fustes alcunes de cristians, axí redones com altres acabaran en vostres marines, que de continent tots afers jaquits, donets a aquellas tota ajuda a favor, a tot socors que fer puscats. E nores menys fets manament a las talayes de vostres marines, sots la dita pena, que de jorn façen continuamente fumades e de nits façen continuadament foch, per ço que les fustes qui navagaran e vendran en aquesta illa] puxan haver coneçensa de las dites fustes e tallayar-se d'aquellas e assò façen continuadanet] però sia cert que las dites fustes sien fora d'aquesta illa. Date en Mallorques a XXVII dies d'abril l'any M CCC LXXX VIII.
Fuit duplicata

Transcripció 2

1390, 8 d'octubre, Mallorca

El governador mana als jurats de les parròquies de Montuïri, Porreres, Felanitx i Santanyí que n'enviïn un en la data citada, per fer el taxament corresponent, necessari per enfortir l'església de la parròquia de Santanyí.

ARM, AH 60, f. 181

Montuiri porreres falanig e de sentanyí.

En Francesch Sagarriga, als amats los batles de Montuyri

Porreres Ffalanig e de Sentanyí a a lurs lochtinents salut e dilecció.

Con nos migensant justicia vullam tatxar cascunes de les dites par-

ròquies en contribuir e pagar en la obra o en fortiment quis fa

en la iglesia de la dita parròquia de Sentanyí, e sia necessari que en

la dita tatxació entrevenga algun dels jurats de postres parroquias

per tal que la dita tatxació entre ells se fassa; Emparmor dassó

a vos e acascun de vos altres dehim e manam sots pena de XXX lliures

al fisch reyal aplicadores que encontinente vistes les presents fassats

manament de part nostra als jurats de vostras parroquias que I d'aquells

34 ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2002): “La defensa del regne”. *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300* [catàleg exposició]. Palma: Consell de Mallorca, p. 179.

35 BARCELÓ CRESPI, Maria (1984). *Porreres, contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la baixa edat mitjana*. Porreres: Agrupació Cultural, p. 33.

de cascuna parròquia dilunss primer vinent entre en Ciutat e comparega devant-nos intimants a aquells que en altres manam nos en contumassia d'aquelles qui lo dit die no comparerien farien la dita tatxació segons que per justícia atrobaren esser feodor; Data en Mallorques a VIII dies de octubre l'any de la nativitat de nostre senyor M CCC noranta vidit Jacobus.

Transcripció 3

1391, 28 de gener, Mallorca

Es demana a la parròquia de Porreres que col·labori amb trenta lliures més per a l'obra de fortificació de l'església de Santanyí, que es troba aturada per manca de diners amb els quals pagar els obrers.

ARM, AH 61, f. 15V

Porreres

En Francesch Sagarriga etc, als amats lo batle jurats e promes de la parròquia de Porreres salut e dilecció entés havem que la obra comensada per lo enfortiment quis fa en sentanyí per defensió d'enemichs a la qual parròquia vos altres sots socorrents al present vaga per so com los obrers no so pagats ne'y hagué diners de que's poxen pagar, E vos altres axí com asocorrents haiats metra vosta part en les massions e despesas de la dita obra la qual per encara no és tatxada ni limitada e entretant no és rahó que la dita obra qui és molt profitosa per defensió del dit loch e per descarrech del vostre socorrimet per fretura que des diners sia retardada, per tant a vos altres dehyem e manam que dels diners comuns de vostra parròquia paguets e bastrassets al present per fer la dita obra Trenta lliures com nos aquellas vos metrem en compte ens deduhirem en paga prorata de so en que serets tatxats per la vostra part, E en aso no donets o passats alcuna triga o lagui com sia gran perill en la triga, Manants ab la present als oidors de comptes e clavari d'equexa parròquia de les dites XXX lliures com bastretes les haviets vos prengué en compte e en aquellos impugnación alcuna no fassen, Data en Mallorques a XXVIII dies del mes de janer de l'any M CCC LXXXX hu vidit Jacobus.

Similis litera fuit directa baiulo et jurctis parrochie de montuherio pro quindecim lliures.

Transcripció 4

1391, 28 de gener, Mallorca

S'informa la parròquia de Santanyí que, així com les parròquies encarregades de contribuir en les despeses de la fortificació de l'església han estat avisades perquè hi aportin més diners per poder prosseguir les obres que ara es troben aturades, es demana a la de Santanyí que aportí també altres trenta lliures.

ARM, AH 61, f. 16

Sentanyí

En Francesch Sagarriga etc, Als amats lo batle jurats e promes de la parròquia de Sentanyí salut e dilección. Entés havem que la obra comensada per lo enfortiment qui's fa en aquexa parròquia per defensió d'enemichs vaga al present per ço com no havets diners de que paguets los obrers e altres massions necessaries a la dita obra, E la dita obra se haia affers a messions vostres e dels habitants de les parroquias de Porreres e de Montuhiri qui són socorrents en aquexa parròquia als quals nos havem manat que bastraguen so és porreres XXX lliures e montuhiri XV per so que la dita obra no sia retardada per tant a vos altres dehyem e manam que dels diners comuns de vostre parròquia paguets e bastrestats o pagar e bestrauré fassats XXX lliures per continuar la dita obra con nos aquellas vos metrem

en compte en aquella quantitat de moneda en que serets tatxats a pagar per la vostra parròquia, E en aso no donets o fassets alcun embarch o logi com sia gran perill en la triga manants ab la present al clavari e oidor del compte de vostra parròquia que dites XXX lliures so bastretes les haurets vos prenguen en compte sen impugnación alcuna. Dada en Mallorques a XXVIII dies de Janer l'any M CCC noranta hu. Vidit Jacobus.

Transcripció 5

1391, 1 de setembre, Mallorca

Una altra vegada es torna a demanar que Porreres hi ajudi amb altres trenta lliures, ja que la fortificació s'ha pogut continuar, però encara no s'ha acabat.

ARM, AH 61, f. 100

Porreres

En Francesch Sagarriga etc. Als amats lo batle jurats e promens de-la parròquia de Porreres, salut e dilecció. Bé sabets que l'altre die ab letra nostra data a XXVIII dies de janer prop passat, vos manam que de les monedes comunes d'aquexa parròquia bastraguessers trenta lliures per fer e continuar la obra del enfortiment qui's fa en la parròquia de Santanyí en la qual vos altres sots socorrents, la qual cessava per fretura de diners con a nos aquellas XXX lliures vos metrien en compta dessò que aquexa parròquia serà tatxada en la massió del dit en fortiment axí com en la dita nostra letra és pus lach contenguts. E ara haiam entés que les dites XXX lliures són stades per vos altres pagades e la dita obra sia stada continuada però ara més no es acabada. E assò nos puga fer sens diners per tan a vos altres dehim e manam que de les dites monedes comunes d'aquexa parròquia paguets e bastracats de present per dar fi a la dita obra altres trenta lliures. Con nos aquellas vos pendrem en compta en so que serets tatxats per la part a vos altres pertanyent en aquella obra e en assò no donets alcun lagui com sia gran perill en la triga. Manants ab la present als hoidors de comptes e clavari de vostra parròquia que les dites XXX lliures con per vos altres seràn bastretes vos prengan en compta sens impugnació alcuna. Data en Mallorques divendres lo primer die de setembre del any MCCC noranta hun. Vidit jacobus. Similis litera fuit directa baiulo de Muntuherio pro quindecim libris.

Transcripció 6

1392, 7 de gener, Mallorca

El governador ha concedit permís per armar embarcacions, després que un pescador hagi avisat de la presència de galiotes de moros per les aigües de Cabrera.

ARM. AH 64, f. 4

Lo Governador del
Regne de Mallorques.

Entès havem per en Servià pescador que hir a dues hores del jorn, aquest estant a Cabrera per pescar, li donà cassa una galiota de moros, la qual feu son poder quel prenés emperò per gracia de Déu havent son bon vent los escapà, per que-us ho fem saber a fi que si fratura gran no feyets a la armada e hi voliets anar feriets deus volent vostra honor e profit gran. Data en Mallorques a 6 dies de Janer any MCCCLXXXX dos Vidi Anthonius.

Transcripció 7

1392, 24 de març, Mallorca

El governador ha manat al batle de la parròquia de Santanyí que es faci fer una cisterna d'aigua a l'interior de l'església, perquè els habitants puguin beure en cas de necessitat.

ARM, AH 64, f. 120

Sentanyí

Lo Governador del Regne de Mallorca

En batle entès havem que en la esgléya de vostra parròquia ne en lo enfortiment qui en aquella] ses fet no ha alcuna caixa de passadors, ne axí mateix hi ha aygua de la qual los habitants de qui puxen beure en cas qu'els convengués recullir en la dita esgléya o enfortiment d'aquella, les quals coses so és armes e aygua són molt necessàries en semblants forses e sens aquelles bonament tenir nos puxen. Emperò a vos dehim e manam que en continent] vistes los presents passats manaments de part nostre als jurats e prohoms del vostre batliu] que prestament fassen per en la dita esgléya bona covinent sisterna de la qual puxen haver] aygua en cas quels convengués recullir en la dita esgléya o enfortiment d'aquella, la qual cisterna sia feta a messió de la universitat de la dita parròquia. E més avant tenguen conti-] nuament en la dita esgléya en cas de necessitat. Dada en Mallorca a XXIII dies de Març l'any M CCC LXXXX dos Vidit Anthonius.

Transcripció 8

1392, 17 d'agost, Mallorca

Joan Ripoll, patró d'un lleny de deu bancs, fet corsari, ha promès no fer dany a cap persona que sigui en pau i treva amb el senyor rei.

ARM, AH 64, f. 180

General in omnibus regnis de domino nostro rege Maiorice.

Als nobles e honorables governadors e honrats e savis batles, veçiners, justiciers, calmadiers, e altres qualsevol oficials del molt alt senyor nostre Rey d'aragó en qualsevol loch constituïts o a lors lochtinents d'aquells als quals les presents pervendran. Francesch çagarriga cavaller e conseller del senyor Rey e governador del regne de Mallorca salut ab creximent de tota honor a la noblesa e saviesa de cascun de vos altres per remor dels presents, notificam que en Johan Ripoll ciutadà de Mallorca patró de leny de X banchs ab nostra licència ha armat lo dit leny açí en Mallorca per entrar en cors. Et ha promés de fer sagrament e homenatge e dades fermates en nostra cort que no daprificarà ne dan darà o farà als sotmesos del dit senyor Rey ne a genovesos ne pisans ne altres persones xristians, moros ne juheus qui sien en pau o en treva ab lo dit senyor Rey segons que en libre de licències de nostra cort asís del present mes d'agost és pus larg contengut perque la noblesa e saviesa de cascun de vos altres dels dits coses certificat de part del dit senyor Rey nos regim e de la nostra pregam que a lors però ne als navegants en aquel no farats o donet alcun embarch ans si mester serà per spatxament de llur viatge donets aquell consell favor e ajuda. Data en Mallorca a XIII dies del mes d'agost del any de la Nativitat de nostre senyor Mil CCC LXXXX dos. Vidit Anthonius.

Transcripció 9

1392, 27 d'agost, Mallorca

El governador, a petició dels regidors del regne de Mallorca, ha donat llicència a en Pere Romeu perquè capturi els captius fugitis, per por que aquests es posin en contacte amb les barques enemigues.

ARM, AH 64, f. 188

Comissio Petri Romea

En Francesch Ça Garriga cavaller i conseller del senyor Rey E Governador del Regne de Mallorca. Al amat en Pere Romeu habitador de la Ciutat de Mallorca salut e dilecció. Com haiam certa nova quis fugissers molts en nombres van públicament per la illa de Mallorca així per lurs marines de aquella com per altres lochs fahents entre allò grans ajusts de quis poria seguir gran dan als habitants d'aquest Regne, maiorment en lo temps present en lo qual havem cert ardit que fustes de moros enemichs nostres deven venir en nostres mars per daprificar los habitants del dit

Regne. Emperamor d'assò a supplicació sobre assò a vos feta per los honrats Rigidors del dit Regne per utilitat dels habitants d'aquell a vos dehim cometem e manam que anas personalment en aquell loch ho lochs de la dita illa que a vos serà vist fahedor ensarquets diligentment com myls puxats tots e sengles catius qui sien fuyts e aquells en la pressó reyal de Mallorca fassats metre havent de cascun d'aquells cent sols. E si los dits catius si tornaven a vos ho a aquells qui ab vos sera aquells puxats haver morts ho vius sens incurrimment d'alcuna pena puxats axí mateix interrogar e temperadament destrenyer tots e sengles catius de qualsevol presons sia per haver informació ab aquells dels dits catius fugissers. Com nos sobre les dites coses e dependents e emergents d'aquellas a vos comatem totes nostres veus manats ab les presents a tots e sengles batles dins la illa de Mallorques constituïts que com requets serà per vos sobre les dites coses vos donem consell favor e ajuda. Data en Mallorques a XXVII dies d'Agost l'any M CCCLXXX dos. Vidit Anthonius.

Transcripció 10

1392, 13 de setembre, Mallorca

Els jurats de Felanitx han demanat que les escoltes es facin en uns determinats llocs. En Bernat Berga i altres, que n'han fet per les marines en altres llocs acostumats des de sempre, demanen que els paguin aquest servei, que els jurats no volen gratificar. El governador ha ordenat que les escoltes es facin en els llocs de sempre i que es paguin les que s'han fet.

ARM, AH 64, f. 197.

Felanig,

En Francesch Sagarriga, al amat lo batle de Felanig, o a són lochtinent Salut e dileció, com sobre le debat, o qüestió qui era devant nos entre en Bernat Berga districtual vostre e altres havents possessions en les marines de vostra parròquia de una part e los jurats d'aquí de l'altra per rahó de les escoltes les quals los dits jurats feyen estar pres la pobla de la dita parròquia, els quals los havents possessions en les dites marines afermaven les dites scoltes deure star en lo loch dels dits marines així com es estat acostumat en temps passat per tal que fustes d'enemichs no poguessen pendre terra que no fossen sentids nos de consell del haura en Matheu Gorchs savi en dret assessor nostre haian oides les rahons de les parts provehit e declarat que les dites scoltes stien d'aquí avant en lo loch en lo qual antigament ha acostumat de star e que si los dits jurats volen venir altres escoltes pres la dita pobla o en altres lochs que ho puxin fer emperamor d'assò a soplicatio sobre les dites coses a nos feta present de les dits havents possessions en les dites marines vos dehim e manam sots pena de C lliures al fisch reyal aplicadores que la present nostra provisió et declaració manets a deguda exequció e aquella abssuets tota aquella com remoguda. Data en Mallorques a XIII dies de Setembre l'any MCCCLXXX dos, Vidit Anthonius.

Transcripció 11

1392, 24 de setembre, Mallorca

El governador de Mallorca ha ordenat que sigui constituïda una flota armada dirigida pel bisbe de Mallorca, i ha elaborat un llistat del nombre de persones que cada poble ha d'aportar.

ARM, AH 64, f. 202V, 203

Luchmajor

Lo Governador del regne de Mallorques

En batle com haiam nova letra que gran nombre de fustes de moros se speren ésser prestament en aquesta ylla per dapnificar los habitants de aquella emperamor d'assò los honrats rigidors de la Ciutat e regne de Mallorques en

diverses singulas de aquell haviem deslberat de haver prestament ayutants galeres com armar se puxen dels quals serà capità lo reverent bisbe de Mallorques ab les quals galeres e altres fustes entenen encontrar les dites fustes de moros e aquesta armada se haia a fer prestament per tal com a breus dies les dites fustes de moros deven ser en rems mars. Emperamor d'assò a vos diem e manam que ab aquelles millors maneres que porets certament nos trametats de continent XXX homes del rems, dels menys freturosos de la dita parròquia qui sien covinents a vogar lo dit rem e assò sots pena de D lliures al fisch reyal aplicadores certificat los que nos per los farem setisfer dels béns de la huniversitat entregament e complida. Data en Mallorques a XXIII dies de setembre l'any M CCC LXXXX dos. Vidit Marthí.

Semblants letres són stades als batles devall scrits que trematen lo nombre dels homens axí com se segueix:

Sencelles: XV homes
 Robines: XV homes
 Castalig: V homes
 Santa Margarita de Muro: X homes
 Incha: LX homes
 Petra: XV homes
 Sant Johan de Sineu: X homes
 Montuiri: XV homes
 Muro: XX homes
 Porreres: XX homes
 Soller: XX homes
 Selva: V homes
 Alaró: XX homes
 Huyalfas: V homes
 Campanet: V homes
 Sisneu: XXXX homes
 Polença XX homes

Imatge 1. Espitlleres i maticans de l'església de Santanyí.

BIBLIOGRAFIA

ALOMAR CANYELLES, Antoni Ignasi (1995). *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval: terminologia*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

BARCELÓ CRESPI, Maria (1984). *Porreres, contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la baixa edat mitjana*. Porreres: Agrupació Cultural.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres: estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

CAMPANER Y FUERTES, Álvaro (1966). *Cronicón Mayoricense: noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800 extraídas de las apuntaciones, diarios, misceláneas y obras manuscritas de Guillermo Terrassa*. Palma.

DANÚS, Miquela (1990). *La Vila de Santanyí i el seu terme. Estudi històric 1391-1479*. Santanyí: Ajuntament de Santanyí.

ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2002). "La defensa del regne". *Jaume II i les ordinacions de l'any 1300* [catàleg exposició]. Palma: Consell de Mallorca.

ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2005). *Mallorca medieval: els pobles medievals de Mallorca*. Barcelona: March.

JAUME I, rei de Catalunya-Aragó. (1982). *Crònica o Llibre dels feits*. Barcelona: Edicions 62.

LLOMPART MORAGUES, Gabriel (1984). "La torre de defensa de La Vall y la angustia existencial de la població mallorquina en el trescientos". *Estudis Baleàrics*, núm. 13, juny.

MARTÍN, Olga; GALLART, Ernest. *Els sistemes defensius de la costa catalana contra la pirateria i el corsarisme (XVI-XVII)*. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Manuscrits/article/viewFile/23151/92398>

MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni (1993). *La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*. Sóller: Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller.

MORRO VENY, Guillem (1999). "La vila de Porreres i la defensa del regne". *Jornades d'Estudis Locals a Porreres*. Mancomunitat Pla de Mallorca.

PONS I FULLANA, Andreu (1974). *Història de Santanyí: segle XIII*. Santanyí: Ajuntament Santanyí.

PONS I FULLANA, Andreu (1974). *Temples i oratoris del terme de Santanyí: recull històric sobre la seva construcció*. Santanyí: Geha.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1973). *Notes històriques de Santanyí*. Felanitx: Ramon Lull.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; MUNAR OLIVER, Gaspar (1977-1979). *Història de Porreres*. Vol. 1. Porreres: Ajuntament de Porreres.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

ROSSELLÓ VERGER, Vicente María (1964). *Mallorca: el sur y sureste: municipios de Lluçmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx y Manacor*. Palma: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación.

SANTAMARÍA, Álvaro (1970). “Levantamiento Foráneo”. A: MASCARÓ PASARIUS, J. (ed.). *Historia de Mallorca*. Tom III. Palma de Mallorca.

SANTAMARÍA, Álvaro (1970-1971). “Mallorca en el siglo XIV”. *Anuario de estudios medievales*. Barcelona.

SEGURA SALADO, J. (1991). *Les torres marítimes de Lluçmajor*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics (Monuments de les Illes Balears; 7).

SEGURA SALADO, Josep (1992). *La torre de Cala Santanyi*. Palma: Consell Insular de Mallorca.

VIBOT, Tomàs (2008). *Les possessions de Mallorca*. Vol. 3. Pollença: El Gall Editor.

VIDAL I TOMÁS, B. (1964). “Moros en la costa de Santanyí”. Separata de *Semana Santa en Mallorca*.

XAMENA, Pere; ROSSELLÓ, Ramon (1976). *Història de Felanitx. De la prehistòria al segle XVI*. Vol. 1. Mallorca.

Les rendes del capítol de la Seu a Porreres (1400-1410)

FRANCISCO MOLINA BERGAS

1. Introducció

La situació en la qual ens trobam al regne de Mallorca a principi de segle xv és realment desastrosa. Tot havia començat a canviar anys abans, amb el canvi de titular de la monarquia (1387). Joan I, després de confirmar els privilegis del regne, prengué dues mesures de força: va disposar la formació d'un capbreu de totes les rendes i drets reials, i l'embargament de tots els béns i rendes de l'Església. Aquestes dues mesures coincidien amb l'objectiu de generar recursos a la Corona.

Una capbreuació com aquesta era percebuda, per amplis sectors de la població, com quelcom vexatori i arbitrari, que s'afegia a un feixuc sistema fiscal. Per a l'Església, l'embargament era intolerable. Totes aquestes mesures, juntament amb una precària situació econòmica i social, varen crear una forta tensió, que va desembocar en revoltes i aixecaments violents, com varen ser els assalts als calls jueus (1391).

Pel que fa a la situació de la població illenca, si entre el 1350 i el 1364 s'havia produït una breu recuperació demogràfica, aquesta va anar seguida d'una crisi de la producció agrària (1362-1367, 1373-1375, 1382-1388) i de la reparició del cicle pestífer i d'altres malalties de caràcter epidèmic en els anys 1362, 1375, 1384, 1388 i 1396, que escapçaren els excedents acumulats en els anys de bonança.

Per tant, l'inici del nou segle no va dur la tan desitjada estabilitat a Mallorca, sinó tot el contrari. La crisi agrària va continuar, i fins i tot es va veure agreujada amb contínues sequeres que varen repercutir en les collites i, per tant, en l'economia de l'illa. A més, si a tot això hi afegim un creixement del deute públic i desastres naturals com el desbordament de la Riera el 1403, que va suposar la mort de 5.000 persones, veiem que el primer decenni del segle xv no tenia bones perspectives per al poble mallorquí.

2. El delme del capítol de la Seu de Mallorca

La recaptació dels delmes per part del capítol de la Seu va estar íntimament relacionada amb tot el procés de dotació de l'església de Mallorca per part del rei Jaume I. Recordem que, el 17 de novembre de 1235, el rei va assignar a l'església-catedral de Mallorca la dècima part de tot allò que tenia a l'illa, tant a Ciutat com a fora vila, exceptuant l'Almudaina. A més, va donar l'esmentada desena part al paborde de Tarragona en nom de l'església de Mallorca, expressant la seva voluntat que tots el magnats que havien participat en el repartiment de l'illa fessin el mateix. D'aquesta manera ho varen fer Bernat de Santa Eugènia, Berenguer d'Àger, Guillem de Montcada, Guillem de Claramunt i Nunó Sanç.

Així, després d'haver assignat el dot i els rèdits a l'esmentada església, la qual ja es trobava en possessió del bisbe Ramon de Torroella, se'n va fer la divisió de les prebendes, dignitats i oficis. No es va fer oficial, però, fins al 28 de febrer de 1259, moment en què es va fer constar

en pública escriptura l'ordenació de l'església de Mallorca. Primerament, va ser ordenat pel bisbe de Mallorca, Ramon de Torroella, i el seu capítol que a l'església de Mallorca hi hagués dotze canonges prebendats, quatre domers, un diaca i un subdiaca.¹ També va ser assignada mitja prebenda a un mestre de gramàtica. Enriquida posteriorment la Seu amb noves donacions i rendes, el 21 de maig de 1313, el papa Climent V va augmentar les canongies fins a devuit i, el 20 d'abril de 1338, el rei Jaume III va suplicar al papa que li'n permetés l'erecció de quatre més, a la qual cosa va accedir Benet XII. D'aquesta manera, vint-i-dues canongies varen ser les que hi va haver fins al concordat de 1851, en què foren reduïdes a desset.

El delme gravava tots els productes de l'agricultura i del bestiar; de fet, a Mallorca se'n recollia exclusivament de cinc: hortalissa, blat, vi, oli i bestiar. A més, el delme era comú per a tota l'església de Mallorca, però després es dividia a parts iguals entre el bisbe i el capítol de la Seu, amb algunes excepcions, com era el cas de Petra, on el capítol rebia tres parts del delme del blat per una del bisbe.

Tant el delme del bestiar com el de l'hortalissa es recaptaven a tota l'illa. El del vi, encara que també acaparava territorialment tot Mallorca, tenia lògicament més incidència i productivitat a la zona del Raiguer i del Pla, on la producció de vi era més elevada. En referència al delme de l'oli, no s'estenia sobre tota la superfície de l'illa, perquè el seu cultiu estava restringit a la comarca de la Serra de Tramuntana i zones limítrofes. El delme del blat, que també englobava els llegums, es recollia també a tot Mallorca i produïa més ingressos a les zones eminentment cerealístiques.

La sèrie documental de la mesa capitular, custodiada a l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca,² és el resultat de tota l'administració i la gestió de la recollida d'aquests delmes que recaptaven els canonges per tota l'illa. Però, com apareix reflectida aquesta recaptació en els *Llibres de Mensa Capitular* del capítol de la Seu?

Normalment aquests llibres apareixen dividits en dues parts: *Reebudes* i *Dades*.³ Lògicament, a la secció de *Reebudes* es recull tota la informació relativa a la recaptació de les rendes del capítol a les viles i parròquies de Mallorca, a excepció de Lluçmajor, Algaida i Montuïri, mentre que a la secció de *Dades* apareixen totes les messions que es realitzaven amb motiu d'aquesta gestió.

A Ciutat, els delmes es recollien conjuntament amb els de Marratxí i, d'aquesta manera, es convertia en el terme que més ingressos reportava al capítol. Després apareixen totes les viles

1 ACM, *Cuadernos y Papeles Suelos* 18906, C43 núm. 4; f. 2r.

“Breve, veridica y exacta narración de lo que consta en los libros del Archivo del muy ilustre cabildo de la Santa Iglesia de Mallorca. Primeramente fue ordenado por don Raymundo Obispo y su cabildo que en la Iglesia de Mallorca huviesse dose canonigos prebendados, como assi mismo quatro domeros quienes dividiessen continuamente a la Iglesia y entre los quatro tuviessen dos porciones canonicas, pero no se nombrassen canonigos, ni tuviessen vos en cabildo ni otro derecho canonical, como tambien un diacono y un subdiacono...”

2 Tota la documentació que ha estat extreta de l'Arxiu Capitular de Mallorca apareix reflectida amb la signatura ACM. En la sèrie de *Mensa Capitular* hi falta el llibre referent a 1402 i per això aquest any no apareix en els gràfics i en les taules d'aquest estudi.

3 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2730; f. 2r.

“Aquest es lo compte final lo qual yo guillem ferrer prevere procurador general del honrat capitol de la Seu de Mallorques e retut al dit honrat capitol de tot ço e quant he rebut e donat en lany MCCCCtres de les rendes e drets pertanyents al dit honrat capitol en lo dit any. Encara mes de tot ço e quant e donat e despes per raho de mon officio segons que pus largament es contengut en aquest present libre. Primerament de les reebudes e apres de les dades axi com se seguex.”

i zones olivares, com eren Esporles, Valldemossa, Sóller, Bunyola, Alaró, Robines, Sencelles, Inca, o les anomenades *les tres parròquies*, que englobaven Andratx, Calvià i Puigpunyent. A continuació, es recaptaven els delmes de les zones cerealístiques i vineres, com eren les viles d'Alcúdia, Muro i Santa Margalida, Sineu i Sant Joan de Sineu, Petra, Artà, Manacor, Felanitx, Santanyí, Campos i Porreres.

També hem de tenir present el rafal de Magalaf, a Montuïri, i la cavalleria de na Bauçana, a Robines.⁴ Per últim, l'església de Mallorca també tenia alguns drets damunt l'illa de Menorca, que li reportava unes 300 lliures anuals.

Durant aquests deu anys, la catedral mallorquina va percebre, en concepte de delmes, un total de 43.813 lliures mallorquines. Pel que fa als cereals, el sud i l'est de Mallorca proporcionaven els màxims ingressos dels delmes de blat, encara que el Migjorn i Llevant també tenien una aportació significativa. La recaptació del delme del blat suposava el 49% de la recaptació total del capítol (Gràfic núm. 1).

Quant al delme del vi, encara que aquest es trobava present per tota l'illa, existien tres àrees summament especialitzades: el terme de Ciutat, Inca en el Raiguer i Alcúdia a la Muntanya. L'aportació d'aquest delme, i per tant de la producció de vi, era molt més estable que la de l'oli i, de fet, representava el 17% del total que rebia el capítol (Gràfic núm. 2).

Com ja hem dit abans, el delme oleícola era més inestable; presentava una concentració territorial més acusada, ja que el 80% es recollia a la Serra de Tramuntana, mentre que xifres més moderades eren aportades pel Raiguer; a la ciutat, al Pla i a Llevant el cultiu era inexistent. Els ingressos derivats d'aquest delme suposaven el 8% del total del capítol, sobretot per les grans fluctuacions interanuals com a conseqüència de les fortes oscil·lacions de la seva producció. Significativa és, per exemple, la brutal davallada en els ingressos d'aquest delme l'any 1401, ja que va passar de 883 lliures a 9. A partir d'aquí, podem apreciar que es varen anar alternant anys bons amb males anyades (Gràfic núm. 3).

Pel que fa al delme de l'hortalissa i del bestiar, es recollien també per tota l'illa. Destacava la producció d'hortalissa a Ciutat i a Inca, encara que aquest delme només representava el 2% dels ingressos totals. D'altra banda, el delme del bestiar estava concentrat majoritàriament al sud i a l'est de Mallorca, i suposava el 8% del total que rebien els canonges (Gràfic núm. 4-5).

3. El delme del capítol a Porreres

Després d'analitzar la documentació concernent a la *Mensa Capitular*, veiem que la producció de Porreres es limitava sobretot al blat i al vi, juntament amb una petita aportació d'hortalisses i de bestiar. Normalment la venda dels delmes es realitzava a la mateixa vila, però durant aquests deu anys apareixen algunes excepcions, com és el cas del bestiar i del blat, que veurem més endavant.

Com ja hem dit abans, la producció de l'hortalissa a Porreres no era gaire significativa, sobretot si la comparem amb altres viles de Mallorca, com Inca, Sineu, Alcúdia o Petra, on era considerable. D'aquesta manera, els ingressos que reportava al capítol de la Seu la venda d'aquest

⁴ ACM, *Còdexs i Capbreus*, CC 3383; f. 164r.

“...Item havia tenia e possehia lavors e ara ha te e possehex lo honorable capitol de mallorches la honor que es apel·lada la cavallaria de na Bausana situada en la parroquia de Robines...”

delme a Porreres no eren gaire quantiosos i, de fet, varen anar davallant progressivament fins a l'any 1407, moment en el qual podem apreciar una lleugera recuperació (Taula núm. 1).

En aquests anys, el delme de l'hortalissa de Porreres va ser venut a diferents persones; a vegades, era adquirit per un únic individu, i altres, per tot un grup; normalment, aquests compradors eren habitants de la mateixa vila. Així, doncs, durant aquest primer decenni del segle xv, trobam com a compradors del delme de l'hortalissa de Porreres: Pere Amat (1400); Pere Riera (1401); Salvador Soler, Guillem Cardell i Bartomeu Riera (1403); Bartomeu Nicolau (1404); Pere Móra, Llorenç Nabot i Bartomeu Riera (1405); Bernat Riera i Guillem Pons (1406); Antoni Riera i Joan Lladó (1407); Antoni Obrador i Bartomeu Riera (1408); mossèn Corbera (1409), i Pere Riera i Simó Cabrer (1410).

Pel que fa al delme del bestiar, veiem una sèrie de particularitats. Des de l'any 1400 fins al 1404, es va vendre amb total normalitat a la mateixa vila, però a partir de 1405 i fins a 1409 tot el delme del bestiar de l'església mallorquina de tota l'illa es va vendre a Ciutat, als jurats de la Universitat de Mallorca, per una quantitat fixa anual de 785 lliures, i varen restar per al capítol 392 lliures i 10 sous.⁵ A partir de 1410, es tornà a vendre en cada una de les viles. Durant els anys que el delme es va posar a la venda a Porreres, tenim constància que els compradors varen ser Joan Salt i Guillem Ferran (1400); Bartomeu Sabet (1401); Guillem Ferrer i Bartomeu Ferrer (1403); Bernat Bramona i Bartomeu Ferrer (1404), i Bartomeu Saurina i Joan Ribes (1410) (Taula núm. 2).

La vinya, juntament amb el blat, era l'element predominant en el cultiu de la vila. Després de Ciutat, Inca, Alcúdia i algunes zones de la Serra, com Sóller o Valldemossa, Porreres era una de les viles que més vi produïa. Lògicament això es reflectia en la recaptació d'aquest delme, que va ser comprat durant aquests anys per Guillem Amat i Antoni Baulenes (1400); Antoni Baulenes i Antoni Nicolau (1401); Julià Riera (1403); Andreu Riera, Antoni Riera i Joan Riera (1404); Julià Riera i Antoni Riera (1405-1406); Joan Riera (1407); Pere Riera i Julià Riera (1408); Antoni Nicolau (1409), i Julià Riera i Andreu Mesquida (1410) (Taula núm. 3).

Amb relació al delme del blat, des de l'any 1400 fins al 1407, els canonges el varen fer dur fins a Ciutat. Una vegada s'havia aplegat, mesurat i portat tot el blat a les sitges de la vila, es transportava fins a Ciutat, on es porgava i es posava a la venda en una botiga llogada expressament per a tal ocasió. Jaume Valcanera era la persona designada pel procurador general del capítol per realitzar tota aquesta feina de transport i venda del blat de Porreres. A més, tot aquest procés era supervisat pel prevere Ramon Nicolau, que després informava puntualment el procurador general de la mesa. A partir de 1408 ja no tenim cap constància que portassin el blat del delme de Porreres fins a Ciutat, ja que va ser adquirit a Porreres per Bartomeu Morro i Antoni Riera. L'any següent, el compraren Julià Riera; Antoni Riera; Bartomeu Trobat; Bartomeu Riera, fill de Miquel Riera, i Bartomeu Riera, fill d'Antoni Riera. En canvi, l'any 1410, el delme del blat fou venut als inquers Pere Gerrer, Jaume Albertí, Antoni Salvat, Pau Piquer, Joan Garrer, Francesc Calvet i Martí Gerrer (Taula núm. 4).

La venda dels delmes de Porreres durant aquests deu anys va suposar per als canonges uns ingressos de 1.750 lliures, que representaven el 4% dels seus ingressos totals.

⁵ ACM, *Mensa Capitular*, MC 2732, f. 2r.

“Item en rabuda lo delme del bestiar de la Ciutat hi de tota la ila als honrats jurats de la Universitat de Mallorques per preu de setcentes vuytanta sinch lliures comunes es la part del honrat capitoll CCCLXXXX II ll. X s.”

4. Distribució de la recaptació de la venda dels delmes

Tota la recaptació producte de la venda dels delmes, no només de Porreres sinó de tot Mallorca, servia per pagar els salaris dels canonges i de tot el personal que feia feina directament per a ells, i per afrontar les despeses tant ordinàries com extraordinàries que tenia la mesa capitular. Hem de tenir present que, entre aquests assalariats, no estaven inclosos els mestres d'obres, manobres, picapedrers o fusters, ja que tots ells cobraven directament de la fàbrica de la Seu.

Aquesta nòmina era bastant àmplia; estava formada pel bisbe de Mallorca, l'ardiaca, el sagristà, el degà, el cabiscol, els canonges, els pabordes, els coadjutors, els domers, el prevere adscrit al benefici de Tots Sants, els beneficiats de l'epístola, el procurador general, els primatxers, el mestre de l'escola de gramàtica, el mestre de medicina, el mestre en cirurgia, el lector de Santa Teologia, el jurista o advocat i el notari del capítol.

Així, doncs, aquests diners servien per pagar les porcions canòniques, les pensions i les distribucions de tots ells. Les dues primeres sempre eren fixes, però en canvi les distribucions podien variar d'un any a l'altre, ja que depenien de si l'eclesiàstic en qüestió havia complert les seves funcions o no. Per tant, els salaris estaven clarament establerts i anaven en consonància amb la importància i la dignitat del càrrec (Taula núm. 5).

Primerament, trobam el salari que el bisbe de Mallorca, que aleshores era Lluís de Prades, rebia de la Seu. El capítol, a través de la mesa capitular, li entregava anualment una suma realment quantiosa, ja que arribava a les 466 lliures 17 sous i 2 diners. En aquesta xifra hi havia inclosa la porció canònica, que per al bisbe era doble, és a dir, de 180 lliures; les distribucions quotidianes de tot l'any, que també eren dobles i que arribaven a les 146 lliures, i dues pensions fixes: una de 65 lliures 5 sous i 2 diners, que li era entregada a la festa de Sant Miquel, i l'altra de 75 lliures a la festa de Nadal. L'any 1400, aquesta quantitat que rebia el bisbe va ser un poc més reduïda, ja que li varen restar les distribucions quotidianes corresponents a 26 dies perquè havia estat absent de Mallorca per un viatge que va realitzar a València.⁶

A continuació es pagaven els salaris de l'ardiaca, el sagristà, el degà i el cabiscol. Cada una d'aquestes dignitats tenia adscrita una porció canònica de 90 lliures. Això feia que el canonge que gaudís d'alguna dignitat tingués dret, a més de la seva porció canònica com a canonge i de les seves distribucions quotidianes, a la porció canònica derivada de l'esmentada dignitat.

Cada un dels canonges que conformaven el capítol catedralici rebia un total de 163 lliures anuals, 90 per les seves porcions canòniques i 73 per les distribucions quotidianes. Si tenim present que a principi del segle xv el capítol estava format per un total de 16 canonges, això representava unes despeses fixes anuals, només en concepte de salaris dels canonges, de 2.608 lliures. Era molt habitual que, en anys de males collites, el capítol no pogués fer efectiva la totalitat dels salaris dels canonges per falta d'ingressos, i que aquests pagaments es fessin en anys posteriors, quan la situació econòmica era més favorable. Aquest va ser el cas, per exemple, del canonge Joan de Pròxida, que l'any 1400, a més de la seva porció canònica corresponent a

⁶ ACM, *Mensa Capitular* MC 2728, f. 30r.

“...Item doni e pagi a monsenyor lo bisbe per les distribucions cotidianes per part doble a el pertanyent per XI meses e V jornas com en lo mes de mag fali XXVI jornas que estech en Valencia en lo dit any MCCCC.”

aquell mateix any, també va cobrar les 60 lliures que li devien de vuit mesos de la seva porció de l'any anterior.⁷

Curiosament, el capítol també pagava anualment una porció canonical de 90 lliures a l'antipapa Benet XIII, més conegut amb el nom de *papa Luna*. Això segurament era motivat pel suport que aquest sempre va tenir de la Corona d'Aragó. El seu procurador, el canonge de la Seu de Mallorca Guillem Vals, era l'encarregat de rebre i administrar aquests diners en nom de l'antipapa.⁸ Aquest pagament es va realitzar fins a l'any 1407.

Segons un decret firmat pel capítol i el bisbe de Mallorca Ponç de Jardí el 12 de març de 1300,⁹ es varen nomenar dos pabordes que s'havien d'encarregar de la gestió econòmica. Més endavant, les pabordies varen arribar a ser quatre i únicament se'n varen beneficiar persones de rang inferiors als canonges, però sense que tinguessin una intervenció directa en l'administració dels béns de l'Església. L'any 1400 encara hi havia només dos pabordes, que rebien una pensió de 75 lliures.¹⁰

D'altra banda, la mesa capitular també es feia càrrec del salari de 58 lliures anuals d'un prevere adscrit al benefici de Tots Sants. Aquest benefici havia estat fundat conjuntament pel bisbe Pere de Morella i el capítol de la Seu el 9 d'agost de 1273 a l'altar de la capella de Tots Sants,¹¹ i constava de dos preveres: un sufragat pel bisbe i un altre pels canonges. Segons la documentació, el prevere Guillem Pons va ser qui va gaudir durant aquesta època de l'esmentat benefici.

Els domers rebien una assignació de 40 lliures anuals; si tenim present que la Seu en tenia quatre,¹² això suposava unes despeses fixes anuals de 160 lliures. Els domers s'alternaven setmanalment en la celebració dels oficis divins, en la presència del cor o en l'administració dels sacraments.

Durant aquest primer decenni del segle XV, el càrrec de mestre en medicina va ser ocupat pel mestre Pere Morro. El capítol li pagava un salari o pensió de 40 lliures anuals, dividides en dues pagues.

La plaça d'advocat tenia la retribució econòmica de 40 lliures anuals. Arnau Albertí va ocupar aquest càrrec fins a final de 1410, moment en què va ser rellevat pel jurista Joan Barard.¹³ No coneixem les causes d'aquesta substitució, però aquell any Albertí només va cobrar la part propor-

7 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2728, f. 31v.

"...Item doni e pagi a mossen Johan de Proxida per la sua porcio canonical per VIII meses que li eren deguts del any MCCC XC nou les quals rebe per el en Jacme Montso procurador seu: LX II."

8 ACM *Mensa Capitular*, MC 2728; f. 31r.

Lo Cardenal darago ara papa. Item doni e pagi a mossen lo cardenal de Arago per la sua porcio canonical per tot lany MCCC XC nou que li era degut les quals reebe per el mossen G. Vals canonge e procurador seu. LXXXX II."

9 ACM *Còdex i Capbreus*, CC 3418; f. 43r.

10 Pabordes de la Seu (1400-1410). Primer paborde: Pere Cardona (1400-1407), Ramon Torrelles (1408-1409), Joanet de Prades (1409-1410). Segon paborde: Remirot de Lori (1400-1403), Martí de Lori (1404-1406), Cardenal de Catània (1407), Gosalbo dixer (1408-1409) i Francesc Rovira (1409-1410).

11 ACM, *Varia*, VA 2723, f. 96r.

12 Domers de la Seu (1400-1410). Primer domer: Antoni Joncar (1400-1404), Blai Despou (1404-1408), Jaume Grau (1408-1410). Segon domer: Gabriel Capela (1400-1408), Tomàs Bisbal (1408-1410). Tercer domer: Payre Martí (1400-1408), Jaume Martí (1408-1410). Quart domer: Miquel Abeyar (1400-1404), Antoni Sans (1404-1410).

13 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2737, f. 38v.

"...Item pagi a mossen Arnau Alberti per la pensio que lonrat capitol li dona per la advocatio del di capitol de dos mesos, so es abril, e juyñ del any MCCCCX, les quals reebe en Johan Alberti procurador seu de quem feu albara. VI II. XIII s. IIII d."

cional a dos mesos de feina, mentre que Barard, en qualitat d'advocat substitut, va rebre cinc mesos de salari.¹⁴ L'any següent ja apareix Joan Barard com a advocat en funcions del capítol.

Les despeses del salari del mestre de l'escola de gramàtica del capítol també eren competència de la mesa capitular. Aquest sou era de 15 lliures anuals, i la tasca d'ensenyar a l'escola va recaure, des de 1400 fins a 1404, en el prevere Blai Despou, que, a més, també era procurador general de la confraria de Sant Bernat.¹⁵ El 1404, Despou va ser nomenat domer de la Seu¹⁶ i la seva plaça de mestre de l'escola de gramàtica va ser ocupada pel també prevere Jaume Grau, que va exercir el càrrec fins a 1408, moment en què va ser nomenat domer per la mort de Despou. A Grau, el succeí Simó Guillem. No sabem on era exactament l'escola, però és cert que els canonges pagaven 5 lliures cada any en concepte de lloguer de l'alberg on estava situada aquesta.¹⁷

El capítol també comptava amb un notari, que s'encarregava de verificar i donar fe tant de les disposicions capitulars com dels plets que mantenien els canonges amb altres institucions o amb particulars. La seva assignació era de 5 lliures anuals, de les quals varen gaudir primer el notari Pere Vidal (1400-1403) i després el notari Joan Mayrach (1403-1410).

Finalment, hem de ressenyar una de les figures més importants en l'administració i la gestió de la mesa capitular: la del procurador general. Aquest responia directament davant el capítol i era l'encarregat de controlar el volum d'ingressos i despeses generats per la mesa; de fet, com a resultat del gran pes que tenia en l'administració, rebia un salari realment quantiós, ja que arribava a les 100 lliures anuals. Des de l'any 1400 fins al 1408, el prevere beneficiat de l'església d'Inca, Guillem Ferrer, va ocupar el càrrec de procurador general del capítol, moment en què va ser substituït pel també prevere Gabriel Seguí.

La mesa capitular també tenia una sèrie de despeses ordinàries anuals i d'altres d'extraordinàries. Pel que fa a les primeres, hi hauríem d'englobar totes les missions que realitzava el capítol per repartir les racions o distribucions dels canonges durant cada una de les tretze festes anuals.¹⁸ A més, també hi havia totes les dades en concepte de pagament de censos i de salaris dels diferents corredors que es desplaçaven als pobles, en nom del capítol, per dur a terme la venda dels delmes. D'altra banda, el capítol, a través de la mesa capitular, també es feia càrrec del pagament de mig

13 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2737, f. 38v.

"...Item pagi a mossen Arnau Alberti per la pensio que lonrat capitol li dona per la advocatio del di capitol de dos mesos, so es abril, e juyn del any MCCCCX, les quals reebe en Johan Alberti procurador seu de quem feu albara. VI ll. XIII s. IIII d."

14 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2737, f. 38v.

"...Item pagi a mossen Johan Barard advocat sustituit del dit mossen Arnau Alberti per la dita advocatio de dos mesos del dit any, so es mag e juliol VI ll. XIII s. IIII d. de quem feu albara.

...Item pagi al dit mossen Johan Barard per tres mesos de la dita advocatio, so es agost e setembre e octubre X ll. de quem feu albara."

15 Confraria de preveres fundada al voltant de l'any 1393, sota l'advocació de sant Bernat, i ubicada a la capella de Sant Bernat de la Seu de Mallorca.

16 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2731, f. 30r.

"...Item pagui a mossen Blay Despou per la sua doma la qual posehia mossen Anthoni Joncar XXXX ll. de les quals rebe Anthoni Joncar X ll. per tres meses que la posehi e lo sobre pus mossen Blay Despou."

17 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2731, f. 37r.

"...Item pagui a mestre Grau per lo loger del alberch de la scola de gramatica per lany MCCCC quatre. V ll".

18 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2730, f. 37r.

"...Dades de reccions de les XIII festes del any les quals se pertexen a les segones vespres e son del any MCCCCIII qui comense en la festa de Pascha."

cavall armat forçat en la persona de Jordi Pertegas, a qui donaven una pensió de 12 lliures i 10 sous anuals, dividida en dos pagaments: el primer a la festa de Sant Joan i el segon a la festa de Nadal.¹⁹

Pel que fa a les despeses extraordinàries, normalment es referien a les tasques de manteniment i adobs d'albergs o cellers que posseïen el bisbe i el capítol a Ciutat o a les viles. Hem de tenir present que totes dues institucions compartien a parts iguals la titularitat dels cellers, i això feia que les despeses també es dividissin. A la documentació, apareixen abundants referències d'aquestes tasques de condicionament. L'any 1404 sembla que es varen fer moltes reparacions en els cellers; així, veiem que el procurador general del capítol va pagar a Guillem Garriga 5 sous i 4 diners pels adobs que aquest va realitzar al celler de Robines.²⁰ També es varen fer adobs al celler de Ciutat, que suposaren un cost total d'11 lliures 5 sous i 8 diners,²¹ i al celler d'Inca, amb una despesa de 5 lliures 8 sous i 7 diners.²² Entre els anys 1409 i 1410, també es va reparar el celler d'Alcúdia per un valor total de 4 lliures 14 sous i 6 diners.

Gràcies al capbreu de Manresa, realitzat el 1405, hem pogut saber on estaven ubicats aquests cellers. El de Robines estava situat a la plaça de Binissalem,²³ mentre que a Ciutat era a prop de la porta del mur de l'Almudaina, vora l'hort del palau del bisbe.²⁴ A Alcúdia, el celler del bisbe i del capítol feia cantonada entre els carrers del portal de Mallorca i el carrer que anava a l'església; a més, afrontava, d'una part, amb la casa de Berenguer Fuxa i, de l'altra, amb la de la dona Serdana.²⁵ A Inca, el celler era en el carrer dit *de la peixateria* i afrontava amb les cases de la família Fuster, les de Guillen Font, les d'Aymerich i les de Guillem Camps.²⁶

19 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2733, f. 32v.

"...Item pagui an Jordi Pertegar per la pensio quel honrat capitoll li dona per lo mig cavall enfre dues pagues del damunt dit any XII lliures X sous."

20 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2731, f. 37r.

"...Item pagui an Guillem Garriga per la part del capitol de adop que feu fer en lo celer de Robines lany MCCCCquatre. V s. IIII d."

21 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2731, f. 37r.

"Item pagui al senyor Nalgayda boter per lo adop que feu al celer de la Ciutat en lany damunt dit [1404] per aquelles onza II. V s. VIII d. que pertanyia a pagar al senyor bisbe e al honrat capitol. VII. XII s. VIII d."

22 ACM, *Mensa Capitular*, MC 2731, f. 38v.

"...Item pagui an Leonart Ferrer per adob que feu fer en lo celer del senyor bisbe e del honrat capitol en la parroquia de Incha. V II. VIII s. VII d."

23 ACM, *Còdexs i Capbreus*, CC 3383, f. 292v.

"...Item de una casa o celler propi e comu dels dits senyors bisbe e capitol situat en la plassa de benissalem, qui es tenguda axi com demunt. E afronte de totes les sues parts ab la plassa."

24 ACM, *Còdexs i Capbreus*, CC 3383, f. 160r.

"...Primo lo palau del reverent senyor bisbe de Mallorches e de la sua dignitat situat dins la Almudayna de la Ciutat de Mallorches detras la dita esgleya Cathedral de Mallorches ab los seus edificis ort e estables e ab unes cases qui ixen vers lo portal del mur de la dita Almudayna continuu al alberch den Jacme Daulesa e ab lo celler qui es comu al dit senyor bisbe e al honorable capitol de Mallorches e ab lo empriu de la aygua de la cequia de la font de la dita Ciutat en alou propi de la dignitat e de la dita esgleya de Mallorches..."

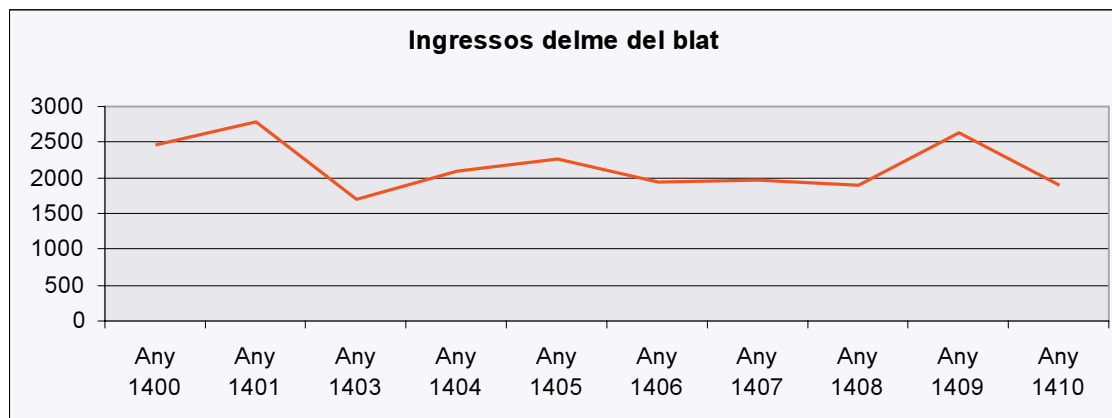
25 ACM, *Còdexs i Capbreus*, CC 3383, f. 279v.

"Alcudia. Item del celler ab botiga e corral situats dins la vila dalcudia comuna e propia dels dits senyors bisbe e capitol e a propi us lur lo qual es tengut axi com demunt. E afronta de una part ab lo carrer del portal de Mallorca e daltra ab lalberch den Berenguer Fuxa e daltra ab altra carrera qui va a la esgleya e daltra part ab lalberch de na Serdana."

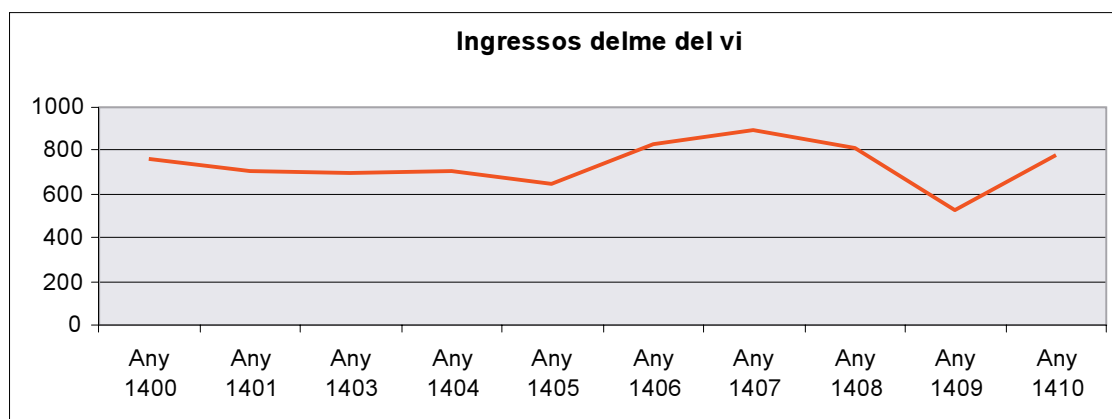
26 ACM, *Còdexs i Capbreus*, CC 3383, f. 261r.

"...Item de un alberch ab botiga celler e estable ab corral situades aguen propi comunes dels dits senyors bisbe e capitol per lur propi us, lo qual es tengut axi com demunt. E afronte de una part ab la carrera publica qui va vers la pescaeria e daltra part ab lalberch dels fusters e ab lalberch den Guillem Font e ab lalberch den Aymerich e daltra ab lalberch den Guillem Camps."

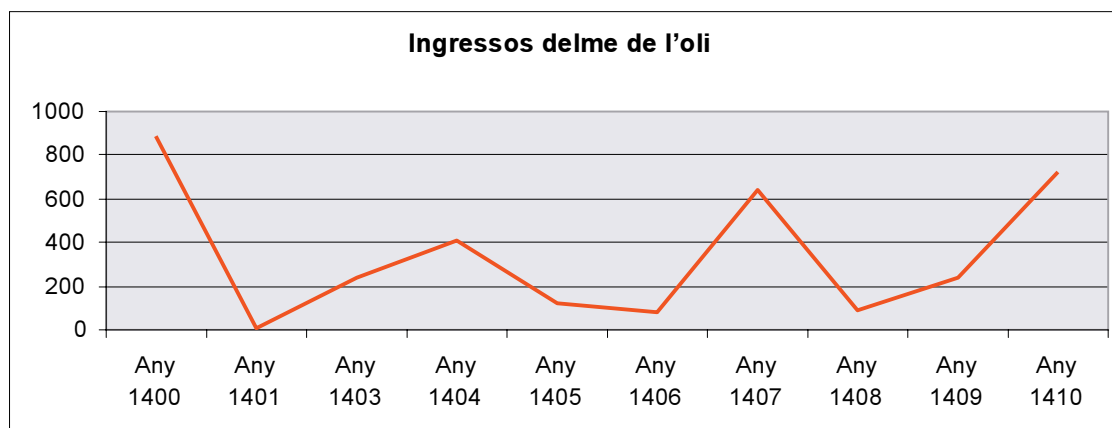
Gràfic núm. 1

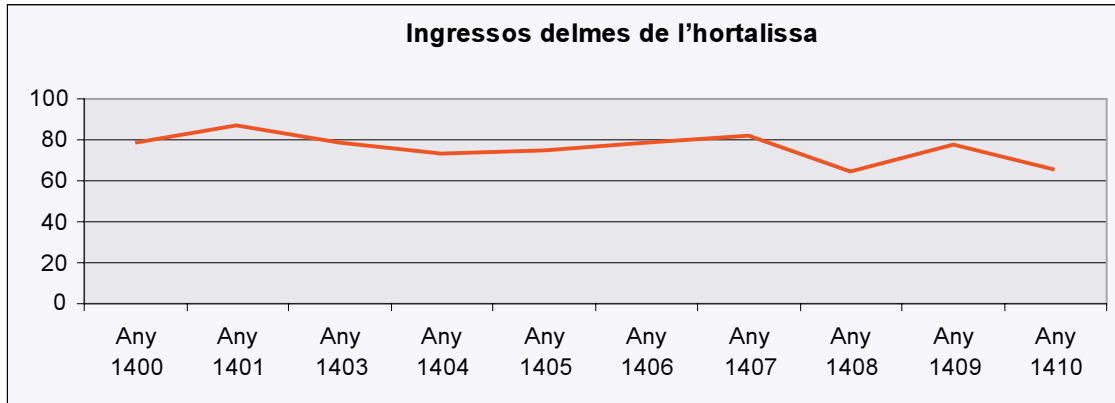
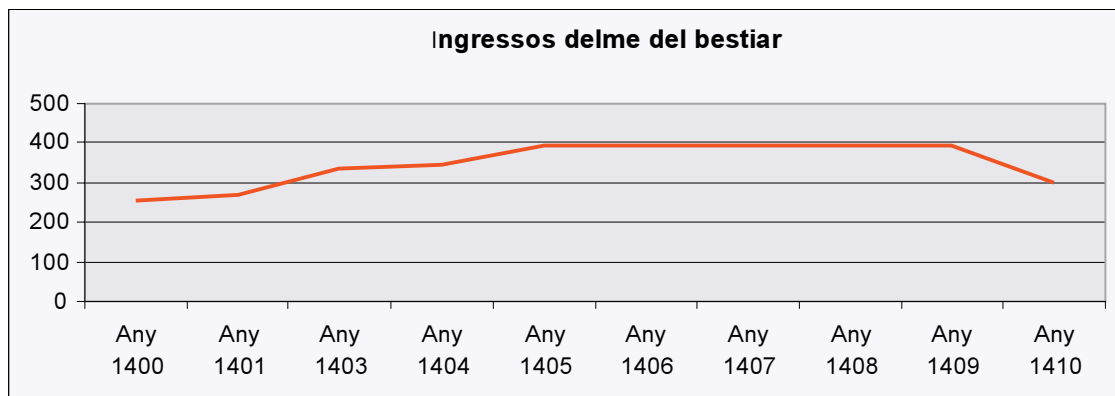

Gràfic núm. 2

Gràfic núm. 3

Gràfic núm. 4**Gràfic núm. 5**

Taula núm. 1**Ingressos per la venda del delme de l'hortalissa de Porreres**

Any	Part comuna	Part del capítol
1400	4 ll. 13 s.	2 ll. 6 s. 6 d.
1401	4 ll. 8 s.	2 ll. 4 s.
1402	-	-
1403	4 ll.	2 ll.
1404	3 ll.	1 ll. 10 s.
1405	3 ll.	1 ll. 10 s.
1406	2 ll. 14 s.	1 ll. 7 s.
1407	3 ll. 2 s.	1 ll. 11 s.
1408	2 ll.	1 ll. 8 s. 6 d.
1409	3 ll.	1 ll. 10 s.
1410	3 ll. 19 s.	1 ll. 19 s. 6 d.

(ll= lliures; s= sous; d= diners)

Taula núm. 2**Ingressos per la venda del delme del bestiar de Porreres**

Any	Part comuna	Part del capítol
1400	16 ll.	8 ll.
1401	13 ll. 10 s.	6 ll. 15 s.
1402	-	-
1403	18 ll. 10 s.	9 ll. 5 s.
1404	20 ll.	10 ll.
1405	venut a Ciutat	-
1406	venut a Ciutat	-
1407	venut a Ciutat	-
1408	venut a Ciutat	-
1409	venut a Ciutat	-
1410	18 ll.	9 ll.

Taula núm. 3**Ingressos per la venda del delme del vi de Porreres**

Any	Part comuna	Part del capítol
1400	25 ll. 10 s.	12 ll. 15 s.
1401	20 ll.	10 ll.
1402	-	-
1403	30 ll.	15 ll.
1404	35 ll.	17 ll. 10 s.
1405	30 ll.	15 ll.
1406	47 ll.	23 ll. 10 s.
1407	50 ll.	25 ll.
1408	16 ll.	8 ll.
1409	22 ll.	11 ll.
1410	50 ll.	25 ll.

Taula núm. 4**Ingressos per la venda del delme del blat de Porreres**

Any	Part comuna	Part del capítol
1400	-	175 ll. 4 s. 6 d.
1401	-	170 ll. 11 s. 5 d.
1402	-	-
1403	-	100 ll. 5 s. 11 d.
1404	-	125 ll. 2 s. 10 d.
1405	-	153 ll. 3 s. 10 d.
1406	-	132 ll. 8 s. 4 d.
1407	-	148 ll. 16 s. 1 d.
1408	280 ll.	140 ll.
1409	384 ll.	192 ll.
1410	380 ll.	190 ll.

Taula núm. 5**Porcions canòniques i pensions anuals**

Bisbe	180 ll.
Ardiaca	90 ll.
Sagristà	90 ll.
Degà	90 ll.
Procurador general	100 ll.
Cardenal d'Aragó	90 ll.
Canonge x 16	90 ll.
Paborde x 2	75 ll.
Coadjutor	60 ll.
Prevere-beneficiat Tots Sants	58 ll.
Domer x 4	40 ll.
Mestre en medicina	40 ll.
Jurista-advocat	40 ll.
Primatxer x 2	23 ll. 11 s.
Beneficiat de l'epístola x 2	21 ll. 11 s.
Mestre en cirurgia	20 ll.
Mestre de l'escola de gramàtica	15 ll.
Lector de la lliçó de la Santa Teologia	15 ll.
Notari per als plets del capítol	5 ll.

BIBLIOGRAFIA

ALOMAR, G. [et al.] (1995). *La catedral de Mallorca* (coord. Aina Pascual). Palma: Olañeta.

CAMPANER, Álvaro (1967). *Cronicón Mayoricense*. Palma: De Ayer Ediciones.

CATEURA BENNÀSSER, Pau (2008). *L'administració atrapada: crèdit, finances i adaptacions fiscals en el regne de Mallorca (segle xv)*. Palma: El Tall.

DOMENGE MESQUIDA, Joan (1997). *L'obra de la Seu: el procés constructiu de la Catedral de Mallorca en el tres-cents*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

MATEU MAIRATA, Gabriel (1985). *Obispos de Mallorca*. Palma: Ediciones Cort.

PÉREZ I MARTÍNEZ, Llorenç (1988). *Ramon de Torrelles, primer bisbe de Mallorca*. Palma: Col·lecció la Seu.

SASTRE MOLL, Jaume (2007). *La Seu de Mallorca (1390-1430). La prelatua del bisbe Lluís de Prades i Arenós*. Palma: Consell de Mallorca.

SASTRE MOLL, Jaume (2008). *La tesorería del reino de Mallorca durante su época de esplendor*. Palma: Ajuntament de Palma: Universitat de les Illes Balears.

Gabriel Móra, un prevere porrerenc en el cercle d'humanistes de la Ciutat de Mallorca

MARIA BARCELÓ CRESPI

Gabriel Móra va néixer a Porreres en data desconeguda, però tot indueix a situar-la a mitjan segle XV, i morí probablement després de 1527. El fet de considerar-lo un humanista és més per l'entorn en el qual va viure i per la relació amb persones o famílies imbuïdes de la nova mentalitat que no per una obra enquadrada en els ideals estètics o literaris vinguts d'Itàlia. Això no obstant, la inquietud envers el nou moment cultural és ben palesa en la seva biografia. Com a confessor i biògraf de sor Isabel Cifre, n'ha deixat la semblança en una obra manuscrita, conservada a la biblioteca de Can Vivot a Palma, que, de moment, és un dels pocs textos del qual sabem que és l'autor.

Es tracta d'un personatge fins ara més aviat poc conegut.¹ Tot i així, Vicenç Mut ja en va escriure: “*Fue un caballero muy calificado, rico, de muy virtuosas costumbres, y limosnero.*”² Per la seva banda, Joaquim Maria Bover el va incloure entre els noms d'escriptors balears del seu *Diccionari*.³

Va ser vicari de la parròquia de Sant Miquel de la Ciutat de Mallorca i gaudí d'un benefici a la parròquia de Santa Eulàlia i també a la catedral de Mallorca a partir de 1489. Ocupà alguns càrrecs relacionats amb la seva condició d'eclésiàstic, com el de procurador de la caixa de Sant Bernat, vulgarment dita dels preveres,⁴ bosser de la Seu almenys del 1499 al 1504 i domer de la Seu.⁵ Efectivament, el dia 3 de gener de 1502 es congregaren a la sala capitular de la Seu els canonges Bartomeu Sureda, doctor en decrets, Gaspar Albertí, Miquel Lopes, Gabriel Burguet, Jaume Miquel Armadans, Antoni Cerdà, Antoni Joan de Busquets, Joan de Soldevila i Miquel Gual. En aquesta reunió, entre altres temes, es nomenà domer de la Seu Gabriel Móra.⁶

1 Això no obstant, hi ha dos articles sobre la figura de mossèn Móra:

BARCELÓ CRESPI, Maria (2009). “Gabriel Móra, un humanista porrerenc”. *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanista*. XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals, p. 199-211.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2002). “El testament de dos humanistes: Gabriel Móra i Gregori Genovard”. *BSAL*, núm. 58, p. 281-290.

2 MUT, Vicente (1655). *Vida de la venerable madre soror Isabel Cifre, fundadora de la Casa de la Educación de la Ciudad de Mallorca*. Palma, p. 18.

3 “Gabriel Mora: presbítero beneficiado en la parròquia de San Miguel de esta ciudad. Floreció a últimos del siglo XVI. *Noticias sobre la vida, revelaciones y virtudes de la V. Sor Isabel Cifre*. Vió este libro el Dr. Francisco Talladas, pues lo cita en sus opúsculos Mss. y lo vió también el cronista Mut, quien aprovechó sus noticias para escribir la vida que dió a la estampa de la misma sierva de Dios”.

BOVER, Joaquín María (1868). *Biblioteca de Escritores Baleares*. Vol. I. Palma, p. 513.

4 Com a tal procurador, per exemple, el 16 d'abril de 1489, reconeixia haver rebut de Pere Gual, ciutadà, 200 lliures a través de la taula de Joan Angelats, que eren per redimir un cens de 16 lliures. ARM, Prot. M-663, f. 5v.

5 A l'Arxiu Capitular de Mallorca hi ha un llibre d'administració de l'almoïna de mossèn Bernat Sacristà a la Seu de Mallorca, administrat per Miquel Avellà, prevere, com a procurador, essent protector l'egregi misser Esperandéu Espanyol i bosser Gabriel Móra (1499). ACM, A XIII, T. II, núm. 35. MIRALLES SBERT, José (1941). *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*, Vol. I. Palma, p. 165.

6 ARM, Prot. P-433, f. 13-14.

Un exemple de la seva relació amb la Seu es pot entreveure a partir de les següents actuacions. El 14 de març de 1492, en una reunió del capítol, mossèn Móra era designat “*pro signis elemosinarum*”.⁷ En una altra reunió dels canonges, del divendres 26 d’octubre de 1509, sembla que es feia ressò de l’entrega efectuada el 13 d’octubre de 1507 per part de Gabriel Móra de 38 lliures, 6 sous i 4 diners “*pro administraione clavarie elemosine animarum purgatorii*”.⁸

Tenia casa, on vivia, a la parròquia de Santa Eulàlia, prop de l’església de Montis-ion, almenys des de 1477, amb un portal i en alou propi.⁹ Confrontava amb la casa de Gabriel Mòger, clergue i reputat escultor, i del mercader Bernat Rovira. Aquesta casa s’obria a un carreró que conduïa al forn d’un tal Antoni Sagrera i estava situada “*in loco qui olim erat callus iudeorum in quarum transversia quae exitum habet ante ecclesiam Montis Sion alias vocata la asglesieta del Call*”.¹⁰ El dimarts, 9 de setembre de 1522, venia a Joan Estrany, prevere, “*quandam botigiam de pertinenciis cuiusdam algurffe*”, situada a la parròquia de Santa Eulàlia, en el carrer o travessia que anava cap a l’església de Santa Maria de Montis-ion. Aquesta botiga confrontava amb via pública, l’esmentada algorfa, l’hort de la Criança i la casa del venedor. El preu de la venda va ser de 8 lliures. En foren testimonis Bartomeu Móra, clergue, i Jaume Binimelis, blanquer.¹¹ Aquestes dades són suficients per situar de manera precisa la ubicació de l’immoble.

1. La vinculació amb Porreres

Sens dubte pertanyia a alguna de les riques famílies pageses locals. Encara que passàs a viure a la ciutat, no es va desvincular ni de familiars ni de coneguts, així com tampoc de les vicissituds de la parròquia de Porreres.

Entre els seus familiars sabem de l’existència d’un germà, Pere,¹² també clergue, qui ocupà el càrrec de rector de Porreres davant l’absentisme del rector *de iure*, i és probable que l’unís algun parentiu amb el notari porrerenc Damià Móra.¹³

Va mantenir relació amb clergues porrerencs contemporanis, com és ara Agustí Ferran (àlies *Agost*), Ponç Feliu, Antoni Salom i d’altres, amb alguns dels quals coincidí a la Ciutat de Mallorca. El prevere Antoni Salom, en el seu primer testament redactat davant el notari Joan Porquers el 4 de juliol de 1481, elegia com a marmessors els germans Gabriel i Pere Móra.¹⁴ En un altre testament, redactat pel mateix notari, es feia referència al fet que el seu confessor era el seu paisà Gabriel Móra.¹⁵ Un i altre documents són mostra de les bones relacions que l’unien amb capellans del seu poble.

Seguí de prop les vicissituds que afectaven la parròquia, en especial les que derivaven de la possessió del càrrec de rector. Les rendes de l’esmentada parròquia eren importants i això

7 ACM, Actes capitulars 1.624, f. 185.

8 ACM, Actes capitulars 1.626, f. 199v.

9 BERNAT ROCA, Margalida (2000). “Libre de Reparations de Cases de la present Ciutat de Mallorques (1525)”. *BSAL*, núm. 56, p. 123.

10 ARM, Prot. B-502, f. 47-48 i Prot. M-728, f. 29v-30v.

11 ARM, Prot. B-118, s/f.

12 Una dada del dia 8 de març de 1514 es refereix a un tal Pere Móra, prevere beneficiat a la Seu. Potser es tracti del germà de Gabriel Móra. ARM, Prot. B-133, f. 11v.

13 A l’Arxiu del Regne de Mallorca només es conserven quatre protocols d’aquest notari, els que corresponen a les signatures M-726, M-727, M-728 i M-729.

14 ARM, Prot. P-452, f. 249-249v.

15 ARM, Prot. P-452, f. 250-251.

implicava que la rectoria de Porreres fos disputada per més de dos.¹⁶ Així, el dimecres, 8 de juny de 1474, Pere Sabater, prevere, rector del castell reial de Ciutat, prometia a Gabriel Móra i a Pere Móra pagar-los una quantitat que els devia.¹⁷ Val a dir que Pere Sabater era canonge d'Elna, rector de la capella del castell reial, capellà de la capella del rei, a més de rector de Porreres. Però era un rector absentista i el 12 de novembre del mateix any es procedia a la venda de tots els fruits de forment, blats, ordi, civada, vi, llegums, hortalissa i altres drets corresponents a l'església parroquial de Porreres per a l'any present fins al primer de maig vinent. Aquests drets pertanyien a Pere Sabater per concessió reial i els venia a Gaspar Albertí, canonge de la Seu, pel preu de 210 lliures. N'eren testimonis Jaume Oliver, Jaume Asbert, el ciutadà Guillem Desmàs "*dierum minor*" i el prevere Gabriel Móra.¹⁸

El dimarts, 17 de maig de 1485, mossèn Móra va ser testimoni de l'acte pel qual Bernat Albertí, donzell, fill del cavaller del mateix nom, actuant com a procurador de Gonçal, bisbe de Barcelona i rector de Porreres, llogava a Pere Móra i a Joan Móra,¹⁹ un i altre preveres i habitants de Porreres, la rectoria per un període de tres anys, amb tots els fruits i pertinences, delmes de blat, vi i altres i tots els emoluments, drets, prerrogatives, etc. Entre les condicions de l'acord o pacte, figurava que els porrerencs havien de pagar-li 200 lliures anuals portades a la ciutat, la meitat per Nadal i la resta per Pasqua. Actuaven com a fermances Guillem Desmàs, ciutadà, aleshores "*degens in parrochia de Porreras*, i Pere Móra, anomenat *de la Plaça*".²⁰

Altrament, el dimarts, 11 de juny de 1499, es va dur a terme l'acte d'arrendament de la rectoria de Porreres. És a dir, davant l'absència del rector Lluís de Santàngel, el seu procurador (en aquest cas actuava com a tal Lluís de la Cavalleria) llogà al prevere Pere Móra (germà de Gabriel Móra) l'esmentada rectoria amb els fruits, rendes i pertinences. Pere Móra acceptà totes les clàusules del lloguer, que suposava el termini d'un any i el pagament de 150 lliures que s'havien de satisfer la meitat per Nadal i l'altra meitat per Pasqua de Resurrecció. Actuaren com a testimonis el pagès Joan Móra, el prevere Joan Móra, fill de l'anterior, i l'escrivà Antoni Jaume.²¹ Amb tot, es pot deduir que aquesta família Móra comptava amb diversos capellans.

El nostre protagonista disposava de certes propietats a Porreres. Són diverses les referències documentals que testimonien l'existència d'un patrimoni immoble en mans de Gabriel Móra. Almanco era posseïdor d'una vinya,²² de la meitat d'una peça de terra i vinya²³ i d'una sort de terra i vinya.²⁴

16 BARCELÓ CRESPI, Maria (2000). "Notes sobre algunes rectories mallorquines a les acaballes del segle xv: el cas de Porreres". *Estudis Baleàrics*, núm. 37, p. 71-80.

17 ARM, Prot. M-260, f. 70v.

18 ARM, Prot. P-426, f. 80.

19 El 1513 hi ha documentat un Joan Móra, prevere, beneficiat a la Seu. Tal vegada sigui aquest personatge. ARM, Prot. B-131, f. 16v.

20 ARM, Prot. P-640, f. 93v-94.

21 ARM, Prot. C-2.658, f. 126-126v.

22 El 13 d'abril de 1475 Pere Mesquida venia a Joan Mesquida, tots dos porrerencs, una quarterada de terra, una part de la qual confrontava amb una vinya del prevere Gabriel Móra, pel preu de 10 lliures, a més de satisfer alguns censos. ARM, ECR 68, f. 324-324v.

23 El 17 d'abril de 1480 venia a Pere Riera la meitat d'una peça de terra i vinya, gravada amb diversos censos, pel preu de 29 lliures. ARM, ECR 68, f. 388v.

24 El 18 d'abril de 1480 venia al prevere Andreu Mesquida una sort de terra i vinya, gravada amb diversos censos, pel preu de 70 lliures. ARM, ECR 68, f. 389-390.

Al mateix temps el presenten com a receptor de censos. El dijous, 4 de novembre de 1479, reconeixia que de Mateu Nebot de Porreres, per redempció de 6 lliures censals que gravaven una sort de terra i garriga i que li pagava cada any per la festa de Sant Martí, havia rebut 75 lliures a través del prevere Pere Móra de Porreres. Testimoniaren l'acte Damià Company, clergue, i Guillem Vilasclar, picapedrer.²⁵

Pocs dies després, del 10 de novembre, data una carta del notari Joan Porquers “al molt honorable e virtuós prevera lo discret mossèn Rafel Marimon en Porreras”, on deia que el prevere Pere Móra, “compatriota vostra”, havia venut o encarregat 6 lliures censals a Gabriel Móra, prevere, aleshores habitant d'aquesta ciutat, sobre un alou de Gabriel Mesquida. Li pregava que, en el seu nom i en presència de dos testimonis, l'esmentat Mesquida hi donàs el consentiment, ja que així era necessari. El notari desconeixia si l'alou era sobre un alberg, un camp o una vinya. Li pregava que li certificàs això perquè, en cas de lluïció de l'alou, no li fos presentada fadiga ni pagament de lluïisme. És de suposar que l'escrit era per no desplaçar-se i per la confiança que li tenia, i per això li deia “offerint-me per vos fer semblants e maiors coses”.²⁶ Dos dies més tard escrivia una missiva a Joan Porquers; li feia saber que en el dia present havia pres la ferma de Gabriel Mesquida, qui consentia en l'esmentat encarregament que obligava un alou d'un quartó de terra situat en la seva alqueria (sa Bastida) de la parròquia de Porreres, el qual afrontava d'una part amb l'alqueria d'Alcoraia, d'altra part amb l'alqueria de Benifet i de dues parts amb la possessió de l'esmentat Gabriel Mesquida. Els testimonis de la presa de la ferma havien estat Joan Marimon i Joan Castelló de Porreres.²⁷

El dilluns, dia 17 de maig de 1484, el ja esmentat Antoni Salom, llavors beneficiat a la Seu, venia a Gabriel Móra 2 quarteres de forment censals pel preu de 20 lliures, a pagar per la festa de Sant Pere i Sant Feliu, portades a Ciutat, que feia Antoni Verger, fill de Vicenç Verger de Sineu, per una sort de terra anomenada dels Pins, que fou del difunt Joan Rebassa, tinguda sota alou de Martí Rossinyol, ciutadà, i que Salom establí a Verger. N'eren testimonis Joan Riera, notari, i Anselm Porquers, escrivà.²⁸

Gabriel Móra, el dijous dia 21 de 1522, donava a Antoni Móra, àlies *Cervera*, “*conasanguineum meum*” i habitant de la parròquia de Porreres, tres quarteres i mitja de forment censal, de nombre de cinc, que feia el prevere Joan Móra, oncle (*avinculi*) d'Antoni, per una sort de terra anomenada na Corona, situada en el terme d'aquella vila. Els testimonis eren Agustí Ferran i Jaume Ferrandell, preveres, beneficiats a la Seu.²⁹

Tal vegada part del seu patrimoni devia provenir de l'oncle Joan Jaume de Porreres, que el designà hereu universal, segons consta en el darrer testament redactat davant el notari Bernat Baulenes el 8 de gener de 1473. Un document del dissabte, 3 de juliol de 1479, situa Gabriel Móra en el paper d'hereu complint com a tal. Antelm Sant Just de Calvià i el seu fill Pere reconeixien haver rebut del prevere 40 lliures que el testador llegava a Joaneta, aleshores esposa de Pere Sant Just i filla de Bartomeu Jaume de Binissalem, difunt. Aquesta quantitat era el dot. Actuaren com a testimonis el prevere Jordi Morro i el teixidor Joan Miquel.³⁰

25 ARM, Prot. P-408, f. 234-236v i 241-241v. Document repetit al protocol P-374, f. 98.

26 ARM, Prot. P-374, full solt entre f. 98v i f. 99.

27 ARM, Prot. P-374, full solt entre f. 98v i f. 99.

28 ARM, Prot. P-407, f. 107-108v. Repetit a ARM, Prot. P-379, f. 57v-58.

29 ARM, Prot. B-118, sense foliar.

30 ARM, Prot. P-374, f. 61-61v.

ARM, Prot. P-408, f. 246-246v.

A Ciutat posseïa, a més d'unes cases en el Call, un hort situat fora murada, entre la porta Pintada i la de Sant Antoni, que restava obligat en alou del monestir de les monges de Jonqueres de Barcelona, a més de distints censos a particulars i que el 12 de gener de 1502 donà al prevere Pere Trull.³¹ Tenia aquest hort perquè li'n féu establiment el prevere Jordi Andreu el 1484. Desconeixem, però, els béns de l'heretat de Cristòfol Bazes, prevere, l'hereu del qual fou Gabriel Móra segons testament fet davant el notari Miquel Llitrà el 8 de juliol de 1488.³²

També percebia rendes a la ciutat. El dijous, dia 18 de juny de 1517, revenia i restituïa a Burguèsia Moiana, vídua de Ramon de Moià, ciutadà, i al seu fill Ramon de Moià 6 lliures, 13 sous i 4 diners que li feia cada any la Universitat el 24 de juliol, en virtut de la venda "*per vos mihi facte*" l'any anterior. El preu era de 7 lliures, 1 sou i 9 diners.³³

Tal vegada era per atendre les rendes del patrimoni, a més d'altres assumptes, que necessitava un procurador. El dia 13 de desembre de 1518 nomenava procuradors Ferran i Joan Ventayol, preveres.³⁴

Com s'ha dit, no es desvinculà de la gent de Porreres, encara que de vegades simplement actuava de testimoni davant notari a favor de porrerencs. A tall d'exemple, el dia 26 d'agost de 1482 testimoniava a favor d'Antoni Rovira i de la seva muller Angelina en l'acte d'establiment a Guillem Móra de mitja quarterada de terra a s'Olivar.³⁵ El 13 de juliol de 1506 els preveres Gabriel i Joan Móra actuaren de testimonis en l'acte de venda de 6,5 quarteres de forment censal pel preu de 65 lliures per part de Vicenç Móra de Porreres i de la seva muller Caterina a Robert Desmàs, ciutadà.³⁶ El 7 d'abril de 1490 el documentam juntament amb Guillem Barceló, de Porreres, tot reconeixent deure a Francesc Bartomeu 22 lliures *mercantiliter* pel preu de 20 quarteres de forment.³⁷ El dissabte, 1 de setembre de 1515, Gabriel Móra reconeixia a Gabriel Móra, àlies *Barceló*, prevere, i Antoni Móra, àlies *Servera*, habitants de Porreres per cobrar i rebre tot allò que li era degut a Porreres.³⁸

2. Relació amb distingits clergues

És sabut que almenys el 1479 ja estava instal·lat a la Ciutat de Mallorca. En aquells anys, a les acaballes del quatre-cents, a la ciutat hi havia un grup de clergues porrerencs, entre els quals destacaven Ponç Feliu, Antoni Salom, Miquel Móra³⁹ o Joan Móra,⁴⁰ alguns d'ells beneficiats a la Seu. Segur que devia conèixer el també porrerenc Miquel Mesquida, capellà humanista, l'inven-

31 ARM, Prot. M-591, f. 7v-8.

32 ARM, Prot. M-663, f. 5v.

33 ARM, Prot. T-465, f. 60.

34 ARM, Prot. N-27, f. 108v.

35 ARM, Prot. P-163, f. 50v.

36 ARM, Prot. M-733, f. 31-31v.

37 ARM, Prot. C-199, f. 217.

38 ARM, Prot. M-728, f. 87v-88. Pot prestar-se a confusió el fet que coincideixen dos preveres amb el nom de Gabriel Móra. Desconeixem qui era i quina relació tenia amb el nostre protagonista el Gabriel Móra àlies *Barceló*, que també era prevere i beneficiat a la Seu. L'hem documentat el 30 d'abril de 1518. ARM, Prot. M-729, f. 54v. Per altra banda, el 7 d'agost de 1520 Gabriel Móra figura com a procurador del venerable Gabriel Móra àlies *Barceló*. ARM, Prot. M-729, f. 111v-112.

39 Miquel Móra, beneficiat a la Seu, testà el 3 de setembre de 1519 davant el notari Antoni Nadal. ARM, Prot. N-29, f. 44-45.

40 El dimecres, 29 de març de 1503, Gabriel Móra i Joan Móra, preveres beneficiats a la Seu, actuaven de testimonis en un acte referent al dot d'una neboda de Joan Miquel, també prevere beneficiat a la Seu. ARM, Prot. M-727, f. 30-30v.

tari del qual, datat el dia 23 d'octubre de 1526, ens assabenta que sobre una taula foren trobats 62 llibres i dins una caixa d'àlber, a la casa del lul·lista i humanista Joan Cabaspre, 32 més. Es tracta de llibres religiosos, lul·lians, de sants, filosòfics, bíblics, de gramàtica, de teologia i també d'autors clàssics, com és ara Ciceró, Terenci o Virgili.⁴¹

A part dels porrerencs, va mantenir algun tipus de relació amb el cercle de capellans que compartien certes inquietuds culturals i que es movien per la Seu, entre els quals cal esmentar Bartomeu Caldentei, "*in sacra pagina magister*", un dels introductors de la impremta a Mallorca. Quan féu testament, el dia 10 de març de 1489, mossèn Caldentei elegia com a marmessors el mercader Lluís Pardo, el lul·lista i prevere Francesc Prats i el també prevere Gabriel Móra. En aquest testament s'especificava que volia ser enterrat a la capella de Sant Bernat de la Seu, alhora que entre les deixes feia un esment especial al seu nebot Guillem, fill del germà Antoni, amb aquestes paraules: "*Item lego Guillermo Caldentey nepoti meo sive nebot filio dicti magistri Antonii Caldentey omnes libros meos Logice et Ffilossofie quos ego teneo.*"⁴² El 23 de novembre de 1500, Gabriel Móra el combregà i poc després morí. Va ser soterrat el dia 28.⁴³

Amb Francesc Prats, ja s'ha dit que compartí la marmessoria de Caldentei.⁴⁴ S'identifica Prats com un destacat lul·lista i home interessat per la novetat que suposava la impremta. Era cunyat del notari Miquel Abellar, conegut, entre d'altres coses, per la seva rica biblioteca, on eren presents importants obres dels autors clàssics i dels principals humanistes.⁴⁵

Per la seva banda, Bernat Duran també era un dels beneficiats a la Seu, benefici que canvià amb la rectoria d'Escorca i d'aquesta manera Tomàs Tomàs, fundador del col·legi de Lluc, així tornà a la Seu. Bernat Duran fou marmessor de Joaneta, muller del sastre Pere Grasser (1469);⁴⁶ marmessor de Beatriu de Pinós; confessor de Margalida, muller de Felip Fuster, cavaller (1486);⁴⁷ confessor d'Antonina de Pacs i Segarra, germana d'Agnès de Pacs; confessor que endemés oficià el funeral de Francina de Sant Martí, muller de Lluís Sanglada (1479);⁴⁸ confessor i marmes-

41 ARM, Prot. G-96, f. 15.

HILLGARTH, J. N. (1991). *Readers and books in Majorca. 1229-1550*. Vol. II. Paris, p. 732-734.

Hillgarth ha escrit: "A la primera meitat del segle XVI, l'única col·lecció d'un clergue que conté -d'entre els cent volums de la seva biblioteca- fins a setze llibres de Llull, era la de Miquel Mesquida, un sacerdot que vivia fora de la ciutat, a Porreres, i Mesquida era amic del mestre lul·lià Joan Cabaspre; probablement el seu interès per Llull procedia d'ell. Entre els seus llibres predominen els de Teologia". HILLGARTH, J. N. (1998). "Els començaments del lul·lisme a Mallorca". *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. I. Barcelona, p. 21-34.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2002). "Llibres i lectors a Porreres (segle XVI)". *Programa de les Festes de Sant Roc*, p. 23-25.

42 ARM, Prot. A-76, f. 132-132v. Document publicat per GARAU, Jaime L. (1920). "Sobre la primitiva impremta en Mallorca. Documentos relacionados con ella" IV. *BSAL*, núm. XVIII, p. 147-148.

43 ACM, Llibre de Sacristia any 1500, f. 21.

MUNTANER BUJOSA, Juan (1958-59). "La primera impremta mallorquina". *BSAL*, núm. 31, p. 495.

PASCUAL, Miquel (1987). *Bartomeu Caldentei*. Felanitx.

44 LLOMPART, Gabriel (1979). "Francesc Prats, *Devotio Moderna*, humanismo y lulismo en Miramar". *Actas del II Congreso Internacional de Lulismo*. Vol. I. Palma, p. 279-306.

45 AGUILÓ, E. (1897-1898). "Inventari dels bens y heretat den Miquel Abeyar, notari, notable bibliòfil mallorquí del segle xv". *BSAL*, núm. VII, p. 417-422, 435-440 i 448-452.

HILLGARTH, J. N. (1991). *Readers and books in Majorca*. Vol. II. Paris, p. 162 i 563-575.

46 ARM, Prot. P-363, f. 174.

47 ARM, Prot. P-453, f. 189.

48 ARM, Prot. T-855, f. 59v-61v.

sor de Lluís Sanglada (1480);⁴⁹ confessor de Francesc Joan de Sant Martí (1480);⁵⁰ confessor i testimoni en el testament de Rafel d'Olesa, fill de Rafel d'Olesa, doctor en lleis (1480),⁵¹ i també marmessor de Pere Carbonell, prevere (1485).⁵² Aquest mateix any venia a Joan Romeu, prevere beneficiat a la Seu, unes cases situades a la zona de l'Almudaina de Ciutat, prop del celler del palau episcopal.⁵³

Un altre capellà era Gabriel Vaquer, de tanta vinculació amb el santuari de Lluç. També ocupà el càrrec de domer de la Seu i, a més, el documentam, per exemple, com a marmessor de Miquel Garau, mercader,⁵⁴ marmessor i testimoni del testament de Francisca Moix, muller de Jeroni Nicolau, ciutadà (1508), entre molts altres.⁵⁵

S'han d'afegir més noms, com el de Gabriel Roig, Jaume Roig,⁵⁶ Pere Calders,⁵⁷ Guillem Albertí⁵⁸ o Jaume Seguí. A l'inventari d'aquest darrer, prevere de Pollença que aleshores vivia a la ciutat, redactat el dia 11 de desembre de 1498, s'indicava que tenia 39 llibres a casa de Gabriel Móra, llibres que en la seva majoria eren de temàtica religiosa, propis de la tradició medieval, com una Bíblia, obres de sant Agustí, de Ramon Llull o el conegut *Flos Sanctorum*, però també s'esmentaven obres d'autors clàssics, com Tul·li, o del primer Renaixement, com Dant o Petrarca.⁵⁹

Alhora també tenia tracte amical amb alguns canonges de la Seu, com Esperandeu Espanyol i Pacs, Arnau de Santacília, Gabriel Burguet⁶⁰ i d'altres, encara que va ser sobretot amb Gregori Genovard que l'uní una especial amistat, com es veurà més endavant.⁶¹

Sembla, que a casa seva acollí el clergue Bartomeu Móra, parent seu.⁶²

3. Procurador de la confraria dels preveres de Sant Bernat

El 3 de desembre de 1485, Gabriel Móra, com a procurador de la confraria dels preveres de Sant Bernat de la Seu, i Joan Pol, prevere, procurador de Santa Eulàlia, reconeixien que Arnau

49 ARM, Prot. T-855, f. 88v-91.

50 ARM, Prot. T-858, f. 20-22v.

51 ARM, Prot. T-855, f. 86v.

52 ARM, Prot. P-163, f. 113.

53 ARM, Prot. P-162, f. 292.

54 ARM, Prot. T-510, f. 88-90v.

55 ARM, Prot. T-510, f. 125v-126v.

56 El dia 3 de setembre de 1483 era testimoni de la venda d'unies cases de Jaume Roig, prevere, a Joan Pol, prevere. ARM, Prot. P-162, f. 189.

57 Va ser domer de la Seu i Gabriel Móra fou testimoni del seu inventari, datat el dissabte, 9 d'octubre de 1484. ARM, Prot. S-60, f. 41v.

58 El dia 11 de març de 1491, Gabriel Móra i Joan Porquers, notari, com a marmessors del prevere Guillem Albertí, *quondam* segons constava en el testament fet davant el notari Francesc de Milia el 23 de març de 1485, venien a Miquel Sala, prevere beneficiat a la Seu, un alberg prop de la porta de la sacristia de la catedral pel preu de 30 lliures, per així satisfer despeses de l'herència de l'esmentat Albertí. ARM, Prot. M-269, f. 21-21v i M-278, f. 9v-10.

59 ARM, Prot. T-858, f. 53v-57. HILLGARTH, J. N. (1991). *Readers and books in Majorca. 1229-1550*. Vol. II. Paris, p. 600-601.

60 Arnau Burguet, ciutadà i germà del canonge, va fer testament el dimecres, 5 d'octubre de 1496, i expressava el desig que el seu confessor Gabriel Móra li celebràs, després del seu òbit, les misses de sant Amador i de la Sirventa. ARM, Prot. T-857, f. 188v-201.

61 BARCELÓ CRESPI, Maria. "Gregori Genovard i Espanyol entre el cercle de canonges humanistes" (en premsa).

62 ARM, Prot. B-118, s/f.

de Santa Cília, doctor en *quiscun* dret, canonge i rector de Santa Eulàlia, i Gabriel Escarp, preveres, domer de la Seu i beneficiat de Santa Eulàlia, havien pagat setanta lliures per redimir un cens de sis lliures que pagaven els aniversaris de Santa Eulàlia a la confraria de Sant Bernat. N'Arnau Llitrà, escrivà, i Joan Lladó n'eren els testimonis.⁶³

El 8 de març de 1490, mossèn Móra, juntament amb Gabriel Vaquer i Rafel Branca, preveres procuradors de la caixa de Sant Bernat de la Seu i dels aniversaris de Santa Eulàlia, reconeixien que Jordi Gual, ciutadà, els havia lliurat cinquanta lliures provinents de censos.⁶⁴ Val a dir que, en la societat d'aleshores, el cobrament i el pagament de censos era pràctica habitual.

4. Capellà de les monges del monestir de Santa Elisabet

Va exercir de capellà del monestir de Santa Elisabet, popularment conegut com *de Sant Jeroni*, des de 1500 (o abans) fins a 1522.⁶⁵ Succeí mossèn Guillem Grua en la capellania. És probable que hi conegués l'humanista Benet Espanyol, *Hispano*, el qual freqüentava aquest monestir.⁶⁶ Hom recorda l'episodi protagonitzat per Espanyol quan pronuncià un sermó per calmar els agermanats que havien entrat al convent i havien fet malbé un crucifix. Sí que hi va tractar amb persones de tarannà humanista, com el notari Miquel Llitrà, el canonge Gregori Genovard, els clergues Gabriel Vaquer, Bernat Duran o el metge Guillem Caldentei.

Se'l documenta en diferents esdeveniments importants de la vida quotidiana del monestir, com el moment de beneir la campana major, de nom Jerònima Elisabet, dedicada al pare de l'orde i a la titular de la casa. A mossèn Móra li devem la relació dels pagaments efectuats pel monestir a l'autor del notable retaule de Sant Jeroni. Aquest fou encomanat a un dels millors pintors de l'època de Mallorca, mestre Pere Terrencs, que ja comptava amb una excel·lent producció de retaules per a diverses esglésies mallorquines. La priora i el pintor signaren el contracte de l'obra en poder del notari Miquel Llitrà, escrivà del monestir.⁶⁷ Intervingué en l'elecció de la primera priora el 1510 i en l'estructuració de la comunitat, i intercedí en la concòrdia entre el monestir i els germans de sor Agnès Gual.

En els primers anys de vida, el monestir veié augmentar la seva esquifida economia amb donacions o llegats de persones que s'havien confiat espiritualment a mossèn Móra. Sens dubte el seu assessorament influí en el fet que els benefactors del monestir fossin més i les aportacions més quantioses. En aquest sentit cal citar, sobretot, dues persones d'edat que professaren en l'orde jerònim, sor Maria Sunyera⁶⁸ i sor Agnès Gual; tres homes de posició benestant, com Joan Centurió, Pere Valls i Joan Desbac; diversos preveres, o el mateix Gabriel Móra.

63 ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (2000). *Els pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia, 1400-1545*. Vol. III. Palma, p. 115.

64 ARM, Prot. T-824, f. 184v-187. Document repetit, incomplet, al Prot. T-825, f. 87v-88v.

65 El seu pas per les jerònimes queda ben reflectit en documentació diversa conservada a l'arxiu del monestir i estudiada per ESTELRICH I COSTA, Josep (2002). *El convent de Santa Elisabet, 1317-2000. Beguins, terceroles, jerònimes*. Palma, p. 139-166.

66 BOVER, August (1997). "Benet Espanyol i la 'Devota Contemplació' (Palma de Mallorca 1541)". *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*. Vol. I. Barcelona, p. 81-90.

67 ESTELRICH I COSTA, Josep (1991). "El Retaule de Sant Jeroni". *Pere Terrencs i la seva taula de Sant Jeroni*. Palma, p. 38.

68 BARCELÓ CRESPI, Maria (2005). "Beguines i beates mallorquines en els anys de la tardor medieval". *BSAL*, núm. 61. Palma, p. 46-48.

El dimarts, 20 de novembre de 1515, sor Margalida Costa, priora, amb el consentiment de les altres monges, i Gabriel Móra feien definició de tots els béns, així com dels deutors del monestir. El mateix dia també ho feien amb Gaspar Genovard, canonge, i Joan des Bac, ciutadà.⁶⁹ El 29 d'octubre de 1517 Gabriel Móra, davant el notari Damià Móra, amic i familiar, féu aixecar acta notarial en la qual donava al monestir un alberg seu situat en la travessa davant l'església de Monti-sion, dita del Call, i que havia comprat a la dona Caterina, vídua de Jaume Mollet, el 13 d'octubre de 1477, quan tot just degué instal·lar-se a Ciutat. La donació no estava exempta de condicions, com és ara que les monges celebrassin cada dijous la missa major de l'ofici de *Corpore Christi* i al final l'absolució baixa al peu de l'altar per l'ànima del mateix mossèn Móra, de sor Maria Sunyera i de la beguina Isabel Cifre i, a més, que el primer dijous de cada mes fos fet un aniversari per la seva ànima i la del seu oncle Joan Jaume de Porreres. El 9 de novembre del mateix any, els protectors del monestir Joan des Bach i Gaspar Genovard, en nom de la priora, vengueren l'alberg per cent lliures a Caterina, vídua del cavaller Joan Terriola.⁷⁰

La darrera retribució rebuda del monestir data del dia 11 d'agost de 1522 i hi consta que la monja clavària li entregà 10 lliures per les misses i aniversaris que el capellà hi havia celebrat. Tal vegada els anys i la salut impedié seguir amb l'activitat desenvolupada des de temps enrere.

Pocs dies després mossèn Móra féu el seu darrer testament, en el qual tenia ben present el monestir de Sant Jeroni.

Encara els dies 4 i 5 de setembre participà, amb mossèn Guillem Grua, vicari general, i el canonge Genovard, en les cerimònies de l'elecció de priora, que recaigué en sor Margarida Costa. Ara per ara, és la darrera intervenció documentada de mossèn Móra en el monestir.

La comunitat li restava molt agraïda, fins al punt que, en vida seva, celebrava un aniversari pel seu pare. Així consta que: “a 22 de dit [gener], dia de Sanct Vicent, se fa aniversari per l'ànima de Antoni Móra, quondam, pare del venerable mossèn Gabriel Móra prevere, sacerdot e confessor de la present Casa. Aquest aniversari se fa voluntariament per lo convent per amor e obligació de diversos treballs ha haguts dit sacerdot per la Casa.”⁷¹

5. Una especial relació amb la família Gual

Són diversos els documents que testimonien una amical relació de Gabriel Móra amb la família Gual, d'alguns membres de la qual fou el confessor. El dijous, 16 d'abril de 1489, reconeixia haver rebut de Pere Gual, ciutadà, 200 lliures per redimir 16 lliures censals. No s'explicita si eren particulars o per a la caixa de Sant Bernat, vulgarment dita *dels venerables preveres*, de la qual era procurador. Hi actuaren de testimonis Pere Llitrà, menor de dies, i Carles Llitrà, escrivà.⁷²

El 20 de gener de 1494, davant el notari Martí Terrers, testava Maria, muller de Joan Gual. Entre les deixes, consta una gramalla al seu confessor Gabriel Móra. És interessant veure, a efectes de relació social, alguns detalls del seu testament. Així, els marmessors eren el seu fill (i

69 ARM, Prot. E-25, f. 55.

70 ESTELRICH I COSTA, Josep (2002). *El convent de Santa Elisabet, 1317-2000. Beguins, terceroles, jerònimes*. Palma, p. 162.

71 ESTELRICH I COSTA, Josep (2002). *El convent de Santa Elisabet, 1317-2000. Beguins, terceroles, jerònimes*. Palma, p. 166.

72 ARM, Prot. M-663, f. 5v.

hereu) Ramon Gual, i els gendres Francí Berard, doctor en lleis, i Francesc de Caulelles. Els testimonis eren Nicolau Espanyol, Mateu Sala, Perot Espanyol, Ferran Moix, Huguet Pont i Nicolau Espanyol, menor, tots ells membres de l'oligarquia ciutadana.⁷³

El dissabte, 10 de gener de 1495, el canonge Esperandéu Espanyol, juntament amb el doctor en lleis Francesc Berard i el prevere Gabriel Móra actuaven d'àrbitres i a la vegada de testimonis en la controvèrsia sostinguda entre els germans Joanot i Antoni Gual, motivada per l'herència del seu pare, Pere Gual, ciutadà, i de la seva àvia Antonina, dels quals eren hereus.⁷⁴

Del 14 de setembre de 1497 data el contracte matrimonial entre Antonina Gual, filla de Joan Gual, amb Miquel de Verí (fill de Joan de Verí, ciutadà, i de Marquesina), del qual era testimoni el prevere Gabriel Móra juntament amb Carles de Galiana. La quantia del dot aportat per la núvia és prou significativa, perquè arribava a 1.300 lliures. Aquesta quantitat provenia de: 150 per llegat del seu pare; 50 per llegat de la seva mare; 200 per llegat de l'àvia Antonina; 225 per donació del germà Ramon; 25 per llegat de la germana Francina, muller de Francesc Joan de Caulelles, ciutadà, i 200 per donació del germà Joanot. Tot plegat fa palesa la solvència econòmica de la família.⁷⁵ El mateix dia mossèn Móra tornava a actuar de testimoni quan Joanot Gual, doctor en lleis, es comprometia a entregar en temps de núpcies les 200 lliures a la seva germana, així com les 225 del seu germà Ramon.⁷⁶ I de bell nou era testimoni, en la data ja indicada, a favor de Miquel de Verí quan aquest reconeixia que els futurs cunyats Joanot i Ramon Gual es comprometien a l'entrega de les 1.300 lliures.⁷⁷

El 30 d'abril de 1515, Joan Gual, cavaller, i el seu germà Antoni Gual, ciutadà, fills de Pere Gual, d'una part, i la priora Margalida Costa juntament amb la vicària Antonina d'Espanya i Maciana Busqueta, Caterina Llulla, Maria Sunyera, Batista Mates, Jerònima Desmàs, Antonina Planes, Joana Joana, Susanna Amisca (?), Agustina Aixertella, Magdalena Vanrella, Damiana Fareta, Joana Trobada, Paula Rossellona, Isabel Mascarona, Anna Avellana, Elisabet Albertina i Caterina Trobada, monges del monestir i orde de Sant Jeroni, professes i monges capitulars congregades com era costum, a més d'Agnès Gual (filla de Pere Gual i germana dels querellants), de l'altra part, reconeixien com a àrbitres Joan Andreu, doctor en lleis, i Jaume d'Olesa, ciutadà, en la causa existent entre els germans Gual contra les monges. Els donaven potestat i autoritat per arribar a una solució. Aquest compromís fou prorrogat en diverses ocasions. N'eren testimonis Gabriel Móra i Gabriel Cotoner, per part de les monges, davant el notari Gaspar Esteve. Per part dels Gual, davant el notari Antoni Nadal, ho eren Hug des Mas, ciutadà, i Miquel Clavera.⁷⁸

El 24 de juliol de 1517 testimoniava en la concòrdia que va seguir a una controvèrsia entre les monges de Sant Jeroni, d'una part, i membres de la família Gual, de l'altra part, amb relació a uns béns de sor Agnès Gual.⁷⁹ Aquesta, filla de Pere Gual i de Joana, es casà en primeres núpcies amb Miquel Desclapers i, en segones, amb Francí Berard. Estimava la comunitat jerònima i, així, el 21 de maig de 1513 féu donació al monestir de vint-i-cinc lliures, cinc sous i onze diners censals

73 ARM, Prot. T-857, f. 126-127v.

74 ARM, Prot. T-830, f. 28v-30v. Repetit al Prot. T-831, f. 12-12v.

75 ARM, Prot. T-448, f. 52v-54v.

76 ARM, Prot. T-448, f. 50v-51v i f. 51v-52.

77 ARM, Prot. T-487, f. 105v-106v.

78 ARM, Prot. E-25, f. 11-12v.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2009). "Nova documentació sobre el monestir de les monges jerònimes de la Ciutat de Mallorca". *Miscel·lània homenatge a Josep Estelrich i Costa*. Sant Joan, p. 51.

79 ARM, Prot. N-27, f. 73 i 74.

que rebia sobre la Universitat. Una vegada vídua, ingressà al monestir i li féu entrega de tots els seus béns, amb l'oposició dels seus germans Joanot i Antoni. Per tal motiu, aquests mogueren una qüestió contra el monestir, fins que s'arribà a una concòrdia per la qual treballaren el canonge Arnau Albertí i els protectors del monestir Joan Desbac i Gaspar Genovard (germà del canonge).

L'avinença fou signada el 24 de juliol de 1517 en presència de Joan Centurió, de família de mercaders d'origen genovès, i mossèn Gabriel Móra. El 17 de gener de 1518, sor Agnès féu professió solemne dins la clausura, en presència de Gabriel Móra, i aportà en dot tot quant tenia, que només en censals abastava una renda anual de cent quinze lliures i quinze sous. Sor Agnès morí el 2 de setembre de 1546.⁸⁰

6. Promotor de la Criança

Mossèn Móra coneixia sor Isabel Cifre perquè era parroquiana de Sant Miquel i, com s'ha dit, n'era vicari. Amb el temps, fou el seu confès i potser aquesta relació l'encaminà cap a la fundació del col·legi de la Criança.⁸¹ Tot i així, les monges jerònimes desitjaven que ingressàs al seu orde, però sembla que mossèn Móra li tenia previst un altre destí. A la biografia es diu que, en els inicis del monestir de Sant Jeroni, Isabel digué al seu confessor d'aleshores, mossèn Duran, que hi volia entrar, però una veu la féu desistir perquè més plaent seria el servei que prestaria fora d'aquella clausura.

La fundació d'aquesta institució educativa femenina va tenir lloc el 1510, encara que l'aprovaació dels estatuts va tardar uns anys, i en foren els promotors Gabriel Móra, juntament amb Gregori Genovard, Jaume d'Olesa i Guillem Caldentei.

Calia habilitar una casa per adaptar-la com a seu de la Criança i acollir-hi les donzelles. Ja s'ha dit on tenia casa mossèn Móra, situada a la parròquia de Santa Eulàlia, "*in loco qui olim erat callus iuadeorum in quarum transversia quae exitum habet ante ecclesiam Montis Sion alias vocata la asglesieta del Call.*"⁸² Una altra dada apunta que el dia 5 de febrer de 1514 Gabriel Móra donava al pareire Guillem Estrany, a la seva muller Joaneta i a Joan Estrany, el seu fill clergue, part d'unes cases seves (només algorfa i botiga) situades a la parròquia de Santa Eulàlia, a la travessa per on es sortia davant l'església del Call. Confrontava amb una altra casa seva i amb la de Gregori Genovard, canonge de la Seu.⁸³ La coincidència amb l'emplaçament del futur col·legi de la Criança és evident.

El dilluns, 7 de febrer de 1519, els jurats concedien un diner d'aigua de la síquia de la Ciutat per a la casa de Gabriel Móra i de Gregori Genovard.⁸⁴ El mateix passava el 19 de març

80 BARCELÓ CRESPI, Maria (1996). "Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis". *BSAL*, núm. 52. p. 224-225.

ESTELRICH I COSTA, Josep (2002). *El convent de Santa Elisabet, 1317-2000. Beguins, terceroles, jerònimes*. Palma, p. 158-159.

81 AGUILÓ, Estanislau de K. (1896). "Sor Isabel Cifre (1545)". *BSAL*, núm. 6, p. 210-211.

AGUILÓ, Estanislau de K. (1896). "Transloción del cadáver de sor Elisabet Cifre (1675)". *BSAL*, núm. 6, p. 329-330.

LLOMPART, Gabriel (1975). "Los estatutos reformados del colegio femenino mallorquín de la 'Criança', fundado por Elisabet Cifre (1467-1542)". *Hispania Sacra*, núm. 28, p. 125-145.

MATEU MAIRATA, Gabriel (1986). *Sor Isabel Cifre (1467-1542). Fundadora del Colegio de la Crianza*. Palma.

CRUZ PÉREZ, Esther; BORDOY BORDOY, Mª José (2000). "La Criança: una aportació humanística a l'ensenyança". *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanista*. Palma, p. 311-326.

82 ARM, Prot. 1.502, f. 47-48.

83 ARM, Prot. M-728, f. 29v-30v.

84 ARM, EU 29, f. 13.

vinent, però la concessió va ser de dos diners a Guillem Caldentei i s'indicava expressament per a la casa de la Criança, situada a la parròquia de Santa Eulàlia, “*satis proppe ecclesiam del call*”.⁸⁵

7. Qui eren els altres “fundadors”?

Gregori Genovard i Espanyol, conegut com a lul·lista i humanista, a més de mestre en Sagrada Teologia,⁸⁶ era fill de Gaspar Genovard i Sala i de Francesquina Espanyol i Pacs, neboda d'Agnès de Pacs.⁸⁷ Era, per tant, nebot del canonge i també humanista Esperandéu Espanyol i Pacs. D'aquest home de lletres, Gregori, se'n conserva un retrat, obra potser del segle XVII, exposat a la Criança. És autor dels *Capítols e regles de reculliment per la casa de la Criança de Mallorques*. Fou rector de l'Estudi General Lul·lià entre 1495 i 1533 i canonge de la Seu des de 1504 a 1533, any de la seva mort.⁸⁸

En diverses ocasions fou tramès a la cort, per part dels jurats, per tractar diversos assumptes, com intentar posar fi a la querella derivada del testament de Beatriu de Pinós.

Per altra banda, és sabut que Joan Bonllavi, lul·lista català, publicà el 1521 a València una edició en català del *Blanquerna* de Llull per encàrrec del canonge Genovard.⁸⁹

Jaume d'Olesa i Sanglada, fill de Rafel d'Olesa, és reputat com un destacat home de lletres ben immers en el nou corrent humanístic.⁹⁰ El seu pare, Rafel d'Olesa, figura entre els promotors de la fundació del convent de Jesús per part de Bartomeu Catany, acreditat lul·lista. Maridà amb Antonina de Sant Martí i passà a ser cunyat de l'home de lleis Bartomeu de Verí, un altre humanista. També era nebot del jurista Bernat d'Olesa, marit de Romia Rovira, dona que destacà per la seva afeció lul·liana. Jaume devia tractar mossèn Móra almenys per la relació que mantenia amb les monges jerònimes, ja que figura entre els que es cuidaven de la col·lecta que es feia a algunes esglésies i convents de la ciutat a favor de les monges del monestir de Santa Elisabet.⁹¹ També es coneix el seu suport a la fundació d'Agnès de Pacs. Hom el considera un autor fecund en el terreny literariocultural, un dels més interessants de la Mallorca del trànsit entre els segles XV i XVI.

Pel que fa al felanitxer Guillem Caldentei i Sagrera,⁹² doctor en arts i medicina, per una banda, era nebot del lul·lista Bartomeu Caldentei i, per altra, era nét del mestre d'obres Guillem Sagrera. Casat amb Joana Cardils, una vegada vidu abraçà el clergat. Tenia, per part de la dona, una possessió a Porreres anomenada el Rafal Roig. Tal vegada Gabriel Móra pogué conèixer-lo per la relació amb Porreres o a través de l'amistat amb el seu oncle. Caldentei s'enquadra en el

85 ARM, EU 29, f. 28v-29.

86 Prova de la seva relació amb persones de noves idees és que el dimecres, dia 5 d'octubre de 1519, nomenava procurador seu Joan Cabaspre, destacat humanista. ARM, Prot. V-287, f. 97v.

87 BARCELÓ CRESPI, Maria; COLL TOMÀS, Baltasar; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1999). *Espanyols i Pacs. Poder i cultura a la Mallorca del segle XV*. Palma.

88 ARM, Prot. M-175, f. 438v-349.

89 LLOMPART, Gabriel (1976). “Siluetas cuatrocentistas del lulismo mallorquín”. *BSAL*, núm. 35, p. 178-179.

90 ENSENYAT PUJOL, Gabriel (1999). *La literatura catalana medieval a Mallorca*. Palma, p. 70-71.

BARCELÓ CRESPI, Maria; COLL TOMÀS, Baltasar; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1999). *Espanyols i Pacs. Poder i cultura a la Mallorca del segle XV*. Palma, p. 166.

91 BARCELÓ CRESPI, Maria (1996). “Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis”. *BSAL*, núm. 52. Palma, p. 215.

92 Sobre alguns aspectes de la vida i obra de Guillem Caldentei, veg.: CONTRERAS MAS, Antonio (1995). “La primera obra mèdica mallorquina impresa”. *Medicina Balear X*, núm. 2. Palma, p. 95-99.

corrent de metges renaixentistes. Publicà a Pavia, el 1496, el primer llibre de medicina imprès obra d'un mallorquí.

Entre tots quatre existien interessos i objectius comuns, a més de lligams amicals.⁹³

Gabriel Móra, qualificat gairebé sempre de *venerable* en els documents, va escriure una biografia de sor Isabel Cifre.⁹⁴ L'arxiver de la Seu, Josep Barberí, el dia 22 de setembre de 1816 féu entrega del llibre a fra Lluís de Vilafranca, caputxí. Com és sabut, després de la Desamortització la biblioteca dels caputxins va ser comprada pel marquès de Vivot i, per tal motiu, una transcripció literal de l'obra en qüestió es troba al palau Vivot. N'existeix una còpia amb data del 27 de juny de 1944 i indica que és exacta fins i tot pel que fa a les faltes d'ortografia.

Sovint s'ha repetit que mossèn Móra havia escrit el llibre de la verge sor Isabel cap al 1483, la qual cosa és qüestionable, atès que la monja va néixer el 1467 i va morir el primer dia de maig de 1542. És a dir, no hauria pogut escriure la seva vida, sinó simplement els anys de la seva joventut. De fet, l'obra és un diàleg (de vegades un monòleg) en què ella explica els seus desitjos, les inquietuds que té i les seves preocupacions contades en confessió i se'n fa l'escriptura per tenir-ne memòria. Es contenen visions i miracles d'una dona devota, humil, caritativa, pacient i contemplativa, que dedica gran part del seu temps a les oracions i dejunis per defugir les temptacions del dimoni.

En el manuscrit es reflecteix el misticisme: “té desitg de morir no per esser fora de treballs i malalties más bé per esser ajustada al seu espòs celestial”; les visions: “a la quaresma predicant mossèn Caldentei veu el Sant esperit sobre ell i un altre dia la Verge Maria predicant amb ell”; les profecies: “lo món és molt vell e no pot durar molt”; les curacions: “si feu lo dit señal de la creu sobre alguna malaltia ab devotió serà curada e si preneu medicines feu hi lo señal de la creu car moltes vegades les medicines són nocives e, creheu-me que jo so experimentada del que dich”.

Són ben pocs els aspectes personals, familiars o socials que s'hi entreveuen. Així i tot, hi ha algunes referències a la mare i a una germana; a mestre Caldentei, que entén fins i tot parlant llatí; al convent de Sant Jeroni; a dones que acudeixen a ella per ser instruïdes, o a les indulgències del papa per al regne de Granada.

8. Relació amb persones i famílies de certa influència social

Efectivament, el prevere porrerenc, a Ciutat, devia freqüentar la casa d'una sèrie de famílies, la majoria emparentades entre si, que, a part de poder econòmic i reputació social, tenien cert interès dins l'ordre cultural (Gual, Moix, Pacs, Valentí...). En alguns casos n'era el confessor, i el tracte de confiança es manifestava encara més en el moment d'elegir marmessor, i en altres casos se'l reclamava a l'hora de prestar testimoni davant notari. Els exemples, a partir dels anys noranta, quan el prestigi de mossèn Móra era manifest, són abundants.

El 22 de desembre de 1491 Antonina de Pacs i Segarra, vídua de Joan Gual, en el seu testament li deixava una gramalla de dol, igual que a Bartomeu Caldentei i a Bernat Duran, el seu confessor.⁹⁵ El dijous, dia 18 de setembre de 1495, en el testament de Lleonard Cabaspre, ciutadà, era designat marmessor, juntament amb el fill Joan Cabaspre, reconegut humanista, el nét Joan

93 Entre les moltes mostres, es pot retreure que el 21 de juny de 1516 Guillem Caldentei nomenava procurador Gabriel Riera perquè exigís el que li era degut, i un dels testimonis era el ciutadà Gaspar Genovard, germà del canonge Gregori. ARM, Prot. B-134, f. 63.

94 Vull agrair a mossèn Josep Estelrich que m'hagi facilitat consultar una còpia d'aquest llibre.

95 ARM, Prot. S-60, f. 88-91v.

Riera i el bisbe de gràcia.⁹⁶ Per la seva banda, Francina de Puigdorfilà i Bac, muller de Gaspar Genovard i Espanyol (germà del canonge Gregori Genovard i Espanyol i nebot del canonge i lul·lista Esperandéu Espanyol i Pacs), a l'hora de testar, el 29 de novembre de 1495, es recordava del seu confessor, el designava marmessor i li deixava, com a testimoniança de la seva amistat, una gramalla amb capulla de drap de llana de dol.⁹⁷ Seguint en el marc de les famílies al·ludides, hem d'afegir el cas de Ramon Vivot, gendre del cavaller Albertí de Dameto, de qui també era confessor; el 19 de febrer de 1497, en el testament el reconeixia com a marmessor.⁹⁸ El 9 d'agost de 1497, se l'esmenta també com a confessor i executor testamentari de Pereta, vídua del notari Pere Martorell. La testadora volia que mossèn Móra celebràs, per a la seva ànima, les trenta-tres misses de Sant Amador a l'església que ell volgués, i per a això deixava quaranta sous, i les misses de la Sirventa, per a la qual cosa deixava allò acostumat.⁹⁹ Altrament fou encarregat d'executar el testament d'Anneta, muller del donzell Joan de Puigdorfilà, redactat el 27 de setembre de 1498.¹⁰⁰ Un altre exemple seria el de marmessor del testament (30 d'octubre de 1500), a més de confessor, de Caterina de Puigdorfilà, muller de Nicolau Espanyol, menor.¹⁰¹ El dimecres, 12 de gener de 1502, Berenguer de Montornès, donzell, casat amb Joana de Galiana, en el seu testament nomenava marmessors, entre d'altres, el seu confessor Gabriel Móra i Pons Feliu, preveres, de Porreres.¹⁰² El mateix dia la mencionada Joana de Galiana feia el mateix i li deixava 10 lliures per ser el confessor.¹⁰³ Igualment se l'esmenta com a confessor el 30 del mateix mes i any en el testament d'Angelina, vídua de Gabriel Gual, ciutadà.¹⁰⁴ El dilluns, 16 de maig de 1505, Gabriel Móra, prevere, era designat marmessor del testament de Caterina Serra, vídua de Gaspar Sala, donzell. Compartia marmessoria amb Joan Terriola, cavaller i doctor en lleis; Joana, vídua del donzell Joan Fuster, i Caterina, muller d'Antoni Nadal, mestre en medicina. Caterina Serra deixava a cada marmessor una gramalla de drap de dol amb capulla i, a més, al seu confessor Gabriel Móra la quantitat de 100 sous. Mossèn Móra també n'era testimoni, juntament amb Antoni Cifre i Antoni Pau, sastres, entre d'altres. La dona Serra morí el 3 d'agost de 1511.¹⁰⁵ El dimecres, 27 de gener de 1507, Gabriel Móra i el notari Joan Porquer, marmessors del prevere Gabriel Albertí, segons consta en el seu darrer testament, del dissabte 23 de març de 1485, venien al prevere Miquel Sala un alberg de la dita heretat, situat "prope januam sacrae Sedis", pel preu de 32 lliures.¹⁰⁶ També fou elegit marmessor per Joan Centurió, persona molt lligada al monestir de Sant Jeroni.¹⁰⁷ Del dijous, 28 d'abril de 1519, data un document d'afegits i rectificacions del testament de Berenguer de Montornès, que s'havia redactat el 19 de desembre de 1515. En el testament deixava 100 sous als pobres vergonyants, que havia de distribuir el seu confessor Gabriel Móra. En la rectificació, el donzell volia que fos la seva muller Elionor la que els repartís, amb consell de Gabriel Móra.¹⁰⁸

96 ARM, Prot. C-157, f. 43-43v.

97 ARM, Prot. A-75, f. 85-87 i Prot. P-453, f. 85v.

98 ARM, Prot. T-858, f. 10-13.

99 ARM, Prot. R-579, f. 115-115v.

100 ARM, Prot. P-453, f. 411-413.

101 ARM, Prot. P-452, f. 134-137v.

102 ARM, Prot. P-453, f. 48.

103 ARM, Prot. T-858, f. 130-131v.

104 ARM, Prot. P-452, f. 369-369v.

105 ARM, Prot. T-859, f. 57v-58v.

106 ARM, Prot. M-278, f. 9v-10.

107 ESTELRICH I COSTA, Josep (2002). *El convent de Santa Elisabet, 1317-2000. Beguins, terceroles, jerònimes*. Palma, p. 159.

108 ARM, Prot. B-143, f. 160-162v.

Així mateix, el 7 de febrer de 1523, la vídua de Francesc Ballester el titulava marmessor en el seu testament.¹⁰⁹

El 14 d'octubre de 1489, juntament amb el donzell Polí Brondo, testimoniava en l'acte de redempció d'un censal de 8 lliures que pagava el monestir de Miramar a Joan Calafat i al seu fill Nicolau Calafat. Cal destacar que els protectors de Miramar eren Bartomeu Caldentei i Francesc Prats, reconeguts humanistes. Per la redempció es pagaren 100 lliures.¹¹⁰ El 16 d'abril de 1495, es prestava una vegada més a fer de testimoni quan Miquel des Puig, notari, i la seva germana Margalida firmaren definició de comptes sobre l'heretat del seu pare, Joan des Puig, i en especial sobre cinquanta lliures que constituïren el dot de la dita Margalida.¹¹¹ El dimecres 9 de juliol de 1505, Gabriel Móra oferia el seu testimoni en l'acte de donació per part de la muller de Berenguer de Montornes, donzell, de 30 lliures a Caterina, filla del pareire Jaume Avellà, amb motiu del seu matrimoni amb Jaume Planes.¹¹² En un document del dimarts, dia 16 de desembre de 1505, Maria Sunyera, futura monja jerònima, feia donació al seu parent Gabriel Martí, ciutadà, “*de insula de la Dragonera mea que fuerat honorabilis Nicolau Sunyer patris mei quam me vendere posse in suo ultimo testament [...] ante ingressum predicti monasterii*”. La donació incloïa “*totam predictam insulam de la Dragonera cum omnibus juribus e pertinenciis*”. Els testimonis foren Gabriel Móra i Joan Miquel, preveres.¹¹³ El dilluns, 20 de juny de 1513, Gabriel Móra era testimoni en una acte relacionat amb Isabel, vídua del cavaller Álvaro Unís.¹¹⁴ També actuà de testimoni en el contracte matrimonial entre Joana, filla de Jaume Vida, ciutadà, i Macià Nadal, ciutadà, establert el dia 1 de juliol de 1513.¹¹⁵ Dimarts, 17 de juny de 1516, Gabriel Móra, àlies *Barceló*, prevere, era testimoni juntament amb Pere Crespí, clergue, en l'acte de venda de 4 lliures censals a Arnau Garcia, ciutadà, pel preu de 50 lliures, per part de Bernat Pals, prevere beneficiat a la Seu, i Berenguer Vivot, donzell.¹¹⁶

D'acord amb la seva reputació, adesiara actuava com a àrbitre per trobar solució en controvèrsies o disputes. D'aquesta manera, en la controvèrsia suscitada per qui seria sor Maria Sunyera i el seu cosí Gabriel Martí, el 24 de novembre de 1505, davant el notari Nicolau Tomàs, s'acordà una avinença; hi actuaren d'intermediaris Francí Bartomeu, ciutadà; Gabriel Móra, prevere, i Nicolau de Muntanyans, canonge conegut entre els cercles d'humanistes.¹¹⁷ Igualment, a la disputa entre Pelai Fuster, donzell, i la seva cunyada Joana, vídua del seu germà Joan Fuster, donzell, s'esmenta Gabriel Móra el 30 d'agost de 1511 per intercedir si els mediadors designats per a aquest fi no donaven solucions. Els àrbitres eren Arnau de Puigdorfilà i Berenguer de Montornes, donzells, i els testimonis, per part de Joan Fuster, Gaspar Aixeló i el seu nebot Joan

109 ARM, Prot. S-605, f. 175-179.

110 GARAU, Jaime L. (1921). “Sobre la primera imprenta en Mallorca. Documentos relacionados con ella. II”. *BSAL*, núm. XVIII, p. 81-82.

111 ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (2000). *Els pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia, 1400-1545*. Volum III. Palma, p. 122.

112 ARM, Prot. M-727, f. 85.

113 ARM, Prot. T-455, f. 128v-129.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2005). “Beguines i beates mallorquines en els anys de la tardor medieval”. *BSAL*, núm. 61, p. 47.

114 ARM, Prot. B-154, f. 40-41.

115 ARM, Prot. M-728, f. 15.

116 ARM, Prot. P-529, f. 72v.

117 ARM, Prot. T-455, f. 119-122 i Prot. T-480, f. 81v-83.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2005). “Beguines i beates mallorquines en els anys de la tardor medieval”. *BSAL*, núm. 61, p. 47.

Aixeló, donzells.¹¹⁸ El dimecres, 18 d'agost de 1515, davant el notari Antoni Carles, Gaspar Albertí, canonge de la Seu, i el seu germà Bernat Albertí, donzell, d'una part, i Gabriel Móra, de l'altra part, arribaren a un acord entre ells sobre deutes mutus. Un dels testimonis era Miquel Aixartell, prevere.¹¹⁹

Esment especial mereix la família Valentí.¹²⁰ En diverses ocasions fou depositari de la confiança de distints membres d'aquesta nissaga tan identificada amb l'ambient humanístic. Així, Maria Moix i Valentí, filla del cavaller Joan Moix i d'Adriana Valentí, muller de Joan Gual i Paes, en el seu testament, datat el dia 20 de novembre de 1494, li deixava una gramalla per ser el seu confessor.¹²¹ També fou marmessor de Ferran Moix i Valentí, segons s'indicava el 10 de febrer de 1498.¹²² Maria i Ferran eren germans i néts de Ferrando Valentí, així com nebots de Teseu Valentí, un i altre destacats humanistes. Anys més tard, el 21 de febrer de 1515, un cosí de l'anterior, Guillem Valentí, fill de Teseu, en el seu testament designava marmessor Gabriel Móra i li deixava una gramalla de dol.¹²³

Al mateix temps, Gabriel Móra fou un prevere que gaudí de la confiança d'homes destacats en el món dels negocis, de les arts o de les professions liberals. Així, el ric mercader Joan Gradolí, cunyat del prestigiós notari Pere Llitrà, el designà marmessor i actuà de testimoni del seu testament, redactat el 29 de maig de 1496 davant el notari Joan Porquers.¹²⁴ El 1497 era l'important pintor Pere Terrencs qui el nomenava marmessor del seu testament.¹²⁵ El 8 de febrer d'aquest mateix any, en el testament del cirurgià Jaume Cebrià, figuren Gabriel Móra, prevere; Miquel Goxat, mercader, i Antoni de Verí, doctor en lleis, als quals deixava una gramalla de dol amb capiró per ser els seus marmessors.¹²⁶ El 9 de gener de 1505 se l'esmenta com a marmessor de Francesca, vídua de Francesc Pardo, ciutadà.¹²⁷ El dia 1 de novembre de 1505, Gregori de Verí, mercader, en el seu testament li deixava mig ducat d'or per ser el seu confessor.¹²⁸ El dia 14 de desembre de 1516 testimoniava en el testament de Maciana, vídua de Salvador Monjo, paraire.¹²⁹ Igualment ho feia el 14 d'abril de 1518 en el testament de Jaume Marcer, ciutadà, el qual deixava 13 lliures a les monges de Sant Jeroni, qui sap si per indicació de mossèn Móra.¹³⁰

118 ARM, Prot. B-129, f. 34-36.

119 ARM, Prot. C-306, f. 11v.

120 BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel (1996). *Ferrando Valentí i la seva família*. Barcelona.

121 ARM, Prot. T-857, f. 126-127v.

122 ARM, Prot. T-858, f. 39v-41.

123 ARM, Prot. R-581, f. 36-36v.

El 4 d'agost de 1516, Guillem Valentí féu un nou testament, en el qual canviava algunes clàusules de donacions menors i feia hereus els seus germans Ferran, Joanot, Pere, Francesc, Teseu, Jaume i Valentí a parts iguals. Dels tres primers, es diu que si "*decreverint /recedere/ extra presentem insulam causa studii seu studiorum quod tamdiuque manebit vel manebunt in dicto studio volo quod omnes frutus totius mee hereditatum deserviant illi vel illis ex dictis fratribus meis qui in dicto studio vacaverint et finito dicto studio tunc temporis fiat dimisio dicte mee hereditates inter omnes dictos fratres et heredis meos*". Gabriel Móra tornava a ser marmessor, juntament amb Joana, mare del testador; el germà Ferrando, doctor en lleis, i Joan Roig, prevere. Guillem Valentí deixava 100 sous a Gabriel Móra. ARM, Prot. R-581, f. 48-49.

124 ARM, Prot. P-451, f. 274-318v.

125 ARM, Prot. C-226, f. 105. Document publicat per BARCELÓ CRESPI, Maria; LLOMPART MÓRAGUES, Gabriel (1998). "Quaranta dades d'art medieval mallorquí". *BSAL*, núm. 54, p. 98-99.

126 ARM, Prot. R-579, f. 109-111v.

127 ARM, Prot. T-510, f. 78-80.

128 ARM, Prot. T-510, f. 81v-82v.

129 ARM, Prot. R-581, f. 52-53.

130 ARM, Prot. N-29, f. 46-47.

9. El testament

Gabriel Móra testà davant el notari Alexandre Brondo el dimecres, dia 27 d'agost de 1522.¹³¹

En el testament, es reflecteix la seva condició de prevere beneficiat a la parròquia de Santa Eulàlia i de capellà de les monges de Sant Jeroni, així com el fet de ser oriünd de Porreres.

Designava com a marmessors, perquè complissin la seva darrera voluntat, el canonge Gregori Genovard, els professors “*in sacro eloquio*” Pere Ballester i Gaspar Olivar, els preveres Agustí Ferran i Joan Jaume, i el notari Damià Móra.

Encomanant la seva ànima en mans i misericòrdia de Déu, elegia sepultura davant l'altar major de l'església de Sant Jeroni, en el túmul fet construir pel prevere Bernat Duran, que en altre temps fou confessor de les monges jerònimes, tant per a ell com per als altres confessors de les monges que el succeïssin.

Volia que els preveres de l'església parroquial de Santa Eulàlia, en processó i creu alçada, procedissin a donar-li eclesiàstica sepultura i, després d'impartir l'absolució, retornassin amb la creu a Santa Eulàlia. Després volia que la missa fos celebrada pels capellans de Santa Eulàlia, en presència de les monges del monestir, amb discreció i sense pompes, i amb la lluminària emprada en la processó, sempre segons la decisió dels marmessors.

Manava que el dia de la seva mort, si era possible, es diguessin vint misses a l'església de Sant Jeroni, és a dir, tres de la Trinitat, cinc de la Creu o de la Passió de Jesucrist, set dels Set Goigs de la Mare de Déu i cinc de rèquiem, i encarregava als marmessors l'elecció dels celebrants.

Entre les deixes, constaven les següents: cinc sous al bisbe de Mallorca; cinc al rector de Santa Eulàlia; cent sous dels seus béns al procurador de la caixa major i confraria de Sant Bernat perquè celebrassin misses matinals en el cor de la Seu; vint sous a les obres de la fàbrica de Santa Eulàlia i altres vint a la confraria de la Verge Maria de la mateixa església; cinc sous a cada un dels monestirs de Sant Domingo, Sant Francesc, el Carme, els trinitaris del Sant Esperit, els franciscans de Jesús fora murada i les monges del puig d'Inca perquè resassin per la seva ànima; dues lliures a cada un dels marmessors que es trobassin presents en el moment de la sepultura.

Anteriorment ja havia deixat doblers en concepte de candeles per cremar a la Seu davant el cos de Jesucrist i les ànimes del purgatori, a l'Hospital General i a l'Hospital dels Mesells, segons consta en albarà a part.

Respecte a l'església de Porreres, deixà cent sous per a les obres, quatre quartans d'oli al bací de les llànties, vint sous al bací de les ànimes del purgatori i dos sous a cada confraria perquè resassin per la seva ànima.

Pel que fa als seus parents, deixava al nebot Antoni Móra i al fill d'aquest, Gabriel Móra, dues quarteres de forment censals que li feia en Proençal de Porreres; a Damià Móra (sembla que es tracta del notari) i la seva muller, dues quarteres de forment censals que li feia Joan Riera; al notari Miquel Nebot i als seus germans Mateu i Bernadina, tres quarteres de forment censals que li feia l'heretat dels seus pares; al nebot Antoni Rosselló, tres quarteres de forment censals de

131 ARM, Prot. B-143, f. 134-136.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2002). “El testament de dos humanistes: Gabriel Móra i Gregori Genovard”. *BSAL*, núm. 58, p. 281-290.

nombre de quatre que li feia pel seu alberg; a Esteve Ferrer, una quartera de forment censal que li feia el propi Ferrer; a la neboda Joaneta, muller de Joan Nebot, una quartera de forment censal que li feia el dit Joan, llegat que restava sota la condició que anàs a parar a la seva filla sor Andrevà, monja de Sant Jeroni, i quan aquesta fos morta revertís al monestir; a Joan Barceló, l'alberg que tenia a la vila de Porreres i que ja habitava; a la neboda Isabel Estelric, cent sous; a Salvadora Sans i a Joaneta Cervera, muller de Gabriel Cervera, nebodes, cinquanta sous a cada una.

També deixava a Gaspar Olivar, "*professor in sacro eloquio*", un llibre titulat *Archiepiscopi Fflorentinensis*, en quatre volums.

Al seu parent Bartomeu Móra, clergue, criat a casa seva, li concedia cent sous.

La seva casa, la llegava a Miquel Móra, mercader.

Designava hereu universal el seu nebot Gabriel Móra, àlies *Barceló*, prevere, fill de Guillem Barceló i d'Anneta de Porreres. En cas que l'hereu morís abans de l'oncle o no pogués assumir l'herència, aleshores aquesta passaria al seu germà Rafel Móra, àlies *Barceló*, estudiant.

Pel que fa als usdefruits de l'heretat, mossèn Gabriel Móra els deixava a Anneta, mare del seu hereu.

Els testimonis del testament varen ser el prevere Joan Borràs, el mercader Francesc Miquel, els teixidors de llana Agustí Caines (?), Antoni Catí i Joan Salort, Pere Brotat de Campanet, Pere Pont de Pollença i el notari Alexandre Brondo.

10. Altres llegats

Existeix un document, ben interessant, del dilluns 25 d'agost, dos dies abans del testament, i escripturat pel mateix notari, que aporta més dades amb relació a les deixes, però referit a gent de Porreres i a l'església parroquial.¹³²

Després de la seva mort, donava, amb una sèrie de condicions, al rector de l'església parroquial de Porreres i al prevere Agustí Ferran quatre lliures censals que li feia la Universitat i Consignació de Mallorca el 13 de juliol. En primer lloc, disposava que cada any i de manera perpètua el 22 de gener se celebràs aniversari solemne amb absolució per l'ànima del seu pare, Antoni Móra, en el seu túmul; el 5 de gener, un aniversari en la mateixa manera i forma per l'ànima de la seva mare, Salvadora; el 17 de desembre, un altre aniversari per l'ànima de Joan Jaume, "*avinculi mei*"; un altre aniversari per la festa de Sant Joan Evangelista per l'ànima del seu germà Joan Móra; un altre aniversari per l'ànima de la seva germana Antonina (casada amb un tal Ferrer); el 23 de març, un altre aniversari per l'ànima de Maria Móra; el dia 11 de juliol, un altre aniversari per l'ànima del seu nebot Joan Móra, prevere, i per la festa de Sant Gabriel, un altre aniversari per la seva ànima.

Volia que donassin, en l'ofici de difunts, dos diners en primer lloc i quatre diners en les segones vespres, dotze diners a matines, dotze diners a la missa major, dotze diners al prevere celebrant i, si hi participaven diaques o subdiaques, en donassin dotze al diaca i sis al subdiaca; altres dotze diners "*pro pulsacione campanarum in ipsius matutinis*", i dos diners per a cera.

Disposava que a cada celebració dels esmentats aniversaris es fes absolució en el túmul on serien sepultats, i també que vuit diners de les quatre lliures anassin al bací de les ànimes del purgatori.

132 ARM, Prot. B-118, s/f.

Manava que de l'administració i distribució d'aquestes quantitats, se'n fessin càrrec Ponç Feliu, Agustí Ferran i Gabriel Móra, àlies *Barceló*, preveres, i si alguna cosa sobrava, que s'aplicàs a la fàbrica de l'església parroquial.

De tot plegat, n'eren testimonis Bernat Custurer, fuster, i Rafel Massot, teixidor de llana.

El mateix dia Gabriel Móra donava (amb efectes després de la seva mort) a sor Caterina Llulla, prioressa del monestir de Sant Jeroni, la quantitat de sis lliures, vuit sous i deu diners censals que li feia la Universitat i Consignació de Mallorca el dia 6 d'octubre i que mossèn Móra havia comprat a Carles de Galiana i Pere Sanglada, donzells, segons consta en document escriturat davant el notari Miquel Mulet el 13 d'abril de 1498. Volia que tots els llibres, és a dir missals, breviaris i altres de qualsevol natura que havia comprat per a les monges, restassin a la comunitat, però amb condicions. En el moment de la seva mort, si hi havia alguna al·lota del seu parentiu en temps de núpcies, disposava que li lliurassin "*librum de genalogia mea per me confectum*". I si alguna parenta seva entrava al monestir, volia que tengués cent sous. Manava que el primer dijous de cada mes, a l'església del monestir celebrassin un aniversari per la seva ànima, després de la missa matutina o major, i que en el cor, agenollades, diguessin set salms penitencials amb lletanies per a la remissió dels seus pecats, així com els de les monges vivents i de les difuntes. La prioressa, amb consentiment de les monges, acceptà la donació. Els testimonis varen ser Agustí Ferran, prevere, i Bartomeu Alomar de Valldemossa.

I encara el mateix dia, com a hereu universal del difunt Joan Jaume de Porreres, segons consta en el darrer testament que féu el 8 de gener de 1473 davant el notari porrerenc Bernat Baulenes, aquell volia i disposava que dels seus béns cada any, entre les al·lotes pobres casadores i els pobres vergonyants de la seva parentela, es distribuïssin quinze quarteres de forment censal, i volia que mossèn Móra, després de la seva mort, continuàs la seva almoïna. Per això comptava amb els següents censals: quatre quarteres de forment portades a Ciutat, que feia Antoni Servera del Pi per la festa de Sant Pere i Sant Feliu del mes d'agost, segons consta davant el notari Bernat Baulenes en escriptura del 5 de juny de 1471; set quarteres i tres barcelles de forment que feia Antoni Maimó de Felanitx, portades a Porreres, segons consta davant el notari Miquel Mulet el 26 de novembre de 1487; una quartera i mitja de forment que feia l'heretat de Joan Móra, prevere, de nombre de cinc quarteres per una sort de terra anomenada la Corona, segons consta davant el notari Antoni Morro, el 12 de novembre de 1485, i dues quarteres de forment que feia Antoni Verger de Sineu, que el mateix mossèn Móra comprà a Antoni Salom, prevere, segons consta en document del notari Joan Porquers del 17 de maig de 1484. La distribució d'aquestes almoïnes aniria a càrrec d'un jurat de Porreres, juntament amb l'hereu de mossèn Móra. Actuaren de testimonis Bernat Custurer, fuster, i Rafel Massot, teixidor de llana.

Ara per ara, es desconeix la data de la seva mort, que s'ha de situar entre el 5 de setembre de 1522 i el 23 de gener de 1526, ja que en un albarà de les jerònimes, fet aquest dia a la reneboda Caterina Gelabert en les seves núpcies, s'esmenta la paraula "*quondam*" referida a mossèn Gabriel Móra.¹³³

133 ESTELRICH I COSTA, Josep (2002). *El convent de Santa Elisabet, 1317-2000. Beguïns, terceroles, jerònimes*. Palma, p. 166.

El cultiu de la vinya a Porreres a final del segle XVII

NÚRIA PLANAS NOVELLA
GABRIEL VIVES FERRER

1. Introducció

La vinya ha estat un cultiu present a les illes Balears des de temps antics. De fet, ja el trobam documentat en textos d'un autor clàssic com Plini (*Hist. nat.*, XIV, 71), que ens diu: "De les províncies hispàniques els vins Lacetans són famosos per la seva abundància, els Tarraconins i Lauronenses per la seva exquisidesa i, d'entre els de les Illes, els baleàrics són comparables als millors d'Itàlia" (Blanes et al. 1990, p. 40).

Les següents etapes històriques també tingueren la vinya com un cultiu de notable importància, com ens fa veure el geògraf Al-Zuhri (s. XIII), que esmenta l'exportació de panses d'Eivissa i l'abundància de vinyes a Menorca. Pere Martell, en els moments previs a la conquesta catalana de Mallorca, també posa de manifest la importància de la vinya, en aquest cas de l'illa de Mallorca (Oliver 2000, p. 11-13).

Però és més a l'època moderna que la vinya s'estén de manera considerable a causa d'un sistema fiscal que atorga privilegis al seu cultiu. El segle XIX mostra dos vessants pel que fa a aquest conreu; per una banda, el de la prosperitat i, per l'altra, el vessant decadent arran de la plaga de la fil·loxera. Actualment podem parlar de la bona salut de la viticultura il·lenca, amb vins de bona qualitat i reconeguts internacionalment.

Els estudis relacionats amb el cultiu de la vinya i la producció o comercialització de vi i aiguardent se centren especialment en els segles XVI i XVIII i en l'època contemporània, i resta el segle XVII més mancat d'estudis específics. Per això aquesta comunicació se centra en aquesta centúria, per tal d'aportar més dades, i en la vila de Porreres per la seva tradició vitivinícola passada i present.

L'anàlisi del segle XVII pot aportar, per una banda, l'observació de la tendència iniciada en el XVI i, per l'altra, entendre un dels aspectes del XVIII i la seva evolució cap a la contemporaneïtat.

2. Metodologia i fonts

Les fonts primàries emprades per realitzar el present treball han estat els cadastres de Porreres de l'any 1685 (ARM, D. 1288),¹ i s'ha contrastat la informació extreta amb la de cadastres del mateix any d'altres pobles de Mallorca² amb una notable presència del cultiu de la vinya. La metodologia d'anàlisi ha consistit en el buidatge sistemàtic dels cadastres, fent especial èmfasi en els propietaris de vinyes, en el valor i l'extensió d'aquestes propietats, etc. A part, això ens ha servit per poder comparar aquest tipus de cultiu a municipis diferents.

1 A causa del tancament temporal de l'Arxiu del Regne de Mallorca, ens hem vist impossibilitats de poder consultar més fonts primàries per completar la informació obtinguda del cadastre, com per exemple estims, protocols notariais, etc.

2 S'han consultat els cadastres de Binissalem i Santa Maria (ARM, D. 1284).

Les fonts secundàries han estat bibliografia específica, centrada sobretot en l'estudi del cultiu de la vinya en el segle XVI. Això ens permet establir un context anterior, que pot ajudar-nos a comprendre la situació del conreu vitivinícola a final del XVII. Cal dir que la bibliografia referent a aquest cultiu durant el segle XVII és gairebé inexistent; només en trobam referències a llibres que parlen de la vinya de forma general, però no estudis específics.

3. Objectius

Un cop explicades la metodologia i les fonts usades, enumerarem els objectius principals d'aquest treball, que són els següents:

a) Analitzar la importància del cultiu de la vinya a Porreres a final del segle XVII a través del cadastre esmentat.

b) Establir les característiques essencials de les explotacions vinícoles, com per exemple l'extensió, el valor, la situació, etc.

c) Analitzar el perfil dels propietaris que tenen vinya: ofici, quantitat de béns, valor d'aquests béns, etc.

d) Comparar la situació del cultiu de la vinya a Porreres amb la d'altres municipis de tradició vinícola a final del segle XVII a través dels cadastres respectius de cada municipi.

e) Comparar la situació del cultiu de la vinya a Porreres a final del XVII amb la situació anterior (s. XVI).

Mitjançant el primer objectiu, el que pretenem és saber quina és realment la importància de la vinya a Porreres i quin paper té enfront d'altres tipus de cultiu. Quant al segon objectiu, conèixer les característiques de les explotacions vinícoles ens permetrà saber si són extensions grans o reduïdes, si són íntegrament de vinya o només parcialment, en quins indrets estan situades, quins valors poden arribar a tenir i quina extensió tenen. També podrem saber quina casta de persones són les que en cultiven (si són grans o petits propietaris, si són menestrals) i quins altres tipus de propietats tenen i de quin valor. Així, comparant d'un mateix propietari el valor de la vinya conreada amb el valor total dels seus béns, podrem observar si té un pes elevat o no en el total de propietats. El quart objectiu ens permetrà observar si el seu conreu a Porreres, a final del segle XVII, és important respecte a d'altres municipis de tradició vinícola de Mallorca (aquests municipis són Binissalem i Santa Maria). Finalment, intentarem esbrinar si el fet de cultivar-se'n a Porreres és conseqüència de l'extensió que va conèixer aquest conreu durant el segle XVI a molts indrets de Mallorca gràcies, en gran part, als privilegis atorgats per a la seva sembra, així com també observar si el creixement entre el cadastre del segle XVI i el de 1685 ha estat molt elevat o més bé moderat.

4. La vinya a Porreres

4.1. Els precedents: el cultiu de la vinya durant el segle XVI

És impossible comprendre la situació del cultiu de la vinya en el segle XVII sense tenir present el XVI, centúria que fou molt important pel que fa a l'extensió d'aquest conreu en algunes zones de Mallorca a causa, en gran part, del privilegi que s'atorgà als propietaris que sembrassin vinya nova entre els anys 1556-1562 (tot i que després aquest termini s'allargà), per afavorir la producció pròpia enfront de la importació de vi forà (Deyà 2004 i també Deyà 2006). Aquest privilegi consistia en l'exempció del pagament de delme reial durant quinze anys, encara que poste-

riorment, tant el bisbat com el capítol catedralici “acordaren atorgar la mateixa exempció per la part del delme que els corresponia” (Deyà 2006, p. 148). Aquesta extensió de la vinya durant el XVI s’hauria donat en detriment de les terres dedicades fins aleshores a la ramaderia (Bibiloni 1995). Segons Juan (1989), l’augment de la producció vitivinícola es veu reflectit durant la primera meitat del XVI en l’increment del delme reial, tot i que, com ha assenyalat Deyà (2004), això seria degut no tant a l’augment de la producció, sinó més aviat a la pujada dels preus. Un altre factor que cal tenir en compte és que el cultiu de la vinya tindrà una presència notable a zones determinades de Mallorca, no a tot el regne; així, les de més intensitat foren Inca i Alcúdia, Sineu, Palma i Marratxí, Binissalem, Lluçmajor, Manacor, Porreres, Montuiri, Algaida, entre d’altres (Juan 1989), com també passarà durant el segle XVII. Segons Oliver (2000, p. 24), el cultiu de la vinya experimentà un creixement notable respecte del blat perquè proporcionava unes collites més regulars, “*de modo que años de sequía con riesgo de hambruna podían serlo de abundante vino. De ahí que éste, y más tarde el aguardiente, fueran considerados como auxilio complementario de la dieta*”. Per a Pujol (1995, p. 375), “l’aiguardent proporcionalment era més barat. Una lliura valia uns 10 o 11 diners (2& 12 s. el quartí –el quartí d’aiguardent o d’altres licors era de 26,24 litres–). Era el refresc tradicional que es donava als soldats, als guàrdies i als presos”.

En tot cas, pensam que les causes de la seva expansió es deuen més als privilegis atorgats durant el regnat de Carles I, i també al fet que la vinya és un producte de més valor afegit, que ofereix més possibilitats de comercialització que el blat a causa de la major competència dels grans propietaris (Deyà 2004), i no perquè sigui un conreu més regular que el gra. Finalment, una de les característiques més importants del cultiu vitivinícola durant el segle XVI és el fet que sigui generalment d’extensió mitjana o petita. Això, segons Deyà (2006, p. 151), “indica que la major part dels nous sembradors eren petits o mitjans propietaris”. Aquesta situació ha estat documentada també en el cas de Llubí (Barceló 1999).

En conclusió, doncs, podem dir que el segle XVI fou important per al cultiu de la vinya i que l’augment que aquest conreu experimentà durant l’esmentada centúria és una causa directa de la importància que tindrà durant el XVII.

4.2. El cultiu de la vinya a Porreres a final del segle XVII

Trobam moltes més investigacions realitzades sobre el cultiu vitivinícola durant el segle XVI que no pas durant el XVII, en què hi ha una manca d’estudis científics més evident; sovint és un segle analitzat de passada per parlar del XVIII, del qual sí que trobam nombrosos estudis.

Pel que fa a l’augment del cultiu de la vinya, segons Juan (1990, p. 416) “sabem que a la segona meitat del segle XVII es va estendre a Mallorca el conreu de la vinya i que foren atorgades almenys 48 llicències per a plantar vinyes exemptes de pagament de delmes durant vint anys, entre el 1643 i el 1703 en diversos termes de l’illa.”

Quant al cas de Porreres, a través del cadastre de 1685 podem extreure diferent informació que ens pot donar dades sobre el cultiu de la vinya a aquest poble. Així, podem observar elements com el nombre de propietats de vinya, o camp i vinya, els cellers, l’extensió de la propietat o el tipus de propietaris (menestrals, dones, multipropietaris).

Del total de propietaris que hem documentat en l’esmentat cadastre (1418), 758 tenen almenys una parcel·la de vinya cultivada (representen un 53,45% del total). Pel que fa al tipus de propietat, observam que la majoria són d’extensió petita o mitjana, d’entre un quartó i una quarterada (369 vinyes). Així mateix, n’hi ha un nombre elevat de fins a tres quarterades (83), però

són les d'extensió petita les més abundants.³ En tot cas, si comparam el nombre total de propietats cultivades de vinya del cadastre de Porreres de 1581 (Polo & Guerrero 2009) i les que hem pogut documentar a final del segle XVII a través del cadastre de 1685, observam que tant les de petita propietat (menys de 4 quarterades, que són la majoria), com les de més extensió (entre 4 i 10 quarterades) han augmentat considerablement.

Les vinyes d'un quartó oscil·len entre el valor de 5 a 50 lliures. Les d'una quarterada se situen entre 20 lliures i 200. El valor de les parcel·les conreades varia molt, ja que depèn de molts de factors, a més de l'extensió, com per exemple la situació, la qualitat de la terra, etc.; de tota manera, en termes generals podem dir que el valor estimat en lliures que apareix al cadastre és sovint poc elevat. Una possible causa d'això, a més de les dites anteriorment, podria ser el fet que fossin terres "poc aptes per a cereals o que fossin majoritàriament plantes joves, encara poc productives" (Servera 1994, p. 311). Del total de propietaris que tenen vinya (758), 416 en posseeixen només una parcel·la (54,88%), mentre que tots els altres en tenen dues o més.⁴ Encara que, com hem vist, fossin de dimensions reduïdes, el fet que del total de propietaris de vinya el 45,12% en tinguin dues o més reflecteix en certa manera la importància que tenia aquest cultiu.

Dels propietaris que apareixen al cadastre, de 182 (12,83%) se n'especifica l'ofici, i els més freqüents són el de teixidor (de lli o de llana), el de ferrer, el de fuster i el de picapedrer. De les persones que hem pogut esbrinar l'ofici, un 69,78% tenen alguna propietat de vinya. Que un percentatge tan elevat de menestrals en posseeixi almenys una parcel·la ens pot fer pensar que la vinya devia ser, per a aquesta gent, no només un producte d'autoconsum, sinó que aniria (igual que els productes manufacturats dels teixidors, dels ferrers, etc) destinat al mercat. És a dir, el seu cultiu seria una activitat complementària del seu ofici.⁵ Aquesta importància dels menestrals com a cultivadors de vinya s'ha documentat també a Campanet durant el segle XVII (Ferrà-Ponç 2009-2010, p. 4), on "conrar la vinya i elaborar el vi era corrent entre els petits propietaris i els menestrals", així com també per al cas de Felanitx durant el segle XVI, on "activitat tèxtil i viticultora anaven de la mà en moltes ocasions ja que una i altra es dedicaven al mercat" (Deyà 2009-2010, p. 9). Pel que fa a les dones, només en trobam documentades 193, de les quals únicament 54 (27,97%) tenen vinya. Moltes d'elles són vídues i això fa pensar que només acabaven accedint a aquest tipus de propietat quan estaven en aquesta situació.

4.3. Porreres, Binissalem, Santa Maria: una comparació de dades

Per tal de comprendre millor l'evolució del segle XVII pel que fa al cultiu de la vinya, el que analitzarem a continuació són les dades que ens proporcionen els cadastres de diferents pobles de l'illa amb una notable tradició vitivinícola. A part de parlar de Porreres, també ens referirem a Binissalem i Santa Maria.⁶

Pel que fa al nombre de propietaris,⁷ podem observar a la taula següent que la quantitat de persones amb vinya sol ser lleugerament superior que la dels que no en tenen, excepte en el cas de Binissalem, que es produeix el fenomen contrari.

3 Vegeu gràfic núm. 2.

4 Vegeu gràfic núm. 3.

5 Vegeu gràfic núm. 1.

6 Aquests dos pobles també inclouen en el seu cadastre Lloseta i Binigual, i Santa Eugènia i les Alqueries, respectivament.

7 Per simplificar, incloem dins els propietaris amb vinya tots aquells que tenen entre les seves propietats alguna vinya o diverses, camp i vinya, o celler i cup; és a dir, dins "vinya" incloem totes les propietats que hi tenen relació.

	Porreres	Binissalem	Santa Maria
Vinya	758	337	288
Sense vinya	660	387	150
Total	1418	724	438

Pel que fa al nombre de propietats i a la seva grandària, en aquestes taules podem observar la distribució de les extensions més habituals de vinya, i camp i vinya en aquests tres pobles. Cal dir que les més abundants són les que es distribueixen entre un quartó i tres quarterades; així mateix, podem veure que a Porreres es concentren sobretot entre un quartó i una quarterada i, en canvi, a Binissalem i a Santa Maria abunden més les vinyes amb una extensió d'entre una quarterada i mitja i tres quarterades.

Porreres	d'1 quartó a 1 Q⁸	d'1,5 Q a 3 Q	de 3,5 Q a 5 Q	de 5,5 a 10 Q	de més de 10 Q
Vinya	369	83	8	5	0
Camp i vinya	247	131	29	18	6

Santa Maria	d'1 quartó a 1 Q	d'1,5 Q a 3 Q	de 3,5 Q a 5 Q	de 5,5 a 10 Q	de més de 10 Q
Vinya	39	80	12	5	0
Camp i vinya	19	86	35	20	4

Binissalem	d'1 quartó a 1 Q	d'1,5 Q a 3 Q	de 3,5 Q a 5 Q	de 5,5 a 10 Q	de més de 10 Q
Vinya	46	72	32	28	V
Camp i vinya	30	37	29	31	15

Així, en termes generals es podria dir que, mentre que a Porreres i a Santa Maria la petita propietat és del tot present, a Binissalem, tot i també ser més important, és notable el nombre de vinyes, i camp i vinya de més de tres quarterades i mitja i, fins i tot, en trobam de més de deu.

Amb l'anàlisi de la propietat de la vinya, també podem estudiar l'ofici dels propietaris en els casos en què és indicat en el cadastre. Pel que fa a Santa Maria, gairebé tots els menestrals que hi surten en posseeixen, i són els fusters els que en tenen més. Si ens fixam en Santa Eugènia i les Alqueries, també trobam una situació semblant.

A Binissalem apareix un nombre més gran de menestrals, encara que no es dona la mateixa situació que a Santa Maria, ja que en certs oficis, com el de fuster o picapedrer, en trobam gairebé el mateix nombre dels que tenen vinya i dels que no en tenen. Així, a Santa Maria el gremi amb més propietats és el dels fusters; a Binissalem, malgrat tenir en compte la característica esmentada, són els picapedrers i els fusters, i a Porreres, els teixidors i paraires, seguits dels ferrers i dels fusters.

8 Q és equivalent a quarterada.

A l'hora d'analitzar els cadastres, també s'ha tingut en compte l'existència de cellers i cups, ja que són elements que denoten que hi ha producció de vi. Per les dades extretes, és Binissalem el que presenta un nombre més elevat de cellers i és on també es documenten cups. En nombroses ocasions també s'indica el material del qual estan fets (fusta o pedra) i la capacitat, que sol ser, de mitjana, d'unes cent somades. A Santa Maria i a Porreres també apareixen cellers, però en el cadastre no es documenten cups.

Si observam la distribució de la propietat de la vinya en funció del gènere dels propietaris, podem veure que les dones en general no en representen un nombre gaire elevat: en el cas de Santa Maria, són un percentatge molt petit; a Binissalem és on en trobam més en proporció, ja que, tot i tenir una quantitat de dones propietàries semblant a Porreres, el nombre total de propietaris és molt més menor.

5. Conclusions

Per acabar, només ens queda establir tot un seguit de conclusions que es poden extreure del que hem dit fins ara. De tota manera, cal dir que, com hem esmentat abans, no s'han pogut consultar totes les fonts referents al cultiu de la vinya a Porreres durant el segle XVII i que per això les conclusions presentades aquí no són absolutes ni definitives. En tot cas, sí que pensam que a través del cadastre de 1685 es poden extreure unes conclusions generals, que són les següents:

a) En primer lloc, cal dir que en cap cas el conreu de la vinya no és el cultiu principal, que seria el blat. Sovint trobam que, d'una porció de terra, només s'hi dedica una part. A més, la gran majoria dels propietaris de vinya posseeixen també altres terres destinades a altres cultius, és a dir, que quasi ningú no destina la totalitat de les seves propietats al conreu vitivinícola.

b) La vinya és un producte amb un valor afegit més elevat que no pas el cereal. Per tant, podem pensar que, a més de destinar-se a l'autoconsum, els petits i els mitjans propietaris el poden introduir al mercat, i evitar d'aquesta manera la competència dels grans propietaris, contra els quals no poden competir econòmicament en la producció de blat. Per això, la majoria dels que es dediquen al cultiu de la vinya són petits o mitjans propietaris. De tota manera, també n'hem pogut documentar alguns amb béns per un valor gens menyspreable, que també dediquen part de les seves terres (normalment força reduïda) a la vinya.

c) Cal entendre la situació del conreu vitivinícola durant el segle XVII com una conseqüència de l'expansió que patí aquest cultiu durant la centúria precedent gràcies, no només als privilegis atorgats per la Corona a la sembra de vinyes noves, sinó també com una estratègia dels propietaris que, davant la impossibilitat de competir en el mercat del blat, es decidiren a fer vinya, un producte més comerciable. Així, la importància d'aquest cultiu a final del XVII va ser la base de la gran expansió de producció i comerç que viurà aquest conreu durant els segles posteriors fins a la crisi de la fil·loxera, quan moltes terres que fins llavors s'havien dedicat a la vinya s'hagueren de destinar a altres cultius.

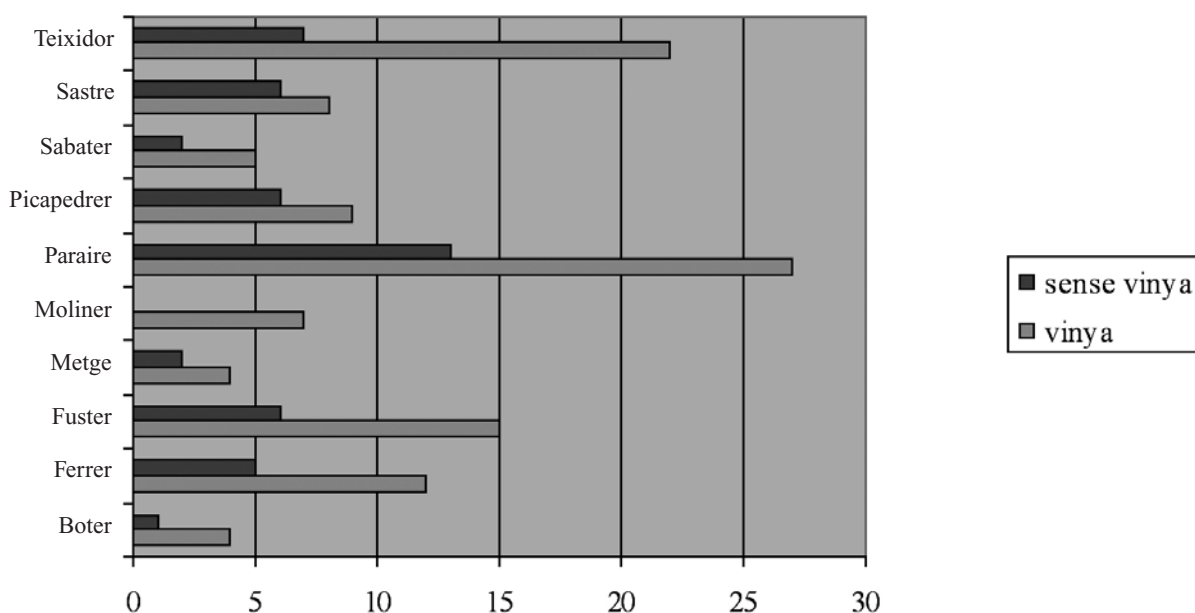
d) El fet que molts dels menestrals que apareixen al cadastre (teixidors, ferrers, fusters, etc.) tinguin almenys una parcel·la de vinya entre les seves propietats pot ser una característica de l'interès d'aquest col·lectiu de disposar de productes amb una sortida relativament fàcil al mercat.

e) Si bé el grau de dedicació al cultiu de la vinya a Porreres no fou tan important com sí que ho era a altres zones de més tradició vitivinícola (com per exemple el Raiguer o la vila d'Alcúdia), cal no menysprear-ne la importància, atès que el nombre de propietaris que hi desti-

na una part de les seves terres és elevat. Per a aquesta gent, això hauria pogut suposar uns ingressos addicionals més elevats que no pas els que haurien aconseguit si haguessin dedicat la totalitat de les seves terres al cultiu de blat i n'haguessin venut l'excedent.

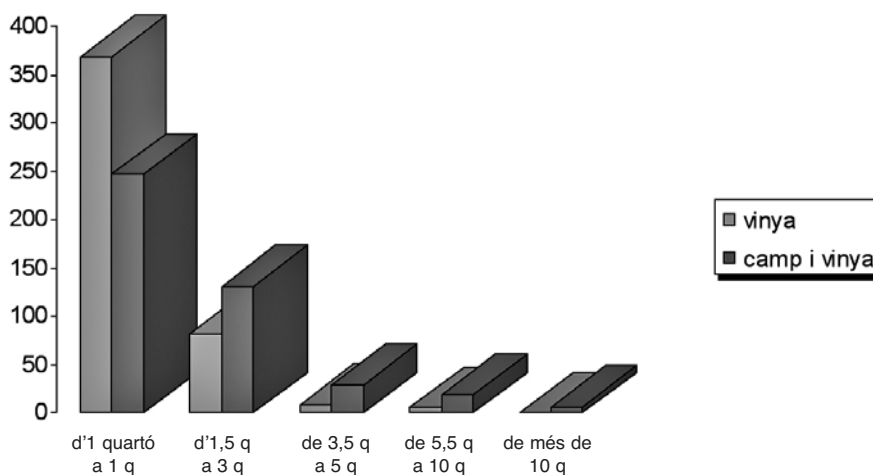
f) Finalment, i per al cas concret de Porreres, hem pogut observar que, entre el cadastre de 1581 i el de 1685, el nombre de propietats conreades de vinya ha augmentat considerablement. Així, prenent el cas de Porreres com a exemple, podríem dir que els primers segles de l'edat moderna (XVI i XVII) serien un període de creixement del cultiu de la vinya a Mallorca, que culminarà amb la seva gran expansió a final del segle XVIII i sobretot durant els inicis de la contemporaneïtat.

1. Gràfic de la distribució de la vinya a Porreres entre els deu oficis més freqüents.

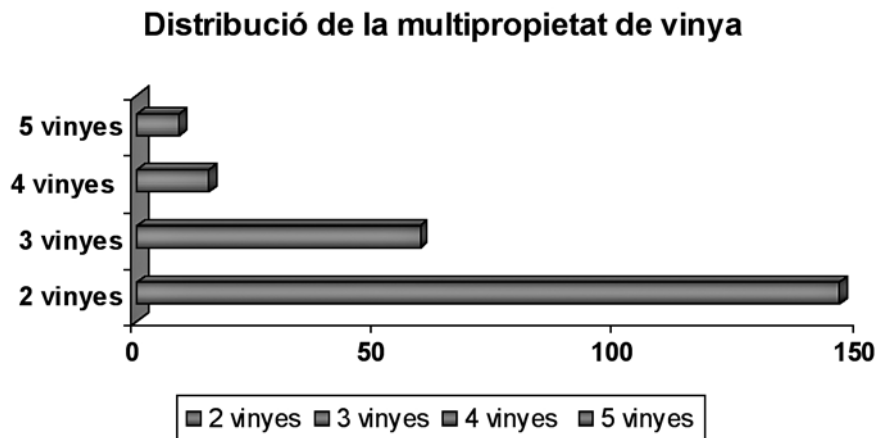

2. Gràfic de la distribució de l'extensió de la vinya, i el camp i vinya a Porreres a final del segle XVII.

Distribució de l'extensió de la vinya

3. Gràfic de la distribució de multipropietaris de vinya.

BIBLIOGRAFIA

BARCELÓ I RAMIS, Guillem (1999). “La difusió del conreu de la vinya en el terme de Llubí a finals del segle XVI i inicis del XVII”. *Jornades d’Estudis Locals a Porreres*. Binissalem: Mancomunitat del Pla.

BIBILONI AMENGUAL, Andreu (1995). *El comerç exterior de Mallorca. Homes, mercats i productes d’intercanvi (1650-1720)*. Palma: El Tall.

BLANES I BLANES, Coloma; BONET I ROSSELLÓ, Joana; FONT I JAUME, Alexandre; ROSSELLÓ I CALLEJAS, Aina M. (1990). *Les Illes a les fonts clàssiques*. Palma: Miquel Font editor.

DEYÀ BAUZÀ, Miquel Josep (2004). “El conreu de la vinya durant la segona meitat del segle XVI a Inca: els primers privilegis a favor de les vinyes noves (1556-1562)”. *VI Jornades d’Estudis Locals*. Ajuntament d’Inca.

DEYÀ BAUZÀ, Miquel Josep (2006). “El conreu de la vinya a meitat del segle XVI a Alcúdia: l’impacte dels privilegis de 1556”. *Jornades d’Estudis Locals d’Alcúdia*. Ajuntament d’Alcúdia.

DEYÀ BAUZÀ, Miquel Josep (2009-2010). “Viticultura i vi a la Mallorca de l’Antic Règim”. *Historica.cat* [recurs electrònic], núm. 1.

FERRÀ-PONÇ, Damià (2009-2010). “Vinyes, vins i destil·lats a una vila de Mallorca (Campanet, 1598-1715)”. *Historica.cat* [recurs electrònic], núm. 1.

JUAN VIDAL, Josep (1989). “La distribució de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI”. *BSAL*, núm. 45, p. 167-175. Palma.

JUAN VIDAL, Josep (1990). “L’evolució de la producció vitícola a Mallorca entre els segles XIV i XVII”. *Vinyes i vins, mil anys d’història (I)*. Barcelona: Servei de Publicacions Universitat de Barcelona.

OLIVER MORAGUES, Manuel (2000). *Viticultura Balear: extremos de su historia*. Palma: Can Ribas.

POLO MESQUIDA, Margarita; GUERRERO LOZANO, Ana (2009). “El cadastre i estims de Porreres”. *II Jornades d’Estudis Locals de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

PUJOL i BERTRAN, Anton (1995). “Alimentació i nutrició a Mallorca: segle XVII”. *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris: segles V-XVII, XIV Jornades d’Estudis Històrics Locals*. Palma.

SERVERA i SITJAR, Bartomeu (1994). “Distribució social de la terra a Porreres a finals del segle XVII”. *BSAL*, núm. 50.

FONTS

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), D. 1288 (cadastre de Porreres).

ARM, D. 1284 (cadastre de Binissalem i Santa Maria).

El rei David amb l'arpa: un exemple d'iconografia musical a Porreres

FRANCESCA ARTIGUES FLORIT

1. Introducció

El motiu d'aquest estudi és l'interès per la iconografia musical, que ja fa temps que m'ocupa. A Mallorca, les imatges musicals dins la plàstica, ja sigui a través de la pintura, l'escultura o d'altres disciplines, crec que poden aportar i configurar un catàleg iconogràfic digne d'estudi.

L'objectiu és conèixer els elements que presenta la iconografia musical a Mallorca i aprofundir-hi, a fi de contribuir al reconeixement dels instruments musicals, que en aquest cas es centren en els cordòfons sense mànec, és a dir, arpes, cítares, lires, salteris... Es tracta d'instruments que apareixen gairebé a totes les èpoques i sovint comporten un profund contingut simbòlic. Aquesta temàtica ja la vaig tractar a la memòria d'investigació i esper continuar-la a la meua tesi.

Concretament, en aquesta comunicació analitzaré una icona musical localitzada a l'església parroquial de Porreres. Aquesta imatge es pot observar a una clau de volta pujant al cor i representa el rei David amb una arpa (Fig. 1).

2. Localització

L'església parroquial de Porreres va ser construïda a final del segle XIV, però després de 250 anys de servei ja no era suficient per contenir la gent del poble. Per això, al principi de 1666 es va resoldre iniciar la construcció d'una església nova amb més capacitat que la que hi havia. L'any 1714 estava totalment acabada la nau, una de les més grans de Mallorca.

La clau de volta que aquí ens ocupa es pot observar pujant per les escales que condueixen al cor de l'església i va ser realitzada per l'escultor Jaume Cervera, que el 27 d'octubre de 1719 va cobrar una lliura i mitja per aquesta feina.¹

La figura del rei David amb l'arpa està situada a l'espai central del cercle. Sembla com si l'instrument reposàs sobre la cama esquerra i, mentre una mà el sosté, l'altra en fa vibrar les cordes. Aquesta escena està emmarcada per una columna al costat de l'arpa i una arqueta a l'altre costat, amb una doble funció de faristol. Tot el conjunt està encapçalat per una pancarta, on es pot llegir un fragment de salm: "*Nome et choro I 49*" (Fig. 1).

Figura 1. El rei David a la clau de volta de la parròquia de Porreres. Relleu de Jaume Cervera (1714).

¹ MUNAR, Gaspar (1979). *Història de Porreres*. Vol. 2, p. 47.

3. Descripció i anàlisi

Tot i que la posició de l'arpa amb relació a l'interpret és correcta, no deixa de ser un instrument totalment imaginari; és més la idea d'una arpa que l'instrument en si. Així i tot, s'observa la caixa de ressonància, una columna marcada per una línia corba que es romp a la meitat, i un claviller flanquejat per dues espirals ornamentals, a més d'un nombre indeterminat de cordes que evidència, tot plegat, la no correspondència amb un model real. Malgrat l'instrument consti de totes les parts estructurals, la forma i les dimensions amb relació al personatge disten de ser una representació fidedigna d'una arpa real. Sovint la iconografia mostra models similars i rares vegades s'identifiquen amb els instruments propis. Són, com deia abans, una idea de l'instrument, una aproximació.

Però també s'ha de dir que, gràcies a la iconografia, podem descobrir instruments d'èpoques antigues i de l'edat mitjana que desconeixem; les imatges són l'únic testimoni de la seva existència, ja que al llarg del temps s'han anat perdent. També el tipus de tècnica o disciplina influeix a l'hora d'analitzar detalls (no és el mateix una pintura que una escultura o un relleu) i, a més, s'ha de tenir en compte la perícia de l'artista.

Per tant, si haguéssim de classificar l'instrument que aquí tractam atenent la catalogació historiogràfica que es fa, partint de qüestions organològiques i d'altres característiques, diríem, per l'època en què fou realitzat el relleu i d'acord amb la classificació que diversos estudis² han fet sobre aquest tipus d'instrument, que ens trobam davant una arpa barroca. Però no és el cas, ja que les arpes del segle XVIII tenen altres dimensions, reposen a terra, poden comprendre 12 cordes per a cada octava; algunes disposaven d'uns ganxos, com les del Tirol, que el 1720 es varen anar perfeccionant amb uns pedals.³ En general, responen a un model de més dimensió.

Sovint els artistes, a l'hora d'introduir aquests elements musicals, si no tenen la possibilitat d'accedir-hi fàcilment, copien models anteriors a la seva època, ja sigui a partir d'una pintura o d'un gravat, o senzillament l'inventen –i és quan parlo d'instruments ficticis–, o bé desenvolupen la idea d'uns instruments arcaics i anacrònics. Aquesta pràctica es dona bastant en el segle XIX.⁴ D'altres vegades, ja dintre el segle XX,⁵ es representa una idea abstracta de l'objecte musical, que s'aproxima a l'objecte real a causa de la pròpia evolució del llenguatge plàstic.

L'arpa és un cordòfon sense mànec, compost de caixa de ressonància, columna i claviller, d'estructura més o manco triangular, que conté un nombre de cordes que varia en funció de l'època. L'exemple que aquí tractam és la d'un instrument fictici que, per les seves parts i format, s'aproxima a una arpa, però des del punt de vista funcional no seria viable.

Rares vegades l'escultura o el relleu representen aquest cordòfon i, en canvi, és molt reiterat en la pintura. A Mallorca es poden observar imatges d'arpes a les pintures de totes les èpoques, des del segle XIV fins al XX; en canvi en l'escultura, hi ha èpoques en què no en trobam cap exemple.

2 LAMAÑA, J.M. (1969 i 1970). "Estudio de los instrumentos musicales en los últimos tiempos de la dinastía de la casa de Barcelona". *Miscellania Barcinonensia*. Vol. XXI–XXII. Barcelona.

3 LAMAÑA, J.M. (1975). "Los instrumentos en la música del Barroco". *Miscellania Barcinonensia*, p. 36.

4 Vegeu les pintures de Ricard Anckermann *L'al·legoria de la música* a l'hemicicle del Parlament de les Illes Balears, on representa una arpa oberta egípcia, i també les del palau del rei Sanç a Valldemosa, del mateix pintor. Són molt interessants també les lires representades per la pintura simbolista, Moreau, Watts...

5 Vegeu pintures de Pau Fornés i escultures de Gargallo.

En general, els músics que porten l'instrument són àngels (Fig. 2 i 4). El rei David apareix amb el cordòfon, sobretot a les miniatures de llibres de l'edat mitjana. Aquí, a Mallorca, només hem localitzat tres exemples del rei David amb l'arpa: el de les arquivoltes del portal del Mirador de la catedral de Palma, del segle XIV (Fig. 3); el de la clau de volta de l'església de Porreres, del segle XVIII (Fig. 1), i el de la ceràmica del Museu de Mallorca, del segle XIX (Fig. 6). L'arpa és l'atribut dels àngels, del rei David i d'alguna imatge de santa Cecília, però també del déu Apol·lo i d'éssers mitològics.

Figura 2. Àngel músic. Detall d'una pintura de Pere Serra (Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona) (segle xv).

Sobre la presència de l'arpa, podem dir que apareix a l'art plàstic de totes les èpoques i marca un procés evolutiu que es trenca en el segle XIX, en què destaca el seu sentit simbòlic més imaginatiu. És un instrument que té una gran presència a l'edat mitjana, sobretot formant part de conjunts instrumentals que proposa la iconografia musical retaulística. A la Corona d'Aragó és on l'arpa té una representativitat més acusada, que decau en el segle XVI, revifarà en el XVI i el XVIII i pràcticament desapareixerà dels programes iconogràfics en els segles XIX i XX.

Des del punt de vista simbòlic, l'arpa és un instrument carregat d'aquest contingut. Cirlot (2004, p. 286) identifica l'arpa amb l'escala mística, com l'instrument que estén un pont entre el

món terrestre i el celestial. Per això els herois de l'*Edda* volien que es deixàs una arpa sobre la seva tomba per facilitar-los l'accés a l'altre món. Per altra part, Cooper (2004, p. 106) proposa que l'arpa té el mateix simbolisme que l'escala perquè condueix a l'altre món. L'arpista representa la mort. És l'emblema del rei David a l'Antic Testament i l'emblema de Gal·les. És també l'atribut de Dagda, déu celta del foc que invoca les estacions i amb la música del qual s'origina el primer canvi estacional.

El **rei David** també ens interessa a partir de la seva dimensió artística. David ha configurat el seu propi tipus iconogràfic, que serveix per elaborar un discurs que relaciona la seva imatge amb la iconografia musical, amb les fonts literàries i amb el món clàssic: la iconografia musical relacionada amb l'organologia, ja que redescobrim instruments dels quals no queden testimonis reals; les fonts literàries relacionades amb les Sagrades Escriptures, l'Antic Testament, perquè David és un dels personatges importants de la Bíblia, i el David-músic que, d'acord amb el poder de la seva música, podem relacionar amb el mites clàssics d'Orfeu i altres personatges com Ossian i la mateixa Nuredduna de Costa i Llobera.

A la Bíblia Samuel diu: "David, músic de Saül..." i explica que, una vegada l'esperit de Jahvè es retirà de Saül, els homes li aconsellaren d'anar a buscar algú que sabés tocar la lira per quan el mal esperit s'apoderàs d'ell. És evident la importància que tenia la música i el poder terapèutic que hom li concedia des de l'antiguitat més remota.

David, fill de Jessè, un home de Betlem, bon guerrer, intel·ligent, de bona presència i músic, fou l'elegit per calmar les ires de Saül. Primer va ser el seu escuder i, quan el mal esperit s'apoderava d'ell, David es posava a tocar la lira i Saül es sentia millor, s'allunyava d'ell el mal esperit.⁶

La part de les Sagrades Escriptures és la que ens interessa destacar, perquè relaciona les imatges del rei David amb la música, tal com la iconografia ha seleccionat i ha mostrat des de l'edat mitjana fins al segle XX.

Aquest vessant de David-músic es pot relacionar directament amb el mite d'Orfeu, que tenia el poder de seduir qualsevol ésser animat o inanimat amb la seva lira. Aquesta teoria és defensada per molts d'historiadors. També pot relacionar-se amb el pastor-músic, figura al·legòrica que recull la inquietud ancestral de l'home davant la natura i el domini d'aquesta mitjançant la música.

I com a influència simbòlica posterior, a Mallorca apareix *La deixa del geni grec* de Costa i Llobera, on un cordòfon (la lira) és l'instrument emblemàtic i màgic entre Melesigeni i Nuredduna.⁷

Arribat aquest punt, és necessari aclarir per què he introduït la lira, si l'instrument que observàvem a l'exemple és una arpa. Ambdós, l'arpa i la lira, han rivalitzat en significat i contingut simbòlic. És clar que Nuredduna porta una lira,⁸ instrument diferent de l'arpa, però en canvi Orfeu i David apareixen amb totes dues indistintament, i depèn de la font, les disciplines o les traduccions que se'ls atribueixi una o l'altra.

De fet, el rei David originalment duia una lira, però a partir de l'edat mitjana se'l va associar amb una arpa, i així ha perdurat al llarg del temps.

6 *Biblia de Montserrat* (1989), IS 16:14, p. 516.

7 Sobre l'estudi del poema liriconarratiu *La deixa del geni grec*, vegeu les aportacions de Bernat Cifre (2001), p. 8.

8 Vegeu els exemples escultòrics de Nuredduna de Remígia Caubet i del nebot del poeta Costa i Llobera.

Els estudis fets sobre aquest tema revelen que el canvi de la lira per l'arpa, en la iconografia del rei David, és degut a una falsa traducció del terme hebreu *Kinnor*,⁹ però ha arribat a ser tan llarga la tradició de representar-lo amb l'arpa que, pràcticament sempre, el veiem amb aquest cordòfon entre les mans i ja acaba per quedar en un segon pla si era o no exactament aquest l'instrument que en realitat portava.

El salm 49, observat a la clau de volta ubicada a l'església de Porreres, entre d'altres coses diu: "El meu cant s'inspira en un enigma i l'exposo al so de la lira", però en el salm 43 diu: "us lloaré amb la cítara", i en el salm 45: "Dels palaus de vori t'alegren les arpes". Ja en el salm 81, trobam: "entoneu càntics tocant els tambors, les arpes sonores i les cítares, a la lluna nova toqueu els corns anunciant la diada de lluna plena", i en el 105, "acompanyeu-los amb les cítares". El salm 144 diu: "Déu meu, us dedicaré un càntic nou, acompanyaré amb les arpes el meu cant". En el 150 llegim: "lloem-lo al so dels corns, amb les arpes i les lires".

Amb tot això el que es fa evident és que, en aquell moment, la família dels cordòfons era rica i tots els instruments de corda eren sense mànec (arpes, lires i cítares). És normal que els salms no mencionin altres cordòfons, ja que la família dels violins no apareix fins al barroc. Per tant, arpes, lires i cítares eren d'ús comú.

Explicat el tema de la possible ambigüitat de la nomenclatura i reprenent el de la interpretació, ens interessa saber que, a part del significat terapèutic que ja hem dit que tenia l'arpa del rei David amb relació al rei Saül i dels efectes captivadors de la lira d'Orfeu, o del llegat de "la deixa" de Costa, també cal esmentar (tots comparteixen similars cordòfons) Ossian, mite germànic medieval, ja que aquest dorm un somni mític reclinat sobre una arpa triangular, com si a través de la seva sonoritat es pogués establir un pont entre allò diví i allò humà.¹⁰

De tots aquests personatges, els que més interès han despertat segurament han estat Orfeu i David, i també la seva relació i repercussió. De fet, és clara la influència de la figura d'Orfeu en la iconografia de David-músic i els efectes dels instruments que se'ls atribueixen.

La figura d'Orfeu-músic apareix a l'art grec des de l'època arcaica, però és a l'hel·lenisme tardà i a l'art romà quan més es representa. D'aquí va penetrar a les catacumbes; de fet, algun estudi planteja que la relació Orfeu-Crist no es va fer directament, sinó a través del tipus de David-músic, i sembla que va ser a través de l'art bizantí que passà Orfeu transformat en David al pre-romànic d'Occident.¹¹

L'escena representada a la clau de volta de l'església de Porreres descriu el personatge del qual ens parla la bíblia, el rei David, en actitud de tocar l'arpa i entonant un dels seus salms, concretament el 49. Probablement és una de les poques imatges, per no dir l'única a Mallorca, que ens dóna més informació que de costum sobre el personatge, ja sigui pel mobiliari que l'acompanya o per l'al·lusió escrita que apareix dels salms, i es converteix gairebé en una escena domèstica. En els altres exemples trobats a Mallorca, el rei David apareix com un element isolat: ell i el seu instrument, una arpa.

8 Vegeu els exemples escultòrics de Nuredduna de Remígia Caubet i del nebot del poeta Costa i Llobera.

9 ÁLVAREZ, R. (1990). "Música en la iglesia de Castilla y León". *Las edades del hombre*, p. 198.

10 Així el representa Ingres a *El somni d'Ossian* (1813), i també Gérard a *Ossian tocant l'arpa* o Girodet a *Ossian rep Napoleó* (1801).

11 RODRÍGUEZ PANYAGUA, E. (1994). "El influjo de la figura de Orfeo en la iconografía de David músico". *Revista de filología clásica y hebrea*, núm. 45, p. 331-338.

En el cas de la imatge ubicada en el portal del Mirador de Palma (Fig. 3), el monarca apareix assegut tocant una arpa romànica, de la qual sols podem contemplar la caixa de ressonància, amb 11 o 12 botons de subjecció de les cordes. El claviller i la columna, així com les cordes mateixes, elements indispensables en aquest tipus d'instrument, han desaparegut. De les tres imatges del David, aquesta és un dels testimonis de l'existència d'aquest cordòfon a l'edat mitjana i, per les seves característiques, respon a un model real de l'instrument en comparació als altres dos, posteriors. Les arpes romàniques dels segles XIII i XIV eren portàtils, tenien una robusta caixa de ressonància i es subjectaven al cos amb una corretja. Tenien entre 8 i 12 cordes, i algunes eren dobles, és a dir, amb dos ordres paral·lels de cordes.

Figura 3. Rei David. Escultura adossada a les arquivoltes del portal del Mirador de la catedral de Palma, de Jean de Valenciennes (1393-1398).

Figura 4. Àngel músic. Escultura exempta de Pere Morey a l'altar major de la catedral de Palma (segle XIV).

4. Altres referències contemporànies

Hi ha altres imatges gairebé contemporànies a la del rei David, com la de l'àngel de l'altar major de la catedral de Palma (Fig. 4), igualment mutilada, però on es poden intuir les mateixes característiques.

La pintura de la mateixa època ens ha deixat alguna mostra d'aquest tipus d'arpa, on es pot contemplar l'instrument complet amb totes les seves parts estructurals (Fig. 2).

Del segle XVIII, contemporani del David de Porreres i localitzat a l'església de Sant Bonaventura de Lluçmajor, tenim un exemple d'instrument que s'aproxima més a la realitat d'aquest cordòfon. És un àngel-músic que decora el sostre d'una part d'aquesta església (Fig. 5).

En els segles XIX–XX la ceràmica ens ofereix un altre exemple del rei David (Fig. 6). El monarca resta en actitud de tocar l'arpa, que, per les seves característiques, no configura un instrument real, és només una idea purament ornamental.¹²

¹² Aquesta ceràmica és de la fàbrica La Roqueta, producció artesanal (1897-1918). Actualment es pot veure al Museu de Mallorca.

Figura 5. Àngel músic. Pintura mural d'autor desconegut, de l'església de Sant Bonaventura de Lluçmajor (segle XVIII).

Les icones musicals referides a aquest cordòfon, en els segles XIX-XX, sempre solen representar al·legories i mites, responen a models totalment obsolets i arcaïtzants, però plens de significat (Fig. 7). Aquest exemple és del pintor Ricard Anckermann i decora part de les parets de l'hemicle del Parlament de les Illes Balears. Representa l'al·legoria de la música: Euterpe, musa grega de la música, fa sonar una arpa. Aquest instrument és una arpa oberta, sense columna, amb una gran caixa de ressonància en forma d'arc, model típic de l'edat antiga d'Egipte.

Figura 6. Rei David. Ceràmica de la fàbrica La Roqueta (Museu de Mallorca, Palma) (segles XIX-XX).

5. Conclusions

- a) Segurament es trobaran més representacions del rei David amb l'arpa en llibres antics, miniatures, motllos per a xilografies, però de moment les imatges aquí presentades són les que s'han localitzat a Mallorca.
- b) Aquestes icones corresponen als segles XIV, XVIII i XIX-XX.
- c) Les imatges es localitzen a Palma i a Porreres.

Figura 7. Al·legoria de la música. Pintura sobre tela de R. Anckermann (hemicicle del Parlament de les Illes Balears, Palma) (segle XIX).

- d) L'arpa és l'instrument que s'atribueix al rei David en els tres casos.
- e) L'exemple de Porreres és l'únic on el rei David no apareix com un element isolat, sinó formant part d'una escena que el defineix dins un context propi.
- f) Els motius apareixen a l'escultura, al relleu i a la ceràmica; cap a la pintura.
- g) Els tres exemples del rei David localitzats a Mallorca mostren iconografies de caràcter ornamental i simbòlic. La de Porreres, a més, aventura un contingut amb un element contextualitzador o determinant, tenint en compte la seva ubicació a les escales que puguen al cor, lloc destinat als cantaires que acompanyen musicalment les celebracions.

BIBLIOGRAFIA

ÁLVAREZ, Rosario (1987). *Los instrumentos musicales en la plástica española durante la edad media. Los cordófonos* (tesi doctoral). Departamento de Historia del Arte. Universidad Complutense de Madrid.

BALLESTER, Jordi (2000). *Els instruments musicals a la Corona d'Aragó (1350-1500): els cordòfons*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera.

La Biblia (1989). Versió dels textos originals i notes pels monjos de Montserrat. Andorra: Editorial Casal i Vall SA.

CARBONELL, Xavier (2004). *La imatge de la música en les Illes Balears*. Palma: J. J. De Olañeta.

CIFRE, B. (2001). *La deixa del geni grec. Miquel Costa i Llobera*. Pollença: Fundació Rotger-Villalonga.

CIRLOT, J. E. (2004). *Diccionario de símbolos*. Madrid: Ediciones Siruela.

COOPER, J. C. (2004). *Diccionario de símbolos*. Barcelona: Ediciones Gustavo Gili.

LAMAÑA, J. M. (1960-70). "Estudio de los instrumentos musicales en los últimos tiempos de la dinastía de la casa de Barcelona". *Miscellania Barcinonensia*. Vol. XXI-XXII. Barcelona.

LAMAÑA, J. M. (1973). "Los instrumentos musicales en la España medieval". *Miscellania Barcinonensia*. Vol. XXXIII i XXXV. Barcelona.

LAMAÑA, J. M. (1975). "Los instrumentos en la música de la época del Barroco". *Miscellania Barcinonensia*. Barcelona.

MUNAR, Gaspar (1979). *Història de Porreres del segle XV-XVII*. Vol II. Palma: Gràfiques Miramar.

NICOLÁS, Dora (1993). "Hipótesis sobre la utilización iconográfica de la lira y el arpa en las artes plásticas del siglo XIX: Neoclasicismo y Romanticismo". *Revista del Museo de Murcia*. Murcia, p. 235-238.

El santcrist de l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres. La recepció d'una imatge devocional

Mª PILAR SASTRE ALZAMORA

1. Introducció

Arran de la demolició del convent de Sant Domingo de Palma, iniciada l'any 1837, els seus béns mobles, entre els quals figuraven nombroses peces d'escultura religiosa, varen ser dispersats, i una part important passà a incorporar-se al patrimoni de diverses institucions religioses. Hipotèticament vinculat en origen a aquest convent dominic,¹ tot i que no de manera directa, el 1894 va ingressar una talla barroca d'un santcrist a l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres (Mallorca), que havia estat fundat uns anys abans. Des de llavors ençà, aquest santcrist roman exposat a l'oratori i participa de manera significativa en la vida religiosa de la vila.

Figura 1. El santcrist de l'oratori de Porreres.

2. La imatge del santcrist de l'oratori de Porreres

Es tracta d'una escultura devocional exempta, tallada en fusta i policromada, que presenta multifocalitat i que fa 1,60 metres d'alt per 1,40 metres d'ample (amb els braços estesos). Respon a la tipologia tradicional del Crist crucificat amb tres claus, amb les corresponents nafres de la Passió i cobert amb un drap de puresa. Tractat amb un naturalisme realista, no va acompanyat d'altres figures.

El cos, volumètric i proporcionat, està modelat anatòmicament, i aquesta corporeïtat és visible des de diferents punts de vista: frontal, posterior (es veu l'esquena...). La superfície és

¹ Aquesta informació, a banda de ser transmesa per tradició oral a la vila de Porreres, és confirmada per: Llorenç Riera (RIERA 1992, p. 209), Gaspar Munar (MUNAR 1979, p. 294) i Joan Rosselló (RIERA & ROSSELLÓ, p. 65).

polida i mostra una carnació natural. El cap es presenta lleugerament girat vers la dreta i caigut sobre el pit. El rostre, de trets suaus, expressa serenitat i està emmarcat per una barba que s'obre en dues puntes i per la corona d'espines. El drap de puresa, molt flexible, s'adapta a la cintura i es plega de manera desordenada i no és tan polit com l'anatomia. Les nafres de la Passió (mans, peus, costat i genolls) i les lesions produïdes per la corona d'espines es remarquen mitjançant la policromia.

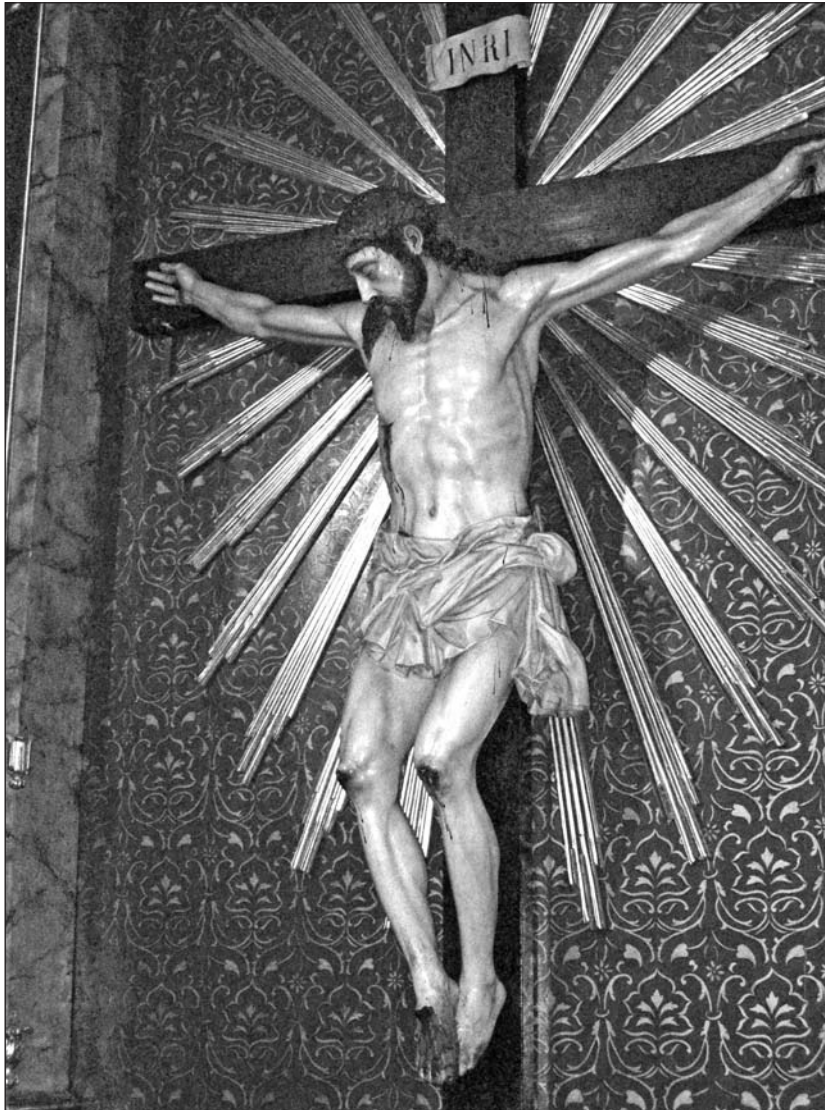

Figura 2. Santcrist amb drap de puresa tallat.

Aquest santcrist s'identifica plenament amb el corrent escultòric barroc espanyol vinculat a la Contrareforma, que es defineix per un fonamental caràcter religiós i que pretén despertar un sentiment devocional en l'espectador. Amb aquest propòsit el dramatisme s'aconsegueix mitjançant l'exhibició del patiment de Crist, evidenciat a partir de la sang que li brolla de les ferides.

La imatge, pel seu hiperrealisme i volumetria, encaixa dins l'evolució final de la tipologia dels cristos barrocs, de final del segle XVII i principi del XVIII. No obstant això, i pel fet que a partir del set-cents aquesta tipologia iconogràfica ja queda establerta com a model, l'execució de la talla també podria situar-se en dates posteriors.²

² Per a la concreció cronològica exacta es necessitaria una anàlisi dels materials.

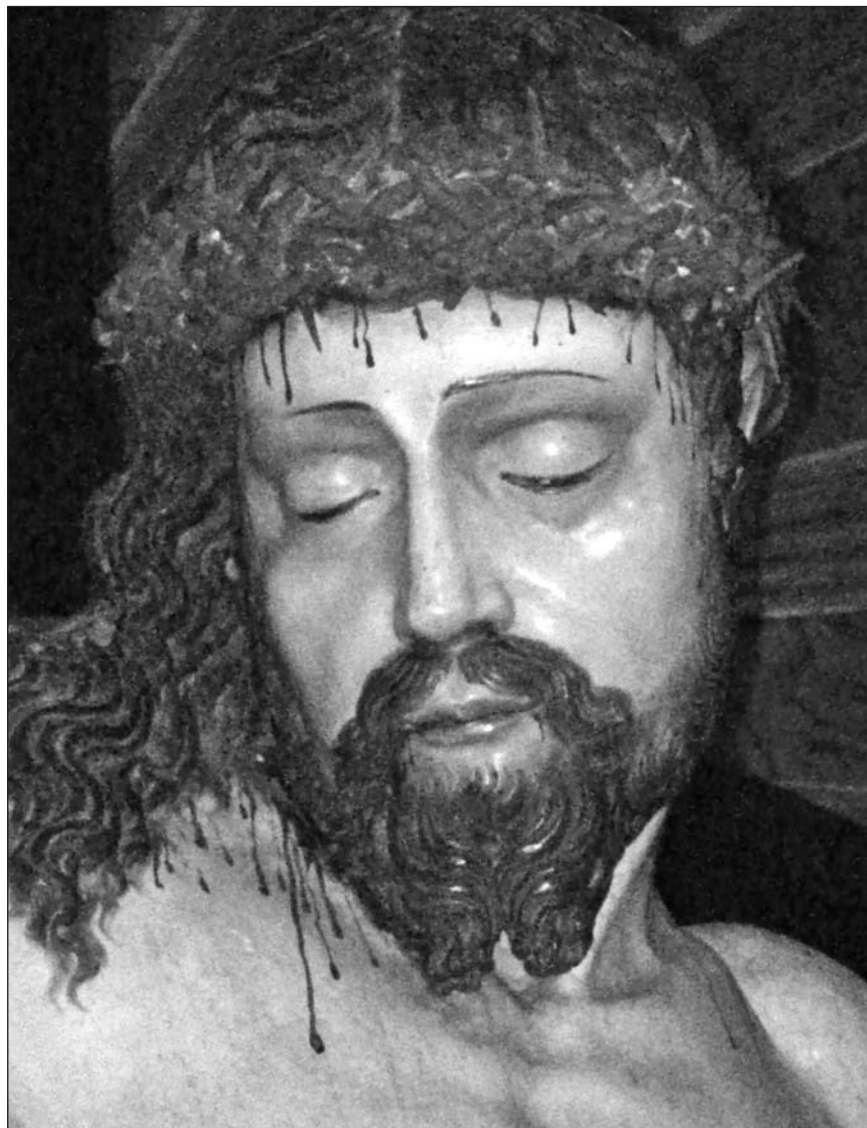

Figura 3. Cap del santercrist.

La figura es presenta clavada per mans i peus a una creu de fusta de conífera. L'anàlisi material i tècnica³ mostra que és feta a partir de la unió i l'assemblatge de diferents peces, també de fusta de conífera de color ataronjat, que han estat encolades i tallades.⁴ La capa de preparació, de natura hidròfila i d'un color blanquinós, aplicada manualment⁵ sobre tota la superfície, és composta de càrrega mineral i aglutinant orgànic en dispersió aquosa. La policromia, de natura hidròfuga, ha estat realitzada a partir de pigments minerals i aglutinant greixós. A les carnacions, la policromia està aplicada formant un estrat fi, polit i d'aspecte homogeni, mentre que en el drap de puresa la pinzellada és més texturada. Els cabells i la corona presenten la policromia sense brunyir. La corona d'espines, element annex a la figura, està realitzada amb corda estucada i policromada, a la qual li han estat aplicats empelts de fusta, també estucats i policromats, que representen les espines. La imatge està fixada a la creu mitjançant tres claus de ferro forjat, mentre que la zona lumbar s'assegura amb un quart ancoratge també metàl·lic.

³ L'estudi material i tècnic de la imatge del santercrist ha estat realitzat per la restauradora Francisca Jaén Pareja durant el mes de març de 2010. Des d'aquí, el meu agraïment pel suport i per l'aportació dels seus coneixements.

⁴ La fusta original és visible a la zona dels peus.

⁵ La capa de preparació és visible a la zona posterior del braç dret, en el punt en què se separa el braç del tronc.

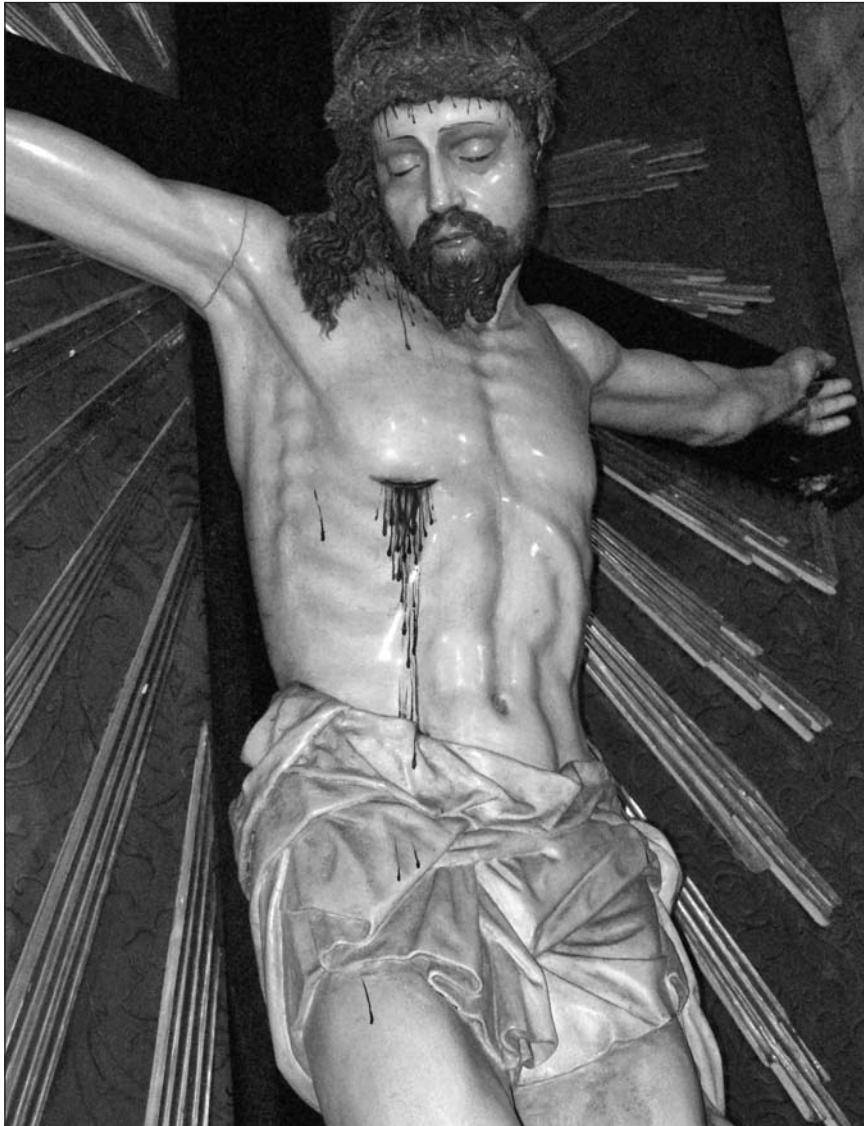

Figura 4. Detall del santcríst.

A partir de l'examen organolèptic i diagnòstic realitzat, es dedueix que l'estat general de conservació de la imatge és bo. El material del suport, que presenta una bona estabilitat i manté estables les seves propietats intrínseques, no mostra, almanco aparentment, cap atac d'insectes xilòfags (corc), tot i que s'aprecien esquerdes a les zones d'unió de les peces, generades pels moviments de la fusta. Aquests moviments han repercutit negativament en els diferents estrats, en la pèrdua de suport en algunes espines de la corona i en el desgast de la fusta dels peus a causa de l'ús devocional. Pel que fa a la capa de preparació, que en general presenta una bona adherència al suport, mostra una sèrie de fissures relacionades amb els moviments inherents a la base i llacunes en els dits dels peus. Les capes pictòriques tenen una bona adherència a la capa de preparació, malgrat que s'observen clivells generalitzats en forma de retícula, pèrdues de policromia puntuals a la zona posterior de la unió del braç dret amb l'espatlla i desgast de la policromia en els peus.

Finalment, i un cop revisades les capes superficials, s'aprecia pols i brutícia a les zones superiors i més amagades de la imatge, com el cabell, la corona i la cara interna de les cames. També s'hi han observat repintades generalitzades a la zona dels peus i a àrees puntuals de les espatlles. S'adverteix que la zona més perjudicada és la dels peus, on s'aprecia desgast de la fusta,

llacunes a la capa de preparació, pèrdua de policromia i acumulació de brutícia greixosa en els dits. Tot això és degut al fet que els peus són la part més accessible de la figura, amb la qual els fidels poden contactar com un gest devocional. Tot i que no han estat documentades, s'han observat intervencions puntuals, com la reparació dels braços (són visibles els dos claus que s'hi han inserit per la part posterior, a la zona d'unió d'aquests amb les espatlles), així com repintades puntuals, les més notòries a la zona dels peus.

Figura 5. Peus del santcríst.

3. L'oratori i l'església de Sant Felip Neri de Porreres

El santcríst es troba ubicat actualment a la tercera capella del costat de l'evangeli de l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres. La història del temple es remunta a 1854, quan Mn. Joan Barceló Móra cedí, mitjançant llegat testamentari datat l'any 1853, un terreny per construir un oratori en el poble.⁶ No obstant això, l'esmentat terreny no fou pres en propietat per Mn. Francesc Molina, prepòsit de la congregació, fins al 24 de desembre de 1885,⁷ data a partir de la qual s'iniciaren les obres per reparar la casa. El 27 d'abril de 1886 es col·locà la primera pedra del nou

6 Aquest testament ha estat transcrit a RIERA (1992), p. 175-182; hi consta la cessió dels terrenys a la congregació de Sant Felip Neri de Palma, mitjançant la qual se'ls dona l'opció de fundar un oratori a Porreres.

7 Mn. Joan Barceló Móra havia estat ecònom de l'església parroquial de Porreres. En el seu testament, redactat el 1853, va llegar una casa i un corral de la seva propietat en el municipi porrerenc en benefici de la congregació de Sant Felip Neri de Palma per construir-hi un oratori. No obstant això, i mitjançant un prellegat, va establir que mentre la congregació no s'hi instal·làs, deixava aquests béns en usdefruit a la seva cosina i també hereva Antònia Móra Vaquer i als seus successors. El 1854 va morir el religiós, i la seva família s'instal·là en els esmentats immobles. La congregació no prengué possessió d'aquests béns fins l'any 1885, que és quan va guanyar el plet contra els successors de l'hereva, que no volien cedir la casa i el solar. Mn. Josep Capó també refereix que els frares de Sant Felip no pogueren prendre possessió del llegat de Barceló després de la seva mort perquè, aleshores, passaven moments de dificultat, atès que s'estava demolint el seu primer oratori a Palma (CAPÓ JUAN, J. 1962, p. 38).

temple, que es començà a construir per l'actual capella de la Comunió, dedicada al Sagrat Cor de Jesús,⁸ i que fou beneïda el 8 de novembre de 1891, data en què la congregació s'instal·là definitivament a Porreres.⁹ El 26 de maig de 1892 se celebrà solemnement, i per primera vegada, la festa de Sant Felip Neri i n'oficià la missa major Mn. Pere Joan Campins, aleshores rector de Porreres i més tard bisbe de Mallorca.¹⁰ La fàbrica de l'església continuà fins que el 23 de juliol de 1911 el temple fou beneït completament pel bisbe Campins.¹¹

L'església fou projectada per Pere d'Alcàntara Peña.¹² És una construcció de nau única amb volta de canó, amb quatre capelles laterals a cada costat.¹³ De quaranta metres de llarg per deu d'ample,¹⁴ presenta un creuer molt desenvolupat, de vint-i-dos metres d'alçada i amb els braços desiguals. La capella major està dedicada a la Immaculada Concepció, mentre que el costat de l'evangeli es dedica a sant Felip Neri i el de l'epístola és l'anomenada *capella de la Comunió o del Sagrat Cor de Jesús*. En aquest costat el creuer reproduïx, a menor escala, la planimetria de l'església major, ja que també està cupulat i té capelles laterals.

Cal ressenyar el paper que tingueren Mn. Francesc Molina i Guardiola (1825-1906), restaurador de la congregació de l'oratori de Palma i fundador de la congregació del de Porreres, i Mn. Llorenç Riera (1873-1958),¹⁵ qui, procedent de l'oratori de Palma, s'instal·là a Porreres l'any 1899. Aquest darrer, a més de ser un dels seus principals benefactors, suposà una referència constant en la història de l'oratori durant els anys en què habità al poble, fins al punt que fou anomenat la "biga mestra de la congregació de Porreres".¹⁶ Aquests anys coincideixen amb l'època d'auge de l'oratori¹⁷ i la seva mort, l'any 1958, amb el principi del declivi. Així i tot, i malgrat les moltes vicissituds per les quals ha passat la congregació, en aquest moment es manté viva i continua desenvolupant la seva tasca.

4. Procedència del santercrist. El convent de Sant Domingo de Palma

El santercrist arribà a Porreres l'any 1894, segurament procedent, tot i que de forma indirecta, de l'antic convent de Sant Domingo de Palma, de l'orde de frares predicadors.

8 La col·locació de la primera pedra tengué una important transcendència social. Ramon Rosselló Vaquer refereix que: "El dia 28 d'abril de 1886, el *Diario de Palma* publicava una crònica de Porreres comentant els actes celebrats amb motiu de la benedicció de la primera pedra de l'església de Sant Felip Neri, acte que comptà amb la presència del canonge Joan Maura, el qual fou obsequiat amb una serenata i il·luminacions. Assistiren també a la cerimònia les autoritats civils, el clergat parroquial, el canonge Guillem Puig i la Guàrdia Civil" (ROSSELLÓ VAQUER, R. 2005).

9 La benedicció de la capella dedicada al Sagrat Cor també es publicà a Palma, tal com recull Rosselló Vaquer a la seva crònica de Porreres: "Dia 10 de novembre sortia la crònica comentant els actes celebrats amb motiu de la benedicció de la capella dedicada al Sagrat Cor de Jesús, de l'església de Sant Felip" (ROSSELLÓ VAQUER, R. 2005). Es nomenà, com a preposít de la nova congregació, Mn. Nicolau Arbona i Rullan.

10 CAPÓ JUAN, J. (1962), p. 44.

11 A RIERA (1992), p. 227-228, s'hi pot trobar el detall de la benedicció de l'església.

12 Vegeu CANTARELLAS (1984), p. 39. A més, Capó, a la seva obra sobre Molina, relata que aquest i Pere d'Alcàntara Peña sortien junts des de Palma a controlar les obres amb l'antiga diligència d'"es carro verd".

13 L'entrada lateral a l'església pel costat de l'evangeli es practica a través d'una de les capelles.

14 MUNAR (1979), p. 293.

15 Mn. Llorenç Riera, a partir de l'any 1927, va recopilar *Datos históricos de la Congregación del Oratorio de Porreras*. Aquestes notes finalitzen l'any 1957, un any abans de la mort de l'autor. La totalitat d'aquests apunts estan recopilats a RIERA MASCARÓ, L.; ROSSELLÓ LLITERAS, J. (1992), p. 173-278, la qual cosa ha fet figurar Riera com a coautor. Aquest llibre és la font més important per documentar el present article. En el moment de referir-s'hi, es distingirà entre les notes pròpies de Mn. Riera (RIERA, L. 1992) i l'aportació de Mn. Rosselló (RIERA L.; ROSSELLÓ, J. 1992).

16 RIERA, L.; ROSSELLÓ, J. (1992), p. 36.

17 La comunitat de Sant Felip Neri de Porreres assolí la seva màxima esplendor l'any 1930, quan hi habitaven vuit religiosos i dos germans coadjutors (MUNAR 1979, p. 296).

Figura 6. Convent de Sant Domingo. Fragment d'un quadre anònim sobre la ciutat de Mallorca (c. 1647).

Aquest orde s'instal·là a l'illa el 1229, juntament amb les tropes de Jaume I. Ho féu en el recinte medieval de l'Almudaina i allà desenvolupà el seu complex conventual ocupant la illeta on actualment s'ubica la seu del Parlament de les Illes Balears, així com part dels carrers adjacents. Des d'un primer moment els dominics ja marcaren, amb la seva empremta intel·lectual i el seu prestigi social, pautes significatives en el desenvolupament de la història de Mallorca. No obstant això, el convent fou suprimit el 1835 per la llei desamortitzadora de Mendizábal, que tingué com a conseqüència la demolició de l'edifici, el 1837, i la dispersió de tots els seus béns. Entre aquests béns, fins ara tenim coneixement de l'existència de tres santcrists: un és al monestir de Cura (Algaida, Mallorca), l'altre es venera a la parròquia de Sant Magí de Palma i el tercer, objecte del present estudi, s'exposa a l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres.

Mn. Llorenç Riera relata les circumstàncies de l'arribada del santcrist a la vila de la següent manera:

Un domingo por la tarde fue bendecido solemnemente un crucifijo de tamaño natural, que proporcionó al P. Francisco Molina la Sra. Da. Dolores, superiora del asilo de Palma de las Miñonas. Esta señora dio además muchas limosnas al P. Molina para la construcción de la nueva iglesia. Según noticias fidedignas, este crucifijo, que fue colocado en una capilla lateral de la parte de la epístola de la capilla de la Comunión, procedía del convento de PP. Dominicos de Palma, que después de la exclaustación fue destruido completamente.¹⁸

18 RIERA, L. (1992), p. 209.

D'aquesta manera es veu que els personatges claus perquè aquesta talla arribàs a Porreres foren Mn. Francesc Molina, preòsit de Sant Felip Neri de Palma i promotor de la implantació de la congregació a Porreres, i la senyora Dolors,¹⁹ que en aquell moment era la superiora de l'asil de les Minyones, tot i que es desconeix com arribà la figura a les seves mans.

5. Un nou context per al santcríst: l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres

Com s'ha vist, en el moment de l'arribada del santcríst, l'any 1894, només s'havia enllestit l'actual capella de la Comunió, que era l'única que estava en ús mentre s'acabava de construir la resta de l'església. D'aquesta manera, *“este crucifijo... fue colocado en una capilla lateral de la parte de la epístola de la capilla de la Comunió”*.²⁰

La imatge hi va romandre fins l'any 1942, que és quan es traslladà a la tercera capella lateral del costat de l'evangeli. En aquest sentit, Riera refereix: *“Año 1942: la figura del Santo Cristo, que desde el año 1894 se veneraba en la capilla de la comunió, fue trasladada a una capilla de la nave principal de la iglesia, junto al coro, en el lado del evangelio. Día 15 de febrero de 1942, domingo de quincuagésima, se bendijo una nueva mesa dorada, para esta capilla del Santo Cristo, obra del escultor Miguel Vadell, que costó 1.000 pts.”*²¹ Aquest Miquel Vadell, que tenia el taller a Palma, i tal vegada pel seu lligam familiar amb Riera,²² feia poc que havia realitzat altres treballs per a l'oratori.²³

El buit que deixà la figura del santcríst a la capella de la Comunió fou ocupat, des del mateix any del seu trasllat, per la imatge de santa Tereseta. El mateix Riera conta: *“1942: Sta. Teresita del Niño Jesús. Nueva estatua. El domingo 10 de mayo del mismo año 1942 a las 10 de la mañana el P. preòsito bendijo solemnemente una nueva estatua de Sta. Teresa del Niño Jesús, construida en Barcelona y regalada a nuestra iglesia por el Rdo. P. Juan Llaneras de esta congregación... costó la estatua 565 pts.”*²⁴

19 A les notes de Mn. Riera hi ha una sèrie de referències a una tal senyora Dolors Mas com a benefactora. En aquest sentit, i referint-se al dia 8 de novembre de 1891, data en què es beneeix la capella de la Comunió i s'instal·la la nova comunitat, escriu: *“Este mismo día, el mismo Sr. Canónigo bendijo la campana cuyo peso era de 22 arrobas, construida en la fábrica de B. Pallés y Armengol de Barcelona, que fue regalada por la Sra. Da. Dolores Mas del Pla del Rey. Esta misma Sra. Da. Dolores Mas costeó también la estatua de santa Catalina Tomás que fue bendecida este mismo día; dio además 5.000 pts para las obras del nuevo templo y más tarde regaló la estatua de S. Pedro Apóstol con su nincho correspondiente. R.I.P.A”*, RIERA, L. (1992), p. 205. El juny de 1912 torna a parlar de la senyora Dolors Mas: *“En junio de 1912 fue bendecido solemnemente por el Rdo. P. Francisco Salvá de la Congregación de Palma, una gran estatua de madera policromada del apóstol San Pedro, con su nincho correspondiente, obra todo del escultor D. Guillermo Galmés, y regalo de la noble señora de Palma Da. Dolores Mas. Esta señora había encargado a dicho escultor esta estatua y su nincho correspondiente para regalarlo a la santa iglesia catedral de Palma, y por algunas dificultades que opuso el Il·ltre. cabildo de la catedral lo regaló a nuestra Congregación de Porreres. En la bendición actuaron los padrinos dos jóvenes, hijos de los señores de Son Lluís, sobrinos de la señora donante Da. Dolores Mas. En el ofertorio de la misa predicó el panegírico del apóstol San Pedro el P. Francisco Salvá C.O.”* Es creu, doncs, que l'esmentada senyora Dolors Mas és la mateixa “Doña Dolores”, superiora de les Minyones de Palma (en aquella època aquesta comunitat estava supervisada per una seglar).

20 *Ibid.*, p. 209.

21 *Ibid.*, p. 270.

22 *“En el año 1917 se estrenó en la procesión de las Cinco Visitas el tabernáculo y estatua de cartón piedra del niño San Tarsicio. Fue un regalo del escultor Miguel Vadell a su tío político el P. Lorenzo Riera C.O.”* *Ibid.*, p. 240.

23 *“1941: con motivo de las bodas de oro de la fundación de la congregación se restauró el retablo de la capilla de la Comunió que fue transportado a Palma para pintarlo y dorarlo en el taller del escultor D. Miguel Vadell. Costó la restauración 6.000 pts.”* *Ibid.*, p. 269.

24 *Ibid.*, p. 271.

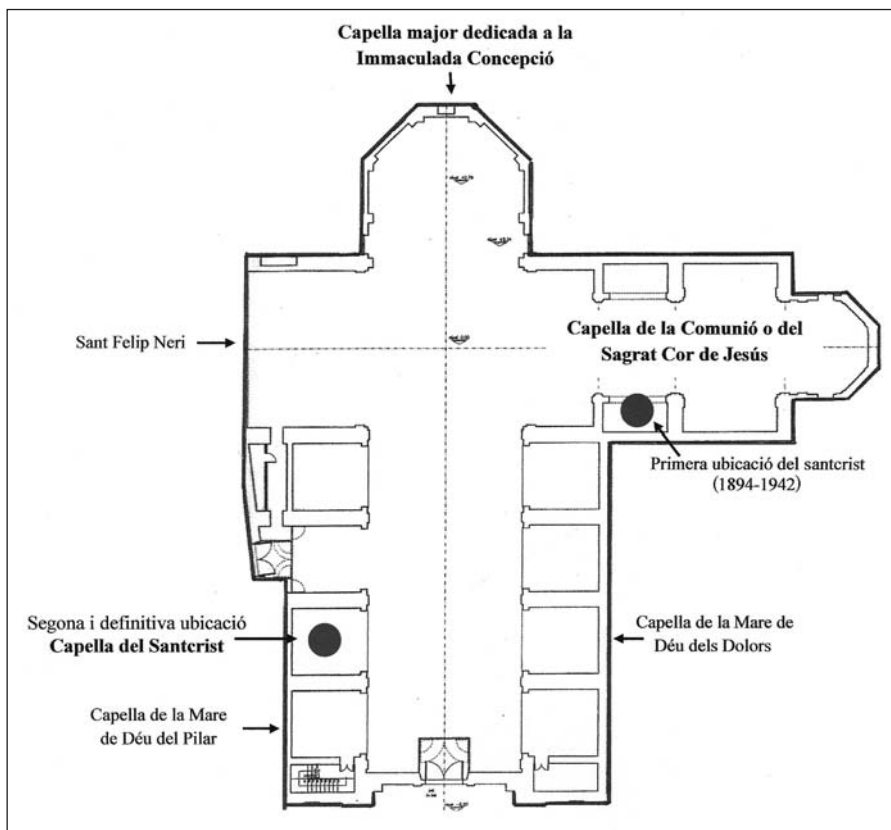

Figura 7. Planta de l'oratori.

Un cop instal·lada la imatge en la seva nova ubicació, es degué trobar a faltar un entorn que es pogués considerar adient per ressaltar la seva presència. És per aquest motiu que s'encarregà a l'escultor Francesc Salvà del Pont d'Inca (Marratxí, Mallorca) un nou retaule per acollir-la, que fou beneït el 6 de novembre de 1949, tal com recull Riera:

El domingo 6 de noviembre de 1949 a las diez y media el Rdo. P. Gaspar Morey, prepósito de la Congregación del Oratorio de Palma bendijo solemnemente el nuevo retablo de la capilla del Santo Cristo de la Salud, actuando de padrinos los jovencitos Juan Servera, de Ca'n Mas y María Barceló de Ca'n Xich. Terminado el Te Deum se cantó la misa mayor celebrada por el Rdo. P. Antonio Fiol C.O. y predicando en el ofertorio el mismo P. Gaspar Morey C.O. El nuevo retablo, obra del escultor D. Francisco Salvá del Pont d'Inca, costó con su acarreo y colocación 9.327 pts. El Padre Lorenzo Riera, prepósito de esta Congregación dio 5.000 pts. El Hno. José Bestard C.O. 1.000 pts, el Hno Miguel Fiol, 250 pts, el honor Antonio de Son Vallets 500 pts, que con lo que dieron otras devotas personas sumó la cantidad de 8.154 pts. Y de los fondos de la iglesia se pagaron las 1.173 pts que faltaban para cubrir los gastos.²⁵

Estilísticament és un retaule inscrit dins l'historicisme eclecticista, en el qual predomina el neobarroc, que no aporta cap voluntat estètica innovadora i que funciona tan sols com un suport de motius tradicionals ahistòrics. Tot plegat és un exemple de l'època anterior al Concili Vaticà II, a partir del qual es marca una aposta per un art nou. La capella es completà el 1952 amb la col·locació d'una aranya de cristall.²⁶

²⁵ *Ibíd.*, p. 275-276.

²⁶ Durant els anys 1951 i 1952 es col·locaren aranyes de cristall a les capelles de l'església. Per a la del Santcríst, Antònia Veny, esposa de Miquel Nicolau, àlies *Pa*, donà 250 pessetes i Margarita Mora Font, 100 pessetes. *Ibíd.*, p. 276-277. Les aranyes de cristall de l'església s'han deteriorat a causa del pas del temps i actualment estan retirades.

Figura 8. El santercrist amb el seu retaule.

Si es revisa la història de l'oratori, s'observa que el mateix autor del retaule ja havia realitzat anteriorment, i a la mateixa dècada dels quaranta, altres dos retaules historicistes, contenedors d'imatges escultòriques, a altres capelles de la nau principal. El primer, de 1941, és el retaule de la Mare de Déu del Pilar, ubicat a la quarta capella lateral del costat de l'evangeli.²⁷ El segon, el de la Mare de Déu dels Dolors,²⁸ bastit el 1945, està ubicat a la tercera capella del costat de l'epístola i allotja la figura de la Verge, beneïda l'any 1914²⁹ i obra de l'escultor Guillem Galmés. A banda de la seva obra retaulística a l'oratori, Francesc Salvà arreglà les figures de Sant Pau i Sant Pere³⁰ i una estàtua de Jesús Ressuscitat.³¹ Aquestes imatges, que presenten la iconografia tradicional i que manquen de consciència estilística, es basen en anteriors catàlegs historicistes que l'únic que pretenen és estimular la devoció dels fidels.

27 Aquest retaule costà 7.000 pessetes i l'estàtua, 750. *Ibid.*, p. 270. L'any següent, el 1942, Francesc Salvà també realitzà les estàtues de Sant Cristòfol (860 pessetes) i Santa Cecília (680 pessetes) per al mateix retaule. *Ibid.*, p. 271-272.

28 El retaule tingué un cost de 9.162 pessetes. Al mateix temps també s'intervingué a la capella: reparació del trespol, grades de granit, reparació de la reixa... *Ibid.*, p. 173.

29 La imatge fou pagada amb diners procedents de la "deixa pia" del germà de Mn. Guillem Martorell. *Ibid.*, p. 232.

30 Procedents de la parròquia palmesana de Sant Jaume, els restaurà i canvià l'advocació de sant Pere per la de sant Andreu. La restauració costà 182 pessetes, i les mènsules que les sostenien, 903. *Ibid.*, p. 271.

31 Tingué un cost de 1.200 pessetes. *Ibid.*, p. 273.

6. El santcríst i el poble de Porreres

Un cop superat el centenari de l'arribada del santcríst a Porreres, es pot afirmar que forma part de la cultura de la vila i que s'ha guanyat els apel·latius populars de *Santcríst Gros*³² o *Santcríst de la Salut*.³³

En aquest punt, és important remarcar la funció devocional que ha tingut dintre de la mateixa església de l'oratori, ja que li oferien ciris per Tots Sants³⁴ i li dedicaven festes votives.³⁵ Atès que participa en la vida religiosa de l'oratori, li canvien periòdicament el drap de puresa d'acord amb el moment litúrgic en què es troba. Quan arriba l'època de la Passió i Pasqua, la imatge assumeix un paper protagonista, ja que és exposada en el presbiteri del temple des del Diumenge de Rams fins al Dimarts o el Dimecres Sant. Aquest dia és quan se'l trasllada a l'església parroquial perquè participi en les processons del Dijous i el Divendres Sant acompanyat de la seva confraria de Sant Felip Neri.

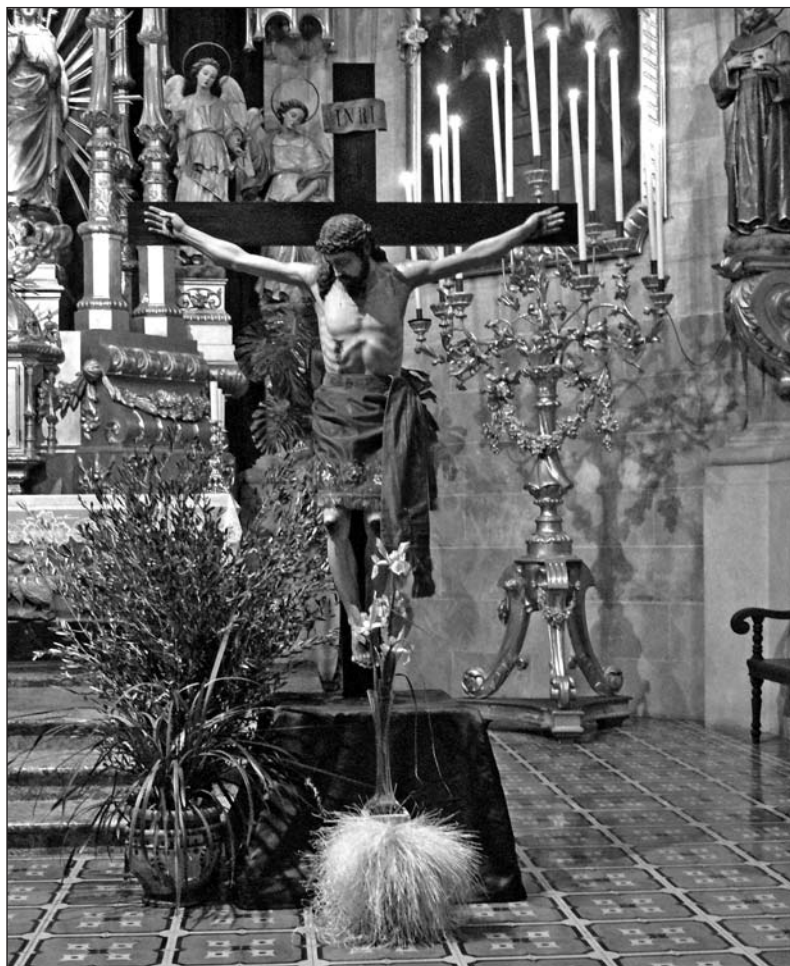

Figura 9. Exposició del santcríst en el presbiteri el Diumenge de Rams.

32 Aquest és l'apel·latiu emprat per Rosselló Lliteras. Segurament es deu a la presència, en el cor de l'església, d'un altre santcríst devocional de mides més reduïdes i de menor qualitat.

33 Així el denominen Riera, Munar i els membres de la confraria de Sant Felip Neri.

34 "Dia primer de novembre, festa de Tots Sants a migdia s'obria l'església i les campanes tocaven de mort; el capvespre vers les quatre tornaven a tocar per recordar a la gent que vengués a lucrar el jubileu d'ànimes. A l'altar de la Mare de Déu dels Dolors i del Sant Crist hi cremaven molts de ciris votius». RIERA, L.; ROSSELLÓ, J. (1992), p. 128-129.

35 "...se celebraven festes votives a la Mare de Déu de Lourdes, al Sant Crist, a Sant Francesc Xavier, Sant Antoni de Pàdua, etc. Igualment per agrair favors rebuts. Aquestes festes consistien en tercia cantada i missa major solemne amb sermó." *Ibíd.*, p. 137.

La confraria de Sant Felip Neri de Porreres³⁶ fou fundada l'any 1991 al voltant de la significació de l'oratori i de la figura del santrist, que acompanya en processó des de 1994, coincidint amb el centenari de l'arribada de la imatge a Porreres. Aquell mateix any la figura fou portada a mà pels mateixos confreres, tot i que l'any següent ja comptà amb un pas propi on fou disposada, acompanyada d'una imatge de la Verge Dolorosa.

Figura 10. Primera sortida del santrist amb la confraria de San Felip Neri (any 1994).

El Dijous Sant el Crist porta un drap de puresa de tela color morat, però el Divendres Sant es deixa l'escultura amb el seu propi vel esculpit i s'hi afegeix un sudari i, en ocasions, unes escales per representar el Davallament de la Creu. El 1999 la confraria encarregà una nova imatge de la Verge Dolorosa, tot i que, a les celebracions pasquals d'enguany, el santrist ha sortit en processó sense la companyia de la Verge.

³⁶ La seva indumentària consisteix en un hàbit blanc amb faixa i botonadura verda. La capa i el capirot són verds. A la part frontal d'aquest porten l'escut de la confraria, dissenyat el 1993: muntanya del Calvari i escut de Porreres sobre fons blanc, i les tres estrelles del llinatge Neri al peu, sobre fons blau. Com a complements, porten guants i sabates blanques i, a la mà, un ciri.

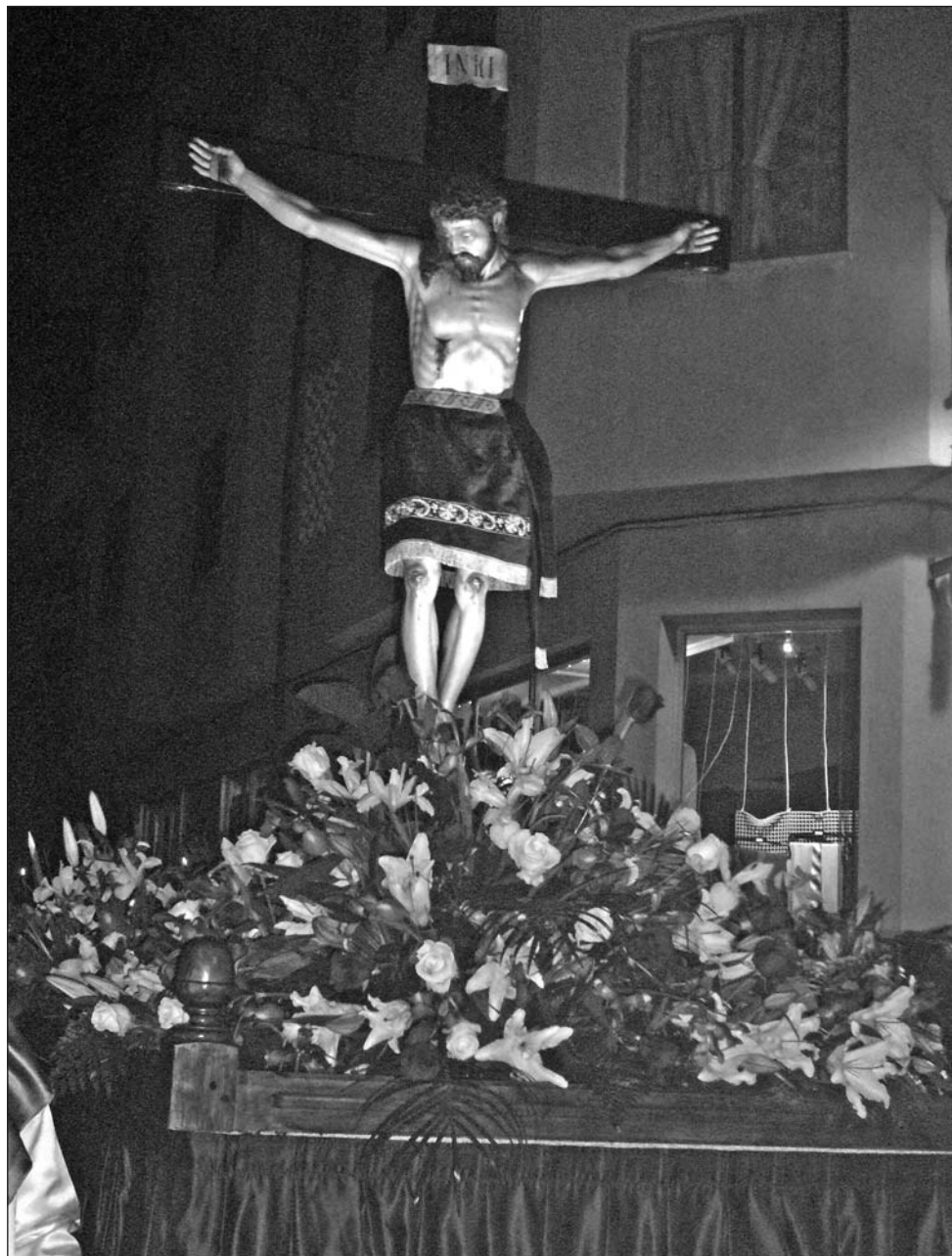

Figura 11. Sortida del santerrist amb la confraria de San Felip Neri (any 2010).

7. A manera de conclusió

El procés desamortitzador promogut per Mendizábal el 1835 causà la dispersió, en molts de casos incontrolada, de béns mobles de diversos convents. D'aquesta manera resulta que diversos objectes apareixen al cap d'un temps en un context diferent a aquell per al qual foren realitzats, sense que es trobi documentació que acrediti les trameses, les eventualitats o la trajectòria que han experimentat.

El santerrist de l'oratori de Porreres és un exemple de com una imatge devocional pot, sense perdre el seu valor intrínsec, passar de ser un punt d'atenció en un convent ciutadà de frares d'origen medieval, a formar part del patrimoni d'un oratori del segle XXI instal·lat en un poble, concretament a Porreres. Cal valorar, a més, que en aquest segon cas no tan sols forma part d'un inventari, sinó que està totalment integrat dins la vida de la comunitat i participa en les seves tradicions, com són per exemple les processons de Setmana Santa.

BIBLIOGRAFIA

CANTARELLAS CAMPS, C. (1984). *Pedro de Alcántara Peña, maestro de obras militares*. Palma: Colegio Oficial de Arquitectos de Baleares.

CAPÓ JUAN, J. (1962). *El P. Francisco Molina*. Palma: Editorial mallorquina de Francisco Pons.

MUNAR OLIVER, G. (1979). “La Congregació de l’Oratori de St. Felip Neri”. A: *Història de Porreres*, volum II, Mallorca.

RIERA MASCARÓ, L.; ROSSELLÓ LLITERAS, J. (1992). *La Congregació de l’Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Palma: Direcció General de Cultura.

ROSSELLÓ VAQUER, R. (2005). *Crònica de Porreres: segles XVI-XX*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

La Creu de Porreres i les tretes de presó (juliol de 1936-abril de 1937)

BARTOMEU GARÍ SALLERAS
MANEL SUÁREZ SALVÀ

1. Introducció

Gairebé des del primer moment del cop d'estat del general Franco, començaren els assassinats a l'illa de Mallorca. En un primer temps, entre els mesos de juliol i setembre de 1936 aproximadament, la major quantitat de víctimes eren persones tretes de casa seva i assassinades poques hores o pocs dies després a qualsevol indret, majoritàriament a les voreres de les carreteres, al costat de les quals deixaven els cossos sense vida per mostrar l'abast de la repressió i instaurar el règim del terror entre els habitants de l'illa. A partir del mes de setembre de 1936 i fins l'abril de 1937, la major part de les víctimes ho foren per les tretes massives de les presons, principalment de les de Manacor, Can Mir (actualment sala de cinema Augusta), el castell de Bellver o la presó de dones de Can Sales. Aleshores, les execucions passaren a ser massives i s'intentava amagar els cossos per ocultar els crims i no deixar cap rastre. A partir de la primavera de 1937, tot i que ja se n'havien produït moltes durant els mesos anteriors, les tretes foren substituïdes pels afusellaments, bàsicament a les parets dels cementeris de Palma, Inca, Manacor i a la presó d'Illetes.

Com ja hem exposat, entre el mes de setembre de 1936 i l'abril de 1937, una de les pràctiques més representatives de la repressió mallorquina de la Guerra Civil a Mallorca foren les tretes de presó, és a dir, persones que formaven part de la nòmina de reclusos dels centres penitenciaris de Palma i que foren "posades en llibertat". En molts de casos, no tornaren a casa seva, ja que suposadament foren eliminades per l'aparell repressiu feixista a la paret de l'oratori de la Santa Creu de Porreres, vora el cementeri municipal.

Quantes persones varen ser assassinades d'aquesta manera? On varen ser enterrades? Dificilment es podrà saber mai amb exactitud la resposta a la primera pregunta, però sens dubte la localització de la fossa comuna del cementeri municipal de Porreres serviria no només per determinar l'indret que haurà de ser tractat i respectat com a lloc de dignitat i memòria, i per tant correctament senyalitzat, sinó també per conèixer la identitat de les persones que hi són enterrades i possibilitar que les administracions públiques, en l'exercici de les seves responsabilitats cíviques i polítiques, en retornin les restes a les famílies.

2. Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil de les Balears, registre de sortides (1936-1939)

El fons documental del Govern Civil de les Balears (1834-1983) que es troba a l'Arxiu del Regne de Mallorca resulta fonamental per entendre la història contemporània de les Illes Balears. L'amplitud de competències de la institució en matèries tan diverses com ordre públic, educació, indústria, agricultura, comerç, sanitat, cultura, obres públiques, turisme, etc., i la seva actuació en matèries d'administració local ens donen una idea de la rellevància de la seva documentació per conèixer les transformacions polítiques, econòmiques i socials que han tingut lloc a la nostra societat des del primer terç del segle XIX.

L'estudi que presentam vol donar a conèixer una documentació inèdita del Govern Civil de les Balears. Ens referim al Negociat 3r d'Ordre Públic, registre de sortides (1936-1939). Aquesta sèrie documental es troba a les seccions de Govern i Règim interior, secció Ordre públic i Drets Ciutadans, que comprèn documentació sobre associacions, policia d'ordre públic, multes, infraccions, etc.

La consulta d'aquests documents ha suposat l'aportació de noves dades, que ajuden a explicar l'enrevessat tema de les tretes de presó; a més, aporta noms i llinatges de les persones "no afectes" al nou règim que ingressaren als diferents centres penitenciaris establerts a Palma entre el mes de juliol de 1936 i l'abril de 1937. Però, sobretot, ens informa de la planificació de les sortides (amb assassinats o no) i de la seva existència. Sens dubte és una font cabdal per investigar la mort de moltes persones víctimes de les tretes de presó i la seva relació amb el municipi de Porreres. No obstant això, cal advertir que aquest registre documental és incomplet perquè no inclou altres tretes que estan documentades per altres vies, ni permet identificar exactament totes les víctimes.

3. Les tretes de les presons (des del juliol de 1936 fins al mes d'abril de 1937)

Les tretes de presó (esmentades amb l'argot de l'època com "sacas") són situacions de violència, ocorregudes als centres penitenciaris de diverses parts de l'Estat espanyol durant el període que va durar la Guerra Civil espanyola.¹ El procediment consistia en l'extracció massiva i sistemàtica de presos amb l'objectiu de ser assassinats o traslladats. Les víctimes eren tretes mitjançant criteris globals, polítics, militars, religiosos, d'estatus social, etc. Aquests esdeveniments són els més polèmics de la Guerra Civil espanyola i foren realitzats en ambdós bàndols.² El fenomen es va donar principalment a final de l'any 1936, tot i que a Mallorca es feren des de l'inici de la guerra fins al mes d'abril de 1937. La definició de "saca" pot venir del verb "sacar" o del nom "saca" (sinònim de "montón" o "cierta cantidad"). Sigui com sigui, va ser una de les formes de violència emprades durant el conflicte, com també ho foren els "paseos" i les "checas".³

Al principi de 1937, prop de dos mil homes estaven tancats entre les presons de Can Mir i el castell de Bellver. D'entre tots ells, el grup més nombrós el formaven els "presos governatius", persones tancades per ordre directa del governador civil, Mateu Torres Bestard.⁴ A molts d'ells se'ls havia obert un expedient judicial que no contenia cap acusació concreta i, per tant, tampoc no tenien cap judici pendent. Aquesta absència d'acusació va provocar, durant les primeres setmanes, que no fossin conscients del greu perill que corrien les seves vides.

Les tretes dels presos governatius varen començar molt prest, a partir del mes d'agost i de setembre de 1936, però quan s'incrementaren de manera notable i espantosa va ser a partir del

1 CERVERA GIL, Javier (2009). *Madrid en Guerra. La Ciudad Clandestina (1936-1939)*. Madrid: Alianza Editorial, p. 88-110.

2 VEGA SOMBRÍA, Santiago (2005). *De la esperanza a la persecución: la represión franquista en la provincia de Segovia*. Barcelona: Ed. Crítica, p. 99. També esmentat a: HERNÁNDEZ HOLGADO, Fernando (2003). *Mujeres encarceladas: la prisión de Ventas, de la República al franquismo*. Madrid: Marcial Pons Historia.

3 JULIÁ, Santos (coor.); CASANOVA, Julián [et al.] (1999). *Víctimas de la Guerra Civil*. Madrid: Historia Selección.

4 Mateu Torres Bestard (Palma 1891-1969). Militar i polític mallorquí. Fill de Mateu Torres Perelló i Francisca Bestard Vich. Estudià a l'Acadèmia d'Infanteria i fou ascendit a capità el 1917. Participà en la guerra del Marroc. El 1927 tornà a Mallorca i el 1930 fou ascendit a comandant. Fou ajudant de Francisco Franco quan aquest va ser comandant militar de les Balears (1933). Presidí la Junta Divisonària que preparà el cop d'estat del 18 de juliol de 1936 a les Balears. En esclatar la Guerra Civil, fou governador civil de les Balears des del mes d'octubre de 1936 fins al maig de 1937. Després va ser destinat a la península i ocupà diversos càrrecs durant i després de la guerra. Del 1943 al 1953 fou jutge eventual de les Balears. *Gran enciclopèdia de Mallorca*, volum XVII. Palma: Promomallorca Edicions, p. 256.

novembre del mateix any. Dins el misteri que envolten les tretes, i el funcionament específic de la presó de Can Mir, cal considerar la possibilitat que algunes es fessin perquè s'havia esgotat el termini màxim de detenció que fixaven les lleis franquistes. Jiménez Villarejo indica que, fins i tot un any després del final de la guerra, es mantenien disposicions excepcionals pel que feia als detinguts governatius, d'acord amb el Decret d'1 de novembre de 1936, que “*establece un plazo ordinario de treinta días de detención militar o policial. En el caso de los ‘gubernativos’ (Art. 4º) se autoriza una extensión de dicho plazo hasta tres meses ‘por ratificaciones sucesivas’.*”⁵

El governador civil, Mateu Torres Bestard, va deixar testimoni escrit de les tretes en una carta que va escriure el 10 de setembre de 1936 al general Franco, en la qual es queixava de l'actitud passiva d'alguns dels nous dirigents feixistes i aprofitava per indicar al General que sort que Falange ja assassinava ciutadans: “*menos mal que Falange hace alguna limpia que no puede aplicar a los figurones por estar estos detenidos*”.⁶ Una idea dels interessos de Torres Bestard és la comunicació que va enviar a Madrid el dia 20 de març de 1937, en la qual indicava que a l'illa no hi havia presoners que poguessin ser qualificats de perillousos.

Quan es feia fosc, pels altaveus de la presó es llegia una relació d'homes que serien alliberats.⁷ En sentir el nom, havien de presentar-se a les oficines de la presó i allà, “sospitosament”, els fermaven les mans. Fora els esperava un escamot de falangistes, ebris de sang, que els duïen a matar a qualsevol indret, en la majoria d'ocasions a l'oratori de la Santa Creu de Porreres.

Sebastià Ferretjans recordava la mecànica de les tretes i les relacionava amb l'intent dels feixistes d'ocupar la presó a conseqüència de l'afusellament de José Antonio Primo de Rivera, el 20 de novembre de 1936. Aquest fet va provocar concentracions molt dures als voltants de Can Mir.⁸ L'acte va ser impedit per l'oficial que vigilava el recinte:

Però, després es venjaren els feixistes. Al cap de dos dies va venir lo terrible. Se presentà un autocar (*en realitat, era un camió*) petit. Entrava al pati. Això, devers les vuit del vespre. I als cinc minuts entrà el director de la presó:

- Silenci. Tots els qui ara anomenaré, que preparin la seva roba perquè quedaran en llibertat. En sortí un, dos, i fins a vuit. I llavors se mogueren les conversacions següents:

- Tu te'n vas, Pere? Idò, demà arribes a ca meva i els dius que estic molt bé i tot això.

Però no n'arribà ni un a ca seva. L'endemà ja ho sabíem, que això era un engany. I des d'aquell moment començava l'angúnia terrible de no saber si el cridarien a vostè o a mi. Terrible, això.⁹

5 JIMÉNEZ VILLAREJO, Carlos (2007). “La destrucción del orden republicano (Apuntes jurídicos)”. *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 7, p. 28. Analitzant algunes de les dades que tenim, es pot fer constar que va haver-hi molts presos que estaven compresos dins aquest termini i, quan es va complir, varen ser trets de la presó i assassinats. Poden citar-se, entre d'altres: Jaume Crespí Amengual, de Búger; Guillem Fullana Juan, de Manacor; Jaume Ordines Arrom, d'Alaró; Josep Pons Alomar, de Campanet; Joan Quetgles Serra, de Manacor, o els germans Sancho, d'Inca.

6 MASSOT I MUNTANER, Josep (1997). *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 59-93.

7 En un primer moment, no devien tenir megafonia i un pres s'encarregava de transmetre les ordres en veu alta. Entre d'altres coses, era l'encarregat de llegir la relació de presos que serien “alliberats” aquell vespre.

8 “Llorenç M. Duran [...] des de la presó de Can Mir escriví, al final de 1936, l'impressionant poema *Udols*, evocació de les manifestacions falangistes que anaven davant Can Mir, demanaven el cap dels presoners i acabaven cantant l'himne feixista *Giovinezza*”. MASSOT I MUNTANER, Josep (1990). *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears*. Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 250.

9 SCHALEKAMP, Jean A. (1997). *Mallorca any 1936: d'una illa hom no en pot fugir*. Palma: Premsa Universitària, p. 126.

En un principi, els presoners varen creure en la possibilitat real de l'alliberament. Però, ben aviat varen comprovar que tot continuava formant part del joc macabre dels repressors. Els familiars dels assassinats compareixien dies després a la presó per portar la roba neta i endur-se'n la bruta. Llavors, els guàrdies els indicaven que aquell home per qui demanaven havia estat posat en llibertat i que, probablement, havia fugit a Menorca.

Hi ha testimonis que recullen la casuística del calendari: els homes que eren citats en un dia parell eren assassinats, mentre que els qui eren cridats en un dia senar eren posats en llibertat.¹⁰ Es parla també d'un macabre sistema de tornos: un dia treien els de Can Mir i l'altre anaven al castell de Bellver, per tornar el dia següent a Can Mir i així successivament.¹¹ No obstant això, cap d'aquests extrems no s'ha pogut comprovar més enllà dels testimonis d'algunes víctimes. La documentació del Govern Civil tampoc no corrobora aquesta situació. Si ens fixam en les tretes massives amb resultat de mort de les presons de Can Mir i del castell de Bellver, es confirma que es treien presoners al mateix dia i fins aleshores amb més incidència de la presó *Estaciones-Can Mir*.¹²

El que sí sabem cert és que les tretes començaren ben aviat i s'aturaren a partir de la primavera de 1937, coincidint amb la substitució del cap superior de la policia de les Balears, Francisco Barrado Zorrilla,¹³ i el governador civil, Mateu Torres Bestard, i el trasllat de les competències d'Ordre Públic a les autoritats militars (fins aleshores havien estat en mans del governador civil) el dia 10 d'abril de 1937, fet que podem constatar a la documentació del Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil de les Balears.¹⁴

Un altre aspecte que cal destacar de les tretes és el poder adquisitiu de la família, que a vegades podia determinar la mort o la posada en llibertat. En aquest cas, cal pensar que dins la presó, entre els guàrdies, hi havia un sistema de transmissió d'informació altament sofisticat que permetia, en el mateix moment de cridar un home per ser posat en "llibertat", avisar la seva família perquè reunís la major quantitat de doblers possible i "comprar" la vida del seu ésser estimat. Es tractava, sens dubte, d'una de les corrupcions presents en el nou règim; a més, insistim en la idea de les llistes prèviament establertes i elaborades, probablement, en el poble d'origen.¹⁵

10 "Uns dies, posem que fossin els parells, els presos posats en llibertat eren executats. En canvi els imparells eren autènticament alliberats". CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç (1989). *Diccionari vermell*. Palma: Editorial Moll, p. 72. "Era novembre del 1936. Un vespre, després de les vuit, un zelador va cridar deu noms, [...] al dia següent res, però, després, al segon vespre, altra vegada deu més". KRASCHUTZKI, Heinz (2004). *Memòries a les presons de la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Miquel Font, p. 84.

11 SCHALEKAMP, Jean A. (1997). *Mallorca any 1936: d'una illa hom no en pot fugir*. Palma: Premsa Universitària, p. 85. Testimoni d'Antoni Llodrà: "Cada dos dies, idò, treien gent. I això, perquè un dia els treien de Can Mir, i l'altre de la provincial i del Castell de Bellver". KRASCHUTZKI, Heinz (2004). *Memòries a les presons de la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Miquel Font, p. 84. "Cada dos dies s'afusellava a deu reclusos. El dia que hi havia entre aquests dos, anaven a cercar les seves deu víctimes a una altra presó auxiliar".

12 Vegeu quadres 1 i 2. Tretes de les presons del castell de Bellver i Can Mir.

13 Francisco Barrado Zorrilla. Activista polític i agent secret. Cap de la policia secreta de Falange Espanyola. El febrer de 1934, participà en la unificació de Falange i de les Juntas Ofensives Nacional Sindicalistes (JONS). Col·laborà en la preparació del cop d'estat de juliol de 1936. El setembre del mateix any, el marquès de Zayas el nomenà cap superior de la policia de les Balears, però la primavera de 1937 els falangistes perderen poder a favor dels carlins i fou substituït pel tinent coronel Víctor Enseñat Martínez (abril de 1937) i passà a ésser delegat d'Investigació i Vigilància de Falange, fins que el juny del mateix any fou rellevat per Josep Otero Sastre. *Gran enciclopèdia de Mallorca*, volum XII. Palma: Promomallorca Edicions, p. 2.

14 ARM, GC, sig. 771, foli 77.

15 "Ja en llibertat m'informaren que la sort dels condemnats a mort es decidia al mateix poble de Pollença". Relata a continuació com algunes persones (veïns, cacics, amos o senyors) es reunien i feien una mena de sorteig macabre amb bolles blanques i negres. Cada un d'ells disposava d'una bolla de cada color. Llavors, "si volien la mort posaven la negra, i si no la blanca. Si en abocar la bossa sortien dues o tres bolles negres, el pres, paisà seu, no tenia salvació". MUNTANER CERDÀ, Josep (2006). *No eren blaves ni verdes les muntanyes*. Pollença: El Gall, p. 46.

Només així es pot explicar la rapidesa en la transmissió de la “notícia” i també que el nom fos eliminat de la llista i així el presoner pogués salvar la vida.¹⁶ Josep Massot i Muntaner també recull algunes al·lusions a aquesta pràctica corrupta del comissari de policia Francisco Barrado i indica que ho ha conegut de part de diferents testimonis.¹⁷

També coneixem alguns casos en què, després de treure’ls de la presó, eren traslladats a les dependències policials del comissari Barrado, a la plaça de Santa Magdalena de Palma. El que passava allà dins és un misteri, però alguns eren retornats a la presó el matí següent, d’altres eren alliberats sota amenaça de mort si els capturaven durant les hores següents i la gran majoria eren conduïts a l’assassinat.¹⁸ D’altres testimonis afirmen que eren conduïts davant el Crist de la parròquia de la Sang de Palma i allà els obligaven a besar els peus de la imatge. En haver-ho fet, els alliberaven o els traslladaven de bell nou a Can Mir.

Miquel Mercadal, mestre d’Inca, va estar dues vegades dins Can Mir. La primera, l’alliberaren, però una vegada al seu poble, el tornaren a detenir i el portaren a la comissaria de Francisco Barrado, on va estar un parell de dies, entre el 13 i el 16, sense que ningú no li digués absolutament res. Però, des de l’habitació on el tenien, va sentir la conversa dels falangistes que a mitjan horabaixa hi arribaren i explicaren que aquell vespre anirien a Can Mir a cercar alguns presoners. Hores després, ja de matinada, va poder sentir el cap de policia en persona explicant com havien mort els germans Sancho d’Inca.¹⁹ Sembla que Antoni, Emili i Josep Sancho Forges foren afusellats a Porreres, juntament amb els inquers Andreu París Martorell, Bernat Mateu Ferrer, Rafel Llompart Reynés i Ramon Rodríguez Quiroga, la nit del 12 al 13 de març de 1937.²⁰

El poeta i pedagog Llorenç M. Duran va estar empresonat a Can Mir i, per tant, va ser testimoni directe de les tretes. Anys després del seu alliberament, va recollir en alguns textos les seves reflexions i els seus records sobre la repressió a Mallorca. En un d’aquests escrits, parlava de la mecànica de les tretes i també de l’itinerari que feien els presos, conduïts, després de sortir de la presó, a un centre policial. Segurament es tractava de la comissaria de Barrado:

La gran tragèdia de Can Mir –no sé si a les altres presons també– foren les sortides en llibertat de les nits de molts dies del primer trimestre de 1937. Cap a les 9 es llegia una llista alfabètica d’uns 10 presos, que eren conduïts a un centre policial i posats en llibertat després. De cap d’ells no se n’ha sabut res mai més. A Can

16 Antònia Mercadal, de sa Pobla, relata que el seu padrí va rebre la notícia que estaven a punt de “treure” de Can Mir el seu fill Miquel Mercadal i que, si volia evitar-ne la mort, havia de pagar 500 pessetes. Aquell home ho féu així i el seu fill va quedar dins la presó. En relació amb això, podem dir que: “El pare d’En Miquel Mercadal pagà cent duros perquè no el matassin. També pagaren per En Bernat Rubert. [...] Supòs que la valoració depenia de moltes circumstàncies. Tenc entès que cobraren cinquanta mil pessetes per salvar la vida de Joan Trián, però com aquell que diu ja el tenien dins el camió”. CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç. “Entrevista a Josep Cortés –Pep Pepe–”. *Memòria Civil*, núm. 33, suplement del diari *Baleares* (17 d’agost de 1986).

17 “Barrado és acusat, encara –per amics i enemics– d’acceptar diners i d’altres jugades brutes”. MASSOT I MUNTANER, Josep (1997). *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 115 (nota a peu de pàgina núm. 121).

18 Jaume Pallicer Pallicer, de Calvià, recordava que va ser tret de Can Mir i traslladat a un edifici on li taparen els ulls, l’enterraren dins una habitació i allà els hi destaparen. El que va veure el va impactar per tota la vida: a terra hi havia un home mort i, al seu darrere, en tenien un altre de crucificat. Aleshores, un dels seus “segrestadors” li va indicar que, si el tornaven a agafar, aquell seria el seu destí. Joan Campins, de Consell, va explicar al seu nét que el varen treure de Can Mir i el varen dur directament a les dependències policials, on el va rebre el mateix Barrado. El varen tenir tota la nit sol, dret dins una habitació, i el matí el tornaren a Can Mir. Jaume Mateu Siquier, d’Inca, també víctima d’una treta, tranquil·litzava la seva dona en una carta indicant: “Eso que decían por la calle que de aquí o de la Inspección sacaban los presos y los mataban es todo mentira...”

19 Testimoni de Joan Bennàsar, de Búger.

20 GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfílades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, p. 291-294.

Mir, al sentir-se aquella llista s'establia una situació d'angoixa i un silenci tal que es podia oir el vol d'un moscard entre els mil presos. Per Pasqua, sembla que els militars es feren càrrec de la situació i això va acabar.²¹

Per treure un pres, dels governatius, de dins Can Mir o del castell de Bellver, per alliberar-lo o matar-lo, calia només una sola signatura, la de Francesc Barrado o la de Mateu Torres Bestard. Aquest darrer no només consentia els crims, sinó que també els justificava com element necessari per alleugerir la càrrega econòmica de les presons i les despeses que això suposava al "nou Estat".²² Alguns testimonis han aportat, també, informacions que permeten deduir que tant el comte Rossi com el propi Zayas ajudaren a treure gent de Can Mir amb una mena de salconduits signats per ells mateixos. A tall d'exemple, Massot i Muntaner cita els casos del veí de Lloret de Vistalegre, Miquel Gelabert Terrassa, i del batle de Maria de la Salut, Jaume Bergas.²³

Maria Mas va estar cercant el seu home durant mesos. Fins i tot va enviar una sol·licitud d'informació a Torres Bestard per saber on era, perquè a Can Mir li deien que l'havien alliberat. El governador civil li va contestar el dia 8 d'abril de 1937 i li deia que "*su marido Juan Cunill Esteva está en libertad desde el 22 enero*". La realitat era, però, ben diferent. El 22 de gener varen "alliberar" 13 homes tancats dins Can Mir i 2 de la Presó Provincial. Hom té la certesa absoluta de 8 assassinats (7 a Can Mir i 1 de la Provincial) i entre ells apareix el nom de Joan Cunill.²⁴ És evident, per tant, no només el coneixement de la treta per part del governador civil, sinó també l'ús pervers de l'expressió "*orden de poner en libertad*" per ocultar el crim.²⁵

Joan Bennàsar, tancat dins Can Mir durant aquells moments tràgics, em va explicar que va poder veure, en diferents ocasions, uns fulls amb els noms de les persones que havien de ser "alliberades". Tots aquests documents portaven la signatura de Mateu Torres Bestard.²⁶

En el mateix sentit, Massot i Muntaner indicava que, segons el testimoni d'antics responsables de la Falange, existia una mena de comitè que s'encarregava de decidir sobre la vida o la mort dels empresonats. Entre els membres d'aquest sinistre grup hi havia Torres Bestard i Barrado Zorrilla.²⁷

El cònsol anglès Alan Hillgarth també recollia a diferents informes la relació directa de Torres Bestard i Barrado amb les tretes i els afusellaments indiscriminats de civils mallorquins. En diferents moments en va parlar amb Zayas, cap de la Falange, i el nou governador civil, Torres Bestard, que, a més d'admetre els afusellaments (això sí, indicant-li que es feien discretament), li

21 MASSOT I MUNTANER, Josep (1990). *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 405. L'autor recull els textos escrits per Llorenç M. Duran, titulats "Algunes notes de la guerra civil".

22 Carta de dia 10 de setembre de 1936 de Mateu Torres Bestard al general Franco: "*Entre la enormidad de detenidos figura gente significadísima que hasta después de detenidos han hecho manifestaciones contrarias al movimiento y... nada, aquí costando un dineral su manutención, menos mal que Falange hace alguna limpia que no puede aplicar a los figuones por estar estos detenidos*". MASSOT I MUNTANER, Josep (1997). *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 78.

23 MASSOT I MUNTANER, Josep (1988). *Vida i miracles del "Conde Rossi" (Mallorca, agost-desembre 1936/Màlaga)*, de l'Abadia de Montserrat, p. 116 i 117.

24 ARM, GC, sig. 771, folis 30-31.

25 *Ibidem*, foli 30.

26 Testimoni de Joan Bennàsar, de Búger.

27 "Antics membres de la Falange illenca m'han confirmat el paper de Torres dins un petit comitè del qual també formava part Barrado i que decidia de la vida o de la mort dels suposats desafectes al règim". MASSOT I MUNTANER, Josep (1997). *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 77.

indicaven que eren imprescindibles perquè aquelles persones suposaven una amenaça potencial per al règim i no hi havia possibilitat de poder-los jutjar. Igualment esfereïdores, i aclaridores, resulten les opinions del cònsol, que no dubta a afirmar que les tretes havien estat prèviament planificades:

els assassinats programats (*orderer murder*) van continuar. Moltes persones que durant la República (*in the past*) havien expressat obertament la seva simpatia per les idees socialistes, però contra les quals no es podia provar cap acte de tipus subversiu, eren agafades de nit i mortes a trets. La matança era indiscriminada. Les ordres venien del cap de la policia secreta, un feixista (és a dir, el falangista Francisco Barrado, al qual Hillgarth es referirà *nominatim* (més endavant), i Hillgarth pensava –amb raó– que eren aprovades pel governador civil (Torres Bestard), ell mateix igualment feixista. Els assassinats eren persones que des del punt de vista de les autoritats –en alguns casos encertat, segons Hillgarth– eren enemics del règim del general Franco i una amenaça potencial, si no activa. Atès que no podien ésser duts davant un consell de guerra, eren suprimits sense judici.[...] Hillgarth va parlar diverses vegades sobre tot això amb el cap provincial dels feixistes, és a dir, amb el marquès de Zayas, i aquest es va excusar dient que no tenia cap control sobre la policia. El gener del 1937 ho va comentar amb el governador civil, el qual li assegurà que es tractava d'una cosa poc freqüent, feta discretament i sempre justificada. Torres li digué: Quan nosaltres sabem que un home és culpable, però no ho podem provar, quin altre recurs ens queda?²⁸

Ja hem assenyalat que, en un primer moment, els presoners no eren conscients del que passava amb els seus companys “alliberats”, però això va durar molt poc. Després, per combatre l'absència certa de notícies, desenvoluparen sistemes de comunicació amb l'exterior amb claus prèviament pactades. Jaume Serra arribà a dissenyar un alfabet propi. Però, sens dubte, el més enginyós fou el de les capsas de tabac. Si rebien una capsas intacta, significava que no hi havia morts; si estava manipulada, volia dir un presoner mort per un tret al clatell; si estava oberta, es comptabilitzaven els assassinats segons els cigarrets que mancaven dins la capsas.²⁹

Antoni Llodrà, de Felanitx, era a Can Mir durant tots els mesos en què es varen desenvolupar les “tretes” i va descriure a Jean Schalekamp l'angoixa amb què vivien l'arribada de la nit:³⁰

Allò era terrible. Tant més terrible, perquè ho feien amb una puntualitat tremenda. Cada dues nits, a les vuit i mitja en clau venien a cridar-nos per les tretes. El dia que sabíem que vendrien a treure gent, una hora abans es feia un silenci aclaparador, total. Tothom, oprimits per la por, ens assèiem en terra i es podia sentir una mosca. I després, venien, cridaven: ‘Atención!’ i començaven a llegir les llistes. Quan es deia un nom i després el llinatge, entre el moment d'acabar de pronunciar el nom i de començar a dir el llinatge, passa just un temps imperceptible, unes mil·lèsimes de segon. Idò, jo sóc Antoni i fins que començaven a pronunciar el llinatge, perquè és un nom molt corrent, pareixia que passàvem mesos sencers. ‘Antonio...’, i fins que no havien pronunciat el llinatge un creia sempre que el matarien.

Les errades tràgiques també tenien el seu espai durant els moments previs a la treta. Les coincidències, o les semblances, de noms i llinatges podia salvar la vida d'un pres, però a canvi de la d'un altre. Així va passar amb dos homes amb algunes coincidències. Una nit els botxins anaren a cercar Joan Cunill Avellà, i va resultar que hi havia un altre pres també anomenat Joan Cunill, però Esteva de segon llinatge. No el pronunciaren i la persona “equivocada” va abandonar la presó per morir, segurament, a Porreres.³¹

28 MASSOT I MUNTANER, Josep (1995). *El cònsol Alan Hillgarth i les Illes Balears (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 181 i 185.

29 MESTRE MESTRE, Bartolomé (1976). *¿La última palabra? Mallorca 1936-1939. Memorias de un soldado médico*. Palma: Bauzá, p. 78.

30 SCHALEKAMP, Jean A. (1997). *Mallorca any 1936: d'una illa hom no en pot fugir*. Palma: Premsa Universitària, p. 85.

31 Joan Cunill Esteva va ingressar a la Presó Provincial de Palma dia 30 de juliol de 1936; posteriorment fou traslladat a Can Mir, d'on va ser tret el 22 de gener de 1937. ARM, GC, sig. 770, foli 45 i ARM, GC, sig. 771, foli 30.

Aquesta política “d’extermini” va durar, com ja s’ha dit anteriorment, fins al 10 d’abril de 1937,³² en què les competències d’Ordre Públic passaren a l’exèrcit i va ser nomenat Víctor Enseñat com a delegat d’Ordre Públic. Ell mateix va anunciar de manera clara i solemne: “*Se han acabado las noches lúgubres en esta casa*”.³³

4. Destí: la Creu de Porreres

Com hem exposat en aquest treball, així com en altres, defensam que la major part de les persones que moriren a Porreres durant la Guerra Civil, víctimes de la repressió feixista, provenien de les famoses tretes de presó, concretament aquelles persones identificades amb el nom de presos “governatius” o “sense causa”.³⁴

El ritual repressiu de les tretes començava quan es feia fosc, entorn de les sis de l’horabaixa; pels altaveus de la presó es llegia una relació d’homes que havien de ser alliberats. En sentir el nom, havien de presentar-se a les oficines de la presó. Fora els esperava un transport amb falangistes que els duia a matar a qualsevol indret, en la majoria d’ocasions a l’oratori de la Santa Creu de Porreres, vora el cementeri municipal. Ara bé, no és clar si a tots els portaven en aquest indret directament des de la presó. Els germans Sancho, d’Inca, foren assassinats a la Creu tres dies després d’haver estat trets de Can Mir. Durant aquest temps, ningú no sap on varen ser. El cert és que arribaren a la paret amb símptomes d’haver estat torturats i apallissats. Els mataren com als altres, per l’esquena.

Fins i tot hi ha la possibilitat que alguna persona encara salvàs la vida. Després de traspasar el control de seguretat, uns 200 metres abans d’arribar al cementeri de Porreres, la guàrdia de Falange verificava el carregament. Era el precís moment en què el cap de l’expedició revisava la “llista negra”. Si aquesta persona feia una creu a un nom d’un elegit, se salvava; si no era així, començava la tragèdia.³⁵ La llista dels elegits era destruïda pel cap de l’escamot per no deixar cap pista.

Tot seguit, els presoners eren conduïts a la paret de darrere la Santa Creu. Era un lloc molt controlat pels membres de l’agrupació local de Falange. Abans de l’arribada del camió o cotxe, es posaven grups de vigilància als voltants del cementeri. Ningú no s’hi podia acostar excepte els botxins.

Fins arribar a l’afusellament hi ha dues versions, probablement certes les dues. La primera afirma que feien baixar els homes i les dones a la part davantera de l’església, els feien entrar al temple, creuar-lo i sortir-ne per la porta del darrere; allà els formaven, fermats de dos en dos, donant l’esquena a les metralladores (l’escamot era format per metralladores fixades sobre un trípede) i eren assassinats. La segona versió és més breu i indica que els baixaven del camió directament a la paret posterior de l’església, on eren morts. Segurament, les dues són certes. Els cadà-

32 Entre el setembre de 1936 i la primavera de 1937, Julio Barrado Zorrilla era el cap superior de la policia de les Balears i Mateu Torres Bestard el governador civil. Ambdós tengueren responsabilitats directes en el cop d’estat del 18 de juliol i en la posterior repressió.

33 GINARD FÉRON, David (1990). “Centres de Reclusió a la Mallorca en guerra”. *Randa*, núm. 28. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 37.

34 GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear i GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2010). “Els calvianers que moriren a Porreres en el transcurs de la Guerra Civil”. *Actes de les II Jornades d’Estudis Locals de Calvià*. Calvià: Plataforma Calvià per la Llengua: Institut d’Estudis Baleàrics, p. 259-279.

35 GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, p. 272.

vers eren abandonats en terra. Poc després, l'enterrador de Porreres els col·locava sobre una manta i, un a un, els anava arrossegant fins a la fossa comuna del cementeri i els hi enterrava.

Els enterraments, els feia tot seguit o de matinada el fosser del poble, acompanyat d'algun membre de Falange. Els cossos de les víctimes eren traslladats amb un civera³⁶ o carretó i eren soterrats vestits, per tal d'eliminar proves. Hi ha testimonis orals que asseguren la pràctica de mutilacions d'òrgans i robatori de roba de vestir a les persones que foren vilment executades.³⁷

Les persones que transitaven de dia pel camí vell de Porreres a Montuïri –via situada entre l'oratori i el cementeri municipal– s'adonaven de les execucions massives quan veien al terra la mescla certament esgarrifosa que brollava al terra de la part posterior de la petita església: “els bassiots de sang que hi havia els dematins darrere la Creu tenien una llargària d'uns vint pams. N'hi havia uns quants”.³⁸

Algunes informacions orals i documentals asseguren que els afusellaments començaren el mes de setembre de 1936.³⁹ A l'Arxiu Municipal de Porreres consten inscripcions de defuncions que certifiquen aquesta dada:

a) Nicolau Pol Fiol, natural de Manacor, afusellat dia 11 de setembre de 1936, a trenta-un anys, a l'altura de la possessió de s'Alqueria Blanca, situada a la carretera que uneix Porreres amb Felanitx. La causa de la mort: “*Dos heridas en la cabeza mortales de necesidad y una en el homoplato izquierdo*”.⁴⁰

b) Antoni Trobat Oliver, d'Algaida, fou empresonat a la presó de Can Mir i temps després tret del centre penitenciari i afusellat a la Creu de Porreres. La seva acta de defunció consta al Registre Civil de Porreres i diu: “*Antonio Trobat Oliver, hijo de Bartolomé y Catalina, casado, falleció el 4 de setiembre de 1937 por muerte violenta, a consecuencia de las heridas producidas por disparos de ametralladora. Auto de Manacor a veintinueve de noviembre de mil novecientos ochenta*.”⁴¹

A més, al registre de defunció del manacorí Nicolau Pol, amb data del mes de setembre de 1936, hi consta la ubicació d'una fossa comuna a l'interior del cementeri municipal: “*su cadáver habrá de recibir sepultura en el cementerio de este municipio, efectuándolo en una fosa común en el segundo tramo a la izquierda entrando a los seis metros del pasillo central y diez metros del pasillo lateral*”.⁴² Amb tota seguretat, aquest lloc fou utilitzat pels botxins per enterrar les víctimes dels afusellaments de la paret de la Creu.

36 “Civera: instrument de transport, semblant al baiard, que en lloc de postissada sol tenir barres de través, paral·leles i un poc separades una de l'altra (i serveix per tragar pedrenys o altres coses sòlides) o bé una pastereta de posts o una bossa d'aloc, de ridorta o de vímens (i serveix per tragar fems o altra cosa poc compacta)”. *Diccionari català-valencià-balear*. Institut d'Estudis Catalans: Editorial Moll. <http://dcvb.iecat.net/>.

37 Testimoni d'un veí de Porreres que ha volgut mantenir l'anonimat (informació recollida amb gravació realitzada el mes de novembre de 2008). Sabem, pel mateix testimoni, que un botxí de Porreres portava la caçadora amb un forat a l'esquena. Era una roba de vestir que havia robat a una de les víctimes després de ser afusellada.

38 Testimoni oral de Maria Garau Ripoll i Sebastià Julià Sorell.

39 Testimoni oral de Maria Garau Ripoll *Marió*, publicat a GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2010). “Els calvianers que moriren a Porreres en el transcurs de la Guerra Civil”. *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals de Calvià*. Calvià: Plataforma Calvià per la Llengua: Institut d'Estudis Balearics, p. 266.

40 AMPo, Registre de defuncions de 1936, tom 29, foli 230.

41 AMPo, Registre Civil de Porreres, llibre de defuncions, tom núm. 38, foli 374. Una altra font assenyala que fou afusellat al cementeri de Porreres l'abril de 1937. ANTICH SERVERA, Rafel (1997). *Memòria. Als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la guerra de 1936*. Algaida: Ajuntament d'Algaida, p. 65.

42 AMPo, Registre de defuncions de 1936, tom 29, foli 230.

Una altra font importantíssima, que certifica les execucions massives, és la porta de darrere l'oratori –que a hores d'ara es conserva intacta a l'interior de la petita església– amb les perforacions fetes per les bales emprades durant els afusellaments. És una altra prova dels assassinats massius practicats vora el cementeri municipal de Porreres.

La nostra investigació ens indica, quasi amb tota seguretat, que poc després del fracàs de l'expedició republicana dirigida pel capità Albert Bayo i la victòria de l'exèrcit sublevat, les autoritats franquistes varen voler transmetre a la població civil que el perill “roig” havia estat eliminat i, a la vegada, comunicar una nova situació d'ordre, evitant la crispació i els afusellaments indiscriminats que caracteritzaren les primeres setmanes de la guerra. Ara bé, pensam que en cap moment no desitjaven aturar la repressió, sinó per ventura amagar-la o encobrir-la. S'iniciava, així, una nova etapa repressiva, que estaria marcada per l'augment considerable de les tretes de persones de les presons provisionals de Palma. Aquesta nova situació coincidiria amb el nomenament de Mateu Torres Bestard com a nou governador civil de les Balears, el mes de setembre de 1936, i de Francisco Barrado Zorrilla com a nou cap de la policia de les Balears, un mes més tard. Amb tota probabilitat, el destí de la major part dels reus fou la Creu de Porreres.

El fet que sigui en aquest indret i no en un altre probablement és degut a l'aplicació d'un nou plantejament repressiu, que relacionam amb una sèrie d'aspectes ben concrets que ja hem plantejat en altres estudis i que seguim defensant:⁴³

- I. La voluntat de les autoritats franquistes de seguir assassinant, és a dir, era indispensable eliminar l'enemic.
- II. La necessitat d'encobrir la repressió; per tant, era necessari amagar les execucions i demostrar a la població civil que la coerció indiscriminada havia acabat o almenys minvat.
- III. L'ocultació dels afusellaments massius: les execucions es feien a la nit, a un lloc fortament vigilat, amb un accés molt restringit.
- IV. L'absència d'identificació: tots els cadàvers de les víctimes eren soterrats vestits dins una fossa comuna. No hi ha cap inhumació a tomba particular. No tenim constància de la realització d'identificacions *post mortem*.
- V. La desinformació respecte als familiars de les víctimes, fet que provocava una total desorientació entre els parents que cercaven el familiar desaparegut i el lloc on fou executat.

Per dur a terme aquesta acció repressiva, era indispensable traslladar els afusellaments fora de Palma, a un lloc llunyà i amagat, però ben comunicat amb la capital i, a la vegada, compromès amb les tasques repressives. Sense cap tipus de dubte, les noves autoritats “afectes” del municipi de Porreres (Falange, Ajuntament, Guàrdia Civil, etc.) representaven el model exigut pels dirigents i executors de la repressió, que presentam amb cinc punts:

1. Situació del municipi: Porreres era una vila de l'interior de l'illa que estava situada lluny de Palma, a uns 35 quilòmetres de la capital. Malgrat la deficient xarxa de carreteres i camins del moment, podem afirmar que es podia arribar de Palma a Porreres en uns 45 minuts amb cotxe o camió.

43 GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2010). “Els calvianers que moriren a Porreres en el transcurs de la Guerra Civil”. *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals de Calvià*. Calvià: Plataforma Calvià per la Llengua: Institut d'Estudis Balearics, p. 264-265.

2. Un altre aspecte destacable és que Porreres comptava amb una agrupació de Falange poderosa, organitzada mesos abans del cop d'estat. Tenia un centenar d'afiliats ben uniformats i armats. És destacable la intervenció immediata dels camises blaves porrerencs a l'inici del Moviment Nacional.⁴⁴ També hi havia una Secció Femenina nombrosa i compromesa amb la repressió. Les afiliades al partit feixista arribaven a una cinquantena de persones.

3. Autoritats locals compromeses amb la nova situació política: Falange, autoritats municipals, Guàrdia Civil i fins i tot algun membre de l'Església local estaven totalment compromesos amb la nova situació política i, molt especialment, amb la repressió. Hem de recordar que 31 porrerencs foren afusellats, entre ells tot els membres de l'Ajuntament del Front Popular, encapçalat per l'alcalde, Climent Garau Juan *Marió*. És un cas únic en tot Mallorca.

4. Activitat repressiva del feixisme local: abans del començament de les execucions realitzades a la Creu de Porreres, és prou manifesta l'activitat repressiva i compromesa dels feixistes locals. Aquests no dubtaren a perseguir els "republicans porrerencs" i aplicar-los un ampli ventall de mètodes repressius, que anaven des de la mort a altres sistemes coercitius⁴⁵ i, al mateix temps, col·laboraren activament en les tasques repressives a altres pobles de Mallorca.⁴⁶

5. Conclusions

És molt difícil identificar exactament tots els morts, tot i que els documents del registre de sortides del Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil han esdevingut una eina fonamental per conèixer la sistematització de les tretes, el calendari i la identificació de moltes de les víctimes. No obstant això, cal advertir que aquest registre documental és incomplet, perquè no inclou altres tretes que estan documentades per altres vies⁴⁷ ni permet identificar exactament totes les víctimes.

Encara que aquesta relació que presenten tan detallada no sigui completa, vol deixar constància explícita de les dates de les tretes i de la quantitat de persones que, amb seguretat, foren assassinades en cada una.

Quadre 1. Tretes de la presó del castell de Bellver

Data de la treta	Alliberats	Assassinats
26/07/1936	1	0
27/07/1936	2	0
28/07/1936	2	0
30/07/1936	2	0

44 ZAYAS BOBADILLA, Alfonso de (1955). *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Madrid: Imprenta Sáez, p. 177-173.

45 Vegeu apartat "La repressió", A: GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, p. 195-207.

46 ADROVER OLIVER, Aina; CABOT CALÇAPEU, Joan (2002). *Felanitx 1931-1939. República, guerra i repressió*. Felanitx: Res Publica Edicions, p. 79 i 84.

47 Arxiu de la Presó de Palma (APreP); CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç (1989). *Diccionari vermell*. Palma: Editorial Moll i Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986), suplement del diari *Baleares*.

31/07/1936	2	0
03/08/1936	3	0
07/08/1936	1	0
09/08/1936	-	1
12/08/1936	1	0
19/08/1936	2	0
27/08/1936	1	0
01/09/1936	2	0
04/09/1936	-	1
09/09/1936	-	3
21/09/1936	1	0
24/09/1936	3	0
28/09/1936	7	1
02/10/1936	4	0
06/10/1936	8	0
14/10/1936	8	0
30/10/1936	10	0
31/10/1936	18	0
04/11/1936	13	1
06/11/1936	5	0
07/11/1936	9	0
19/11/1936	13	1
21/11/1936	3	0
26/11/1936	21	3
24/12/1936	17	0
04/01/1937	11	8
08/01/1937	11	6
09/01/1937	8	5
15/01/1936	-	1
19/01/1937	1	0
01/02/1937	-	1
10/02/1937	6	3

12/02/1937	-	1
05/03/1937	-	1
09/03/1937	3	0
27/03/1937	4	0
03/04/1937	1	0
Total	204	37

Quadre 2. Tretes de la presó Estaciones-Can Mir

Data de la treta	Alliberats	Assassinats
11/08/1936	2	2
15/08/1936	1	1
17/08/1936	4	4
20/08/1936	1	1
27/08/1936	4	4
28/08/1936	6	6
31/08/1936	1	1
02/09/1936	1	1
03/09/1936	-	1
19/09/1936	3	3
23/09/1936	8	5
24/09/1936	3	0
28/09/1936	4	0
01/10/1936	8	1
02/10/1936	4	0
06/10/1936	7	0
09/10/1936	13	4
14/10/1936	4	2
10/11/1936	21	2
26/11/1936	-	1
27/10/1936	5	0
30/10/1936	10	0

31/10/1936	12	0
04/11/1936	3	0
06/11/1936	7	0
07/11/1936	12	1
10/11/1936	21	2
14/11/1936	1	0
19/11/1936	14	0
26/11/1936	17	0
28/11/1936	3	1
11/12/1936	3	0
14/12/1936	1	0
16/12/1936	1	0
24/12/1936	63	1
28/12/1936	1	0
30/12/1936	1	0
31/12/1936	1	0
01/01/1937	1	0
02/01/1937	1	1
04/01/1937	1	1
08/01/1937	3	5
09/01/1937	4	4
11/01/1937	4	1
13/01/1937	8	4
14/01/1937	1	1
15/01/1937	14	14
19/01/1937	30	1
21/01/1937	1	0
22/01/1937	16	9
01/02/1937	4	3
03/02/1937	11	0
04/02/1937	16	0
05/02/1937	24	0

09/02/1937	9	3
10/02/1937	6	3
16/02/1937	1	0
20/02/1937	2	0
24/02/1937	1	0
27/02/1937	3	0
02/03/1937	12	0
04/03/1937	3	1
09/03/1937	18	0
19/03/1937	4	0
12/03/1937	4	4
13/03/1937	1	1
15/03/1937	2	0
16/03/1937	2	1
18/03/1937	10	8
20/03/1937	1	1
23/03/1937	10	5
24/03/1937	4	1
27/03/1937	5	0
03/04/1937	1	1
06/04/1937	1	0
08/04/1937	1	0
09/04/1937	1	0
01/10/1937	1	1
Total	513	118

Quadre 3. Tretes de la Presó Provincial

Data de la treta	Alliberats	Assassinats
21/07/1936	1	0
31/07/1936	2	0
24/09/1936	20	0
28/09/1936	2	0

02/10/1936	2	0
06/10/1936	4	0
14/10/1936	1	0
20/10/1936	1	1
30/10/1936	3	0
04/11/1936	4	1
07/11/1936	2	0
10/11/1936	26	1
19/11/1936	4	0
26/11/1936	1	0
24/12/1936	11	0
22/01/1937	2	1
27/02/1937	1	0
02/03/1937	3	0
09/03/1937	1	0
Total	91	4

Quadre 4. Tretes del vaixell-presó «Jaume I»

Data de la treta	Alliberats	Assassinats
01/08/1936	2	0
02/08/1936	1	0
28/08/1936	1	0
01/09/1936	13	3
Total	17	3

Quadre 5. Tretes de la presó de dones Hermanitas-Can Sales

Data de la treta	Alliberats	Assassinats
24/12/1936	3	0
04/01/1937	5	5
10/02/1937	1	0
09/03/1937	3	3
23/03/1937	1	0
Total	13	8

Quadre 6. Tretes de les quals no sabem el centre penitenciari

Data treta	Assassinats
19/08/1936	1
20/08/1936	1
21/08/1936	1
22/08/1936	6
24/08/1936	2
30/08/1936	1
20/10/1936	1
01/11/1936	1
09/01/1937	1
16/02/1937	6
28/02/1937	2
Total	23

Quadre 7. Tretes amb data desconeguda

Presó	Assassinats
Can Mir	27
Bellver	7
Provincial	1
Manacor	1
Son Catlar	1
Casa del Poble	1
?	5
Total	43

Quadre 8. Tretes amb assassinats, per mesos (juliol de 1936-març de 1937)

PRESÓ	agost 1936	setembre	octubre	novembre	desembre	gener 1937	febrer	març	TOTAL
Bellver	1	5	0	5	0	20	5	1	37
Can Mir	19	10	7	7	1	41	9	23	117
Provincial	0	0	1	2	0	1	0	0	4
«Jaume I»	0	0	0	0	0	5	3	0	8
Can Sales	0	0	0	0	0	5	0	0	5
?	12	0	1	1	0	1	8	0	23
Subtotal	32	15	9	15	1	73	25	24	194

A partir de la consulta del registre de sortides del Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil de les Balears, podem dir que, des del començament de la Guerra Civil fins dia 10 d'abril de 1937, data en què les competències d'Ordre Públic passaren a l'exèrcit i va ser nomenat Víctor Enseñat delegat d'Ordre Públic, 1.608 persones ingressaren als centres penitenciaris de Palma (197 el mes de juliol del 36, 530 l'agost, 269 el setembre, 193 l'octubre, 74 el novembre, 52 el desembre, 106 el gener del 37, 54 el febrer, 122 el març i 11 l'abril de 1937). Dels moviments de presoners, hem de dir que 158 persones entraren a la Presó Provincial, 660 al castell de Bellver, 594 a Can Mir i 67 al vaixell «Jaume I». La relació no és completa, ja que, si ens fixam en els ingressos de la Presó *Estaciones* (magatzem de fusta de Can Mir), es calcula que hi va haver més de 4.000 “moviments” (entrades i sortides de presos per diferents motius).⁴⁸

Des dels primers dies de la guerra, es pot constatar que la Presó Provincial de Palma, reservada tradicionalment a unes dotzenes de presos comuns, resultava del tot insuficient per allotjar la gran quantitat de militars i simpatitzants d'esquerra que foren detinguts. Aleshores calgué improvisar uns nous centres de reclusió, com el castell de Bellver i el vaixell ancorat al moll de Palma «Jaume I», a més de diversos dipòsits municipals. El juliol de 1936, s'instal·là una presó específica per a les dones al carrer de Can Sales de Palma; era la presó *Hermanitas* o també anomenada *Can Sales*.⁴⁹ Abans de la data esmentada, les dones eren ingressades a la Provincial o al vaixell «Jaume I».

A mitjan mes de setembre del 36, tot i que sabem que ja funcionava des del final del mes d'agost del 36, les noves autoritats habilitaren una nau industrial situada a les avingudes de Palma i ordenaren el trasllat dels presoners governatius del «Jaume I» a la nova presó Can Mir o “*Prisión Estaciones*”. La presó del castell de Bellver i molt especialment la de Can Mir es transformaren en part d'un circuit estratègic muntat pel nou règim amb la intenció de fer desaparèixer els presos sense causa que estaven a les dependències de les dues presons. Es tractava de les tretes de presó, que molt probablement acabaren a la Creu de Porreres amb nombrosos afusellaments.

Entre el mes de juliol de 1936 i l'abril de 1937 foren posades en llibertat 838 persones, de les quals sabem que 194 foren afusellades com a conseqüència de les tretes. 204 eren de la presó del castell de Bellver, amb 37 assassinats; 513 de Can Mir, amb 117 assassinats;⁵⁰ 91 de la Presó Provincial, amb 4 assassinats; 17 del vaixell «Jaume I», amb 3 assassinats, i 13 de la presó de Can Sales, amb 5 assassinats. A més, tenim constància de la mort d'altres 23 persones, però no coneixem el centre penitenciar d'on foren tretes, i d'altres 43 víctimes més, de les quals no coneixem la data d'assassinat.⁵¹ En total, 237 foren obligades a abandonar la presó i poc després afusellades a qualche indret de Mallorca.

El mes de gener de 1937 és el moment de màxima incidència de les tretes, amb 73 execucions. El segueix el mes d'agost de 1936, amb 32; el febrer de 1937, amb 25 afusellaments; el març, amb 24; el novembre del 36, amb 15, i l'octubre del mateix any, amb 9.⁵²

Pel que fa a la relació de les tretes amb els afusellaments practicats, a partir de mitjan mes de setembre de 1936, a la paret de darrere l'oratori de la Santa Creu de Porreres, podem constatar una sèrie d'hipòtesis:

48 SUÁREZ SALVÀ, Manel. *La presó de Can Mir* (pendent de publicació).

49 ARM, GC, sig. 770, foli 50.

50 A la relació de víctimes de la presó de Can Mir, n'hi hem d'afegir una, que fou afusellada dia 1 d'octubre de 1936.

51 Vegeu quadre núm. 7.

52 A aquestes dades cal afegir les víctimes que foren executades al cementiri de Manacor, que foren 32. Vegeu TUGORES MANRESA, Antoni (2006). *Manacor; la guerra a casa*. Palma: Documenta Balear.

1. Actualment no coneixem el nombre exacte de les víctimes que perderen la vida en aquest indret, si bé hem de mencionar que a altres estudis hem corroborat la mort de 74 persones, 5 de les quals eren dones.⁵³
2. La consulta dels documents del Govern Civil de les Balears ens fa pensar que el nombre d'assassinats relacionats amb Porreres augmentaria considerablement, ja que hem pogut confirmar la major part de les tretes i el nom de les persones que hi formaven part.
3. Centrant-nos en les dades que hem pogut recollir del Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil de les Balears, registre de sortides, podem parlar de 122 víctimes, que amb tota probabilitat foren assassinades a la Creu de Porreres entre els mesos de gener, febrer i març de 1937, la major part d'elles "posades en llibertat" de les presons de Can Mir i el castell de Bellver.⁵⁴
4. Manca estudiar les tretes compreses entre els mesos de setembre i desembre del 36. Segons sembla, també podrien formar part de la nòmina de víctimes relacionades amb Porreres. Actualment tenim constància de la mort de 39 persones en aquest període.⁵⁵
5. El treball aporta un nombre total d'execucions relacionades directament i indirecta amb el poble de Porreres i amb l'indret de la Creu. Les dades que tenim són insuficients, perquè no hi ha gaires documents que corroborin aquests afusellaments; per tant, han de ser consultades amb prudència i tenint en compte que poden contenir qualsevol error.

FONTS CONSULTADES

Fonts arxivístiques

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM):
Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil de les Balears, registre de sortides, sig. 770, 771, 772 i 773.

Arxiu de la Presó Provincial de Palma (APreP):
Expedients (1936-1939).

Arxiu Municipal de Porreres (AMPo):
Registre de defuncions, tom 29 i 38.

Arxius privats:
Arxiu de la família Juncosa (memòries inèdites de Lambert Juncosa).
Arxiu de Manel Suárez Salvà.
Arxiu de Bartomeu Garí Salleras.

Fonts orals

Joan Bennàsar, de Búger.
Sebastià Julià Sorell, de Porreres.

53 GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfílades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, p. 314.

54 Vegeu quadre núm. 8.

55 *Ibidem*. No hem afegit les dades del mes d'agost de 1936 perquè sembla que no havien començat les execucions a la Creu de Porreres.

Antònia Mercadal, de sa Pobla.

Jaume Pallicer Pallicer, de Calvià.

Maria Ripoll Garau, de Porreres.

Fonts bibliogràfiques

ADROVER OLIVER, Aina; CABOT CALÇAPEU, Joan (2002). *Felanitx 1931-1939. República, guerra i repressió*. Felanitx: Res Publica Edicions.

ANTICH SERVERA, Rafel (1993). *Memòria. Als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la guerra de 1936*. Algaida: Ajuntament d'Algaida.

CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç. "Entrevista a Josep Cortés –Pep Pepe–", *Memòria Civil*, núm. 33, diari *Baleares* (17 d'agost de 1986).

CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç (1989). *Diccionari vermell*. Palma: Editorial Moll.

CAPELLÀ FORNÉS, Margalida. "Entrevista a Rosa Valenzuela", *Memòria del 36* (CLXIV), suplement diari *Última Hora* (28 de gener de 2007).

CERVERA GIL, Javier (2009). *Madrid en Guerra. La Ciudad Clandestina (1936-1939)*. Madrid: Alianza Editorial.

DIVERSOS AUTORS (1988-2004). *Gran enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Promomallorca Edicions.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). "Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)". *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 125-145.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfílades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2010). "Els calvianers que moriren a Porreres en el transcurs de la Guerra Civil". *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals de Calvià*. Calvià: Plataforma Calvià per la Llengua: Institut d'Estudis Balearics, p. 259-279.

GINARD FÉRON, David (1990), "Centres de Reclusió a la Mallorca en guerra". *Randa*, núm. 28. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

HERNÁNDEZ HOLGADO, Fernando (2003). *Mujeres encarceladas: la prisión de Ventas, de la República al franquismo*. Madrid: Marcial Pons Historia.

JIMÉNEZ VILLAREJO, Carlos (2007). "La destrucción del orden republicano (Apuntes jurídicos)". *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 7, p. 2-30.

JULIÀ, Santos (coor.); CASANOVA, Julián [et al.] (1999). *Víctimas de la Guerra Civil*. Madrid: Historia Selección.

KRASCHUTZKI, Heinz (2004). *Memòries a les presons de la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Miquel Font.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1988). *Vida i miracles del "Conde Rossi" (Mallorca, agost-desembre 1936/Màlaga, gener-febrer 1937)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1990). *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1995). *El cònsol Alan Hillgarth i les Illes Balears (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1997). *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MUNTANER CERDÀ, Josep (2006). *No eren blaves ni verdes les muntanyes*. Pollença: El Gall.

MESTRE MESTRE, Bartolomé (1976). *¿La última palabra? Mallorca 1936-1939. Memorias de un soldado médico*. Palma: Bauzá.

SCHALEKAMP, Jean A. (1997). *Mallorca any 1936: d'una illa hom no en pot fugir*. Palma: Premsa Universitària.

SUÁREZ SALVÀ, Manel (en premsa). *La presó de Can Mir*.

TUGORES MANRESA, Antoni (2006). *Manacor, la guerra a casa*. Palma: Documenta Balear.

VEGA SOMBRÍA, Santiago (2005). *De la esperanza a la persecución: la represión franquista en la provincia de Segovia*. Barcelona: Ed. Crítica.

ZAYAS BOBADILLA, Alfonso de (1955). *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Madrid: Imprenta Sáez.

L'Escola Nova en nombres i lletres

L. BLANCA RUEDA HERREROS
MARIA ANTÒNIA RIGO GALLARD

1. Introducció

Porreres és un poble situat al Pla de Mallorca, amb una població de 5.531 habitants a l'actualitat, però fa 10 anys en tenia un 30% manco (4.323 habitants). Durant la dècada dels 60, va rebre un flux migratori procedent de la Península, no tan significatiu com el dels darrers anys. De principi de segle ençà, són els immigrants estrangers (sobretot àrabs, romanesos i alemanys) els que han fet pujar el padró sensiblement.

La societat porrerenca de fa uns anys preveia quin nom duria aquell infant que havia de néixer. La tradició deia que primer es posarien els noms dels padrins paterns, i els fills successius durien els dels padrins materns, seguit dels dels pares... Per això els cosins i les cosines nomien igual i tenien també el mateix llinatge, noms tradicionals autòctons que trobam en repetidíssimes ocasions en la societat mallorquina. Però això es solucionava adjuntant el malnom de la família, que quasi tothom tenia.

L'Escola Nova és el nom que es va donar al centre públic escolar inaugurat l'abril de l'any 1976 a la localitat de Porreres. El nom li ve precisament perquè, després de molts d'anys de rodolar els infants d'un edifici a un altre, tots amb moltes mancances i deficiències estructurals, a la fi a Porreres varen tenir una escola nova.

Ja en temps de la República, i en aquest mateix solar, s'havien començat les obres per construir-la. Però l'esclat de la guerra va desbaratar aquests plans i va fer que per tot el poble s'anomenàs *Escola Nova* aquest solar que va haver de romandre durant tantíssims d'anys com un espai ple de brutor (males herbes...), on els al·lots anaven a jugar.

L'escola és una entitat que reflecteix molt fidelment el que és la realitat social d'un poble. Darrerament, afectada també per la globalització tan general, ha deixat de ser el que era per convertir-se en un maremàgnun de criatures de diferents nacionalitats, cultures, llengües... però que aporta unes dades molt interessants per conèixer l'evolució d'una localitat. És una comunitat petita, però observant-la es poden extreure moltes dades que ajuden a estudiar com evoluciona la societat quant a economia, modes, consum... Els aspectes que podem observar podrien ser: el tipus d'equipament de l'alumnat, els productes que duen per berenar, com arriben a l'escola (a peu, amb cotxe, amb bicicleta...), quantes hores no lectives passen al col·legi (treballen pare i mare)...

Actualment l'aspecte més important és el dels moviments migratoris, que ens duen altres cultures, altres costums, altres noms i, cosa que més condiciona la vida escolar, altres llengües. És a dir, arriben alumnes que no saben la llengua vehicular de l'escola, i també (i sobretot), les seves famílies, que no coneixen aquesta realitat que dificulta la comunicació família-escola.

2. Què pretenem amb el treball?

La intenció és analitzar quan comencen a canviar els costums, i constatar l'evolució dels noms dels darrers 28 anys al CEIP Escola Nova i, per tant, veure com la societat porrerenca ha esdevingut més multicultural.

3. Metodologia

Aquest estudi està basat en les dades trobades en els llibres de matrícula del centre. Començam pel curs 82-83, fent un buidatge en períodes de cinc en cinc anys. Durant la mateixa etapa, cada alumne només està comptabilitzat un pic, malgrat que el trobem cada curs. En el període següent de 5 anys, tornam a comptabilitzar tot l'alumnat que figura a les llistes dels anys corresponents. Per això hi ha noms d'alumnes que poden aparèixer a dos quinquennis diferents i fins i tot a tres.

4. Descripció segons els anys

4.1. Període 1982-1987

Matrícula:

CURS	NINES	NINS	TOTAL	ALUMN@S PER GRUP
1982-1983	115	165	280	28
1983-1984	113	165	278	27,8
1984-1985	110	159	269	26,9
1985-1986	105	141	246	24,6
1986-1987	96	132	228	22,8

Hi ha matriculats més nins que nines. Pel que fa als noms masculins, n'hi ha 69 de diferents, que són els següents:

Adolfo	1
Agustín	1
Alexandre	1
Andreu	1
Antonio	22
Antonio Francisco	1
Aurelio	1
Bartolomé	9
Benito	1
Benet	1
Bernardino	1
Bernardo	5
Bernardo Javier	1
Carlos	1
Custodio	1
Damián	1
David	2
Diego	2
Esteban	1
Federico	1
Felipe	1

Francisco Javier	3
Francisco José	1
Gabriel	8
Gaspar	1
Gonzalo	3
Guillem	3
Guillermo	4
Jacinto	1
Jaime	9
Jaume	1
Joaquín	1
José	7
José Antonio	3
José Luis	1
José María	1
José Miguel	1
Jordi	2
Jordi A.	1
Juan	22
Juan Antonio	1
Juan Carlos	4
Juan José	1
Juan Miguel	1
Juan Ramón	1
Leandro	1
Lorenzo	4
Llorenç	1
Macià	1
Mateo	5
Matías Juan	1
Miguel	18
Miguel Ángel	12
Nicolás	1
Nicolau	1
Óscar	1
Pablo	4
Pablo José	1
Pedro	8
Rafael	7
Rafel	3
Ramón Carlos	1
Ricardo Marcos	1
Sandro	1

Santiago	1
Sebastián	2
Serafín	2
Víctor Daniel	1
Xim	1

D'entre aquests noms masculins, destaquen *Antonio* i *Juan* (22 vegades cadascun) i *Miguel* (18 vegades). De noms femenins, en trobam 59 de diferents, i els que més apareixen són *Maria* (22 vegades) i *Francisca* (17).

Ana	1
Ana Maria	4
Àngela	1
Antònia	9
Antònia Maria	1
Apolonia	1
Apolonia María	4
Bàrbara	5
Beatriz	2
Catalina	9
Cintia	1
Coloma	3
Custòdia	1
Damiana Maria	1
Elena	1
Francisca	17
Francisca Ana	1
Francisca María	1
Georgina	1
Inés	4
Isabel	3
Juana	5
Juana María	6
Laura	3
Magdalena	1
Margalida	2
Margarita	15
Margarita Rosa	1
Margarita Yolanda	1
Maria	22
Maria Àngels	2
Maria Antònia	7
María del Carmen	1

Maria del Mar	2
Maria del Pilar	1
María Concepción	1
María Dolores	1
María Encarnación	1
Maria Isabel	2
Maria Rosa	2
María Trinidad	1
Maria Victòria	2
Maribel	1
Marta	1
Micaela	3
Mercè	1
Micaela Ana	1
Micaela Anita	1
Micaela Monserrat	1
Mónica	1
Petra	2
Rosa	2
Rosa Maria	2
Sandra	2
Sara Catalina	1
Sebastiana Maria	1
Silvia	1
Vanesa	2
Yolanda	1

Quant als noms composts masculins, n'hi ha un 25,3% i, de femenins, un 44,6%, molts amb *Maria* al davant o al darrere. Hem trobat dues adscripcions curioses: els hipocorístics *Xim* i *Maribel*.

Pel que fa als tutors, en aquests 5 anys hi ha hagut més homes que dones.

4.2. Període 1987-1992

Matrícula:

CURS	NINES	NINS	TOTAL	ALUMN@S PER GRUP
1987-1988	91	150	241	24,1
1988-1989	102	125	227	22,7
1989-1990	112	123	235	23,5
1990-1991	112	120	232	23,2
1991-1992	136	86	222	22,2

Durant aquests cinc anys, hem trobat 67 noms masculins diferents, entre els quals destaquen *Miguel-Miquel* (14 vegades) i *Antonio-Toni* (també 12 vegades).

Adolfo	1
Albert	1
Alberto Andrés	1
Andreu	3
Antonio	9
Antoni	3
Bartolomé	6
Bartolomé Alberto	1
Bartomeu	2
Benito	1
Bernardo	8
Bernat Xavier	1
Carlos	1
Clemente	1
Climent	1
Damián	1
David	1
Diego	1
Enric	1
Felipe	1
Francesc	1
Francisco	4
Francisco Javier	4
Gabriel	4
Gerardo	1
Gonzalo	4
Guillem	1
Guillermo	1
Jaime	6
Jaume	1
Joan	3
Joan Francisco	1
Joaquín	2
Jordi	2
José	2
Josep	2
José Luis	2
J. Alberto	1
J. Antonio	1

J. Francisco	1
J. Manuel	1
J. Ramon	1
Juan	6
Leandro	1
Lorenzo	3
Macià Joan	1
Manuel	2
Mateo	1
Maties	1
Marc	1
Martí	1
Miguel	10
Miquel	4
Miguel Ángel	8
Nicolás	1
Pablo	1
Pablo Juan	1
Pau	1
Pedro	5
Pep Toni	1
Rafael	6
Ramón Carlos	1
Ricardo	1
Sandro	1
Santiago	1
Sebastián	5
Serafin	1

De femenins, n'hem trobat 46 de diferents, entre els quals destaquen *Margarita-Margalida* (15 vegades) i *Maria* (13).

Adda	1
Ana	1
Ana María	1
Bàrbara	3
Catalina	11
Catalina Maria	1
Caty	1
Cintia	1
Coloma	2

Custòdia	1
Damiana	1
Elena	2
Encarnación	1
Francesca	1
Francisca	8
Francisca María	3
Gerónima	1
Isabel	4
Joana Aina	1
Juana María	5
Laura	1
Llúcia	1
Lydia	1
Margalida	5
Margarita	11
Margarita Rosa	1
Maria	13
Maria Àngels	2
Maria Antònia	7
María del Carmen	2
Maria del Mar	3
María Dolores	1
María Francisca	1
Maria Isabel	1
Maria Pilar	1
Maria Sebastiana	1
Maria Rosa	1
Marta	1
Micaela María	1
Mónica	1
Raquel	1
Rosa	1
Rosa Maria	1
Sandra	1
Susana	1
Vanesa	1

De tota la varietat de noms masculins, un 21,9% són composts i, dels femenins, un 35,5%. Durant aquest període, trobam els hipocorístics *Pep Toni* i *Caty*. El curs 91-92 hi ha més nines que nins i, pel que fa al claustre, ja comença a ser més femení.

4.3. Període 1992-1997

Matrícula:

CURS	NINES	NINS	TOTAL	ALUMN@S PER GRUP
1992-1993	110	112	222	22,2
1993-1994	116	106	222	22,2
1994-1995	121	108	229	22,9
1995-1996	108	110	218	21,8
1996-1997	117	108	225	22,5

Dels 66 noms masculins que hem trobat durant aquests cinc anys, destaquen *Antonio-Antoni-Toni* (25 vegades), *Miquel* (18) i *Jaume* (11).

Alberto	1
Andreu	6
Antoni	19
Antonio	3
Antoni Joan	1
Antonio José	1
Bartomeu	8
Bartomeu Albert	1
Bartomeu A.	1
Bartomeu Lluís	1
Benet	1
Benito	1
Bernat Toni	1
Biel Toni	1
Climent	1
Cristóbal	1
Cristopher	1
Damià	1
David	1
Enric	1
Erik	1
Esteban	1
Francesc	3
Francisco	1
Gabriel	1

Gerardo	1
Gonzalo	1
Guillem	5
Gustavo	1
Imanol	1
Jaime	1
Jaume	11
Joan	4
Joan Carles	1
Joan Francesc	1
Joan A.	2
Joan Pere	1
Joan Ramon	1
Joaquín	3
José	1
José María	1
José Gabriel	1
José Manuel	1
Josep Lluís	2
Jordi	3
Julià	2
Llorenç	2
Magí	1
Marc	1
Mateo	1
Martí	1
Miquel	18
Miguel Ángel	4
Nicolás	1
Nicolau	1
Onofre	1
Pau	3
Pau Joan	1
Pedro	1
Pep	1
Pere	1
Pere Andreu	1
Rafael	1
Rafel	2
Toni	1
Xim	1

Dels 62 noms femenins, *Maria* apareix 25 vegades i *Margalida*, 19.

Agustina	1
Aina	7
Alba	1
Amparo	1
Antònia	8
Antònia Maria	1
Apol·lònia	2
Apol·lònia Maria	1
Arantxa	2
Bàrbara	3
Catalina	14
Catalina Maria	1
Caterina	1
Caterina Maria	1
Claudia	1
Coloma	2
Cristina	1
Custòdia	1
Damiana	1
Felicidad	1
Francesca	1
Francisca	9
Francisca María	3
Gerònima	1
Irene	1
Isabel	3
Isabel Maria	1
Joana Aina	1
Joana Maria	1
Laura	1
Lourdes	1
Llúcia	1
Lydia	1
Magdalena	2
Margalida	19
Margalida Maria	1
Margalida Monse	1
Maria	25
Maria Aina	1
Maria Àngels	1
Maria Antònia	10
Maria del Pilar	5

María Encarnación	1
María Francisca	2
Maria Isabel	1
María Jesús	1
Maria Sebastiana	1
Miquela	1
Mónica	2
Núria	1
Paula	1
Raquel	1
Rebeca	1
Rocío	1
Rosa	1
Rosa Maria	3
Sofía	1
Susana	1
Tania	1
Teresa	1
Vanessa	1
Victòria	1

Aquests 5 anys, els noms composts masculins es redueixen un poc; així i tot, en trobam un 16,9%, i de femenins, un 32,8%. Hem observat també alguns hipocorístics (*Toni, Biel, Pep, Xim, Monse*). Pel que fa al claustre, està més o menys empatat.

4.4. Període 1997-2002

Matrícula:

CURS	NINES	NINS	TOTAL	ALUMN@S PER GRUP
1997-1998	121	124	245	20,4
1998-1999	118	131	249	20,75
1999-2000	119	122	241	20
2000-2001	116	126	242	20,1
2001-2002	119	130	249	22,6

Com més anys anam sumant, més diversitat de noms trobam. En aquests cinc anys, dels 83 noms masculins destaquen *Joan* (14 vegades), *Antoni-Toni-Antonio* (17), *Bartomeu-Bartolomé* (12) i *Miquel-Miguel* (13).

Adrián	1
Alejandro Bernat	1
Alexander	1
Alin-Sergiu	1

Álvaro	1
Andreu	5
Andreu Miquel	1
Àngel	1
Antoni	14
Antoni Joan	1
Antonio	1
Bartolomé	1
Bartomeu	11
Benet	1
Benjamín	1
Bernat	4
Bernat Toni	1
Biel	1
Biel Andreu	1
Climent	2
Cristòfol	1
Cristian	1
Cristopher	1
Damià	1
David	1
Emilio	1
Enrique	1
Fernando	1
Francesc	3
Francesc Joan	1
Francesc Miquel	1
Francisco	1
Francisco José	1
Gerardo	1
Guillem	2
Jaime	1
Jaume	6
Joan	14
Joan Alexandre	1
Joan Antoni	1
Joan Enric	1
Joan Francisco	1
Joan Sebastià	1
Joan Pere	1
Jordi	1
Jonathan	1
Josep	1
Josep Lluís	2
José Gabriel	1

José María	1
Lloaxim	1
Llorenç	1
Marc	1
Marc Benet	1
Martí	1
Mateu	2
Miguel	1
Miquel	12
Miquel Àngel	3
Melcion	1
Mohamed	2
Mourad	1
Mustapha	1
Nicolau	1
Onofre	2
Pau	3
Pep Toni	1
Pere	1
Pere Andreu	1
Philipp	1
Rafael	1
Rafel	5
Raúl	1
Raúl-Ionut	1
Rubén	1
Sebastià	4
Sebastián	1
Sergi	2
Sergio	1
Simó	1
Toni	2
Xim	1

Quant als noms femenins, n'hi ha 82, entre els quals destaca *Margalida* (20 vegades), *Catalina-Caterina* (15), *Antònia* (11) i *Maria* (11).

Agustina	1
Aida	1
Aina	6
Aina Maria	1
Alexandra	1
Amparo	1

Anna	1
Àngela Ivana	1
Antònia	11
Antònia Maria	1
Apol·lònia	3
Apol·lònia Maria	1
Arantxa	1
Aziz	1
Bàrbara	1
Bel Maria	1
Carme	1
Carolina	1
Catalina	13
Catalina Maria	2
Caterina	3
Caterina Maria	1
Claudia	1
Coloma	2
Francesca	3
Francesca Maria	1
Francisca	5
Francisca María	1
Giovanna	1
Immaculada	1
Isabel	1
Isabel Maria	1
Isian-Louis	1
Irene	1
Janina	1
Jasmín	1
Jerònia Maria	1
Joana	1
Joana Aina	1
Joana Maria	1
Kristina	1
Lara	1
Lina	1
Llúcia	1
Lourdes	1
Lydia	1

Magdalena	2
Margalida	20
Mar	1
Maria	11
Maria Agnès	1
Maria Antònia	2
Maria del Mar	3
Maria Esperança	1
María Francisca	1
Maria Gabriela	1
María Jesús	1
Maria Isabel	1
Maria Magdalena	1
Maria Margalida	1
Maria Sebastiana	1
Maria Victòria	1
Marina	3
Marina Georgina	1
Marta	1
Meyvi Esperanza	1
Miquela	2
Miquela Maria	3
Mónica	1
Nerea	1
Neus	1
Noura	1
Núria	1
Paula	1
Rebeca	1
Rocío	2
Rosa Maria	1
Sofia	1
Souhayla	1
Tania	1
Teresa	1
Victòria	1

De noms composts, n'hi ha 24,4% de masculins i 31,7% de femenins. En aquests cinc anys, apareixen hipocòrístics com *Biel*, *Toni*, *Pep*, *Xim*, *Lina* i *Bel*. Trobam també les primeres adscripcions de noms àrabs i romanesos. Pel que fa al claustre, tots els tutors són dones.

4.5. Període 2002-2007

Matrícula:

CURS	NINES	NINS	TOTAL	ALUMN@S PER GRUP
2002-2003	97	104	201	20,1
2003-2004	92	109	201	20,1
2004-2005	96	114	210	21,0
2005-2006	108	118	226	22,6
2006-2007	104	105	209	20,9

Ja tenim més varietat de noms masculins: n'hi 87, entre els quals *Antoni* apareix 10 vegades; *Miquel*, també 10, i *Joan-Juan*, 8.

Adrián	1
Agustín Gonzalo	1
Albert	1
Alejandro Bernat	1
Alex-Ionut	1
Alin Sergiu	1
Álvaro	1
Andreu	2
Andreu Miquel	1
Àngel	1
Antoni	10
Antoni Joan	1
Bartomeu	6
Benjamín	1
Bernat	1
Bernat Antoni	1
Biel Andreu	1
Carlos	1
Catalin Andrei	1
Christian	1
Climent	2
Cristian	1
Cristóbal	1
Damià	1
Dan Aurel	1
David	1
Dídac	1
Emilio	1
Félix	1

Fernando	1
Francesc	3
Francesc Joan	1
Francesc Miquel	1
Gabriel Antoni	1
Gaspar	1
Guillem	1
Hicham	1
Imad	1
Jassine	1
Jaume	3
Joan	7
Joan Alexandre	1
Joan Enric	1
Joan Miquel	1
Joan Pere	1
Jonathan	1
Jordan	1
Jordi	1
José	1
José Daniel	1
Josep	2
Josep Miquel	1
José María	1
Juan	1
Julián Martín	1
Lloaxim	1
Lluc	1
Lluís	1
Ilyass	1
Imad	1
Iosif	1
Manel	1
Manuel	1
Marc	1
Marc Benet	1
Mateu	2
Melcion	1
Michel	1
Miquel	10
Mohamed	1
Mourad	1
Nicolau	1

Onofre	1
Pau	1
Pedro	1
Philipp	1
Rachid	1
Rafel	2
Raúl	1
Razvan George	1
Romeo Septimiu	1
Sebastià	1
Sergi	1
Simón	1
Vicenç	1
William Elian	1
Xavier	1

De femenins, n'hi ha 80 de diferents, entre els quals destaquen *Catalina-Caterina* (12 vegades), *Margalida* (10), *Maria* (9) i *Antònia* (7).

Aida	2
Aina	2
Aina Maria	1
Ainara	1
Aixa	1
Andrea	1
Anne Rosmarie	1
Anny Natalia	1
Antònia	7
Antonia Gisela	1
Antònia Maria	1
Apol·lònia Maria	1
Arantxa	1
Ariadna	1
Ariana	1
Bàrbara	1
Carme	1
Carolina	1
Catalina	7
Catalina Maria	1
Caterina	5
Chayma	1
Chemae	1
Coloma	1

Cristina	1
Estera	1
Esther	1
Fátima	1
Florencia Micaela	1
Francina	1
Francesca	1
Francisca	3
Hanane	1
Immaculada	1
Isabel	1
Isabel Maria	1
Janina	1
Jasmin	1
Jennifer Paola	1
Jihane	1
Joana	1
Joana Maria	1
Kristina	1
Laia	1
Lara	1
Llúcia	1
Magdalena	2
Margalida	10
Maria	9
Maria Agnès	1
Maria Àngels	1
Maria Antònia	1
Maria del Mar	1
Maria de les Neus	1
Maria Gabriela	1
Maria Isabel	1
Maria Magdalena	1
Mar	1
Maria Marta	1
Marina	2
Marina Mónica	1
Meyvi Esperanza	1
Miquela Maria	3
Mónica	1
Nerea	1
Nezha	1
Nikol	1

Noura	1
Paola Michelle	1
Paula	2
Patricia	1
Pía Antonia	1
Rebeca	1
Rosa	1
Rosa Maria	1
Shirley Celine	1
Souhayla	1
Teresa	1
Victòria	2
Zoila	1

De cada vegada hi ha més varietat i menys repeticions. Trobam un 28,2% de noms composts masculins i un 34,7% de femenins. Quant a hipocorístics, només apareix *Biel*. El curs 04-05 és el darrer que tenim ESO a l'escola, perquè els alumnes ja passen a l'institut.

4.6. Període 2007-2010

Matrícula:

CURS	NINES	NINS	TOTAL	ALUMN@S PER GRUP
2007-2008	101	112	213	21,30
2008-2009	137	78	215	21,50
2009-2010	111	122	233	21,18

Aquí només analitzam tres anys. Durant aquest període, trobam 100 noms masculins, entre els quals *Miquel* apareix 12 vegades. Com a curiositat, *Mohamed* surt 4 vegades i gairebé tenim noms amb totes les lletres de l'abecedari (només en falten amb Q, U i Z).

Abderrazzak	1
Abdelhadi	1
Aam	1
Adrià	1
Agustí	1
Agustín Gonzalo	1
Albert	1
Alejandro Bernat	1
Alex-Ionut	1
Amine	1
Anass	1

Andreu	2
Antoni	3
Antonio Lucian	1
Bartomeu	2
Benjamín	1
Bernat	1
Biel	1
Biel Andreu	1
Bibris	1
Bogdan Ionut	1
Carlos	1
Catalin-Andrei	1
Climent	2
Daniel	1
David	1
Denis Codrin	1
Dídac	1
Emilio	1
Erik Adrián	1
Francesc	3
Félix	1
Gaspar	1
Gerard	1
Guillem	1
Grzadziel	1
Hicham	1
Houcine	1
Ilyass	1
Iosif	1
Iván	1
Jaume	2
Jin	1
Joan	5
Joan Enric	1
Joan Miquel	2
Jonathan	1
Jordan	1
Jordi	1

José Daniel	1
Josep	4
Josep Miquel	1
Juan	1
Khabir	1
Lloatxim	1
Llorenç	1
Lluís	1
Luca	1
Luis	1
Luis Miguel	1
Manel	1
Marc	1
Marc Benet	1
Mario	1
Mateu	3
Mateu Blai	1
Mikel	1
Miquel	12
Miquel Àngel	1
Mohamed	4
Moisés Rodolfo	1
Montasir	1
Mourad	1
Noah	1
Omar	1
Pau	2
Pep	1
Philipp	1
Pere	2
Rachid	2
Rafael	1
Rafael Bartolomé	1
Rafik	1
Razvan George	1
Rhain Austin	1
Roger Basili	1
Sebastià	1

Simón	1
Sofian	1
Teo	1
Tim	1
Vicenç	1
Víctor	1
William Elian	1
Xavi	1
Xinpeng	1
Yassine	1
Yeray	1
Younes	1
Youssef	1

De femenins, n'hi ha 90 de diferents, entre els quals *Maria* surt 8 vegades; *Catalina-Caterina*, 5 i *Margalida*, 5. Tenim noms amb totes les lletres de l'abecedari, excepte amb O, Q, T, U, V, W i X.

Agnès	1
Aicha	1
Aina	1
Aina Maria	4
Ainara	1
Aixa	1
Amparo	1
Andrea	1
Andrea Ximena	1
Anna	1
Anne Rosmarie	1
Antònia	2
Antonia Gisela	1
Ariadna	1
Bàrbara	1
Bianca Andrea	1
Candela Benedetta	1
Carme	3
Catalina	3
Caterina	4
Caterina Maria	1

Chayma	1
Chemae	1
Chifae	1
Clàudia	1
Coloma	1
Dounia	1
Ekaterina	1
Esther	1
Fátima	1
Florencia Micaela	1
Francisca	5
Francina	1
Glòria	1
Hanane	1
Immaculada	1
Isabel	1
Jennifer Patricia	1
Jessica	1
Jihane	1
Joana	1
Joana Maria	2
Júlia	1
Karima	1
Kathleen Mitsselie	1
Kiana	1
Laia	1
Lara	1
Laura	1
Leonie	1
Llúcia	1
Magdalena	1
Margalida	5
Maria	8
Maria de les Neus	1
Maria de la Pau	1
Maria Francisca	2

Maria Gabriela	1
Maria Magdalena	2
Maria Marta	1
Maria Rosa	1
Maria Victòria	1
Marina	3
Marina Mónica	1
Marta	1
Miquela Maria	2
Miranda	1
Nadia	1
Nerea	1
Nezha	1
Nikol	1
Noa	1
Nora	1
Nouhaila	1
Paola Michelle	1
Patricia	1
Paula	3
Pía Antonia	1
Rebeca	1
Rosa	1
Rosa Maria	1
Roser	1
Salma	1
Sara	1
Shaniqua	1
Shirley-Celine	1
Sofia Magdalena	1
Tania Tabita	1
Yosra	1
Zoila	1

De noms composts masculins, en trobam un 22,8% i, de femenins, un 29%. Les tutores són totes dones, i els cursos 08-09 i 09-10 només hi ha un home mestre (bé, ara en tenim 2 de religió, que són substituïts de dones). Pel que fa al claustre, ja és femení.

TAULA DE L'EVOLUCIÓ DELS NOMS MASCULINS

	1982-1987	1987-1992	1992-1997	1997-2002	2002-2007	2007-2010
NOMS MASCULINS	69	67	66	83	87	100
COMPOSTS	25,3%	21,9%	16,9%	24,4%	28,2%	22,8%
ESTRANGERS				Àrabs i romanesos		12 nacionalitats

TAULA DE L'EVOLUCIÓ DELS NOMS FEMENINS

	1982-1987	1987-1992	1992-1997	1997-2002	2002-2007	2007-2010
NOMS FEMENINS	59	46	62	82	80	90
COMPOSTS	44,6%	35,5%	32,8%	31,7%	34,7%	29%
ESTRANGERS					Àrabs	12 nacionalitats

5. Conclusions

- Una de les més significatives és que hem passat de tenir 59 noms masculins a tenir-ne 100; la varietat ha augmentat. I de femenins, hem passat de 59 a 90.

- Quant als noms composts, en trobam una mitjana d'un 30% cada any. Cal dir que molts noms composts femenins estan formats per *Maria* i qualche nom més.

- De tenir noms d'una nacionalitat (l'espanyola), hem passat a tenir-ne de 12 nacionalitats diferents: marroquina, alemanya, romanesa, neerlandesa, sahrauina, colombiana, mauritana, filipina, boliviana, argentina i equatoriana.

- Quant als mestres, podem afirmar que durant aquests 28 anys, no hem tingut cap mestre-home a Infantil.

- Passant ja a un dels objectius principals del treball, cal dir que el nom masculí que més s'ha sentit aquests 28 anys a l'Escola Nova de Porreres és *Toni*, seguit de *Miquel*. Pel que fa al nom femení més repetit, és *Maria*, seguit de *Margalida*.

El CEIP Escola Nova i la convivència escolar: anàlisi de dades 2008-09

MARTA ESCODA TROBAT

1. Introducció

La Comissió de Convivència del CEIP Escola Nova de Porreres presenta el següent estudi, realitzat el curs 2008-09 amb l'objectiu d'analitzar el seu clima escolar.

A través de l'article s'introdueix, en primer lloc, el tema de la convivència escolar, amb un repàs de l'estat de la qüestió des d'un punt de vista històric, del qual es conclou que el seu estudi és recent als països del món occidental. També es revisa la situació a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

Seguidament es contextualitza el centre que ha estat objecte de l'estudi, incidint en els principals trets d'identitat i la Comissió de Convivència. Es situa el centre dins un entorn rural, la localitat de Porreres.

En tercer lloc, s'incideix en la metodologia científica utilitzada per realitzar l'estudi, per al qual s'han tengut en compte els diferents sectors de la comunitat educativa (alumnat, professorat, personal no docent i famílies).

Per altra banda, es revisen els principals resultats de tots els sectors. A més a més, es comparen alguns aspectes amb altres estudis de convivència.

Es finalitza la comunicació amb les conclusions més rellevants i algunes propostes de millora.

2. Breu anàlisi històrica de la convivència escolar

La sensibilització social sobre la convivència escolar s'origina, en línies generals, a partir de la segona meitat del s. xx. Als anys 50 trobam, als Estats Units, les primeres preocupacions entre els diferents professionals (sociòlegs, pedagogs, escriptors...) i fins i tot es creen les primeres mesures per part de l'"Administració Eisenhower" (1955). També als EUA des del 1974 apareix citada, a totes les enquestes realitzades, la violència i la indisciplina com un dels principals problemes de l'educació nord-americana.¹

És de destacar que els primers estudis seriosos sobre violència escolar els trobam, als anys 70, en els països escandinaus. Aquests treballs varen definir la violència escolar, determinaren la seva incidència i crearen programes d'intervenció a les escoles. En aquest sentit fou pioner Dan Olweus² en l'estudi de la violència entre iguals.

1 GARCÍA CORREA, A. (2001). "La violencia en centros educativos de Norteamérica y diferentes países de Europa. Medidas políticas tomadas para la convivencia escolar". *Revista Interuniversitaria de Formación de Profesorado*. Universidad de Zaragoza, núm. 041, p. 167-177. ISSN: 0213-8646.

2 Dan Olweus realitzà el primer estudi sobre assetjament escolar a gran escala, que fou publicat a Escandinàvia: OLWEUS, D. (1973a). *Hackkycklingar och översittare: Forskning om skolmobbing*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, i a Washington: OLWEUS, D. (1978). *Aggression in the School: Bullies and Whipping Boys*. Washington: Hemisphere.

Als anys 80, el pes de la investigació es va traslladar al Regne Unit i a Irlanda³ i, als anys 90, es varen aportar innovacions tant en el tractament del problema com en la tipologia de la intervenció a Alemanya i a Holanda.⁴

Malgrat que a Espanya des del final dels 80 s'havien publicat alguns estudis sobre el maltractament escolar,⁵ no és fins l'any 1999 que l'Oficina del Defensor del Poble publica un informe rigorós sobre la incidència dels conflictes violents entre els estudiants de secundària de l'Estat espanyol.⁶

En aquest sentit, també trobam mesures clares a la vigent LO 2/2006, de 3 de maig, d'Educació,⁷ que indica que el sistema educatiu espanyol s'orientarà a la consecució de l'exercici de la tolerància i de la llibertat dins els principis democràtics de convivència, i a la prevenció de conflictes i la resolució pacífica d'aquests. A més a més, l'article 2.1. estableix, com una de les seves finalitats, l'educació en el respecte dels drets i llibertats fonamentals, el foment de la igualtat efectiva de drets i oportunitats entre homes i dones, i la igualtat en el tracte i la no discriminació de les persones amb discapacitat.

El Reial decret 732/1995, de 5 de maig, regula els drets i deures dels alumnes i les normes de convivència als centres educatius, i assenyala que tots els alumnes tenen els mateixos drets i deures bàsics, sense més distincions que les derivades de la seva edat i dels ensenyaments que cursin.⁸

Des d'un punt de vista autonòmic, el 1999 la Universitat de les Illes Balears va realitzar un estudi sobre la incidència del maltractament i altres conflictes escolars a través d'un qüestionari dirigit a estudiants de 10 a 16 anys i a docents de primària i secundària.⁹

La Llei 17/2006, de 13 de novembre, integral dels drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears, en el seu article 36 preveu la necessitat que les administracions públiques propiciïn actuacions tendents a fomentar el respecte, la convivència i la igualtat en els centres educatius, així com el foment i la instauració de mecanismes de resolució de conflictes, prevenció de la violència escolar i foment de la mediació.¹⁰

3 O'MOORE, M.; KIRDHAM, C.; SMITH, M. (1997). "Bullying Behavior in Irish Schools: A National Wide Study". *Irish Journal of Psychology*, 18 (2), p. 141-169. També SMITH, P. K.; SHARP, S. (edit.) (1994). *School Bullying: Insights and Perspectives*. London: Routledge.

4 Defensor del pueblo (2007). *Violencia escolar: el maltrato entre iguales en la Educación Secundaria Obligatoria 1999-2006*. Madrid: Oficina del Defensor del Pueblo.

5 VIEIRA, M.; FERNÁNDEZ, I.; QUEVEDO, G. (1989). "Violence, Bullying and Counselling in the Iberic Peninsula". A: ROLAND, E.; MUNTE, E. (eds.). *Bullying: an International Perspective*. Londres: Fulton.

6 Defensor del Pueblo (1999). *Informe del Defensor del Pueblo sobre violencia escolar*. Madrid: Oficina del Defensor del Pueblo.

7 ESPANYA. Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació. *BOE*, núm. 106, de 4 de maig de 2006.

8 ESPANYA. "RD 732/1995 de 5 de maig, dels drets i deures dels alumnes i les normes de convivència en els centres". *BOE*, num. 131, de 2 de juny de 1995, p. 16.185.

9 ORTE, C. [et al.] (1999). *Resultados de la investigación de bullying en la Comunidad Autónoma de las Islas Baleares*. Palma de Mallorca: Mimeo.

10 ILLES BALEARS. "Llei 17/2006, de 13 de novembre, integral dels drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears". *BOIB*, núm 163, de 18 de novembre de 2006.

També l'any 2006 el Govern de les Illes Balears aprovà el vigent acord per a la millora de l'ensenyament públic, el Decret 112/2006,¹¹ la finalitat bàsica del qual és projectar mesures per avaluar, promoure i millorar la convivència en tots els centres docents de primària i secundària sostinguts amb fons públics. En aquest decret, insta les escoles a crear una Comissió de Convivència, que faci propostes i seguiment de les mesures necessàries per millorar el clima escolar.

Finalment, no podem obviar que l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, a l'article 15.1, atribueix a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears la competència de desenvolupament legislatiu de l'ensenyament en tota la seva extensió.¹²

3. Contextualització

El col·legi objecte d'aquest estudi, el CEIP Escola Nova de Porreres, és l'escola pública d'infantil i primària de la localitat de Porreres; atén alumnes de 3 a 12 anys i fou inaugurada el 1976, el primer any de democràcia després de l'època franquista.¹³

En el moment de l'estudi, l'any 2008 i 2009, Porreres té una població d'uns 5.100 habitants i una activitat econòmica basada principalment en la construcció, el turisme, la indústria i el comerç.

El nombre d'alumnes atesos pel CEIP Escola Nova de Porreres durant el curs 2008-09 és de 215. La majoria provenen de famílies arrelades al poble, encara que en els darrers anys ha augmentat considerablement la incorporació d'immigrants, de procedència principalment magrebina, encara que també existeixen altres nacionalitats (països sud-americans, països d'Europa de l'Est, etc.).¹⁴

El centre té una plantilla docent de 19 persones, dues d'elles a temps parcial. A més a més, disposa de consergeria; servei de menjador, amb cuinera i monitores; servei de suport als alumnes i a les famílies, amb monitors per a l'escola matineria i les activitats extraescolars, i servei de neteja, amb 3 persones contractades per l'Ajuntament. L'Associació de Pares i Mares, APIMA, és una entitat molt activa i col·laboradora amb l'escola.

Una de les diferents comissions que conformen el Consell Escolar del CEIP Escola Nova és la Comissió de Convivència, que està formada per cinc membres: una representant dels professors, la cap d'estudis, una representant de pares i mares, la regidora d'educació i la directora de l'escola, que n'és la presidenta. Les seves funcions són, entre d'altres, coordinar les iniciatives de la comunitat educativa envers el foment de la convivència. A més, s'han d'erigir com a promotores dels plans de convivència en els centres, com a artífexs del seu seguiment i de la seva aplicació efectiva i com a annex de relació habitual en aquesta matèria de la comunitat escolar amb l'Administració educativa i amb l'Observatori per a la Convivència Escolar en els centres educatius de les Illes Balears.¹⁵

11 ILLES BALEARS. "Decret 112/2006, de 29 de desembre, de qualitat de la convivència dels centres docents sostinguts amb fons públics de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears". *BOIB*, núm 189, p. 6.

12 ILLES BALEARS. "Llei Orgànica 1/2007, d'1 de març, per la qual s'aprova l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears". *BOIB*, núm. 32, d'1 de març de 2007.

13 *Projecte Educatiu de Centre* (2007). Col·legi Públic Escola Nova.

14 *Memòria Anual de Centre curs 2007-08*. Col·legi Públic Escola Nova.

15 ILLES BALEARS. Decret 112/2006. *Op. cit.* (Art. 7).

Comissió de convivència 2008-09	
Consell Escolar	
Director	• Bernat Ribas
Cap d'estudis	• Maria Antònia Rigo
Rep. mestres	• Maria Teresa Garrido
Rep. Ajuntament	• Francisca Móra
Rep. famílies	• Marta Escoda
Col·laboració UIB	• MEE: R. Sáez, M.T. Caro i E. Saletas
Col·laboració Ajuntament	• Mediadora cultural: Malika Kathir

Gràfic núm. 1. Membres de la Comissió de Convivència i membres col·laboradors.

4. Mètode

La població està formada per la comunitat educativa del CEIP Escola Nova de Porreres, que està integrada per 216 alumnes i 172 famílies, 19 mestres i 10 professionals no docents (6 dels quals amb funcions educatives). Per fer l'estudi, s'ha utilitzat una mostra de 150 alumnes dels cursos de primer a sisè, i s'ha fet servir un sociomètric adaptat del Test Bull (CEREZO 2002)¹⁶ i el qüestionari anònim de clima escolar versió *Alumnat* (ORTEGA & DEL REY 2003).¹⁷ També hi han participat 16 professionals (14 docents i 2 no-docents) i 87 pares i mares, els quals han contestat també el qüestionari anònim, esmentat anteriorment, en la seva versió *Famílies* i *Professorat*, respectivament.¹⁸

La versió de les famílies va ésser modificada amb alguna pregunta que feia referència a la gestió de l'Associació de Pares i Mares (APIMA). Aquesta entitat va participar en tot moment donant suport a l'estudi, i la seva junta directiva també estava interessada a conèixer l'opinió de les famílies sobre algunes qüestions relacionades amb la convivència i amb els objectius de l'APIMA.

Una de les preocupacions, en aquesta fase de recollida de dades, fou garantir la sinceritat dels alumnes i la comprensió i la participació de les famílies. Aquesta sinceritat havia d'augmentar amb el fet que els qüestionaris fossin anònims. A més a més, els qüestionaris i el sociomètric dels alumnes varen ésser explicats per personal extern a l'aula, en concret per tres alumnes de la Universitat de les Illes Balears, estudiants de l'assignatura d'Intervenció en Inadaptació Social, de la carrera de Mestre d'Educació Especial, i també per part d'una mare de l'escola i professora d'aquestes alumnes, autora d'aquesta comunicació.

El personal docent va accedir, amb interès, a contestar les preguntes dels seus qüestionaris i, un cop emplenats, els entregaren a la responsable de l'estudi. Quant al personal no docent, el test es va realitzar a través d'entrevista per facilitar-los la tasca.

16 CEREZO, F. (2006). "Violencia y victimización entre escolares. El *bullying*, estrategias de identificación y elementos para la intervención a través del Test Bull-S". *Revista electrónica de investigación psicoeducativa*. Vol. IV, núm. 9 (2), p. 333-352. ISSN: 1696-2095.

17 ORTEGA, R.; DEL REY, R (2003). *La violencia escolar*. Barcelona: Graó.

18 Del total d'alumnes, 36 (un 24% de la mostra) eren immigrants.

Finalment, per afavorir la participació de les famílies, es va donar l'opció de deixar el qüestionari a la bústia de l'APIMA. A més a més, per fer-ho més fàcil als no-catalanoparlants, es va traduir al castellà per a aquelles famílies que ho requeriren; es va disposar, també, de l'ajut de la mediadora de l'Ajuntament de Porreres, a la qual acudiren 7 mares¹⁹ perquè els explicàs el significat del qüestionari en general i de les preguntes en particular.

La informació extreta de l'estudi es va remetre a les diferents parts de la comunitat educativa: Comissió de Convivència, Claustre de Professors, Consell Escolar, Junta Directiva APIMA i Assemblea de Mares i Pares de l'escola. La informació es va dividir en els grups-aula, informació general per al professorat i informació general per a les famílies.

5. Resultats

5.1. Resultats referents a l'alumnat

a) Qüestionari de clima "versió alumnat"

La informació que ens aporta l'alumnat en referència al clima escolar és positiva.

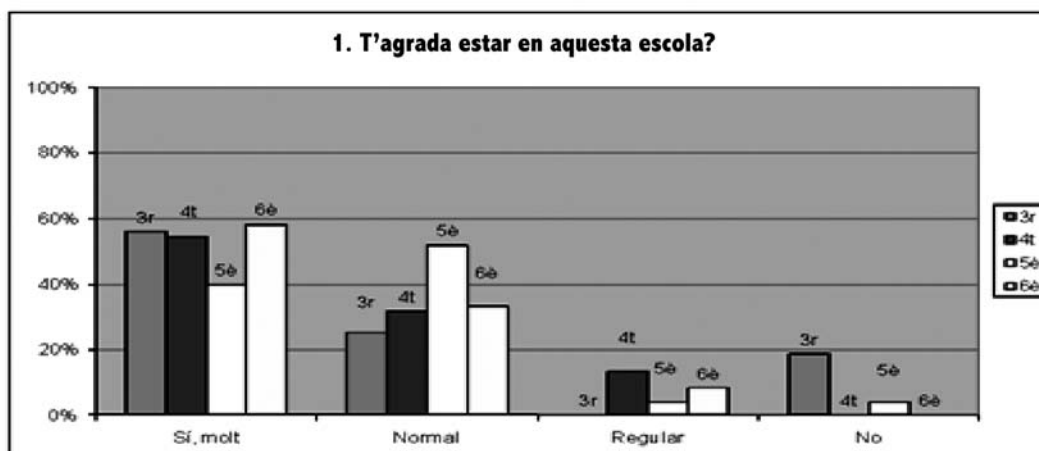
El 90% es troba molt a gust o a gust a l'escola.

El 10% que afirma no trobar-s'hi a gust o trobar-s'hi regular ho atribueix majoritàriament al fet que el tracten malament els companys (80%); una minoria atribueix el malestar al fet que les mestres el tracten malament (15%), i un alumne no contesta.

Quan se'ls demana sobre la relació amb els companys, diuen que és "molt bona" o "bona" (88%). El 83% dels alumnes considera que es porta "bé" o "molt bé" amb les mestres, mentre que un 4% afirma portar-s'hi malament.

Quant a l'opinió de l'alumnat sobre la participació de les famílies en la vida del centre, un 25% diu que sí; el 44%, alguns; el 35%, quasi ningú, i 5%, ningú. Aquesta participació, segons els alumnes, es centra en l'APIMA, la recollida de les notes i si els pares són citats per part dels mestres.

GRAU DE SATISFACCIÓ

Gràfic núm. 2. Exemple de taula "Grau de satisfacció a l'escola".

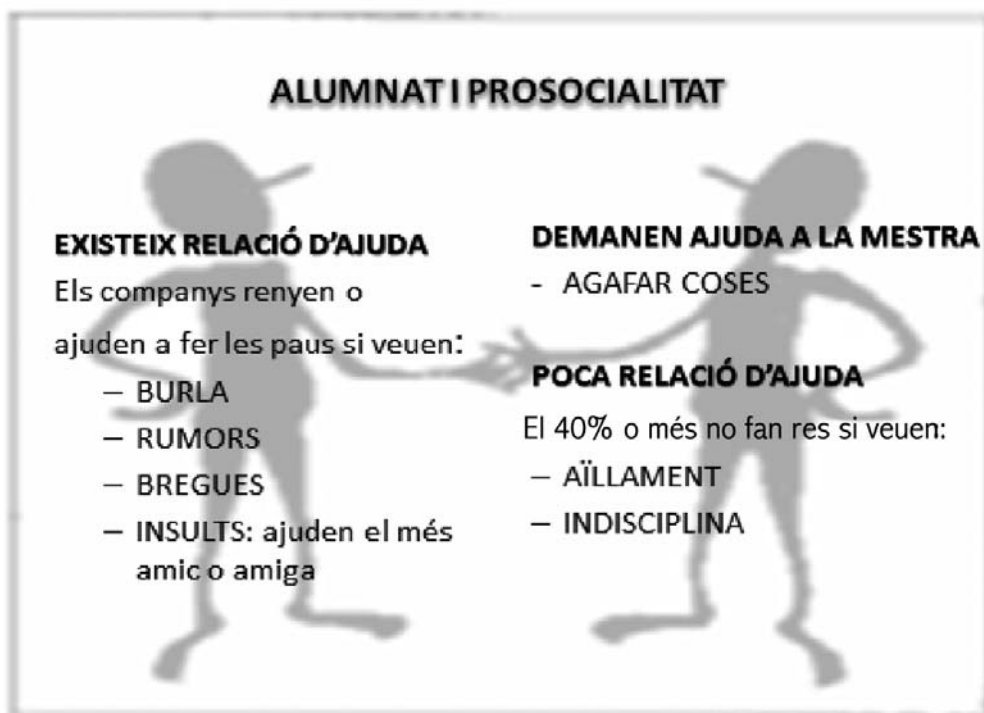
¹⁹ A l'inici de la reunió també hi havia un pare, però, en veure que era una reunió de "dones", va sortir i va anar a cercar la seva dona.

Respecte a la freqüència amb la qual es donen certs comportaments no adequats a classe, les dues conductes amb més incidència són les de “nin/es que estan sols i ningú no vol jugar amb ells/elles” i “nins/es que agafen les coses dels altres i no les tornen”, ja que el 29% dels alumnes, respectivament, manifesta que això passa sovint o sempre. Pel que fa a l’aïllament dels companys, un 50% manifesta que a vegades passa.

Per altra banda, un 15% diu haver estat objecte de violència per part dels companys en el mateix curs algunes o moltes vegades; en canvi, sols un 1% diu haver estat objecte de violència per part de les mestres durant el curs algunes vegades, i un 5% ho manifesta d’adults que no són mestres.

Un 8% afirma haver estat violent amb altres companys algunes o moltes vegades. En canvi cap alumne no es percep violent respecte a les mestres, però sí davant altres adults, tot i que només un 2%.

Quan se’ls demana què solen fer davant diverses situacions de conflicte, asseguren que el que fan és “dir-ho a la mestra o al director” o “intenten que facin les paus”, encara que és de destacar que a certes situacions un preocupant percentatge d’alumnes no fa “res”.

Gràfic núm. 3. Relació d’ajuda dels companys segons el tipus de conflicte.

És important entendre si aquesta passivitat de l’alumnat ve provocada per desconeixement i manca d’estratègies de resolució de conflictes o per manca de valors prosocials.

Si creuem l’ajuda oferta per part dels companys amb el tipus de conflicte manifestat, comprovem que existeix més relació d’ajuda i conductes considerades més prosocials (renyar o ajudar-los perquè facin les paus) pel que fa a la violència verbal o física (burla, rumors, bregues, insults). Per altra banda, demanen l’ajuda de la mestra quan observen violència material (furts i robatoris). Finalment, existeix menor relació d’ajuda en la violència social encoberta (aïllament i indisciplina); en aquest sentit, el 40% manifesta que “no fa res”.

Pel tipus de conflictes analitzats i la relació d'ajuda oferta pels companys, hem tret la conclusió que davant certs conflictes no saben què fer.

Quant a l'actuació dels mestres davant les mateixes situacions, els alumnes contesten majoritàriament que “renyen”, “castiguen” o “ho diuen al director o a la cap d'estudis”.

Però destaca el fet que, davant la pregunta “què solen fer els mestres quan un grup d'alumnes deixa tot sol un company/a?”, el 30% diu que les mestres no fan res. Així, doncs, trobam cert grau de despreocupació tant en alumnes com en mestres respecte al fet que hi hagi alumnes que estiguin sols, tot i que hem vist que és el conflicte que més observen.

Finalment, volem fer palès el fet que, a la pregunta oberta “a quins altres llocs trobes violència (fora de l'escola)?”, hi ha hagut gran part de l'alumnat que ha apuntat els carrers, els bars i, sobretot, el futbol (18 nins han indicat aquest esport en concret). El fet que estiguin d'acord respecte a aquesta darrera pregunta ha de fer reflexionar la comunitat educativa sobre com millorar aquestes situacions i com afecten el desenvolupament i l'educació dels infants.

b) Sociometria. Adaptació del Test-Bull

Es destaca que, en els 7 grups analitzats, el 100% dels alumnes amb més nominacions són autòctons, no hi ha cap alumne amb les màximes eleccions que lideri el grup i sigui immigrant o fill d'immigrants. Paral·lelament, els alumnes més rebutjats o aïllats a cada grup (82%) corresponen en general a alumnes immigrants (principalment àrabs), alumnes amb NEE i del sexe femení. Així, doncs, el perfil de l'alumne-víctima o rebutjat és immigrant, amb NEE i del sexe femení. En canvi, el perfil de l'alumne-agressor és autòcton i del sexe masculí. Per altra banda, el perfil de l'alumne-líder és també autòcton i del sexe masculí. És de destacar que el 100% dels alumnes analitzats amb més nominacions de lideratge no són nominats com a agressors; per tant, és una dada encoratjadora que els lideratges siguin positius.

5.2. Resultats referents al personal docent i no-docent

a) Qüestionari de clima “versió personal docent i no-docent”

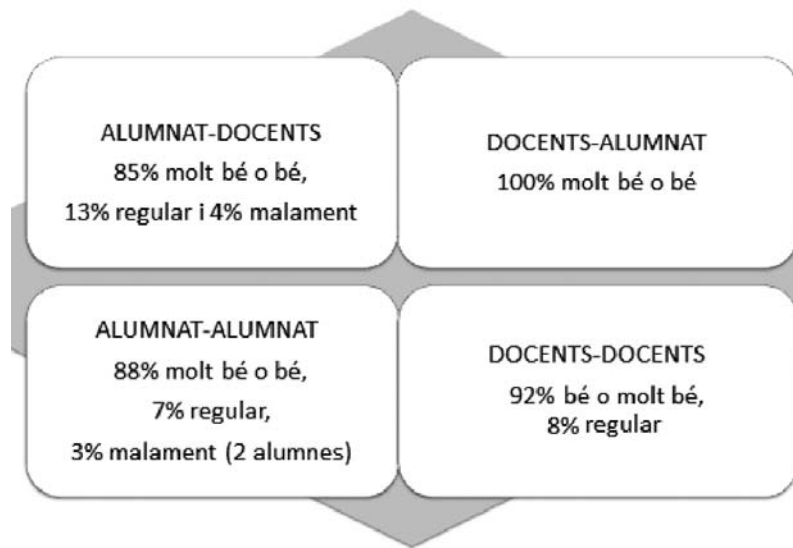
Els professionals consideren que es duen bé o normal amb els companys, en general (un 50% diu que s'hi du bé, i un 42%, normal).

El 100% de les mestres manifesta tenir relacions bones o molt bones amb l'alumnat i el 92% diu el mateix de les relacions entre docents. D'aquesta manera, el 85% d'alumnes apunta que té bona relació o molt bona amb els mestres, i el 88%, entre ells mateixos.

El 3% dels alumnes diu que té males relacions entre ells; aquesta dada inclouria els casos de maltractament i victimització entre iguals que, comparant-ho amb altres estudis, seria una dada molt més baixa.²⁰

Pel que fa a la visió que les docents tenen de les famílies, el 55% diu que la seva relació és bona, però un 15% diu que és “inexistent”. Cal comentar que, en aquests resultats, estan mesclats tant tutors com mestres especialistes i això pot haver influït en els resultats.

²⁰ En aquest sentit, l'estudi d'ORTE (1999) realitzat a la CAIB manifesta una incidència del 6,7% d'alumnes víctimes i agressors.

Gràfic núm. 4. Relacions referents a l'alumnat i als docents.

A part, l'aspecte en el qual les mestres consideren que haurien de participar més les famílies pel que fa a la convivència del centre és en l'atenció als resultats acadèmics (32%); poques mestres creuen que han de participar en l'elaboració del Pla de Convivència (15%).

El 55% creu que hi ha "pocs" enfrontaments entre alumnes i mestres, i la resta considera que "cap". Per tant, les mestres opinen que la relació entre mestre-alumne és relativament bona.

La situació que veuen que té lloc amb més freqüència és que els alumnes s'insulten, ja que un 15% considera que es produeix "molt" i un 30% creu que "regular".

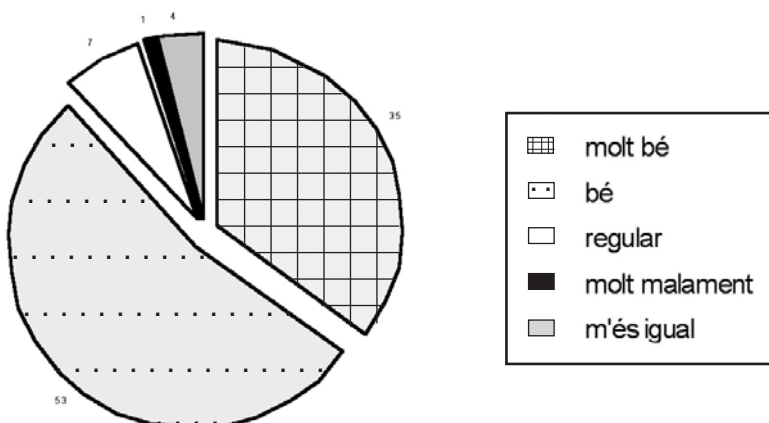
Respecte a la pregunta "amb quina freqüència els professors van cadascun a la seva?", veiem diversitat d'opinions, encara que un 15% considera que això es dona molt.

5.3. Resultats referents a les famílies

a) Qüestionari de clima "versió famílies"

El grau de satisfacció és bo. La majoria pensa que els seus fills estan bé a l'escola i destaquen, com a punts forts per afavorir una bona convivència, la implicació dels professionals i les bones relacions de convivència entre l'alumnat.

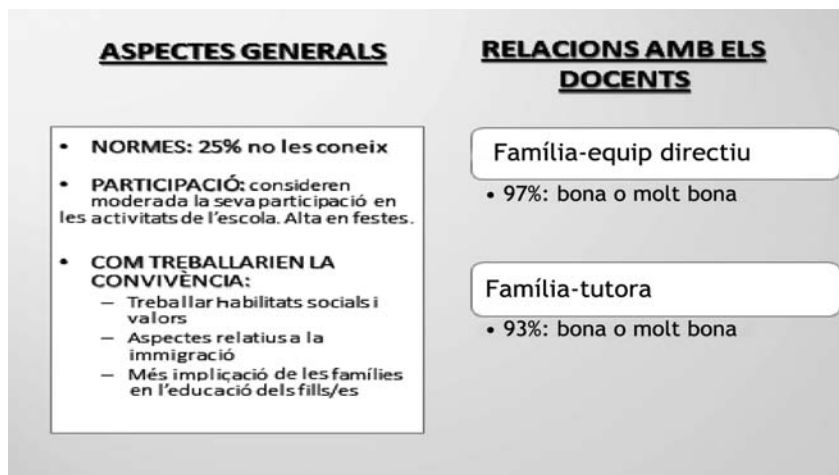
Un alt percentatge de famílies assegura que pertany a l'APIMA i expressa el seu grau de satisfacció amb la gestió que la junta directiva fa (el 88% la considera bona o molt bona).

Gràfic núm. 5. Opinió de les famílies sobre la gestió de l'APIMA.

Les famílies destaquen la seva participació en les activitats del centre, ja que el 17% respon que hi participa “molt” i un 56% contesta que “normal”; la majoria reconeix que quan ho fa més és en les festes (63%). La situació de conflicte que més perceben són les baralles entre nins (38%).

Gràfic núm. 6. Aspectes relatius a l'opinió de les famílies.

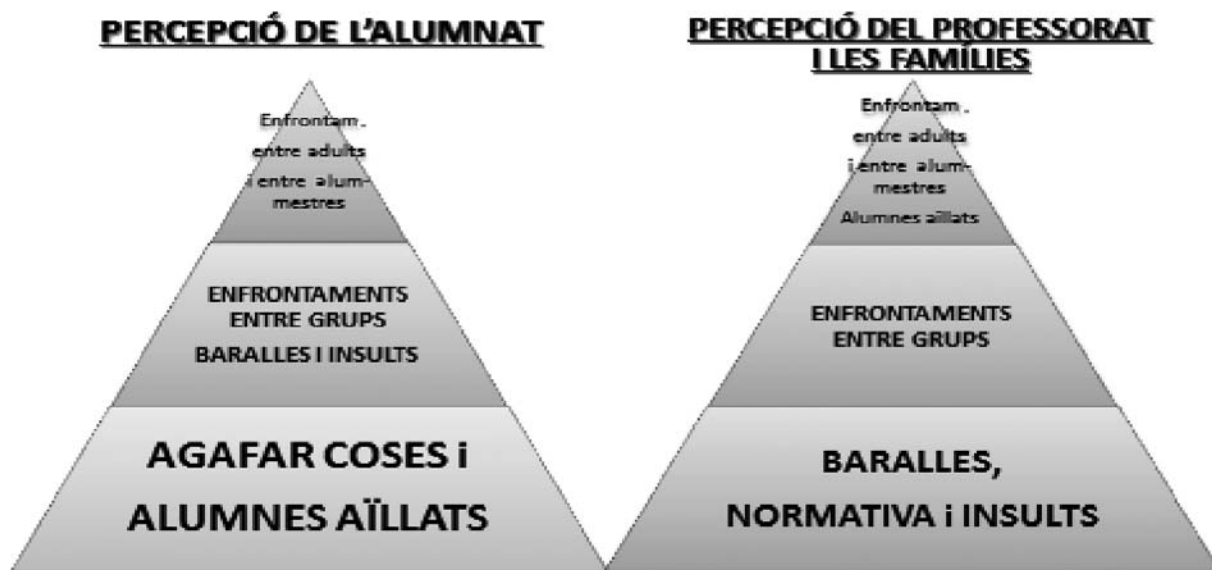

6. Conclusions

Com a aspectes més rellevants dels resultats comentats, destaquen les relacions excel·lents en el si dels grups.

Com s'ha anat argumentant, la preocupació sobre els conflictes existents a l'escola varia d'un col·lectiu a un altre. Els que manifesta l'alumnat són diferents dels que apunten les famílies i el professorat (aquests dos col·lectius darrers, en canvi, tenen la mateixa creença). En aquest sentit, els alumnes asseguren que els conflictes que més observen són els “furt i robatoris” i “els alumnes aïllats pel grup” (agressió física indirecta i agressió social, respectivament). En canvi, el professorat i les famílies el que més observen són baralles, insults i aspectes relatius a l'incompliment de la normativa. És evident que, en parlar de conflictes, la veritat depèn del punt de vista amb què es mira.

Tipus de conflictes

Gràfic núm. 7. Gravetat dels conflictes per grup.

Per altra banda, s'ha descobert una desigualtat d'oportunitats de socialització respecte a l'alumnat immigrant, l'alumnat amb necessitats educatives especials i, en menor mesura, les alumnes nines.

Quan l'alumnat manifesta lliurement a quins llocs constata habitualment violència fora de l'escola, preocupa que un nombre considerable de nins hagi contestat que n'observa al "futbol", sobretot si tenim en compte que ningú més no s'ha referit a cap altre esport.

Per part de l'equip docent i no docent, alguns creuen necessari augmentar la coordinació i el traspàs d'informació.

És positiu que els alumnes analitzats tinguin conductes d'ajuda respecte als companys quan observen que tenen conflictes; tot i això, preocupa que no facin res quan veuen alumnes sols, tenint en compte que comenten que és el que més passa. Quant als furts i robatoris, també preocupa que, tot i que ho diuen al professorat, és un dels conflictes que també més observen, cosa que ens du a pensar que s'haurien de posar mesures de prevenció en aquest sentit.

Finalment, es considera una oportunitat la implicació de l'APIMA en particular i de les famílies i de la comunitat en general en l'escola.

7. Propostes

Després d'aquesta completa anàlisi, es proposen una sèrie de mesures generals i concretes per integrar al Pla de Convivència del centre.

En termes generals, i seguint les instruccions del Decret 112/06,²¹ qualsevol Pla de Convivència ha d'incloure les següents fases:

²¹ ILLES BALEARS. Decret 112/2006, p. 8.

Fent referència al Pla de Convivència del CEIP Escola Nova, el curs 2008-09 ens trobam a la darrera fase de les esmentades anteriorment. L'equip docent havia fet una feina de sensibilització i un diagnòstic basat en enquestes de percepció i reunions de treball dels professionals del centre; s'havia concretat un Pla de Convivència el 2007 i, entrant en la darrera fase, s'havia posat en marxa.

El curs 2008-09, doncs, es tractava d'avaluar la convivència per valorar cap on s'havia de modificar el pla, si és que s'havia de fer.

En aquest sentit, l'estudi ens ha donat molta informació útil per tenir en compte. S'ha de dir que algunes d'aquestes reflexions ja s'han tengut en compte durant el curs 2008-09 i s'han posat les mesures necessàries per part de l'escola en la major part dels punts següents.

Per una banda, es fa necessari implementar un programa d'actuació davant l'aïllament, els insults i els robatoris i furts, i fomentar en aquest programa les actituds d'ajuda per part dels companys. És important tenir en compte que "el rol dels companys té un valor determinant a l'hora de predir la incidència i l'evolució de situacions de maltractament entre els iguals".²²

Un altre aspecte que caldria millorar seria la coordinació entre els professionals. En aquest punt, hi cabria la coordinació entre els docents, entre els docents i la resta de professionals que treballen a l'escola (escola matiner, menjador i extraescolars) i, evidentment, la coordinació amb recursos comunitaris.

En l'àmbit comunitari, seria necessari, per una banda, potenciar el treball en xarxa existent amb els Serveis Socials respecte a l'alumnat immigrant i l'alumnat amb necessitats educatives especials. En aquest sentit, també és necessari seguir potenciant les activitats conjuntes amb el CC Verge de Monti-sion i fomentar les relacions amb l'IES Porreres, Ajuntament...

Per altra banda, es recomanaria l'anàlisi de certes activitats esportives i realitzar plans de prevenció i d'actuació davant la violència que hi pugui existir, centrant-se sobretot i de manera urgent en el futbol.

Un punt que caldria revisar seria donar a conèixer la normativa del centre a les famílies de forma periòdica, per exemple a principi de curs.

El fet de valorar la diversitat cultural, personal i de gènere com un aspecte positiu, així com el foment i la instauració de mecanismes de resolució de conflictes com la mediació, es fa imprescindible per garantir el respecte, la convivència i la igualtat d'oportunitats de tots els nins i nines.²³

22 ESCODA, M.; VIVES, M. (2010). "La dinámica del acoso escolar en las Islas Baleares. La importancia de los observadores". *II Congreso Internacional de Convivencia Escolar*. Universidad de Almería.

23 ESCODA, M.; MÉNDEZ, D; MONTANEL, M.L. (2007). "El programa Xerram? Un programa para la prevención de la violencia en las Islas Baleares". A: GÁZQUEZ, J. J. [et al.]. *I Congreso Internacional sobre Acoso Escolar*. Universidad de Almería, p. 175-180. ISBN13:978-84-8491-872-1.

L'article *el/la* en la designació de llocs de Porreres

JOAN MELIÀ

1. Els articles en la llengua catalana

En la representació que molts tenim de la realitat lingüística de les Illes Balears, sens dubte la utilització dels articles *es* i *sa* és el tret més prominent. Aquesta presència, destacada en la imatge de la llengua que hem parlat tradicionalment a les Illes Balears, no sols serveix com un dels arguments més reiterats pels qui pretenen demostrar que entre la parla illenca i la del continent hi ha una frontera que justifica parlar de llengües diferents, sinó que també oculta que, a part d'aquests articles, n'usam uns altres amb una freqüència considerable; una ocultació que opera, no únicament sobre els qui ens observen des de fora, sinó en els mateixos parlants.

És probable que la percepció simplista de la realitat d'aquest aspecte de la nostra llengua no hauria arrelat en un context de normalitat lingüística continuada (amb presència a l'escola, als usos oficials...), la qual hauria evitat veure la llengua pròpia a través del punt de vista d'una altra llengua.

En realitat, en la llengua que parlam a Mallorca hi conflueix l'ús de diversos articles d'origen català que, fins ara, han conviscut amb harmonia gràcies a l'especialització d'usos. *Es* i *sa* (amb les seves variants: *ses*, *so*, *sos* i *ets*) com a article amb més presència en els usos col·loquials, els articles *el* i *la* en els usos formals i en determinats usos informals (amb pervivència de la forma arcaica *lo* en alguns pocs casos d'expressions fossilitzades) i els articles *en* i *na* davant noms de persona. A més, com a castellanisme des del punt de vista normatiu, també hi ha la forma *lo* neutre.

1.1. L'article *es/sa*

Sovint anomenat *article salat*, és propi del llenguatge col·loquial arreu de les Illes, excepte a Pollença, on només s'utilitza l'article *el/la*. Es va formar en català a partir del demostratiu llatí *IPSE*.

a) En singular, davant un mot començat en consonant, s'utilitzen les formes *es* (masculí) i *sa* (femení): *es nin*, *es llençol*, *es garrot*; *sa dona*, *sa cadira*, *sa rata*...

b) En singular, davant un mot començat en vocal, s'utilitza la forma, tant en masculí com en femení, *s'*: *s'al·lot*, *s'indi*, *s'electricista*; *s'al·lota*, *s'espira*, *s'orada*...

c) En plural, davant un mot començat en consonant, el masculí no varia (*es*) i el femení passa a *ses*: *es nins*, *es llençols*, *es garrots*; *ses dones*, *ses cadires*, *ses rates*...

d) En plural, davant un mot començat en vocal, el femení plural no varia, i el masculí en general passa a ser *ets*, encara que sovint aquest canvi no es reflecteix en l'escriptura: *ets al·lots*, *ets indis*, *ets electricistes*; *ses al·lotes*, *ses espises*, *ses orades*...

e) En determinats parlars locals, l'article masculí *es* si va darrere la preposició *amb* (i sovint també darrere *en*, preposició que, oralment, es confon amb *amb*) passa a ser *so* i *sos* (singular i plural respectivament): *amb so nin*, *amb sos nins*, *amb so llençol*, *amb sos llençols*...

1.2. L'article *el/la*

És l'anomenat *article literari* o *estàndard*. És propi del llenguatge formal de les Illes i també apareix en el llenguatge col·loquial davant determinats mots i en moltes expressions idiomàtiques. A Pollença és l'article propi tant en els usos col·loquials com en els formals. Es va formar en català a partir del demostratiu llatí *ILLE*.

a) En singular, davant un mot començat en consonant, s'utilitzen les formes *el* (masculí) i *la* (femení): *el nin, el llençol, el garrot; la dona, la cadira, la rata...*

b) En algunes expressions fossilitzades, es conserva la forma arcaica *lo* com a article masculí: *tot lo dia, tot lo món, "Per lo senyal de la Santa Creu..."* (oració).

c) En singular, davant un mot començat en vocal, s'utilitza la forma, tant en masculí com en femení, *l'*: *l'al·lot, l'indi, l'electricista; l'al·lota, l'espira, l'orada...* Normativament l'article femení no s'apostrofa si la paraula precedida per l'article comença amb una *i* o una *u* àtones: *l'illa, l'ungla*; però *la insulina, la universitat...*

d) En plural, davant un mot començat en consonant, el masculí passa a *els* i el femení passa a *les*: *els nins, els llençols, els garrots; les dones, les cadires, les rates...*

e) A Pollença, en els usos col·loquials, l'article masculí davant consonant, per velarització de la *l*, passa a ser *eu* (o *u*).

f) També a Pollença, l'article masculí, si va darrere la preposició *amb* (i sovint també darrere *en*, preposició que, oralment, es confon amb *amb*), passa a ser *lo* i *los* (singular i plural respectivament): *amb lo carro, amb los carros, amb lo llençol, amb los llençols...*

1.3. L'article *en/na*

Rep el nom d'*article personal*. S'usa davant noms propis de persona (prenoms, cognoms o malnoms), d'animals o, en casos especials, d'objectes. Aquest article només s'utilitza en singular.

a) Tant la forma masculina (*en*) com la forma femenina (*na*) s'apostrofen davant una paraula començada en vocal: *en Miquel, en Mesquida, en Pelut, na Marina, na López, na Mèu, n'Arnau, n'Aina, n'Amengual, n'Eloi* (una campana de la Seu de Palma).

b) L'ús d'aquest article també permet que davant qualsevol nom comú o adjectiu aquests passin a ser noms propis: *en Verd, n'Alba, en Blau...*

La simplificació de la realitat lingüística se sol concretar, en aquest cas, en la creença que a les Balears l'únic article és l'article salat (a més de ser-ne exclusiu) i que l'article literari (*el/la*) n'és aliè. Aquesta percepció la podem trobar en la visió que des de l'exterior tenen de les Balears, però també és freqüent trobar-la en catalanoparlants illencs que no perceben les seves pròpies realitzacions. Les dues cares d'aquest prejudici s'esfondren amb qualsevol proporció de sentit comú o observació imparcial de la realitat i, si no fos perquè són alimentats artificialment, ja faria temps que haurien desaparegut.

Des del punt de vista territorial, es pot afirmar que l'article *el/la* no és comú a tots els parlars locals de les Illes Balears i que l'article *es/sa* no ha estat històricament exclusiu de les Balears ni ho és actualment. Així, en el parlar de Pollença s'usa exclusivament l'article literari, amb la particular velarització de la forma de l'article masculí davant consonant. Fora del territori insular, l'article *es/sa* és present, per raons diverses, a Catalunya i al País Valencià.

Des del punt de vista funcional, la característica de les Balears és que en el usos formals –la tradició i els usos actuals ho confirmen– s’hi ha utilitzat com a forma exclusiva sense interrupcions l’article *ella* i que en els usos informals hi tenen presència els dos articles. És a dir, l’ús de l’article *es/sa* no té presència a tots els àmbits, en canvi l’article *ella*, sí que n’hi té.

2. Situació actual

Precisament, la caracterització de les Balears és la presència, amb una distribució complementària, de tots els articles propis de la llengua catalana: l’article salat, l’article literari i l’article personal; a més del castellanisme *lo*, amb valor neutre o intensificador.

Els articles que usam a les Balears són plenament catalans i també s’usen a la resta del territori. L’article salat antigament tenia un ús molt estès. En els segles X i XI sembla que era predominant a Catalunya, com demostren els testimonis de la toponímia d’aleshores. A partir del XIII comença a desaparèixer de l’escriptura a tot el domini lingüístic. En el segle XIV molta toponímia encara està documentada en salat; però a partir del XV molta comença a perdre’l. Actualment n’hi ha molts de rastres (sovint amb l’article aglutinat) de la toponímia del nord de Catalunya, dels territoris en què es va constituir la llengua catalana.¹

Més enllà de l’ús en la toponímia, Antoni M. Alcover ens dóna testimoni de la vitalitat que, a començament del segle XX, l’article salat tenia en territori continental. Segons Alcover, l’any 1902 l’article salat encara s’utilitzava a les 40 poblacions següents de la zona costanera de Girona: Begur, Bell-lloc, Blanes, Cadaqués, Calella de Palafrugell, Calonge, Cambrils, Canet de Mar, Castell d’Aro, Esclanyà, Fitor, Flaçà, Fontclara, Fonolleres, Gualta, la Pera, Llafranc, Llofriu, Lloret de Mar, Masos de Pals, Mont-ras, Palafrugell, Palamós, Pals, Palau-sator, Platja d’Aro, Regencós, Roses, Sant Antoni de Calonge, Sant Cebrià d’Alls, Sant Climent Sescebes, Sant Feliu de Boada, Sant Feliu de Guíxols, Sant Iscle d’Empordà, Sant Joan de Palamós, Santa Cristina d’Aro, Serra de Daró, Torrent, Tossa de Mar, Vall-llobrega. Però, setze anys després (1918) esborra de la llista 5 poblacions (Cambrils, Canet de Mar, Flaçà, Roses i Sant Climent Sescebes).

Cap a la meitat del segle XX, els pobles que continuen salant s’han reduït a 21: Begur, Bell-lloc, Blanes, Cadaqués, Calella de Palafrugell, Calonge, Castell d’Aro, Fitor, Lloret de Mar, Masos de Pals, Mont-ras, Palamós, Pals, Regencós, Sant Cebrià d’Alls, Sant Feliu de Guíxols, Sant Joan de Palamós, Santa Cristina d’Aro, Tossa de Mar, Vall-llobrega. Actualment, són 8 pobles de Girona en què es manté la utilització de l’article salat: Begur, Blanes, Cadaqués, Calella de Palafrugell, Lloret de Mar, Regencós, Sant Joan de Palamós i Tossa de Mar. Però només a Cadaqués té un ús intergeneracional; en la resta de pobles només es pot localitzar en la parla de les persones més velles.

La presència de l’article salat al País Valencià s’explica per una altra raó. Al segle XVII, després de l’expulsió dels moriscos, alguns indrets del sud varen ser repoblats per mallorquins, que hi portaren la seva manera de parlar. Avui dia, encara es parla del subdialecte mallorquí per caracteritzar la llengua de la Vall de Gallinera i de Tàrbena. Entre les característiques d’aquests dos indrets, hi ha la de la utilització dels dos articles de manera semblant a l’ús que se’n fa a Mallorca. Actualment continua amb vitalitat la utilització d’aquest article, i es transmet intergeneracionalment a Tàrbena.

És clar, per tant, que durant el segle XX hi ha hagut una reducció important del territori fora de les Balears en què s’utilitzava l’article salat. Aquesta reducció es produeix sobretot en un perí-

¹ Veg. Busquet 2010.

ode en què el català no és present a les escoles; per tant, la por que la utilització en els usos formals (focalitzada sobretot a l'escola) de l'article *el/la* pugui arraconar l'ús de l'article salat sembla mancada de fonament. La convivència dels dos articles, amb usos diferenciats, sembla que és possible. El que determina el retrocés de l'article salat en les zones en què s'utilitzava és la pressió que pateix pel contacte en els nivells col·loquials de l'article literari amb interlocutors que no salaven i per la tendència generalitzada a evitar, també amb la tria de la varietat lingüística, de ser identificats com a membres d'una minoria, si aquesta no és de privilegi. Així, com que, al continent, els qui utilitzaven l'article *es/sa* eren minoritaris, el contacte amb la resta de parlants els empenyia a evitar l'ús d'aquest article. En canvi, a les Balears, la recent escolarització no ha fet retrocedir la utilització de l'article salat, sinó que el que realment ha passat és que l'article salat, en els registres col·loquials, ha començat a desplaçar l'article literari en alguns usos en què aquesta forma era la que s'havia utilitzat tradicionalment.

Sembla clar, per tant, que l'escola, ni la resta d'usos formals, no redueixen la presència de l'article salat, sinó que és el contacte amb usos discrepants del mateix nivell de formalitat (col·loquials). La percepció de minoria empeny a la restricció als indrets més en contacte amb altres realitats de l'article, però el manté en els llocs més aïllats (Cadaqués, Tàrbena, les Balears). A més, a les Balears, la percepció de ser minoria és per part dels qui no salen i, per això, en els registres col·loquials, no és insòlit sentir entre els joves i entre persones d'origen no catalanoparlant la utilització de l'article salat en construccions que tradicionalment eren amb les formes *el/la* (*sa setmana que ve* o *a sa dreta*, per exemple, en lloc de les expressions *la setmana que ve* i *a la dreta*).

Tradicionalment, l'article literari s'ha usat en els registres col·loquials de Mallorca en construccions idiomàtiques o amb valor diacrític. No és senzill donar de manera exhaustiva una relació de tots els casos en què s'utilitza; a més, presenta algunes fluctuacions segons els diferents parlars locals.

3. Els usos de l'article *el/la* en el col·loquial a Porreres

A Porreres, com a la resta de Mallorca, es manifesta el manteniment d'un sistema que utilitza en els registres col·loquials tots els articles de la llengua catalana (*el/la*, *es/sa* i *en/na*). En una glosa porrerenca prou popular hi apareixen tres formes d'article en quatre versos: l'article salat (*es* i *s'*), l'article literari en femení (*la*) i en la forma masculina arcaica (*lo*):

Si tenia bona veu
tot **lo** dia cantaria,
s'estimada em sentiria
des lledoner de **la** Creu

3.1. Els usos generals

D'una banda, hi ha uns usos de l'article *el/la* en el llenguatge col·loquial que coincideixen plenament amb els usos generals a tot Mallorca i, en general, a tots els territoris en què es manté viu l'ús col·loquial dels dos articles: *el/la* i *es/sa*. En els estudis en què s'ha provat de fer una descripció sistemàtica d'aquest ús referit a les Balears, se n'han fet diverses classificacions.² En resum i de manera esquemàtica podríem dir que, en el llenguatge col·loquial, utilitzam l'article *el/la*, en els casos següents:

² A la seva gramàtica, de l'any 1915, Tomàs Forteza ja en va fer una llarga relació (veg. Forteza 2008, 337-341).

- En indicar les **hores**: *la una, les set i mitja, les dotze i quart...*
- Davant els noms dels **equips esportius** (amb alguna excepció quan el nom comença amb un terme que no es refereix a un topònim): *el Mallorca, el Porreres, el Barça, el Reial Madrid, el Ràcing, l'Sporting...* (però *s'Atlètic de Madrid...*).
- Amb algunes **sigles**: *l'ONU, l'OTAN, l'URSS...*
- Amb **determinats topònims**:
 - De les illes Balears: *l'Horta* (de Sóller; però *s'Horta*, de Felanitx), *la Trapa, la Real, el Toro...*
 - De fora: *l'Havana, la Corunya, l'Índia, les Índies* (blat de les Índies), *el Japó, l'Argentina...*
- En **expressions temporals**: *a la primavera, a la darrerria, un dia a l'any, el sendemà, a l'instant, a l'acte, al punt, la setmana que ve, l'any tirurany, l'any 2000, a les tantes de la nit...*
- En **expressions de manera**: *a les fosques, a la fresca, a la biorxa, a la gatzoneta, a les totes, a les bones, a l'ampla, a la francesa...*
- En **expressions de lloc**: *a la dreta, a l'aire, a la quinta forca...*
- En **expressions de quantitat**: *a la plena, a la menuda, a l'engròs, la resta...*
- En la designació d'**edificis/institucions singulars**: *l'Almudaina, la Criança, la Misericòrdia, la Puresa, la Sala, la Sang...*
- En la designació de **llocs o conceptes únics en el context**: *el cel, la glòria, el paradís, el món, la mar, la vila...*
- En la designació d'**objectes, espais i conceptes religiosos**: *la Veracreu, el Purgatori, l'Infern, la Passió, el Rosari, l'Ofici, l'Oferta, la Comunió...*
- En la designació de **dignitats religioses**: *el Bon Jesús, el bisbe, el dimoni, el Papa, el pare Miquel, l'Àngel de la guarda, l'Esperit Sant, la mare superiora, la Mort, la Puríssima...*
- Amb determinades **festivitats**: *l'Ascensió, els Reis, el Corpus, el Ram, les Verges...*
- Davant noms que classifiquen determinats **productes del camp**: *ametles de la canal, figues de la roca, peres de la nau...*
- En **expressions marineres**: *a la deriva, a la fluixa, anar a l'orsa...*
- En **frases fetes**: *a l'estaqueta, de la casa gran, prendre la fresca, fer els passos, fer la bona, dur (qualcú) a la barra...*
- Amb els **punts cardinals**: *el nord, el sud... perdre el nord, va cap al sud...*
- I en més casos: *el rei, la reina* (considerats únics), *la queda, l'amo, el tio*,³ *enviar a la forca, el senyor Andreu, la senyora Maria, el senyor avi, la senyora àvia...*

³ La presència de l'article *el* en els casos de *l'amo* i *el tio* i de l'article *sa* en els corresponents femenins (*sa madona* i *sa tia*) es deu al fet que tant *amo* com *tio* són castellanismes (en el primer cas, molt antic i ja admès per la normativa), que s'han incorporat al català amb l'article *el* per paral·lelisme a la forma castellana. Les formes genuïnes corresponents a *el tio* en el llenguatge col·loquial són amb l'article *es* (*es concho, s'oncle, s'onclo...*), tot i que sembla que hi ha hagut excepcions en la parla pròpia dels senyors (veg. Forteza 2008, 339-340).

Avui dia aquests usos es mantenen de manera espontània molt majoritàriament; però, sobretot entre la població més jove, hi ha casos en què *el/la* ha estat substituït pel corresponent salat. Tots els exemples esmentats són propis de tot Mallorca, encara que hi pot haver alguna discrepància concreta entre els diferents parlars locals. També, majoritàriament, coincideixen amb els usos que se'n fa a la resta de les Illes. En les localitats del continent on s'utilitza l'article salat també hi ha usos de l'article literari en paral·lel a aquests. A Pollença, on en el llenguatge col·loquial la forma *el*, com hem vist, es pronuncia *eu* o *u*, en alguns casos de la llista anterior l'article es pronuncia, sobretot entre les persones velles, sense velaritzar (*el*).

3.2. L'article *el/la* a la toponímia

En la toponímia escrita, fins no fa molt, a Mallorca l'única forma que apareixia era l'article *el/la*, com succeïa en la resta de casos. És a partir del segle XIX que comencen a aparèixer textos amb alguns topònims precedits dels articles *es/sa*. En la llengua oral, s'han utilitzat els dos articles de manera excloent: amb determinats topònims la forma *es/sa* i en altres la forma *el/la*, excepte a Pollença, on sempre usen la segona forma.

D'aquesta manera, al costat de topònims amb l'article *es/sa* (*sa Dragonera, ses Salines, es Llombards, sa Pobla...*), en tenim amb *el/la* (*la Trapa, la Real, el Calvari,⁴ l'Ofre⁵*) i en tenim que apareixen amb *es/sa* o *el/la* segons a quin lloc fan referència: *l'Horta* (Sóller) i *s'Horta* (Felanitx), *la Mola* i *sa Mola*, segons de quina es tracti.

En determinats edificis també s'utilitza l'article *el/la*: *la Seu, la Misericòrdia, l'Almudaina, la Sapiència, els Socors...*

3.3. L'article en els noms de lloc de Porreres

Si feim un repàs als noms de lloc convencionals, als noms de les vies públiques, als noms d'edificis i als espais dins determinats edificis, ens trobam que a Porreres, en la llengua oral i de manera espontània, són designats amb l'article *el/la* els següents:⁶

a) Designacions de terrenys extensos: *la Real, la Dusaia, la Poruga, el Calvari,⁷ la Martinenca* (Miralles CTAL), *el Romero* (tot i que també ha estat recollit oralment com “*es Romero*” CTAL), *el Terreno, l'Infern* (també recollit com *s'Infern*, sobretot amb el complement *des Moreis*; CTAL), *es Cós de la Mare de Déu*. Hi ha designacions de diferents tanques i casetes que incorporen la forma “l'Amo”, naturalment amb l'article *el*: *tanca de l'Amo en Francesc Coixiner, tanca de l'Amo en Tòfol*.

b) Designacions de construccions o accidents geogràfics: *pou de la Dama, torrent de la Poruga*. En les designacions que contenen la forma “l'Amo” o “el Sen”, l'article *el* es manté:

4 A Alcúdia, Bunyola, Felanitx, Pollença i altres indrets. En alguns llocs hi ha capella i en altres només és un terreny.

5 Sembla que, en aquest cas, no es tracta de l'article, sinó que el topònim hauria de ser transcrit *Lofra*, ja que deu correspondre a una forma àrab (*al-hofra*, ‘la fondalada’). Cosme Aguiló 2002, 185. Que popularment s’hi hagi vist un article, tot i no ser-ho, demostra més clarament l’existència de la percepció de l’article *el/la* en els topònims.

6 A part de l’ús col·loquial de l’article *el/la* en la toponímia de Porreres, també s’usa en la denominació particular d’algunes associacions: *el Porvenir* (potser el fet que sigui una paraula castellana l’afavoreix, tot i que l’article es pronuncia sovint amb fonètica catalana), *el Porreres* (equip esportiu), *sa confraria de la Santa Faç*.

7 Terrenys aturonats prop del coll des Vent del puig de Monti-sion, al terme de Porreres. *Gran enciclopèdia de Mallorca: Calvari*/Coll des Vent: De 233 m de cota, fa part del massís de Randa. Es troba al terme de Porreres, al vessant meridional de la muntanya de Monti-sion) (també: Miralles CTAL).

caseta de l'Amo en Joan Colomer (Mirallès CTAL), caseta de l'Amo en Joan de Son Bou (Mirallès CTAL), caseta del Sen Francesc Coixiner.

c) Carrers: *de la Caritat* (“ses monges de la Caritat”), *de la Glòria, de la Trinitat, de l'Almoïna, de la Rosa, de la Dama, de la Donzella* (i *d'en Donzell*), *del Príncep, del 31 de Desembre* (i *31 de Desembre*). Hi ha vies que inclouen un tractament que exigeix l'article *el* (*avinguda del Bisbe Campins, carrer del Pare Molina, del Reverend Agustí Font, del Reverend Jaume Mulet, del Fr. Bonaventura Sitjar*) o un edifici que també el demana (*plaça de l'Església, carrer de l'Hospital*).

d) Edificis: *l'església*,⁸ *l'Hospitalet, l'Hospital, la Sala, la Creu* (però, *sa Creu d'en Nét*), *l'Escrivania*.⁹

e) Espais dins l'església parroquial i dins l'església de Sant Felip: *el cor, l'orgue, la sagristia, el Santíssim*,¹⁰ *l'altar (major)*; també els noms de les capelles (*el Carme, el Roser, els Dolors...*), tant si es diuen amb la paraula *capella* (*la capella del Roser*) com si no (*el Roser*).

4. Conclusions

La llengua catalana té com una de les seves particularitats la convivència de diversos paradigmes alternatius d'articles, les funcions dels quals, en altres llengües, les aconsegueix un de sol. Actualment, aquesta pluralitat d'articles presenta variacions segons els diferents territoris de la llengua; en alguns llocs s'utilitza normalment només una sèrie d'articles (*el/la*), mentre que en altres se n'utilitzen més. La major part de Mallorca és exemple d'aquest darrer cas, ja que hi conviuen, en la llengua col·loquial, les formes dels anomenats articles literari o estàndard (*el/la*, amb alguns casos de pervivència de la forma arcaica *lo*), salat (*es/sa*) i personal (*en/na*).

Contràriament al que s'afirma, en alguns casos per desconeixement i en altres amb voluntat deformativa, la principal característica de les Illes Balears no és que l'article determinat sigui *es/sa*, sinó el manteniment de les dues formes d'article determinat del català (*es/sa* i *el/la*), com també passa en alguns altres indrets dels territoris de llengua catalana.

La manera de parlar de Porreres, evidentment, coincideix en la distribució d'aquests articles amb l'ús general de la resta de Mallorca. A més, en la toponímia porrerenca i, fins i tot, en la denominació d'alguns espais interiors, hi ha una sèrie de casos en què s'usen, com s'ha fet tradicionalment, les formes de l'article *el/la*. En aquesta comunicació hem provat de recollir-los amb la finalitat d'ajudar a la preservació d'aquest sistema col·loquial de presència dels dos articles, que les tendències anivelladores actuals tendeixen a fer desaparèixer.

8 De vegades s'indica que l'edifici se sala i que no se sala la institució, però no és així; l'edifici tampoc no se sala quan té valor diacrític: (*davant l'església / sa teulada de l'església*).

9 Fa poc que, com a nom d'un nou restaurant, s'ha recuperat “L'Escrivania”, que era el nom que antigament designava l'oficina o despatx del notari o de l'escrivà públic i dependències on es guardaven els llibres o els protocols notariaus. A Porreres, en època medieval, ocupava el mateix edifici on ara hi ha el restaurant i que fins ben entrat el segle XX també havia estat la seu de l'Ajuntament (Llull 2010, 53). El sentit comú ens indica que, en la llengua col·loquial, l'article que s'hi devia utilitzar era *la* (*l'escrivania reial*), de la mateixa manera que encara s'usa avui a *la Sala* i, en els pobles en què encara s'usa espontàniament, a *la Cúria (Reial)*; d'altra banda, a Manacor hi ha el carrer de *l'Escrivania Reial*. Amb l'article *sa* (*s'escrivania*) s'entendria, més que el lloc, el moble i estris propis de l'escrivà.

10 “La capella o lloc on es guarda el sagrament eucarístic” (Alcover-Moll 1976-1978).

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, Cosme (2002). *Toponímia i etimologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Universitat de les Illes Balears.

ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1976-1978). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Editorial Moll.

ALOMAR, Antoni I. (2002). "L'article 'mallorquí' a Catalunya". *Línia directa*, 10. Palma: Govern de les Illes Balears.

ALOMAR, Antoni I. [et al.] (1999). *La llengua catalana a Mallorca. Propostes per a l'ús públic*. Consell de Mallorca.

ALOMAR, Antoni I.; MELIÀ, Joan (1999). *Proposta de model de llengua per a l'escola de les illes Balears*. Palma: Consorci per al Foment i l'Ús de la Llengua Catalana; Editorial Moll.

BUSQUET ISART, Núria (2010). "El parlar salat: descripció, àmbit geogràfic i ús" (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.

FORTEZA, Tomàs (1915). *Gramàtica de la Lengua Catalana*. Palma: Escuela Tipográfica Provincial (reedició a cura de Maria del Pilar Perea: Barcelona; Palma: Edicions UIB; Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Institut d'Estudis Baleàrics. Vol. I: 2008; Vol. II: 2009).

GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA (1989-1991). Palma: Promomallorca edicions.

LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia (2010). *Urbanisme i arquitectura de Porreres. De la vila medieval a la contemporània*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

MOLL, Francesc de B. (1968). *Gramàtica de la llengua catalana*. Palma: Editorial Moll.

RIERA MASCARÓ, P. Llorenç; ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1992). *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear.

SABATER, Antònia (2010). "La parla d'una classe social: els senyors de Palma" (tesi doctoral). Universitat de les Illes Balears.

VENY, Joan (1982). *Els parlars catalans*. Palma: Editorial Moll.

Evolució demogràfica i anàlisi lingüística de Porreres

AGUSTINA FERRER FERRÀ

1. Introducció

L'augment de la població a causa d'una immigració força elevada és un fet general, que ha anat canviant la demografia de les Illes Balears al llarg del segle XX. Les últimes dades oficials indiquen que al 2008 la població de Porreres havia arribat fins als 5.272 habitants.

La intenció d'aquesta comunicació és mostrar els últims moviments demogràfics que hi ha hagut a Porreres i, tenint en compte l'origen de la població, poder establir alguns canvis que s'han produït en els usos lingüístics del municipi.

2. Moviments demogràfics i origen de la població

A continuació podeu veure el resum dels moviments del padró d'habitants del 2008:

Taula 1. Moviments padró 2008	
Altes	403
Baixes	215
Naixements	65
Defuncions	48

Observem que la principal causa del creixement demogràfic experimentat al municipi no ha estat el creixement natural de la població, sinó un augment de la població immigrant. En efecte, les dades de la taula 1 indiquen que el creixement vegetatiu de la població del municipi, és a dir la diferència entre naixements i defuncions, és considerable, però no la causa d'aquest augment.

Utilitzant aquestes mateixes dades, hem analitzat la població que es va empadronar a Porreres l'any 2008 (naixements i altes) segons el seu origen, i d'aquesta manera hem establert quatre grups clarament diferenciats:

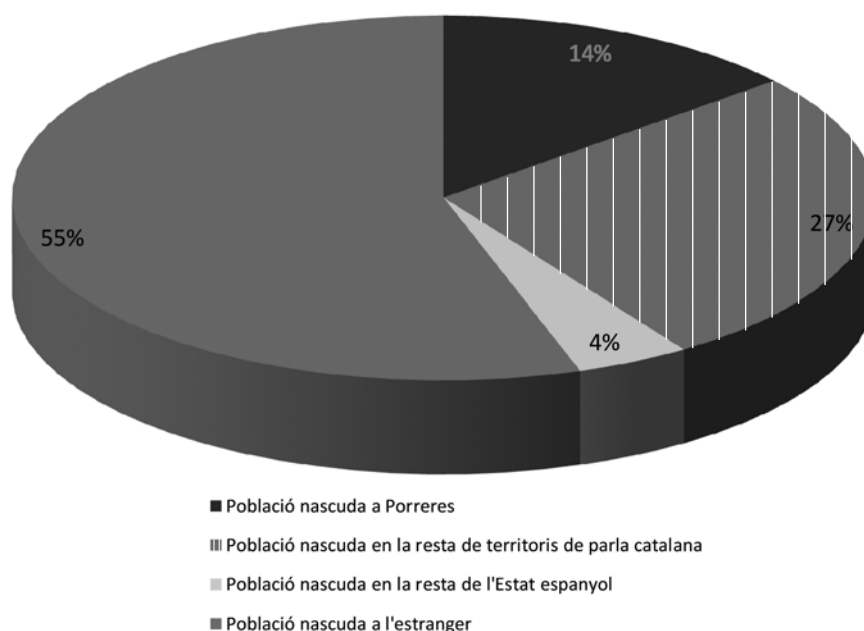
1. Població nascuda a Porreres.
2. Població nascuda en la resta del territori de parla catalana.
3. Població nascuda en la resta de l'Estat espanyol.
4. Població nascuda a l'estranger.

La població nascuda en la resta de territoris de parla catalana fa referència a la població d'altres indrets de les Illes Balears, de Catalunya i del País Valencià, mentre que la nascuda en la resta de l'Estat espanyol comprèn la població que prové de les altres comunitats autònomes.

Les dades de la taula 2, i del gràfic 1, corresponen a la població nascuda a Porreres el 2008 i la divisió segons l'origen dels 403 habitants que s'hi van empadronar aquell any.

Taula 2. Origen de la població 2008	
1. Població nascuda a Porreres	65
2. Població nascuda en la resta de territoris de parla catalana	125
3. Població nascuda en la resta de l'Estat espanyol	20
4. Població nascuda a l'estranger	258

Gràfic 1. Origen de la població 2008

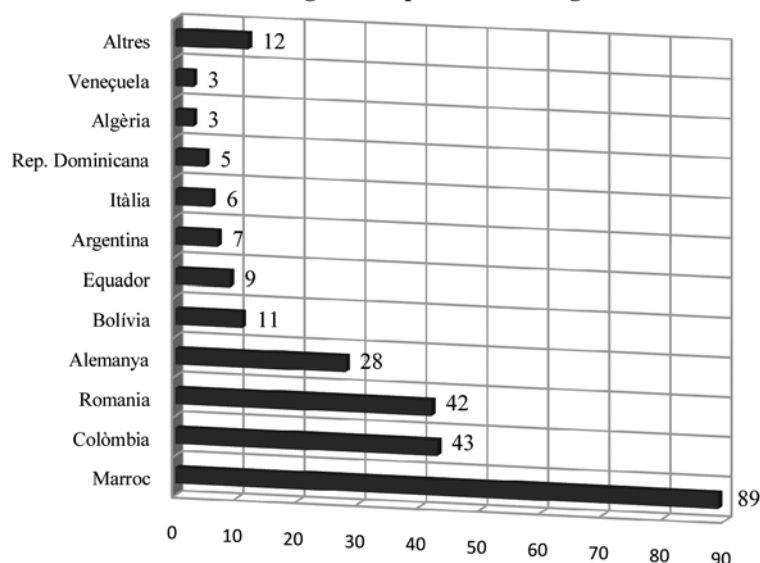

A partir d'ara ajuntarem els grups 1 (població nascuda a Porreres) i 2 (població nascuda en la resta de territoris de parla catalana) i denominarem el conjunt com a **autòctons** i el grup 3 (població nascuda en la resta de l'Estat espanyol) i 4 (població nascuda a l'estranger) com a **al·lòctons**; d'aquesta manera diferenciarem gent que ha nascut en territori de llengua catalana (autòctons) de gent que no hi ha nascut (al·lòctons).

En el gràfic, podem veure que un 27% de la nova població del 2008 ha nascut en territoris de parla catalana i només un 4% dels que es varen empadronar a Porreres aquell any havia nascut en la resta de l'Estat espanyol.

Però allò que cal remarcar és que, dels 403 habitants nouvinguts, la part de la població nascuda a l'estranger és el grup amb més pes demogràfic, ja que representa un 55% de les altes en el padró de 2008.

Arribats a aquest punt, també és interessant veure el país de naixement dels habitants estrangers:

Gràfic 2. Origen de la població estrangera

Tot i que la diversificació d'origens i de nacionalitats és molt elevada, destaca la presència de la immigració de nacionalitat marroquina, amb 89 habitants nous. El segon lloc l'ocupen els empadronats de nacionalitat colombiana, molt igualats amb la població d'origen romanès, i finalment, la població nascuda a Alemanya. Amb menys presència tenim població que prové de Bolívia, Equador, Argentina, Itàlia, República Dominicana, Algèria i Veneçuela. I dins "altres", s'hi inclouen els països

que només tenen un representant: Bèlgica, Bulgària, Brasil, Polònia, Suècia, Perú, Camerun, Irlanda, Cuba, Ucraïna, Uruguai i Regne Unit.

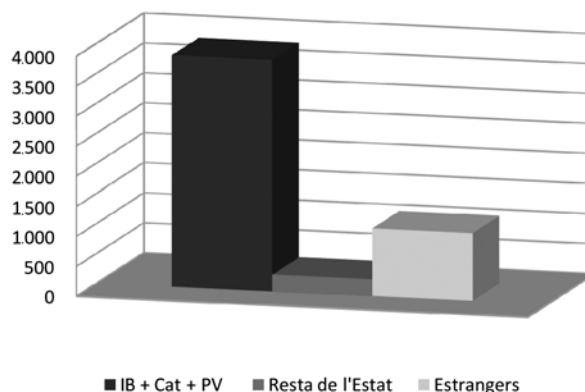
3. Població global 2008

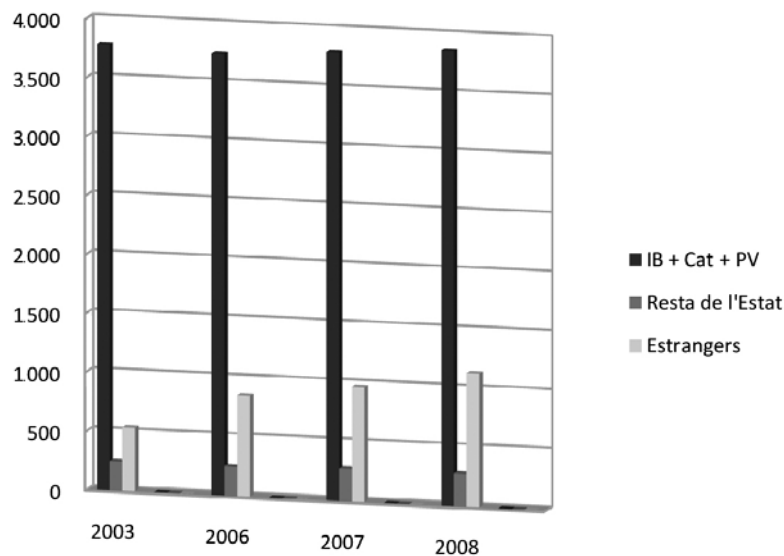
Vists aquests moviments, serà interessant observar les dades estadístiques de la població global de Porreres de l'any 2008, ja que fins ara només hem analitzat els moviments del padró. Així, l'any 2008 la població total de Porreres, com hem dit, era de 5.272 habitants, 3.860 dels quals eren d'origen autòcton.

Taula 3. Població global 2008

IB + CAT + PV	3.860
Resta de l'Estat	280
Estrangers	1.132

Vegem-ho en el gràfic:

Gràfic 3. Població global 2008

Gràfic 4. Evolució de la població

Els habitants d'origen autòcton representen la majoria de població i el seu percentatge assoleix el 73%. Els al·lòctons d'origen estranger són el segon grup de població en pes demogràfic i arriben al 21% del total. En tercer lloc se situen els habitants que han nascut en altres territoris de l'Estat, que suposen un 5% de la població.

De tot el que hem vist fins ara, cal destacar que l'increment d'al·lòctons estrangers és superior, cosa que queda palesa si comparem les dades estadístiques de la població d'aquests darrers anys.

L'increment de la població autòctona i de l'al·lòctona de la resta de l'Estat és gairebé imperceptible a diferència del de la població estrangera.

4. Padró de 1965

Som conscients que aquests canvis demogràfics, sobretot pel que fa a la diversitat de procedències, són un fet relativament nou i que la immigració no sempre ha estat un fenomen amb tanta incidència com ara.

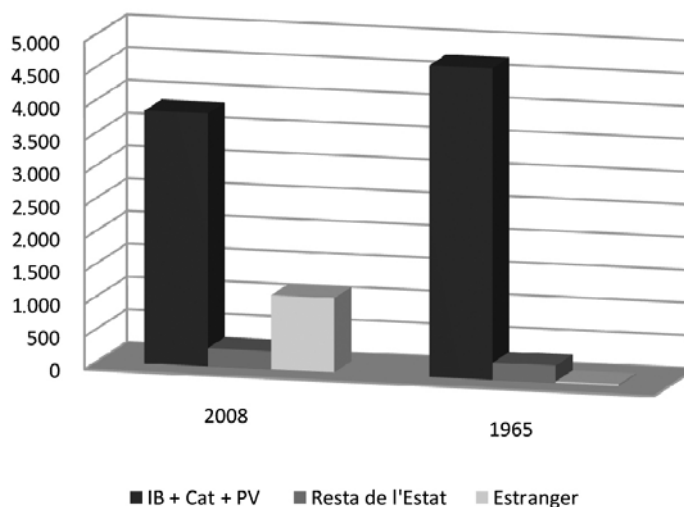
Després de consultar els fulls familiars del padró municipal de 1965 (localitzables a l'Arxiu Municipal de Porreres) i fer un buidatge de dades, hem obtingut l'origen de la població que vivia aquell any en el municipi de Porreres.

Taula 4. Dades comparatives

Padró 2008		Padró 1965	
IB + CAT + PV	3.860	IB + CAT + PV	4.748
Resta de l'Estat	280	Resta de l'Estat	260
Estrangers	1.132	Estrangers	27

En el gràfic podem evidenciar més els canvis:

Gràfic 5. Dades comparatives

L'any 1965 la població autòctona representava gairebé la totalitat. L'al·lòctona espanyola s'ha mantingut i l'estrangera (un grup gairebé inexistent l'any 1965) s'ha anat incrementant a mesura que l'autòctona ha disminuït.

5. Canvis lingüístics

Amb els resultats d'aquesta anàlisi numèrica, podem establir les conseqüències que el canvi demogràfic d'aquests anys ha provocat sobre el context lingüístic de Porreres. Les característiques de la població del municipi condicionen el comportament lingüístic de tot el poble. Una cosa ben evident és que l'increment de la població estrangera ha provocat canvis en els usos lingüístics:

a) L'heterogeneïtat de llengües en contacte del territori: l'any 1965 el català era la llengua molt àmpliament majoritària de la població, però ara l'arribada massiva de població estrangera ha fet que es multiplicàs el nombre de llengües, algunes tan destacables com l'àrab a causa del pes demogràfic dels seus parlants.

b) L'augment de l'ús del castellà a causa de la població arribada d'Amèrica llatina: hem dit que Colòmbia es situava en segona posició com a país d'origen dels estrangers arribats al 2008. També Bolívia, Equador, República Dominicana, Veneçuela, Perú, Brasil, Uruguai o Cuba.

c) La integració lingüística: en aquest punt, cal tenir en compte la funció de l'escola com a institució capaç de cohesionar tots els grups lingüístics i afavorir-ne la integració. Però també s'hauria de pensar un pla d'acolliment lingüístic per a la població adulta que ja no va a l'escola.

I, finalment, des del punt de vista lingüístic s'han produït dos canvis importants:

a) La funció del català com a llengua majoritària: l'augment de la població al·lòctona, que no té la llengua catalana com a pròpia, debilita la posició prioritària del català.

b) L'increment de l'ús del castellà, provocat per dues causes: una és que la població estrangera té més competència lingüística en castellà que en català i l'altra és l'actitud lingüística tant dels autòctons com dels al·lòctons. La població al·lòctona creu que no té la necessitat d'adquirir

la llengua catalana perquè veu el castellà com a llengua útil i que tothom coneix. En el cas dels autòctons, l'error consisteix a pensar que cal parlar castellà per afavorir la comunicació i no sempre és necessari.

6. Conclusions

Així com hem esmentat al principi d'aquesta comunicació, hem analitzat i comentat els moviments del padró d'habitants del 2008 per poder comparar les dades resultants amb les del padró de 1965. De l'anàlisi d'aquestes dades cal remarcar-ne alguns aspectes:

La població global de Porreres de l'any 2008 era similar a la de 1965, però hi ha una diferència notable en la seva composició: un fort creixement de la d'origen al·lòcton, la presència de la qual, al 2008, suposa més d'un 20% de la població total de Porreres. L'any 1965 el grup d'al·lòctons estrangers era, gairebé, inexistent.

Com hem dit, la població global de Porreres no ha augmentat, tot i la forta presència d'aquest grup emergent, sinó que a mesura que aquest ha crescut, la població autòctona ha minvat considerablement. Així, si l'any 1965 l'autòctona representava gairebé un 100% del total, l'any 2008 ja només era d'un 73%.

I, veient aquestes dades, queda palès que la tendència és aquesta: la població autòctona disminueix a mesura que la població al·lòctona augmenta amb rapidesa (si revisam el gràfic 4, observam que amb 5 anys la població estrangera s'ha duplicat).

Pel que fa a les persones immigrades, hem vist que ha augmentat el grup i que se n'han diversificat els orígens. L'actual població al·lòctona és heterogènia i de característiques diferents, la qual cosa suposa una gran diversitat de cultures en la globalitat de la població. Cal destacar la forta presència d'immigració de nacionalitat marroquina.

Finalment, des del punt de vista lingüístic, cal ressaltar que el resultat d'aquesta situació multicultural és que la llengua castellana ha guanyat importància. Per tant, i com a conclusió, hem de dir que ens trobam davant una nova realitat demogràfica provocada per l'arribada d'un gran nombre d'estrangers que hem d'assimilar i acollir, però també ens hem de conscienciar de la importància que té mantenir el català com a llengua pròpia i fer-ne ús sempre.

FONTS

Les dades demogràfiques actuals s'han extret de la base de dades de moviments del padró d'habitants que actualitza l'Ajuntament de Porreres.

Les dades demogràfiques de 1965 s'han extret del padró de 1965 (fulls familiars), ubicat a l'Arxiu Municipal de Porreres.¹

¹ Volem agrair al doctor Joan Melià les idees, els consells, els comentaris i la motivació que ens ha donat a l'hora de redactar aquesta comunicació. També cal agrair la precisió i la disponibilitat de Jaume Vidal i de Margalida Roig a l'hora d'oferir-nos les dades dels respectius padrons.

Al costat de la dependència

CATALINA GARCIA GARÍ
BARTOMEU J. BARCELÓ GINARD

Entendre de manera total i conjunta les circumstàncies que ens duen a la necessitat d'ajudar els vulnerables per raó d'edat és entendre que estimar és una recompensa molt millor que funcionar per interessos i, sobretot, que aportar solucions i seny als darrers anys de la vida d'una persona té una compensació impagable: el dret a morir en pau atorga, a qui ha facilitat aquest dret, el bé de viure en pau.

Les dades que s'utilitzen en aquesta comunicació són només un reflex de com l'avenç que ha suposat l'augment de l'esperança de vida afecta l'estructura social de qualsevol població i, en conseqüència, també la del nostre poble; observarem que les taxes d'envelliment i sobreenvelliment de Porreres són realment elevades. El fet que cada vegada les persones visquem més anys és sens dubte un fet molt positiu, però també té la seva cara negativa: l'envelliment ens pot dur a trobar-nos en situació de dependència; és un fet biològic i natural. Pensam que es tracta, per tant, d'un fenomen d'arrels culturals i socials i, sobretot, d'un fenomen nou per mor de la magnitud de la població d'edat: el que es comença a veure ara és un veritable *elder boom*, les conseqüències del qual encara no abastam.

I perquè és un fet cultural, social i humà, ens correspon a tots. Això fa que la responsabilitat hagi de ser compartida. És necessari que els poders públics garanteixin la cobertura de les necessitats de les persones, que els professionals que hi treballen coneguin el nou fenomen i puguin intervenir-hi i que, en general, la societat civil en el seu conjunt observi la dependència amb una nova mirada: senzillament, quan miram les persones grans, les hem de veure.

L'autonomia és un estat en el qual la persona no ha de menester la presència constant dels seus per fer, pensar o sentir. La dependència, com l'autonomia, forma part de la vida i posa a prova les relacions d'ajut entre la gent. Exercir l'autonomia o conviure amb la dependència és més senzill si sentim l'altre al costat.

I al nostre poble hi ha moltes persones que fan aquesta tasca de tenir cura dels seus familiars dependents, que són cuidadores. Ens ha interessat apropar-nos a algunes d'elles i recollir el seu testimoni, saber què els ha suposat això, quines necessitats i recursos creuen que són necessaris, si consideren que la seva tasca està prou reconeguda socialment i altres sensacions, sentiments, etc. Per això volem agrair a na Catalina Sastre Fuster, en Joan Sorell Juan, na Maria Tomàs Barceló, na Margalida Mulet Gornals, na Francina Móra Vaquer i na Maria Barceló i Crespí, el seu testimoni.

1. Els determinants demogràfics de la dependència

L'atenció de les necessitats de les persones dependents és un dels grans reptes de la política social, sobretot pel fet que la dependència genera sofriments, dificultats i costos econòmics, emocionals... a moltes famílies que necessiten una resposta de suport.

El creixement de les demandes ha coincidit amb el temps dels canvis en la xarxa de suport informal que tradicionalment havia donat resposta a les necessitats de cures i que avui dia, pels

canvis en el model de família i per la creixent incorporació de les dones al mercat laboral, té més dificultats per assumir-ho.

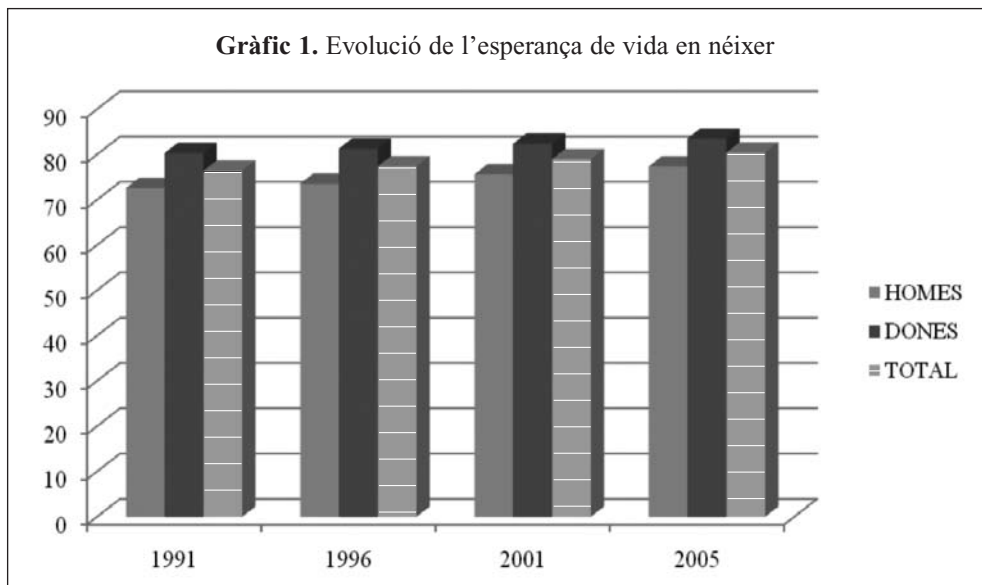
El fet que les persones tinguem més **esperança de vida** i que, en conseqüència, cada vegada hi hagi més persones grans ha de ser considerat com una oportunitat social que s'ha d'aprofitar. L'envelliment de la població és l'expressió d'un èxit humà: viure més i viure millor.

Podem observar que, a les Illes Balears, l'esperança de vida s'ha anat incrementant any rere any: el 1991, la dels homes en néixer era de 72,59 anys, i el 2005 ja s'havia incrementat als 77,39 anys. Per a les dones, sempre superior, el 1991 era de 80,31 anys, i el 2005, de 83,53 anys. Quan s'ha viscut fins als 65 anys, l'esperança de vida encara s'incrementa un poc més.

Taula 1. L'esperança de vida en néixer.

	1991	1996	2001	2005
HOMES	72,59	73,57	75,63	77,39
DONES	80,31	81,29	82,37	83,53
TOTAL	76,45	77,43	79,00	80,46

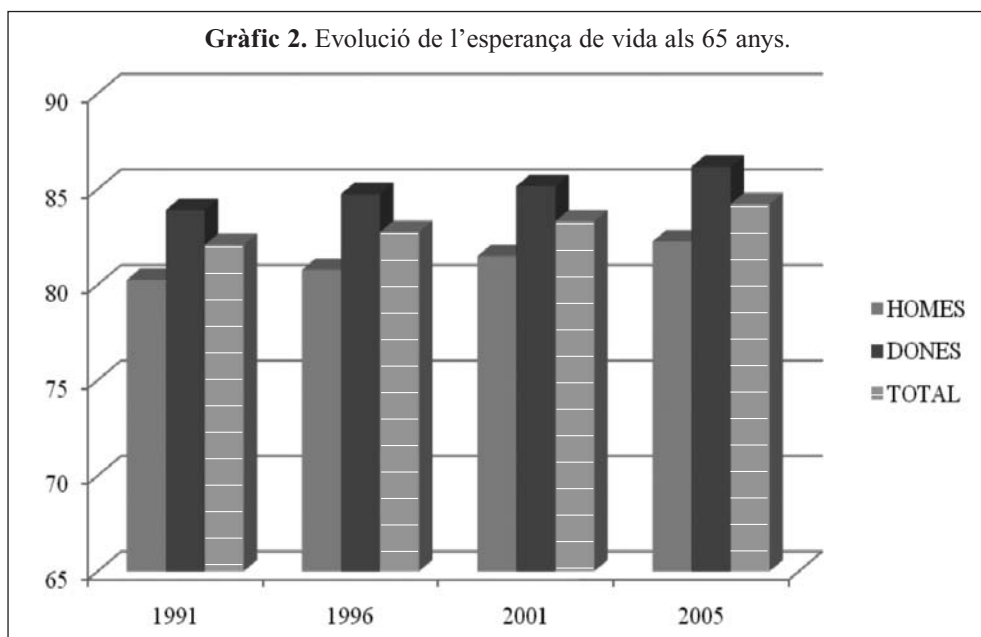
Font: Informe 2007.

Taula 2. Esperança de vida als 65 anys.

	1991	1996	2001	2005
HOMES	15,25	15,78	16,49	17,26
	80,25	80,78	81,49	82,26
DONES	18,9	19,74	20,15	21,17
	83,9	84,74	85,15	86,17
TOTAL	17,08	17,76	18,32	19,22
	82,08	82,76	83,32	84,22

Font: Informe 2007.

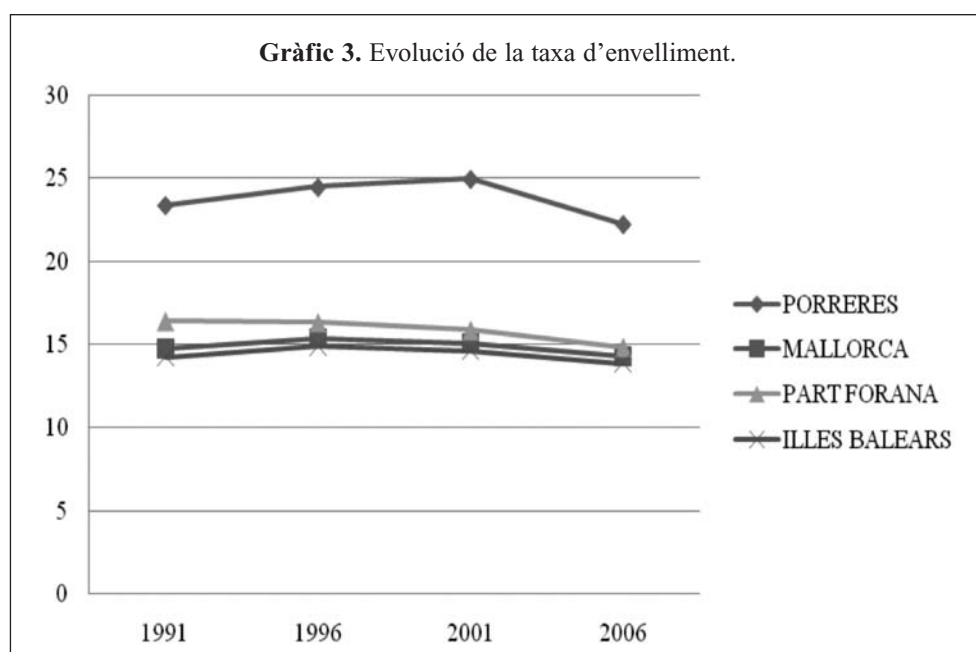

A Porreres tots sabem que ja des de fa anys som un dels pobles més envellits de Mallorca. Hem calculat l'evolució de la **taxa d'envelliment**¹ des de l'any 1996 al 2006, i observam que supera la del global de Mallorca, la de la Part Forana, així com la de les Illes Balears. L'any 2001

Taula 3. Evolució de la taxa d'envelliment.

	1991	1996	2001	2006
PORRERES	23,37	24,47	24,96	22,22
MALLORCA	14,77	15,38	15,06	14,29
PART FORANA	16,39	16,30	15,83	14,78
ILLES BALEARS	14,23	14,87	14,6	13,84

Font: PMH. 1991-1996-2001-2006. Població de més de 65 anys sobre el total de població.

¹ Proporcio de població de més de 65 anys sobre la població total.

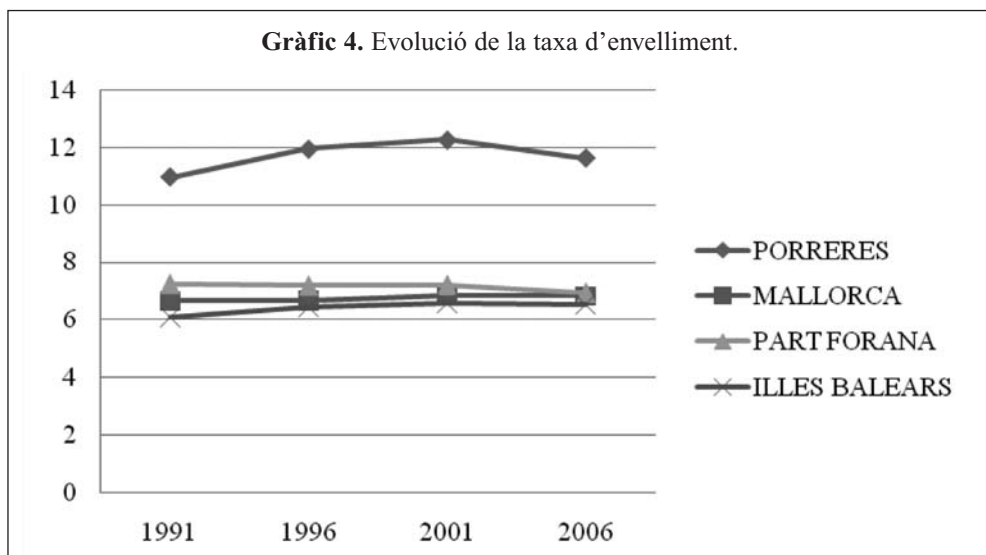
va arribar a estar pràcticament al 25%, mentre que el 2006, pels efectes de la immigració, havia disminuït. Les dades que tenim del padró de 2009 ens indiquen que la taxa d'envelliment és del 20,27%.

I si ens fixam en la **taxa de sobreenvelliment**,² passa el mateix. Les dades del padró de 2009 indiquen que el sobreenvelliment es situa en un 11,22%.

Taula 4. Evolució de la taxa de sobreenvelliment.

	1991	1996	2001	2006
PORRERES	10,96	11,94	12,26	11,63
MALLORCA	6,65	6,67	6,82	6,81
PART FORANA	7,23	7,18	7,20	6,94
ILLES BALEARS	6,07	6,44	6,57	6,52

Font: PMH. 1991- 1996- 2001- 2006. Població de més de 75 anys sobre el total de població.

2. Població potencial de dones cuidadores

L'atenció a les persones dependents es realitza, sobretot, a l'àmbit familiar i recau especialment en les dones. Amb l'anàlisi de l'evolució demogràfica dels grups d'edats de dones potencialment cuidadores de Porreres, ens adonam que el col·lectiu que manco ha crescut és el de dones de 65 a 79 anys; dones que no treballen (tenen més de 65 anys), que, en principi, no provenen de la immigració i que segurament són padrines que segueixen les tendències de disminució o creixement vegetatiu de la població. És molt important destacar-les perquè seran, i de fet són, les cuidadores familiars de la primera línia d'assistència, abans de les filles i de les dones per a l'atenció domèstica de la dependència. Són, en general, més joves que els seus marits, i ells poden presentar una dependència abans que elles. Paradoxalment, després d'haver-se sacrificat fent atenció a la dependència, si arriben a patir una disminució de la seva autonomia, no tendran el marit per ser ateses, sinó que es desplaçarà la cobertura de la necessitat a una altra dona (les filles o nores) que pertany a una altra generació i que viu, per tant, unes circumstàncies personals, familiars, laborals i socials menys favorables per a l'atenció de la dependència al domicili de la persona d'edat.

² Proporcio de població de més de 75 anys sobre la població total.

Taula 5. Població potencial de dones cuidadores.

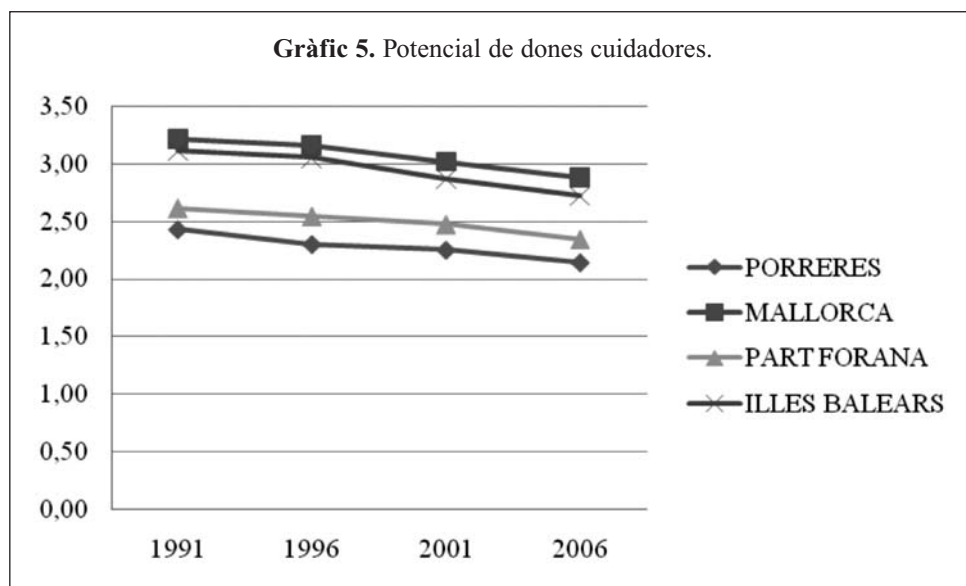
	1991		1996		2001		2006	
	65-69	65-79	65-69	65-79	65-69	65-79	65-69	65-79
PORRERES	146	409	143	396	144	403	121	379
MALLORCA	17.489	44.518	18.755	48.743	19.959	52.540	18.983	53.433
PART FORANA	7.277	19.054	8.013	20.761	8.664	22.854	8.356	23.687
ILLES BALEARS	20.329	51.625	21.909	56.738	23.456	60.605	22.418	61.987

Font: PMH. 1991-1996-2001-2006. Elaboració pròpia.

Taula 6. Potencial de dones cuidadores

	1991	1996	2001	2006
PORRERES	2,43	2,30	2,25	2,14
MALLORCA	3,22	3,16	3,02	2,88
PART FORANA	2,61	2,54	2,47	2,34
ILLES BALEARS	3,11	3,05	2,87	2,72

Font: elaboració pròpia aplicant el 16,45% (índex que valora el 16,45% de les persones de més de 65 anys que són dependents).

Els costos econòmics i personals per a cada una de les dones, filles o nores que tenen cura de les persones en situació de dependència són incalculables, sobretot perquè no reben un salari, no tenen una jornada laboral que comenci i acabi a una hora concreta, i hi ha una part d'aquest esforç que no es mesura: s'abandonen relacions socials, pot sorgir aïllament, es perden oportunitats professionals, etc. A més, s'ha de tenir en compte que hi ha nombroses dones que, a la vegada que tenen cura d'alguna persona gran, també fan feina dins del mercat laboral, per la qual cosa assumeixen una càrrega suplementària que moltes vegades resulta excessivament onerosa.

I les que ho necessiten i poden comencen a "delegar" la cura d'algunes estones en persones que, de forma retribuïda, estan pendents dels dependents i, evidentment, això suposa un important cost econòmic.

3. Dels testimonis

a) El temps

El temps que fa que tenen cura de la persona és considerable (en tots els casos, es tracta d'anys), per la qual cosa no és estrany que parlem de "cures de llarga durada" (concepte que trobam en molts documents en l'àmbit internacional).

Igualment que el temps que suposa tenir cura de la persona dependent, la seva necessitat d'atenció, de dedicació diària, també és intensa, i gairebé en tots els casos això els comporta haver d'adaptar el seu horari a les necessitats de la persona cuidada.

b) Les oportunitats

Per altra part, a més de dedicar-hi molt de temps, també en alguns casos hi ha un "cost de les oportunitats", que són difícils de quantificar, però que sens dubte tenen un gran pes a l'hora de valorar la càrrega de les cures.

Es pot parlar de tres tipus de conseqüències:

- Sociolaborals: algunes persones han hagut de reduir l'horari laboral i en coneixem que han hagut de deixar la feina; també tenen limitacions per poder aprofitar totes les oportunitats que els ofereix la seva feina o afecció (participar en esdeveniments socials, culturals...).
- Sobre la pròpia salut: la majoria de les persones cuidadores manifesten trobar-se sovint cansades o que la cura de qui tenen al seu càrrec implica fer esforços que poden afectar negativament la seva salut.
- Sobre la vida afectiva i relacional: en alguns casos s'ha reduït el temps d'oci; algunes de les persones cuidadores no poden anar-se'n de viatge o de vacances...

c) Actituds i opinions dels cuidadors

Clarament es pot dir que entre les nostres cuidadores i cuidador perdura la idea que tenir cura de les persones grans és un "deure moral". Per altra part, també hi ha la idea que no els queda més remei que fer-ho. D'alguna manera és una "obligació" que s'assumeix sense gaire possibilitat de pensar-s'ho; no es tracta d'una elecció, és fruit de l'esdevenir ("ha arribat el moment i em toca fer-ho").

Es valora positivament l'ajut prestat pels serveis públics d'atenció domiciliària, encara que es percep que es tracta clarament d'una tasca feta per treballadores i treballadors contractats, amb els seus drets laborals (cosa que ningú no qüestiona que hagin de tenir, ans al contrari: han de ser persones preparades i amb bones condicions de feina), cosa que implica que els horaris d'atenció es vegin reduïts a les jornades laborals. D'aquesta manera algunes cuidadores es troben molt "desemparades", ja que les persones que cuiden (com qualsevol persona) necessiten cada dia el servei. Ha sorgit també el tema, no en tots els casos però sí en alguns, que aniria bé poder disposar d'unes places de Centre de Dia.

Malgrat que en tots els casos les cuidadores i el cuidador són conscients que s'han de cuidar, no tots tenen l'oportunitat de fer-ho. Cal dir, en aquest sentit, que existeixen evidències que l'entrenament d'habilitats per a l'autocura és molt recomanable, ja que repercuteix en un increment de la qualitat de vida de les persones dependents.

Vegem algunes de les frases destacades:

-“Em dóna molta pau.”

-“Visc en funció d’ell.”

-“No tenc vida pròpia, és molt esclau.”

-“Em sent molt fermada.”

-“Quan la vaig haver de menester, la vaig trobar.”

-“Un tot sol és complicat.”

-“L’empatia és molt important; si no hi ha empatia... malament.”

-“El meu horari, l’he adaptat al seu.”

-“Mentre jo tengui salut, no vull que la toqui ningú.”

-“Vols la medicina més bona? *Carinyo!*”

-“Quan estimes una persona i veus el que ha fet per tu, si penses un poc dius: ‘I jo ara l’abandonaria?’”

-“Després d’una llibertat et ve una esclavitud, però si ho fas per una persona que estimes no et pesa tant.”

-“És sempre, i això és fort, molt fort, perquè no me’n puc anar.”

-“El món ha canviat per a mi.”

4. Què podem fer per donar suport als cuidadors?

L’impacte d’un procés de deteriorament funcional és més devastador si la família no és capaç de proveir d’un suport mutu els seus membres i de cercar-ne en tercers, ja sigui en figures informals o en serveis professionals. Si a això li afegim dificultats per compartir els problemes i trobar solucions entre tots, juntament amb una incapacitat per reconèixer la gravetat de la situació, la matriu vincular que la família ha de proporcionar deixa de fer contenció i pot començar a esdevenir una font de tensions i trastorns psicològics amb conseqüències patològiques per als seus membres. En aquest sentit, és important indicar que el suport que es proporcionen unes generacions a altres està marcat per circumstàncies històriques i experiències personals que van passant al llarg de la vida. Mentre les generacions més grans esperen que siguin els fills i altres familiars els que s’ocupin d’elles, les generacions més joves poden esperar que siguin les institucions públiques o privades les que es facin càrrec d’aquestes cures.

Sens dubte, totes les persones necessitem sentir-nos estimades i percebre que tenim ajuda per part de la nostra xarxa social. Però cal desenvolupar polítiques dirigides a mantenir aquest valuos suport i, per això, és necessari disposar de serveis que es complementin amb l’esforç familiar. L’atenció a la dependència, quan implica uns costos importants de dedicació i d’esforç econòmic i emocional, pot refermar els vincles entre els parents o, ben al contrari, pot distanciar definitivament la possibilitat d’entesa i de cooperació familiar.

Per això és necessari que des dels serveis públics:

a) Es potenciïn els serveis de proximitat vinculats a la comunitat, com l’ajuda a domicili, places en el Centre de Dia..., pensant que les necessitats són diàries.

b) Es duguin a terme programes de suport psicosocial, emocional i seguiment comunitari dels casos en els quals l’atenció familiar presenta més risc.

c) Es destinin més recursos econòmics a la intervenció comunitària per tal de capacitar les persones grans, les seves famílies, la xarxa social (entitats, associacions, etc.) per resoldre, en la mesura que sigui possible, l'atenció a la dependència i el suport a la família dins la comunitat.

d) Es facilitin prestacions econòmiques per a cures a l'entorn familiar. La Llei 39/2006 ha suposat un avenç en aquest sentit, però calen altres ajuts.

BIBLIOGRAFIA

BARCELÓ, Bartomeu J. (2008). "La dependència de la gent gran a les Illes Balears". A: ORTE, C. *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2008*. Palma: Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració: Universitat de les Illes Balears.

BARCELÓ, Bartomeu J. (en premsa). "Sistema de Promoció de l'Autonomia Personal i d'Atenció a la Dependència (SAAD) de les Illes Balears". A: *Memòria 2008 del Consell Econòmic i Social (CES)*. Palma: Sa Nostra.

BARCELÓ, Bartomeu J. [et al.] (2008). "Els programes de prevenció de la dependència i de promoció de l'autonomia personal a les Illes Balears". *Informe 2007*. Palma: Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració. Govern de les Illes Balears.

BARCELÓ, Bartomeu J. (2009). "Programes d'intervenció comunitària en vellesa i família". A: ORTE, C. *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2009*. Palma: Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració: Universitat de les Illes Balears.

ANNEX: TESTIMONIS

PERFILS

Catalina, 47 anys.

Té cura del seu pare des de fa 5 anys. El seu germà va morir de cop, sense esperar-ho, fa 7 anys, i així va perdre el seu referent. El seu pare estava pitjor que la seva mare, però a ella li trobaren un càncer de còlon, i en un mes i mig va morir. Des de llavors, va tenir clar que li tocava a ella fer-se càrrec del seu pare. En un primer moment, ell encara es valia per si mateix, però a poc a poc s'ha convertit en dependent; té úlceres als peus i necessita constantment que algú estigui pendent d'ell. Tothom que hi va li diu que el té molt ben cuidat i la veritat és que ella fa tot el que sap perquè estigui bé.

Joan, 59 anys.

Té cura de la seva mare, que presenta una dependència física, problemes diversos de mobilitat... A nivell cognitiu està bé, però ha de tenir cura del seu estat d'ànim. Procura que ella es senti útil, malgrat que a ell li suposi més feina.

Maria T., 74 anys.

Té cura del seu espòs, de 82 anys, que en fa devers 4 que està més impedit. Va començar amb artrosi i després amb problemes de cor, embòlies... fins ara, que ha tengut problemes respiratoris i de mobilitat. Necessita moltes cures.

Maria, 58 anys.

Té cura de la seva mare. Fa uns 10 anys que està en situació de dependència. Els principis foren complicats i, a poc a poc, s'ha adaptat a la situació. Ha passat temporades pitjors i d'altres de millors.

Margalida, 60 anys.

Té cura de la seva mare, que té 97 anys. En fa 11 que està en situació de dependència. Abans havia cuidat els sogres a casa seva. Sa mare, fins als 86 anys, va ser molt autònoma; comenta que, tal vegada, no varen saber o voler veure la seva malaltia. Pensen que trobar el seu home mort al seu costat va ser un xoc per a ella (d'això fa 14 anys). Després va començar a fer coses que no havia fet mai, i ells ho atribuien a la vellesa, fins que veren que anava a més; la dugueren al metge i els va dir que tenia un nivell de demència important. Va ser molt dur d'acceptar ("em va caure el món al damunt"). Després el metge de capçalera li va donar una explicació molt gràfica del que estava passant al seu cervell, i va acceptar el que suposava. Ara, després d'aquests anys, està en una situació de dependència total, però encara llegeix sense ulleres, malgrat que no es pot moure gens. Obeeix ordres, però no en dóna.

Francina, 67 anys.

Té cura de la seva mare, que té 93 anys. En fa 9 o 10, va començar tenint demència. No té altres problemes de salut, només un problema de memòria que repercuteix en limitacions per poder fer les tasques. A temporades està millor i, a d'altres, pitjor. Fa unes randes meravelloses, però no se'n recorda de res: pots estar una hora amb ella i constantment et repeteix el mateix. Jugar a cartes li encanta: "les rialles més bones que feim durant el dia són aquestes".

QUÈ REPRESENTA SER CUIDADOR FAMILIAR?

Joan: "M'ha representat hores, evidentment, però també un altre concepte del temps, de la vida; m'ha fet plantejar què feim aquí i què deixam de fer. Anar una mica més alentit permet recordar i veure que amb poca cosa podem passar, que no s'ha de pretendre abastar-ho tot..."

Per una part, no m'he plantejat si som o no cuidador. Tenc la sensació que senzillament estic fent allò que em pertoca, estic seguint la roda de la relació familiar, i ara s'han canviat un poc els rols; quan jo la vaig haver de menester, ella hi va ser...

Haver-la de cuidar ha fet que hagi adaptat el meu horari a les necessitats de ma mare. Jo sempre m'he organitzat el temps i no m'ha costat fer-ho, necessit organitzar-me. M'he d'aixecar més prest d'allò que ho faria per poder fer la passada (anar a obrir, preparar la medicació, deixar la llet encalientada al seu gust...). A certes hores concretes també he de fer passades perquè així ella està més tranquil·la, no cavil·la coses negatives, etc.

Per altra part, valor positivament que la situació de ma mare encara em permet poder mantenir certes aficions, tenir una vida social més o manco activa, viatjar..., encara que els períodes d'absència han de ser més breus.

I quan pitjor ho tenim és quan ma mare ha d'estar ingressada, i això succeeix un cop a l'any durant un mes; la seva hospitalització sí que ens suposa un trasbals. Quan no està bé, no s'ajuda gens i necessita tot tipus d'ajuts, no té gens de forces.”

Catalina: “Em dóna molta pau. Cuidar-lo m'ha permès conèixer-lo. Jo, a mon pare, no el coneixia i he après molt d'ell. Li encanta fer bromes i jo el segueixc; qualche estona ens esclatam de riure. Ma mare era molt bona, em va ensenyar moltes coses, però m'absorbia i jo tenia poca relació amb mon pare. Ara he pogut conèixer molts d'aspectes d'ell. És massa!

També és vera que és una experiència molt forta, perquè no tens vida pròpia, ets molt esclau. Jo visc en funció d'ell.”

Maria T.: “Per una banda, estic molt contenta de poder-lo cuidar jo; no voldria per res del món morir-me abans que ell, perquè ell necessita que el cuidin i no vull deixar aquesta càrrega als fills, que tenen la seva vida i les seves coses i es veurien molt afectats. Per altra banda, m'hauria estimat més no haver-lo de cuidar, que estigués bé. Però estic contenta de poder-ho fer. Jo no m'havia fet una idea del que suposava cuidar un malalt, no havia tengut l'oportunitat de cuidar ni mon pare, ni ma mare. Per una part, reconec que va ser una sort, però per l'altra també pens que m'hauria agradat fer-ho, com una forma d'estar prop d'ells, ja que les seves morts varen ser massa sobtades.”

Maria: “Jo estava acostumada a dur un altre tipus de vida, més lliure, i ara em sent molt fermada. Faig de cuidadora perquè així m'ha vengut. No tenc altre motiu que la meva pròpia consciència, si no ho fes no em trobaria bé amb mi mateixa. Això no vol dir que consideri que fer de cuidadora sigui una tasca gratificant: no ho és en absolut. Som conscient que tenc la gran sort de tenir una feina extraordinària, que em permet compaginar la cura de ma mare amb allò que realment em satisfà i m'és gratificant. El fet de tenir una situació econòmica favorable em permet continuar exercint la meva tasca professional sense descuidar-la a ella.”

Margalida: “No la deixaria per res del món. Jo sé que he de sortir i fer altres coses, però ella no em fa nosa mai. Reconec que el fet de ser ma mare fa que sigui més fàcil cuidar-la; per la meva experiència cuidant altres persones, no té res a veure. Sempre he tengut bona relació amb ella i no voldria per res del món que em faltàs!

Al principi va ser difícil veure que feia coses que no tenien res a veure amb la manera com era ella. Un any o dos ho vaig passar molt malament, fins que després vaig anar entenent el que li passava i ma mare es va convertir en dependent total. Però si hagués continuat com el primer any, jo m'hauria mort. A poc a poc m'he anat adaptant a la situació i ara som feliç de poder-la cuidar.”

Francina: “És una experiència molt forta, que et condiciona la vida. M'he hagut de privar de fer coses que m'agradaria fer perquè ma mare necessita que estiguin pendents d'ella de forma constant. Hi ha temporades que ho duc millor i altres pitjor. Però també és vera que estic molt contenta de poder-la cuidar, em dóna satisfacció poder-ho fer. Ma mare no ha estat mai una persona amorosa, però sí molt generosa, i consider que això fa que sigui més fàcil cuidar-la; tot li sembla bé: el menjar, les coses...”

No pens que socialment es reconegui aquesta tasca: qui t'ho ha de reconèixer?”

NECESSITATS I RECURSOS

Joan: “Ella està contenta amb l'atenció de les treballadores familiars. A vegades es queixa de cosetes, però jo li faig veure que cadascú té la seva forma de fer les coses. Tractant-se de persones, cadascú té les seves maneres i s'ha d'entendre que segurament depèn de la formació que tenen, però també de l'ambient de feina, etc.

Ma mare està bé perquè està a casa seva, una residència no seria lloc per a ella. Crec que els centres de dia poden ser positius perquè les persones es relacionin; per a certes persones i en certs ambients, poden ser positius.

La meva feina m'ha permès compaginar l'atenció a ma mare i la meva vida diària.”

Catalina: “Jo faig feina i partesc a les 6.50h del matí cap a Ciutat. De les 8.30 a les 9.30h pens. ‘Ara l'aixequen, ara berena...’ Si el TF que ve habitualment hi és, estic molt tranquil·la: sé que l'entén, que mon pare està a gust amb ell i l'estima. Però si el TF té vacances o, ara que està de baixa, ha de venir un altre TF, ja no puc estar tan tranquil·la. Pens que és important que les persones que el renten siguin professionals. Saben que a ca nostra no poden enviar segons qui, perquè no l'aixecaran. I m'ha passat que he hagut d'anar-me'n més tard a la feina perquè no tenien

ningú que pogués venir. Això no pot ser! Jo puc fer-ho qualche dia perquè a la feina saben que jo complec, però no puc fer-ho sempre. Pens que tenir bona relació amb el metge i la infermera és molt important i jo no em puc queixar, no m'han negat res mai. El metge ve, s'asseu i xerra amb ell. Això és molt important. Per a mi tenir un Centre de Dia m'aniria beníssim, perquè podria estar més tranquil·la.”

Maria T.: “Jo pens que afecta segons com és la persona. Després d'una llibertat, et ve una esclavitud, però si ho fas per una persona que estimes no et pesa tant. Jo crec que per una persona externa, per tots els doblers del món no ho hauria fet.”

Maria: “L'existència de recursos socials per a l'atenció a les persones dependents està molt bé, però només són un ajut. Qui es carrega la feina i la responsabilitat és la persona que cuida. No tenc queixes dels serveis prestats per part de l'Administració Pública, però tenc clar que només són això i que les persones que hi treballen tenen els seus drets laborals, etc. En el nostre cas, allà on està millor ma mare és aquí, a ca nostra; té dificultats per desplaçar-se, hi ha barreres arquitectòniques, per la qual cosa qualsevol atenció que rebí és millor que sigui aquí.”

Tenc una persona que està pendent d'ella tot el temps que jo no hi puc ser, tot això a càrrec propi.”

Margalida: “No tenc el servei d'ajuda a domicili perquè, com que ella pesa poc, jo la puc aixecar. La meva situació em permet cuidar-la.”

Pens que jo ho tenc molt bé, però veig que hi ha persones que no ho tenen tan bé com jo, persones soles o que han d'anar a fer feina. No té res a veure, és molt més complicat. Tenc llibertat per poder sortir unes hores perquè sempre hi ha algú pendent d'ella i això m'ha permès poder continuar amb les tasques que he fet sempre, anar per fora vila, anar a comprar... En definitiva, continuar gaudint del que m'agrada.”

Francina: “En el meu cas, consider que cap recurs social no ens pot ajudar: es desorientaria, necessita les mateixes persones que en tenguin cura, paciència, etc.”

Un ajut econòmic sí que m'aniria bé per poder compensar les despeses domèstiques. La seva cura no és que suposi moltes despeses extres, però sí les quotidianes.”

LLEI DE DEPENDÈNCIA

Joan: “És molt interessant, no entenc per què hi ha gent que no s'hi acaba d'acollir. Pens que val la pena moure's per si interessa cotitzar, etc.”

Catalina: “L'ajuda es torba, però arriba. Per tant, val la pena demanar-ho. Evidentment no li basta el que ens donen per poder pagar els serveis que té, però ens ajuda.”

Maria T.: “Consider que està bé que es rebin aquests ajuts econòmics perquè, a Mallorca, els autònoms cobren poc i qualsevol retribució és bona.”

Maria: “Clar que valor positivament la llei. L'ajut que rep ma mare, encara que no es tracti d'una quantitat econòmica gaire elevada, almanco serveix per contribuir a les despeses que genera la seva cura. Consider que és un compromís que les administracions públiques han de tenir vers la població. És un tema de drets socials.”

Margalida: “Està molt bé que es doni un ajut, ja que vulguis o no atendre les necessitats de la persona que cuides té un cost i, evidentment, l'ajut que et donen en el cas que hagis de pagar una persona per tenir cura de qui cuides no basta per res. I, a més, haurien de donar més doblers a gent que s'hi hagi de dedicar totalment i que no té ningú que li faci costat. S'hauria de tenir en compte que hi ha persones que han de deixar la feina per fer de cuidadores i haurien de cobrar més o tenir més ajudes.”

I LA FAMÍLIA?

Joan: “En el meu cas, el temps que dedic a ma mare el rest de dedicació a la meva família, sobretot en la participació en tasques domèstiques, etc. Si ella no estigués en situació de dependència, no seria necessari que fos tant. Per altra part, els meus fills i el meu germà n'estan també pendents; sobretot quan està hospitalitzada, els meus fills s'hi impliquen.”

Catalina: “Tenir una persona dependent espunya l'harmonia d'una família. Jo som tota sola, però ho veig. Per a mi, en J.A. (treballador familiar) és el meu consol.”

Maria T.: “Pel que fa a la família, em sent molt acompanyada, més no pot ser. Estic molt contenta dels fills. Venc d’una família on hi ha hagut molta pau i unió, els meus pares ens varen saber educar molt bé. I els meus fills estan molt pendents de mi i d’ell. Estic molt contenta d’ells.”

Margalida: “Aquí tothom col·labora i això m’ha acompanyat molt. Si hagués hagut de viure un rebuig del meu home o dels fills cap a ma mare, no hauria estat el mateix. Ho tenc molt bé. Al meu home no li agrairé mai el que ha fet per ma mare.”

Francina: “Puc demanar ajuda a la família, però ho he de fer: no surt dels altres oferir-se, i a mi em costa demanar-ho. Pens que el fet de tenir ma mare dependent només m’ha afectat a mi, i crec que poc a la resta de la família.

ÍNDEX

Salutació	5
BERNAT BAUZÀ GARAU, BATLE I LLÚCIA SALLERAS JULIÀ, REGIDORA DE CULTURA	
Pròleg	7
MARIA BARCELÓ CRESPI I MAGDALENA MORELL VILLALONGA	
Primera aproximació al patrimoni paleontològic del terme de Porreres	9
BERNAT MOREY COLOMAR	
El relleu de la comarca de Porreres. Apunts d'estratigrafia, geomorfologia i tectònica	29
BERNAT MOREY COLOMAR	
La pedrera des Monjos: 4 milions d'anys d'història geològica de Mallorca i la Mediterrània. De la crisi de salinitat messiniana a les platges i dunes del Pliocè-Quaternari	51
GUILLEM MAS GORNALS	
Sòls agrícoles representatius de Porreres	61
MARIA ADROVER, JAUME VADELL	
Les precipitacions a Porreres (1958-2008)	71
MIQUEL TOMÀS BURGUERA	
El delme eclesiàstic de la pobla de Porreres a la primera meitat del segle XIV (1328-1343)	81
JAUME SASTRE MOLL	
El paper de Porreres en la defensa del regne a final de segle XIV	97
NEUS SERRA VIVES	
Les rendes del capítol de la Seu a Porreres (1400-1410)	111
FRANCISCO MOLINA BERGAS	
Gabriel Móra, un prevere porrerenc en el cercle d'humanistes de la Ciutat de Mallorca	125
MARIA BARCELÓ CRESPI	
El cultiu de la vinya a Porreres a final del segle XVII	145
NÚRIA PLANAS NOVELLA, GABRIEL VIVES FERRER	
El rei David amb l'arpa: un exemple d'iconografia musical a Porreres	155
FRANCESCA ARTIGUES FLORIT	

El santcris de l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres La recepció d'una imatge devocional _____	165
M ^a PILAR SASTRE ALZAMORA	
La Creu de Porreres i les tretes de presó (juliol de 1936-abril de 1937) _____	179
BARTOMEU GARÍ SALLERAS, MANEL SUÁREZ SALVÀ	
L'Escola Nova en nombres i lletres _____	201
L. BLANCA RUEDA HERREROS, MARIA ANTÒNIA RIGO GALLARD	
El CEIP Escola Nova i la convivència escolar: anàlisi de dades 2008-2009 _____	229
MARTA ESCODA TROBAT	
L'article <i>ella</i> en la designació de llocs de Porreres _____	241
JOAN MELIÀ	
Evolució demogràfica i anàlisi lingüística de Porreres _____	249
AGUSTINA FERRER FERRÀ	
Al costat de la dependència _____	255
CATALINA GARCIA GARÍ, BARTOMEU J. BARCELÓ GINARD	